

Т. LXXXI.

Р. 1908 кн. I.

Рік XVII.

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛІОМІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці від редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN
DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.
WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

В. LXXXI.

1908, I В.

XVII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 29/II с. с.

Т. LXXXI.

Р. 1908 кн. I.

Рік XVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛІОЦІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

BEDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

B. LXXXI.

1908, I B.

XVII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка

3 друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Ведиарезного.

Вийшло 29/II с. с.

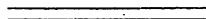
Зміст LXXXI тому.

1. Зміст тому	с. 3—4
2. Слово про збурене пекла. Українська пасійна драма, написав Др. Іван Франко	с. 5—50
3. Невідомі вірші еромонаха Климентія (з поч. XVIII в.), подав Василь Доманицький	с. 51—126
4. Урядові заходи против холери в 1831 р. подав Ми- хайло Зубрицький	с. 127—133
5. Азбучна стаття Миколи Кмицикевича з р. 1834, подав Др. Василь Щурат	с. 134—144
6. Микола Дашкевич (1852 † 20. І. 1908), написав Ми- хайло Грушевський	с. 145—150
7. Miscellanea: а) Причинки до історії Мазепинщини, под. С. Томашівський; б) До історії закріпощення се- лянства в Лівобічній Україні, под. В. Барвинський; в) Із кореспонденції Р. Моха, под. М. Возняк	с. 151—171
8. Наукова хроніка: Студії А. Петрова до історії Угор- ської Руси, нап. С. Томашівський	с. 172—179
9. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 206)	с. 180—207
10. Показчик до тт. LXXV—LXXX Записок Наук. Тов. ім. Шевченка	с. 208—222
11. Зміст тт. I—LXXX Записок (по німецьки)	с. 223—234
12. Оголошення	с. 235—240

Inhalt des LXXXI Bandes.

1. Inhalt des Bandes	S. 3—4
2. „Zerstörung der Hölle“, ein ukrainisches Passions- drama, von Dr. Ivan Franko	S. 5—50

3. Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyčkyj S. 51—126
4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj S. 127—133
5. Ein Artikel Nicolaus Kmycykevč's über die ruthenische Schriftfrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat S. 134—144
6. Nicolaus Daškevyč, Nekrolog, von Michael Hruševskýj S. 145—150
7. Miscellanea, von S. Tomašivskýj, V. Barvynskýj, M. Voznjak S. 151—171
8. Wissenschaftliche Chronik von S. Tomašivskýj . S. 172—179
9. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 206) . . S. 180—207
10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (BB. LXXV—LXXX) S. 208—222
11. Inhalt der I—LXXX Bände der Mitteilungen (deutsch) S. 223—234
12. Annoncen S. 235—240

Слово про збуренє пекла.

Українська пасійна драма.

Написав Др. Іван Франко.

В р. 1896 помістив я з підписом „Мирон“ у „Кіевской Старинѣ“ в липневій і серпневій книжках статтю п. з. „Южно-русская пасхальная драма“, що вийшла також окремою відбиткою. Сего (1907) року д. І. Стешенко, спасибі йому, пригадав українській публиці сю мою працю, подавши з неї докладний витяг у своїй просторій праці „Історія української драми“ (Україна 1907, книжка за липень і серпень, стор. 113—122). Я вдячний д. Стешенкови за ту його услугу, яка зрештою входила і в сам плян його огляду, та не можу не пожалкувати, що в своїм рефераті з моєї праці він не навів тих нових матеріялів до пояснення жерел нашої драми, які дуже легко міг мати під рукою, от хочби заглянувши до збірки новозавітних апокріфів Порфірьєва, де на стор. 204—214 надруковано „Слово Евсевія, єпископа Александрійскаго о вшествіи Іоанна Предтечи“ або в виданий мною третій том збірки апокріфів, де також був би знайшов дещо до сеї теми.

Користуючи ся сими матеріялами тай ще обставиною, що в бібліотеці „Народного Дому“ міні пощастило знайти аж три копії сеї драми, що правда, всі неповні (дві лише в уривках, що заховали ся на розрізаних паперових картках, із яких були зліплені окладки рукопису 212 тоїж бібліотеки — судячи з розміру тих карток, на мою просьбу розліплених за дозволом куртоса бібліотеки проф. Свистуна, маємо в них перед собою останки не одної, а двох копій, із яких одна, писана на картках малої 8-ки звичайного книжкового формату, а друга на картках такої-ж 8-ки, але писана в подовж, отже формат старих кантичок); друга копія поміщена в рукоп. 181, карт. 25—38, тім самім, у яким на початку стоїть опублікована мною польсько-руська

вертепна драма на картках 1—24, і обіймає 386 рядків віршованого тексту. Приступаючи до нового оброблення і видання сеї драми, пригадаю поперед усього деякі її прелімінарії.

В р. 1862 в липневій книжці „Основи“ була надрукована пасхальна вірша, записана із уст народа в ізіумськім повіті харківської губ. Передруковуючи сю віршу порівнюю її текст із повнійшим подекуди і значно красшим текстом, записаним д. П. Івановим у Купянську і слободі Білоручській, Старобільського пов. харківської губ., що була надрукована 1893 р. в третій книжці московського журналу „Этнографическое обозрѣніе“, стор. 118—120.

- Єгда Юда Христа жидам продав
 І о тим вельми захвирсовав,¹⁾
 Поверг сребряники, шед і удави ся,
 І перед Луципером-сатаною у пеклі яви ся.
- 5 То Луципер його любовно привитав
 І ось так іменно словами його поздоровляв:
 „Обитай же Юдо, брате мій коханий,
 Бо вси друг мій присно соізбраний!
 Добрую ми з тобою пораду мали,
- 10 Що Ісуса Назарянина на хрест ізогнали.²⁾
 Тепер же я тобі позволяю во мною сидіти,³⁾
 І уже аз пію чашу, то й ти будеш пити.
 Да тільки об сьому не ізволь скорбити:
 Що мні буде в день судний, те й ти будеш терпіти.
- 15 Не унивай, но пожди,⁴⁾ поки прийде світу кінець,
 І возложим⁵⁾ на главу твою мій прекрасний⁶⁾ вінець.
 От-от як не видно, Назарянина приведуть
 І міні його грішну душу на віки оддадуть.⁷⁾
 Ибо⁸⁾ я послав по його безсмертних і преспільних
- 20 Бинарей і Трубарей, воївод своїх вірних.
 Да тільки не знаю, чого вони⁹⁾ там ся забарили?¹⁰⁾
 Видно, Юдеї Назарянину хреста ще не зробили.¹¹⁾
- Як оце Луципер з Юдою розмовляли,¹²⁾
 То їх послані воеводи скоро причивали і закричали:¹³⁾

¹⁾ Зам. захврасував. ²⁾ Ів. загнали. ³⁾ Сей рядок у Осн. вас.
⁴⁾ Ів. обожди. ⁵⁾ Осн. водружим. ⁶⁾ Ів. сего слова не має. ⁷⁾ Так
у Ів., Осн. віки вічні, а грішну вас. ⁸⁾ Так Осн., Ів. Або. ⁹⁾ Ів. ви. ¹⁰⁾ Осн.
забарилсь. ¹¹⁾ Осн. Христа ище не зробили. ¹²⁾ Ів. розмовляв.
¹³⁾ Остатні два сл. лиш у Ів. Далі в Осн. стоять два зайві рядки:

І начали в труби трубить всім слугам пекельним
 І самому Луциперу й князям его темним.

- 25 „Замикайте і підпирайте пекельні врата,
Да й не виглядайте ніхто з пекла із нашого брата!
Ось іде до нас гость усім нам неравний,
Господь кріпкий і царь царей грізний,
І множество ангелов Його окружують,
- 30 А нас до Його й близько¹⁾ не допускають!
Против одного ангела неможливо²⁾ нам нічого чинити,
А на його самого і оддалеку неможливо³⁾ вріти⁴⁾
І закричав Луципер: „Що там за царь слави?
Чи не той, що з розбійниками жида його на хресті⁵⁾ розп'яли?
- 35 Ой яж тому за стид собі ставлю врата отворити⁶⁾
І верей йому покоряти.
Нехай же він іде сюди тай настагає,⁷⁾
А хто з нас дужчий буде, той бариші собі придбає⁸⁾
І закричав Луципер: „Гей панове воеводи, Бинарі й Трубарі,
- 40 От тепер же будьте в пригоді ви мині!⁹⁾
Я вас на пораду до себе волаю,¹⁰⁾
Як із тим Христом поступати маю?
Як би нам оце хитрійше зробити,
Щоб його душу в небо не пустити?“
- 45 Заморкотали¹¹⁾ слуги: „Нехай же він іде до неба,
А сюди нам його ніяк¹²⁾ не треба!
Хибаж ти не знаєш, як він сюди прийде,
То весь народ собраний нами із пекла вийде.
Ібо він не єсть простий чоловік,
- 50 А Бог, той що був прежде всіх вік¹³⁾
Закричав Луципер: „Щож він за Бог, що смерті бояв ся,
І за сребряні¹⁴⁾ гроші як простий раб продав ся!
Перед смертю стогнав і на небо волав,
Даби в злії руки жидам не попав?“
- 55 Між тим як Христос став к пеклу приступати,¹⁵⁾
Начали перед ним силно янгели воспівати:
„Возьміте врата князи ваша,

1) Оси. нас куди до него і близько ані мало. 2) Ів. нельзя.
3) Ів. се сл. вас. 4) Дальші 10 рядків стоять у Ів. низше, в відповід-
нійшій місці, куди й кладемо їх. 5) На хресті у Ів. вас. 6) Оси. Я
оце... врата ему. 7) Оси. сюди дай. 8) Оси. із нас... і бариші.
9) Сего рядка в Оси. нема. 10) Оси. сюди. 11) Оси. Замаркотали.
12) Оси. отнюдь. 13) Оси. Но Бог, который. 14) Се сл. у Ів. вас.
15) Оси. Между... як пеклу приближися.

- І оддайте авраамській душі наша!
 От ідет до вас царь слави,
 60 Котрий сокрушив вінець вашей глави.
 Годі вам тут царствувати
 І праведні душі к собі забирати“.
- Между тим Христос як пеклу приближи ся,
 То мрачнее пекло світом просвіти ся.
 65 А Луципер не змогши світа терпіти,¹⁾
 Упав ниць і почав сильно вопити:²⁾
 „Гвалт, панове, гвалт! Пекло пропало!
 І сили уже моєї скільки у мене не стало.³⁾
 Правду казали, що царь небесний
 70 Взяв на себе образ чоловіколюбний.⁴⁾
 І аж, скільки не дуж, так не возмог прелестити,
 Що прийшлося мені тепер до віку вічного скорбити.⁵⁾
 Бо Іван Косматий його хрестив
 І тим же то хрещенням і поклоненням мене мудро уловив:⁶⁾
 75 Я-ж думав на його, що він грішніший усіх чоловік,
 Аж він той Бог, котрий був прежде всіх вік“.
- Бгда Христос, пришедши к пеклу, благословив,
 Своєю корогвою на всіх заклепах похрестив
 І верей перед собою полонав
 80 І з тим поздоровляв, —
 Наперед Адама і Еву викликав.⁷⁾
 І тогда то Христос пійшов до Адама,
 Де була заготовлена окрошіная яма,
 І так став поздравляти,
 85 Наперед Адама і Еву одкликати:
 „Адаме, Адаме! Як тебе далеко яблуко загнало!⁸⁾
 І за тобою праведних душ скільки в пеклі пропало!
 Як тобі того яблука вкус показав ся?
 Я-ж через него на хресті за всіх вас розпав ся.⁹⁾
 90 Тепер же ти іди в слід за мною, отсюди ступай,
 І з праведних ні однієї душі не оставляй.
 Соломона-ж не треба з собою брати,

¹⁾ Ів. ни могли. ²⁾ Ів. і став. ³⁾ Ів. Ужеж моєї сили не стало.

⁴⁾ Ів. чоловіколюбний. ⁵⁾ Сі два рядки в Ів. вас. ⁶⁾ Ів. І мене мудрого вловив. Дальші 2 рядки у Ів. вас. ⁷⁾ Так у Ів., в Осн. натомість:

А Христос пришедши к пеклу, благословив корогвою,
 І сокрушив на всіх заклепах вирій перед собою.

⁸⁾ Осн. дод. сюди. ⁹⁾ Ів. за всіх вас на хресті.

- Бо він может кріпко дуже мудровати.¹⁾
Да і Каїн нехай іще трохи перебуде,
95 Поки не таковий, а особливий мій суд буде.²⁾
І егдаж Христос став із пекла виступати,
Тогда Луципер почав помаленьку³⁾ і дерзость приймати.
Хоть хлипко, да став говорити
І по бокам пекельним очима став⁴⁾ водити.
100 І побачив⁵⁾ Соломона, вельми удивив ся,
І з своїми в пеклі слугами не мало чудив ся.
І сказав: „Хоть од Христа я лиха набрав ся,
Так за теж бо міні мудрійший всіх чоловік остав ся.
Признай ся,⁶⁾ Соломоне, чого ти іще в пеклі не видав?
105 Хибаж тебе Христос міні на віки вішні подарував?“
Рече Соломон: „Гляди, сей подарок тобі в лихом⁷⁾ виїде,
По мене-ж Христос еше і в друге⁸⁾ прийде.
В первий его приход если ти і zostав ся,⁹⁾
А як по мене в другий раз прийде, то хоч і одчай ся!¹⁰⁾
110 Закричав Луципер: „Вибийте його з пекла¹¹⁾ в шию,
А коли не хоче, то хоч через силу!¹²⁾
І тоді то біси вигнали его з пекла,
То душа его в слід за праведними потекла.
І так Соломон з пекла вимудрував ся,
115 Що всяк сему диву дивував ся.
І я вам оце возвіщаю¹³⁾
І вас з празником¹⁴⁾ поздоровляю.

Ся вірша з „Основи“ послужила М. Драгоманову основою до його інтересної розвідки „Із історії вірші на Україні“, надрукованої в збірці „Ватра“ 1887 і передрукованої в третім томі „Розвідок Михайла Драгоманова“ в Збірн. фільольогічної секції т. VII, стор. 108—116. Передрукувавши текст вірші з Основи автор додає ось яку увагу: „В сій вірші зразу кидаєть ся в вічі живий, драматичний склад. Можна б сказати, що автор її або вже мав перед собою примір драматичних сцен, котрі скорочував вкладаючи їх у віршу, або ся вірша дає нам

¹⁾ Ів. кріпко може мудровати. ²⁾ Ів. Поки мій суд буде. ³⁾ Ів. став помалу. ⁴⁾ Се слово у Ів. вас. ⁵⁾ Осн. уздрів. ⁶⁾ Ів. І сказав: Признай ся. ⁷⁾ Ів. з соком. ⁸⁾ Ів. в другий раз прийде. ⁹⁾ Ів. Первий приход ще ти остав ся. ¹⁰⁾ Ів. А по мене прийде — хоть і одчай ся! ¹¹⁾ Так у Ів., Осн. без „з пекла“. ¹²⁾ В Осн. тут зайве: з пекла. ¹³⁾ Осн. І так о избавленіє от вічнаго плена нашого радіст вам виіаю. ¹⁴⁾ Осн. з Великоднем.

перехідну форму до драми. Гляючи на приміри подібних же різдвянських віршей (напр. в Основі 1862, VI, у Чубинського „Труди експедиції“ III, 328, 331—340, 342) в порівнянню їх до звісних варіантів різдвянської драми, треба згодитись на перше. Правда, проти сього говорить те, що в нас до тепер нема текстів „Пасхальної драми“, але звісно, що така драма у нас була колись (див. Митрп. Євгенія „Описаніє Кієво-Софійскаго Собора“ II, 216¹). Може донебудь ще й знайдуться тексти цієї драми (Розвідки III, ст. 113).¹

Ся догадка робить усяку честь критичному зміслові і комбінаційному дарови Драгоманова. Ще за життя пок. Драгоманова, літом 1894 р. міні пощастило віднайти отсю драму, з якої в значній мірі (крім вступної сцени з Люципером і Юдою) черпала східно-українська вірша. Від молодого тоді слухача дух. семінарії, а пізнішого визначного збирача етнографічних матеріалів д. Осипа Роздольського я одержав невеличкий рукописний зошитець писаний сучасною скорописю, рукою Томи Кишка, селянина з Мостищ калуського повіта. Він передав був сей зошитець одному питомцеві, що знав ся з Роздольським, але не сказав нічого про те, де й відки переписав поміщені в ньому тексти. Я прочитав той зошитець і зацікавився ним дуже, бо вже від першої сторінки побачив, що тексти переписані Т. Кишком не його власного складання, а важні пам'ятки нашого старшого письменства. Через дра Ів. Куровця, що живе в Калуші, я спробував допитати ся до самого Кишка, щоб довідати ся, з яких книжок чи писань він копіював ті речі, що містять ся у його зошиті. Та на жаль від нього годі було дізнати ся чогось крім загального признання, що він переписував до свого зошита „всячину“ із старших писаних та друкованих книг. Та незалежно від самого Кишка, що за свій рукопис допоминав ся гроший (я вислав йому через дра Куровця, тямить ся, 2 чи 3 гульдени), др. Куровець дізнав ся, що в тих самих Мостищах живе дуже старий селянин Яковина, у якого є ті старі книжки та рукописи, з яких списував собі копії Т. Кишко. За посередництва тогож дра Куровця я пізніше таки дістав від того Яковини його копію пасхальної драми, значно поправ-

¹) В показанім Драгомановим місці (перші 3 рядки з гори) сказано, що в часі різдвяних свят „добірні студенти і учні ходили по домах зі звіздами, з Вертепом або Райком (знач. були й сцени, де представлявано рай — одна така сцена віднайдена мною, І. Ф.), де ляльками виставляло ся Різдво або Воскресене Христове“.

нійшу від копії Кишкової, якою тут користуюся для реконструкції тексту драми. Рукопис Кишка має зміст значно багатший від рукопису Яковини: Кишко скопіював із нього все і подавав іще дещо з інших жерел. Його зошит має 54 сторінки чвіркового формату, синьоватого паперу. Перших 16 сторінок містять казку „Премудрый младенец“, друковану мною в „Житю і Слові“ 1894, II, 136—142. Від 17-тої стор. починається писане без розставки рядків „Слово о буреню пекла... славнаго Его воскресенія тридневнаго“; воно кінчить ся на стор. 39. По нїм іде „Чудо святителя Христова Николая“, де оповідаєть ся про стрічу і розмову св. Миколая з чортом. Чудо кінчить ся на стор. 44, по чім іде невеличка апофтеїма: „Описанѣ 12 вещей, которіѣ нѣкогда добраго порятку не зробяють: 1. Мудрѣ безъ учинку, 2. Богачѣ безъ милостинѣ, 3. Убогій гордий, 4. Старий не богобойный, 5. Младеницѣ непослушный, 6. Жона безъ стыду, 7. Люди безъ права, 8. Война безъ фрики (вдирства), 9. Панѣ безъ ласки (? мб. ласки), 10. Християнинѣ сварливый, 11. Царѣ гнѣвливыѣ, 12. Духовный лѣнивыѣ“. По тїм на стор. 45—46 іде досить нескладна вірша „Бѣда зъ бѣдою“, зложена на манеру галицько-руських віршів для пропаганди тверезости, далї казка „Господарѣ и перепелица“, списана з уст народа, та з книжними додатками. На стор. 49—51 списано невеличкі розмови селянина Гриця Оковитки і жида Мортка Пявкеса — певно виписка з „Науки“ пок. Наумовича. Вкінці на остатній сторінці містить ся вірша „По битвѣ пѣдъ Плевною“, зложена якимось сучасним галицько-руським рапсодом; вона була надрукована мною в журналі „Житє і Слово“ 1894, II, 224.

Таким робом рукописний матеріал, який я тепер можу повернути на реконструкцію тексту нашої драми, представляєть ся ось як:

1. Текст рукоп. 181 Народного Дому у Львові (сітнюю його буквою A_1), писаний десь у половині, а може і в першій половині XVIII в. виразним, круглим руським скорописом, зближеним графікою до друкованої кирилиці. Вірші нашої драми, як уже сказано, числять 486 рядків, коли та сама драма в копії М. Кишка має 490 рядків. Про те я кладу в основу реконструкції сей старший текст не вважаючи на те, що він у порівнянню до інших текстів зовсім не скрізь однаково авторитетний.

2. Під буквою A_2 цитую чотири уривочки тексту мабуть старшого від A_1 і декуди дуже інтересного, а в головному досить близького до A_1 .

3. Два уривочки написані на картці кантичкового формату; значно ушкодженій, дають крім ряду розрізнених слів та декількох повних віршів тексту дуже мало для реконструкції тексту; цитую той уривок як A_3 .

4. Лишається текст М. Кішка, опублікований в Київській Старині 1896 р., та супроти того, що в моїх руках є прототип того тексту, старша копія Яковини, я лишаю Кишкову копію на боці. Рукопис Яковини числить 18 карток формату 4-о звичайного, хоч досить тонкого паперу; остатня картка в горі троха ушкоджена і підіплена при оправі. Рукопис писаний увесь одною рукою, мабуть якимось дяком чи дяковчителем у першій половині XIX в. Скоропись також живцем передає форми кирилиці, Містять ся тут: „Повѣсть о мудромъ младенцѣ“, на $7\frac{1}{2}$ картках, а від стор. 14—30 іде наша драма, далі на стор. 31—34 йде згадане вже „Чѣдо Сѣителя Хрѣтова Николая“ а на стор. 30 в низу починається і кінчиться на остатній, сильно виблідлій сторінці руський, латинкою писаний текст „Historya o Rycarzu“.

Порівняне текстів A_1 , A_2 , A_3 і отсего рукопису Яковини — називаю його Б. — копію М. Кішка, хоч зроблену досить старанно, можна зовсім пропустити — виявляє багато схожостий і не менше різниць у текстах тих копій. Копія Б. пересічно виявляє текст пізніший, популярніший, чистіший від церковщини та ближший до народньої мови, але се лише декуди; попадають ся місця, де старші варіанти ближші до нар. мови, ніж ся пізна копія. Та не в тім їх головна й характеристична різниця. Хоч обі копії вийшли очевидно з одного оригіналу, та мусіли, особливо рукопис Яковини, переходити через досить значний ряд копій із копій, поки дійшли до теперішнього стану. Те саме, хоч у меншій мірі, завважуємо вже і в групі А, хоч усі три її зразки були писані найдалі до половини XVIII в.

Порівнюючи тексти ми майже що крок насакаємо на дивні і на око неправдоподібні комбінації. Поминаємо язикові відміни, особливо в прислівниках таких як або, албо, албовѣмъ, ижъ и бо и штожъ; важнійше те, що в обох головних копіях попадають ся люки, недописи цілих віршів, піввіршів і навіть більших куплетів; заглядаєш до другої копії, а там як раз потрібне тобі місце стоїть собі і доновняє текст, щоб знов кілька рядків далі до тебе роззавила ся нова люка. Як побачить читач із нагромадженої в нотках маси варіантів, їх на протязі 428 рядків (решта взята з одної копії не має варіантів) набрало ся звиш 200, тай то ще з поминенем дрібніших, де з тексту одної ко-

пії доводило ся вставляти в текст реконструкції якийсь дрібний причастник, що іноді надавав йому новий змісл.

У тій новій реконструкції текст драми на диво вийшов троха коротший, ніж текст копії М. Кишка. Та хто приглянеть ся ближше нашому текстови, той швидко переконаєть ся, що багато віршів задля їх паралельности прийшло ся виділити з тексту і помістити в нотках; таких, що їх видно відразу, маємо 13, та більше буде таких, що лишили ся незамітними в прозовій транскрипції в нотках. При тім і самі вірші тексту набрали більшої повноти та кольоритности завдяки включеню в них матеріалу з ріжних копій.

СЛОВО О ЗВУРЕНЮ ПЕКЛА,

егда Хр̃тосъ ѿ мр̃твыхъ вставши пекло звѣрилъ.

Люциперъ (мовить до Яда)

Знаю я, Яде, ѿ томъ Хр̃тѣ много причинъ,¹⁾

Ижъ²⁾ ѿнъ естъ ѿ колѣна Давидова Марїинъ синъ,

Который самъ себе синомъ божнимъ именуєтъ³⁾

И человекомъ також називаєтъ.⁴⁾

5 ѿ томъ пророци здавна прорекѹють⁵⁾

И повѣстѹ⁶⁾ тѣю тилко дармо⁷⁾ розмножѹють,⁸⁾

ѿ полшости⁹⁾ тисащи лѣтъ запивнають,¹⁰⁾

ѿго быти Богомъ и человекомъ визнавають,¹¹⁾

И нашихъ советъ за нищо мають.¹²⁾

10 Яле южъ¹³⁾ маю слѣгъ въ справахъ моихъ вѣглихъ¹⁴⁾

Не тилко на земли, але и на облакахъ свѣтлихъ;¹⁵⁾

Знаю я, що са дѣе и на край свѣта,

Коли Богъ ѿсноваѣ землю и положилъ на ней дочаснїе лѣта.

Такъ подъ неомъ и в морахъ и под землею що са дѣе знаю,

15 Е ѿединой годинѣ¹⁶⁾ през слѣги свои много новинъ маю.

1) Б. два останні слова вас. 2) Б. Иже. 3) Б. именуєтъ, же онъ кожый синъ. 4) А₁ називаєтъ; Б. вас. 5) А₁ проповѣдѹють. 6) Б. вѣстѹ. 7) Б. дармо. 8) А₁ розмножають. 9) Б. О той шестой. 10) Се слово в А₁ вас. 11) Останнє слово в Б. вас., за те далі йде зайвий рядок: Базнѣ наниѣ зарено [sic!] ѿверетъ. 12) В сей рядок вас. 13) Б. я 14) Б. Яле я маю слѣги з себе доводни и вѣгли. 15) Б. Же чрезъ нихъ знаю, що са дѣе не тилько на земли, Яле и на облацѣхъ свѣтѣхъ. 16) Б. вамісь сих 3-х рядків має два: Такъ дочаснїй, же подъ неомъ и въ мори

Знаю, що са дѣе и въ единой годинѣ.

- Я ў томъ Хрѣтѣ и разъ не знаю,
 Но вѣсти певной ещѣ ўжидаю.
 Дивнаѣ¹⁾ би то рѣчь бѣла,²⁾ їжъ би билъ на земли бжій
 Не могъ тоє изъ свого розумѣ поняти, [снѣ, —
 20 О которыхъ би са причинъ
 Ёнъ могъ взяти.³⁾
 Знаю Творца ещѣ предъ вѣки
 Живого въ невѣѣ и со человеки,⁴⁾
 Знаю⁵⁾ и а҃глан, їжъ слѣжатъ въ невѣѣ бгѣ,⁶⁾ .
 25 Я того, що са именѣтъ сыномъ божимъ, [знати не могъ].⁷⁾
 Ещѣ и на земли ѿ слѣгъ своихъ много новинъ маю,
 Я тамъ ещѣ певной вѣдомости ўжидаю.
 Я и тѣи справи, що бгѣ сотворилъ, вѣѣ знаю,⁸⁾
 Я що са именѣтъ Ёномъ бжїимъ, того не розумѣваю.⁹⁾
 30 И ѿ вилемъ а҃гломъ свѣтлимъ и на ѿблещѣхъ жилъ,
 И до всего са тамъ пригладѣлъ;
 Знаю,¹⁰⁾ що са дѣетъ и во едемскихъ палацахъ,
 Але барзо дивсю са ѿ тихъ речѣхъ.
 И знаю, що бгѣ Ядама создалъ¹¹⁾ ѿ землѣ
 35 И все живое,¹²⁾ еже естъ наверху¹³⁾ землѣ;
 И в рай на востоцѣ его посадилъ,
 Аби на землѣ бгѣ и Творца своего хвалилъ.¹⁴⁾
 Але ѿ¹⁵⁾ томъ барзо¹⁶⁾ позавидѣлъ,
 Ядама и бѣѣ оужемъ изъ розумѣ извѣлъ,
 40 Ыжъ возию заповѣдъ престѣпили, —
 На тоє-мъ привѣлъ, что изгрѣшили.¹⁷⁾
 Я гди згрѣшили, познали са нагими.
 И бгѣ имъ¹⁸⁾ не хотѣлъ того грѣха терпѣти,
 Послалъ а҃гла своего и вигналъ ихъ изъ райской роскоши,
 45 Которон роскоши и розумомъ не поняти.¹⁹⁾
 [И хочъ Ядамъ]²⁰⁾ розумъ тотъ маєтъ,
 Я²¹⁾ ѿ того часъ землю дѣлаєтъ²²⁾

1) Від сл. годинѣ до Дивнаѣ в Б. люка, із сл. Дивнаѣ лишило ся лише внаѣ. 2) Б. речъ естъ. 3) Сей рядок у Б. вас. 4) Сї два рядки лише в Б. 5) А₁ дод. и ещѣ. 6) Б. сей ряд. вас. 7) В А₁ зам. сего рядка стоять лише 3 сл.: Я ў томъ нѣтъ; початок рядка взято з Б. 8) Б. вѣдаю. 9) Б. зам. остатнїх 3 сл. сего рядка має: барзо козненавидѣлемъ. 10) Б. И зновѣ. 11) Б. дод. человека. 12) Б. животное. 13) Б. на. 14) Б. Аби имѣ... славилъ. 15) Б. шѣмнѣл. 16) Б. вас. 17) Б. гди ѿнъ зогрѣшилъ. Далъ са намъ такъ. 18) Б. емъ. 19) Б. сей ряд. вас. 20) Моя конектура. 21) Б. Але. 22) В А₁ дѣлай землю.

- Й въ потѣ лица свой хлѣбъ снѣдаетъ.¹⁾
 Тѣю то ѡповѣдаютъ вѣсть,
 50 Но ѡнъ скончени свѣта не вѣсть.²⁾
 В той часъ возрадовалемъ сѧ ѡ смѣялемся з него,
 Жемъ го привѣлъ на тоє³⁾ — барзо добре на него,⁴⁾
 Скоро ѡнъ тоє ѡтрималъ,
 Я ѡ того давно ѡжидалъ.⁵⁾
 55 Яко тижъ⁶⁾ и тоє знаю,
 Ижъ деветъ хоровъ аггловъ⁷⁾ Бгъ масть,
 Ѣ которихъ на небѣ⁸⁾ хвалѣ приймасть.
 Я ѡ тѣло помислилъ ровнати сѧ з нимъ,⁹⁾
 И за тоє заразы стрѣченъ есмь изъ неба,
 60 И тамъ мѧ посадилъ,¹⁰⁾
 Гдѣ мнѣ давно бѣло потреба.¹¹⁾
 Такъ тижъ и Ядамъ согрѣшилъ,¹²⁾
 Же ѡ древа заказаного ѡвоцѣ клѣ,¹³⁾
 Ѣ которого древа ангелъ емѣ заповѣлъ,
 65 [Яви] ани въ рѣки свои не бралъ.¹⁴⁾
 Яле то сѧ все стало з мои причини,¹⁵⁾
 Ижъ ѡ древа заповѣданного ѡвоцѣ клѣ.¹⁶⁾
 И ещемъ сѧ ѡ то старалъ,
 Яви сѧ мнѣ Ядамъ с потомствомъ¹⁷⁾ записалъ.
 70 Я ѡ то Ядамовѣ сини роднии повадилъ,¹⁸⁾
 Же Каннъ Явели брата своего изъ свѣта изгладилъ.
 И ѡ того часъ зачалемъ пекло¹⁹⁾ вѣдовати
 И дѣи грѣшнѣи из сего свѣта избирати.²⁰⁾
 Изъ всѣхъ потомковъ нѣхто мнѣ не завадилъ.²¹⁾
 75 Ядама первозданна [ѡ в пекло] спровадилъ,²²⁾

1) А₁ замість сего рядка має ось які три:

И въ потѣ лица твоего хлѣба снѣси,

И сего оучиненна своего не вѣси.

Щом тоє ѡдержалъ, чогом хотѣлъ.

2) Сі два рядки тільки в Б. 3) Б. Же ѡнъ тоє ѡдержалъ. 4) Ся половина рядка лише в Б. 5) Сі два рядки лише в Б. 6) А₁ Яко-кѣмъ. 7) Б. аггласику. 8) А₁ заше. 9) Три остатні слова в А₁ вас. 10) Сей ряд. у Б. вас. 11) А₁ гдѣ бѣло мнѣ треба. 12) А₁ сей ряд. вас. 13) А₁ Ижъ ѡ древа заказанного зрадилъ ѡвоцѣ скоштовати. 14) Сі два рядки лише в Б. 15) Сей рядок стоить у А₁ зараз по слові „треба“; в Б. Яле то з мои причини. 16) Сей рядок лише в Б. 17) Б. дод. своимъ на вѣки. 18) А₁ і на тоє поди-салъ. 19) Б. зачалемъ, „пекло“ вас. 20) А₁ сего свѣта, Б. и дѣшъ ѡ... избирати. 21) Б. И сего потомство его нѣкомѣ не завадило. 22) Б. Ядама первозданна израдило.

- Й [зрадивши] ¹⁾ такъ Йдама,
 Запровадилъ и Авраама,
 Исаака й Йкова и всѣхъ дванадесять патріарховъ, ²⁾
 Тамъ мнѣ не било ѿ нихъ нишихъ страхъвъ. ³⁾
 80 Й царей незличонихъ
 И рицеровъ барзо моцнихъ
 Назбиралемъ ѿ всего свѣта
 Не мало ажъ до сего лѣта. ⁴⁾
 Самсона барзо дѣжаго
 85 И цѣа Александра всего свѣта можливаго. ⁵⁾
 Пекло, моа слѣчнаа потѣха едина
 Грѣшниковъ ажъ до верхъ оузкаго пожерла. ⁶⁾
 И Дѣда цѣа, с котораго племя Исуса Хрѣста повидаютъ, ⁷⁾
 О чемъ вси пророци людъ наѣчаютъ,
 90 Я пана моего ⁸⁾ Йда й насъ всѣхъ въ пеклѣ понижаютъ. ⁹⁾
 Которыхъ во ѿхланихъ мовхъ повно,
 Й завше оу мене нхъ естъ много. ¹⁰⁾
 Я хтожъ оу мене еще бѣдетъ,
 Той до скончанна вѣка мене не забѣдетъ. ¹¹⁾
 95 Іванко [есть], а потомъ и самъ Христосъ оу мене бѣдетъ. ¹²⁾

Йдъ до Люципера мовитъ:

- Пане Люциперъ, пане старосто, ¹³⁾
 Хочъ оу тебе самого слѣгъ тисащъ [зо] сто, ¹⁴⁾
 Чемъсь мнѣ гадки великие головъ здоймають ¹⁵⁾
 Й фрлсѣнки не мале мене строскають. ¹⁶⁾
 100 Зажиймо ми поради, а Хрѣста того занехаймо,

¹⁾ Мої конектури тут і в попер. ряд. в скобках.

²⁾ Сі три рядки лише в Б. півгриарховъ. А₁ має натомиє: Нѣхто мнѣ не завидѣлъ. И Йдама перворожденнаго запровадилъ и всѣхъ дванадесять патріарховъ. ³⁾ Сей рядок лише в Б. ⁴⁾ В Б. Царей незличонихъ й рицеровъ ѿ вѣка назбиралемъ не мало ѿ Йдама аж до сего часъ. В А₁ лише: И царей незличонихъ, И рицеровъ барзо моцнихъ. ⁵⁾ Б. рицеровъ можнихъ и Самсона... авнаго. ⁶⁾ Сі два рядки лише в Б. ⁷⁾ Б. котораго племя повѣдаю. ⁸⁾ Б. Прѣки всѣхъ которіи ѿ васъ людѣй. ⁹⁾ Б. свого. ¹⁰⁾ Б. и мене с пренимъсѣ навѣжаютъ. ¹¹⁾ Б. Которихъ маю... повно завше нхъ естъ. ¹²⁾ Сі два рядки лише в А₁. ¹³⁾ Сей рядок без естъ у Б. ¹⁴⁾ Б. старосто мой. ¹⁵⁾ А₁ тисащъ сто, Б. тисащій р. ¹⁶⁾ Б. Чемъ са ми гадки барзо головъ троскочѣтъ. ¹⁷⁾ Б. И фрлсѣнкѣ незноснаго такъ мене здиймають.

- Й слѣгъ свонхъ к себѣ зволаймо,¹⁾
 Й скажемо ми ѿмъ,²⁾ аби томъ Хрѣтѣ³⁾ дали покой,
 Жеби его не зачипали, жеби и намъ билъ оупокой.⁴⁾
 Бо гди мѣлемъ⁵⁾ Лазара четверодневнаго оу себе,
 105 Й гди ѿнъ его еднимъ словомъ своимъ зволаалъ,⁶⁾
 [Говѣ его] за таємника [швобралъ],⁷⁾
 Й оу мене изъ звѣвъ ѡстрихъ вирвалъ,⁸⁾
 Й мое барзо ѡстрое ѡрѣжѣе притѣпилъ,⁹⁾
 Которое ѿ себѣ ѡ вѣка мѣлъ,¹⁰⁾
 110 Хоча емъ ся изъ нимъ не билъ.¹¹⁾
 Й теперъ ѿ тимъ клопочъ головъ свою:¹²⁾
 Бою ся, жеби¹³⁾ мнѣ не бѣти в неволи с тобою.¹⁴⁾

Люциперъ до Яда мовитъ:

- Не тревожъ ся, Яде мой¹⁵⁾ ѿ добродѣю!
 Тилко ти оу мене перша надѣм.¹⁶⁾
 115 Хто вже не вѣде оу тебе?
 Ти вѣдашъ мѣти Хрѣта оу себе.¹⁷⁾
 Єслижъ то такъ страшенъ¹⁸⁾ Марїинъ сѣкъ?
 Ово ѿ ѿ вонско постараю ся
 Й добре вибю ся зъ нимъ,¹⁹⁾
 120 Й вѣдѣ шѣкати на него ѿкихъ причинъ.²⁰⁾
 Оуже напѣстилъ ѿ²¹⁾ на него жидокъ, и войшли оу радѣ,²²⁾

¹⁾ Б. має сі два рядки так:

Яде заживмо зъ собою поради ѿ слѣгъ зволаймо,
 Я того Хрѣта заживаймо.

²⁾ Б. Идѣмо. ³⁾ Б. Ісх. ⁴⁾ Б. аби мѣ билъ изъ нимъ оу покою.

⁵⁾ Б. Бо гдижъ мѣлемъ оу себе. ⁶⁾ А₁. Й гди ѿнъ зволаалъ словомъ своимъ гвалтовнимъ, Б. Й гди ѿнъ его еднимъ словомъ. ⁷⁾ А₁ вас. Б. лише „за таємника“. Решта моя конектура. ⁸⁾ А₁ И вирвалъ оу мене изъ звѣвъ ѡстрихъ. Б. И вирвалъ гвалтомъ изъ рѣки ми. ⁹⁾ Б. барзо ѡстрое претѣпилъ, А₁ и притѣпилъ. ¹⁰⁾ Сей рядок лише в А₁. ¹¹⁾ Сей рядок лише в Б. ¹²⁾ Так Б., тилько „свою головъ“. ¹³⁾ Б. жеби клопотъ. ¹⁴⁾ Б. в неволю с тобою; А₁ має сі два рядки ось як:

И теперъ ся того бою,

Жеби мнѣ не вѣло клопотъ с тобою.

¹⁵⁾ Б. пане мой и добродѣю мой; А₁ Не фрасѣй ся пане Яде нашъ.

¹⁶⁾ Сей рядок лише в Б. ¹⁷⁾ Сі два рядки лиш у А₁. ¹⁸⁾ Б. Хотѣ ѿнъ такъ барзо страшный. ¹⁹⁾ А₁ Ово и ѿ постараю ся; Б. ѿ вонско... изъ нимъ добре вибю ся. ²⁰⁾ Б. такой причини. ²¹⁾ Б. Оужемъ повѣдилъ. ²²⁾ Сих 4 слів у Б. нема.

- Яби на него найшли фальшивею зрадѣ.¹⁾
 Й до того подмовилимъ своего оутѣшителя²⁾ Иоудѣ,
 Яби видалъ Исѣ³⁾ до фалшиваго сѣдѣ.
 125 Бо гдижъ чинить ся Богомъ бити,⁴⁾
 Я хтожъ передъ нимъ стоитъ [его коронити]?⁵⁾
 Теперъ при немъ не видно и жадного апостола,
 Й Маріа бонт сѣ за нимъ причинити.⁶⁾
 Не вижѣ та его, бо сѣ ѡнъ и мене бонтъ.⁷⁾
 130 Й ѡ тихъ апостоловъ его дванадцять
 Не вѣдемо комузвивими,
 Хочъ би било йхъ тисѣщъ кнака-двадцять.⁸⁾
 Ъ заразъ вѣдѣтъ на него жиди сторонѣ имѣти
 Й насъ ѡ помощь барзо просити.⁹⁾
 135 И повшѣю та слѣгъ своихъ,
 Ъ которихъ маю приѣзнъ прихилнѣю,
 Й въ каждой годинѣ вѣдемо мати вѣдомость вѣрнѣю.¹⁰⁾
 В каждой годинѣ вѣдѣ знати,
 Що той Исѣ вѣдетъ оумѣти й що вѣдетъ дѣлати.¹¹⁾

Й дѣ до Люципера мовить:

- 140 Люциперѣ,¹²⁾ старосто, мой добрый дѣже,
 Прошѣ ты, коло господарства моего пилнѣй дѣже!¹³⁾
 Пилнѣй добре! Знаеш, на що-с сѣ подниалъ,
 Бо Іванъ Предитеча слѣгъ нашихъ дѣже поликалъ.¹⁴⁾
 Яле радше того¹⁵⁾ Хрѣта не зачѣпаймо!¹⁶⁾
 145 Ъкѣдѣ есть, того добре не знаемо.¹⁷⁾
 Бо мой оусѣк жили починають дрижати, —¹⁸⁾
 Либой коло насъ не жарти!¹⁹⁾

1) Б. И повели его до ратѣша нинѣ, и яби і т. д. як у текстї.
 2) Так в Б., в А₁ И до того за злощѣ его подмовилъ. 3) Б. Яби его видалъ. 4) А₁ Чинить ся Богомъ; Б. Бо гдижъ чинилъ сѣ сѣомъ божимъ бити. 5) А₁ те, що перед скобками; Б. вас., у скобках мой конектура. 6) Сї рядки лише в Б. 7) Сей рядок лише в А₁. 8) Так А₁, Б. Я тихъ апостоловъ не тилко не боймо сѣ, але й не лакаймо сѣ. 9) Сї два рядки лише в Б. 10) Так в Б., в А₁ И вѣдѣ на него имѣти сторожѣ пилнѣю ѡ слѣгъ свихъ, ѡ которихъ маю приѣзнъ прихилнѣю. 11) Так в А₁, у Б. вѣдемо вѣдати... теперъ оумѣтетъ... дѣлати. 12) Б. Пане Люципере... мой. 13) Б. господарства ѡпалилъ сѣ ѣздемо. 14) Сї два рядки в Б. 15) Б. Я того. 16) А₁ не зачипати. 17) А₁ сей рядок вас. 18) Так А₁, Б. без „оусѣк“. 19) Сей рядок лише в Б.

Іа чамъсь¹⁾ бою ся, аби мнѣ²⁾ не было іакихъ страховъ,
Явисмо³⁾ не оутратили пекельныхъ нашихъ гмаховъ.

Люципер до Яда мовитъ:

- 150 Пане мой Яде, чамъ еси такъ барзо боязливий?
Не вачишъ передъ собою войска? Я такъ ласливий!⁴⁾
Не тривожъ мене и моихъ слѣгъ вѣрнихъ,⁵⁾
Которихъ маю ѿ оу сторонахъ⁶⁾ чѣжихъ.
Іакъ-імъ ѿз ними лѣта долгїи прожилъ.⁷⁾
- 155 Яле Яде, добръ іа надѣю⁸⁾ маю,
Дшъ Хрѣтову сѣбѣ признаю.
Заразъ пошлю з войскомъ старшого воеводу Трубача,⁹⁾
Й¹⁰⁾ другаго Бенера, тамъ нехай вѣгають
Под мѣсто Єрусалимъ до великаго гаю,¹¹⁾
- 160 Яби Хрѣта пиано стерегли,
Жеби аггли дшѣ его до неба не взяли.¹²⁾

Люциперъ до слугъ своихъ мовитъ:

- Гей панове воеводи, ти¹³⁾ пане Трубачу,¹⁴⁾
И ти Бенеро, ѡто¹⁵⁾ іа для того васъ до себе¹⁶⁾ волаю,
Жебисмо зажили іаковой поради,
165 Шоѣ з Хрѣтовою дшю аггли не оучинили зради.¹⁷⁾
Й шобисмо са теперъ добре порадили,¹⁸⁾
Й того Іса дшѣ¹⁹⁾ до неба не пустили.
Бо его жиди конечно распати мають
Й ѡ тоє са пиано старають.
- 170 Й нам са ѡ тоє пиано треба старати,
Яби смо до себе дшѣ его могли поймати.
Я гди висмо его дшю до себе поймали,
То висмо били безпечни и нѣкого на свѣтѣ са не боили,
Й іа билъ би паномъ всего свѣта.²⁰⁾

1) Б. И чамъ са, А₁ вас. 2) Б. на мене. 3) Б. Жебисмо... нашихъ... 4) Сей рядок лиш в А₁. 5) Б. Не тревож са ѿ моихъ слѣгъ моихъ. 6) Б. оу сторонахъ вас. 7) Сей рядок лише в Б. 8) Б. іа, Яде, надѣю. 9) Б. Послю заразъ .. своего 10) А₁ Я. 11) Три остатні сл. лише в А₁. 12) Б. донесли. 13) Б. и ти. 14) А₁ пане Бенеро и ти Трубачу. 15) Се сл. в Б. 16) Сі два сл. в А₁. 17) Сі два рядки в Б. 18) А₁. Жебисмо поради зажили. 19) Б. Хрѣта дшѣ. 20) З сих трьох рядків два перші лише в Б., тільки в формі: то билъ билъ безпечній, не ковавимъ са на свѣтѣ нѣкого; А₁ має лиш: Теперъ бимъ билъ панъ всего свѣта.

- 175 Теперъ же безпечне вѣжжѣте,¹⁾
 Я дшѹ его пишно стережжѣте;
 Къди ся той Ісѣ повернетъ, треба намъ ѡ томъ знати;
 Вѣнъ бо кажетъ, що из ними и намъ жарти.²⁾
 Явисте того Іса поймали,
 180 И мнѣ ѡ томъ рухло³⁾ знати дали.

Люциперъ мовитъ до Іда:

- Южемъ, Яде, пославъ по Іса слугъ своихъ вѣрнихъ,⁴⁾
 Венеру и Трубана, воеводъ немалихъ.⁵⁾
 Я гди будутъ вѣннити,⁶⁾
 В той часъ душѣ его будутъ провадити.⁷⁾
 185 Я ми сюди лѣглокъ не допускаямо,
 Потухи⁸⁾ ймъ не даваймо,⁹⁾
 Яви насъ не зрадили
 И дшѣ его до неба не запревадили.
 Не вой ся, Яде, пане мой милий!
 190 Чему¹⁰⁾ естес такъ барзо бѣнний?
 Щѣмъ я к господарствѣ твоєму не ѡспалый
 И весь вѣккъ въ радости пробѣвъ часъ немалий.¹¹⁾
 Не вой ся Маринна сина! Гди ѡнъ¹²⁾ человеккъ,
 Не вчинитъ намъ нѣчого во вѣккъ.
 195 Я я завше до конца¹³⁾ с тобою
 Готовъ хочъ на плацъ до бою;
 Я пекло, то моя столица,
 Гдѣ рачитъ¹⁴⁾ его моя правниця.
 Гди ви ѡнъ вилъ вѣй сѣтъ, не терпѣлъ ви ѡнъ¹⁵⁾ мѹки,
 200 Не видалъ¹⁶⁾ ви ѡнъ себе въ жидовскіе рѹки.

1) Б. То конечно прѣдко тамъ вѣганте. Б. перестерегайте, Я мѣнкъ ѡ томъ рухло знати дакайте. 2) Сі два рядки лише в Б. 3) Сі два рядки в А₁. 4) Б. і А₁ пианихъ. 5) Сей рядок лиш в А₁, в А₂ мб. Недеру зам. Венеру. 6) Б. мѣннити, в А₂ Я гди будутъ ся. 7) Б. Тогда душѹ его до насъ. 8) Так в А₁, в А₂ И вѣрн. 9) Так у А₂, в А₁ не даймо. 10) Так А₂, А₁ Чему. 11) Б. Щѣмъ сѣмъ въ госп. нѣгдимъ незаспалемъ, И вѣ-весь вѣккъ въ радость мою положилъ; А₁ И вѣккъ пробѣвъ немалій. 12) Б. Богъ бо естъ н. 13) Б. а до конца, потім люка аж до сл. держитъ. 14) Б. держитъ — без жадного звязку, бо далі читаемо: н готовимъ ёстемъ до бою, а пекло то моя столица, во держитъ. 15) Б. вас. 16) Б. видалъ.

Идъ до Люципера мовитъ :

Южъ ѿ вачу страсть свою¹⁾ ѿ lamentyю,
Хочъ еше жадной навалности²⁾ не чую.

Животъ мой древнѣе³⁾

И в очахъ моихъ мрѣе;⁴⁾

205 Животъ⁵⁾ чуетъ, тѣло не скажетъ, —

Подобно той Ісѣ⁶⁾ пришедши ксѣхъ насъ повѣжетъ.

Люциперъ до Ида мовитъ :

Що, Иде, по томъ, що такъ плачешъ и прорицашъ?⁷⁾

Що еси проживъ, то всѣ дни свои проклинаешъ.

Идъ до Люципера мовитъ :

О старосто Люциперъ, стражию затвори пекло,⁸⁾

210 Живи⁹⁾ жадной душі з него¹⁰⁾ не втѣло.

И тамъ изъ всѣхъ сторонъ мѣдани¹¹⁾ ворота постави,¹²⁾

И затвори желѣзными ланцюхами

Мощными стягни,¹³⁾

И твердыми колодками

215 Барзо замкни!¹⁴⁾

И тисацѣ тисацѣ маю¹⁵⁾ войска звѣройного,¹⁶⁾

Може ѿ с Хрѣстомъ не ходитъ такъ много.¹⁷⁾

Люциперъ до Ида мовитъ :

Не оужасай ся, Иде, пане мой!

Буду ся такъ мога изъ нимъ вѣти,

220 Поки одному [з насъ] кости на десѣтъ см не розпадутьъ,

И не дамъ до себе приступити.

Тѣло послѣокъ ѿчѣккую

И вѣсти первой ѿжидаю.¹⁸⁾

Сѣй Іѡанъ Креститель мовитъ до Ида :

Смѣти ся, Иде, плачъ ѿ lamentyи ко вѣкѣ,¹⁹⁾

225 Гди²⁰⁾ ѿдетъ до насъ Богъ и человекъ!

1) Б. страстию. 2) Б. новини. 3) Б. дрежитъ. 4) Б. ѿчи мой вачѣтъ. 5) Б. И животъ мой докре. 6) Б. Хрѣтосъ. 7) Б. Щожъ чинити ижъ вачѣ, ѿни прорѣкають, Що смо прожили кѣкѣ всѣ дни свои. 8) Б. Оглади но стражъ ѿ пекло. 9) Б. Щѣки. 10) Б. вас. 11) Б. И мѣдани. 12) Б. постави. 13) Б. и л. м. стягни. 14) Б. барзо вас. А₁ стягнувъ... замкнувъ. 15) Б. мнѣство. 16) Б. избраннаго. 17) А₁ гоню; Б. нѣтомѣ: И знаю, же Хрѣтосъ приходити вѣдетъ. 18) Осея Люциперова реплика лише в А₁. 19) Б. ко всѣхъ. 20) Б. Бо вже.

Готовалъ еси на насъ пекло, вѣзена,¹⁾

Которое тобѣ бѣдетъ въ сіє время.²⁾

Бесполь из слугами твоими

Бѣдете³⁾ под ногами божими.

230 Встани, Давиде,⁴⁾ ѿ в стрѣни вдарай,

ѿ Творца своего ѿ Бѣга вихвалмай!⁵⁾

Ото бѣдетъ запевне по насъ

И не поидетъ ѿсюду без насъ.

Люциперъ мовитъ до сѣго Івана Хрестеля:

Постой, Іване, еще съ своимъ [Ісомъ]⁶⁾ не вихвалмай

235 И того Іса не прославлай.⁷⁾

И ти тутъ будешъ и твой Ісъ бѣдетъ ѿ насъ,⁸⁾

ѿ хто дѣжшій, той съ выиграетъ з мжи насъ.

И ти съ не вифиглюешъ, хоч вѣс ѿкъ фигловалъ

С тимъ, которому ѿ⁹⁾ дорогѣ готовалъ.

240 Бо еси¹⁰⁾ Іванъ, зовутъ ти покаанію проповѣдникъ,¹¹⁾

ѿле ти власній Ісусовъ похлѣбникъ.

Ти естєсь¹²⁾ єму щось за родину,

Що така твоѣ ѿ немъ зъ нами перепина.¹³⁾

Дла чогожъ ти вѣзневъ моиухъ потривоживъ,

245 Же имъ еси повѣсть тую¹⁴⁾ дармо розмноживъ?

Щобѣ ѿ тебе Бѣтъ бѣвъ, коли ви ти съ народивъ,

Щобисъ намъ тѣи вѣсти не множилъ!

Чомъ иншѣ сѣнїи сидѣтъ тихо?

Гдєсь ѿ тобѣ оу насъ прийшло лихѣ.¹⁵⁾

250 ѿкъ то, тутъ маєтъ Ісъ до пекла ѿстѣпати¹⁶⁾

И всѣхъ моиухъ вѣзневъ ѿ мене взяти?¹⁷⁾

¹⁾ Б. пекла и юзна. ²⁾ Б. которе бѣдетъ на твоє время.

³⁾ Б. Которѣи бѣдѣтъ. ⁴⁾ Б. Встанѣ Давиде, висиєи сѣ. ⁵⁾ Б. ѿто певно бѣдетъ до насъ. пана ѿ твораца своего прославлай. Дальші 2 р. вас. ⁶⁾ А₁ съ не вихвалмай, А₂ похвалмай, Б. ещє сѣ своимъ не. ⁷⁾ Б. має далѣ ось якѣ рядки:

Бо ми єго не любимѣ,

И тижъ до пекла не дѣже потребеємо.

ѿ ти ещє сѣ томъ не дѣжшїи, що насъ веретъ ѿжасъ!

И той твой Ісъ бѣдетъ ѿ насъ,

Хто дѣжшїи бѣдетъ, той выиграетъ з насъ.

⁸⁾ А₂ має лише другу половину сего рядка, Б. вас. ⁹⁾ А₂ которомъсѣ.

¹⁰⁾ А₁ Бо. ¹¹⁾ А₂ панованію оповѣдникъ. ¹²⁾ Б. То стѣ. ¹³⁾ Б.

Такъ твоѣ ѿ немъ зъ нами перипона. ¹⁴⁾ Б. И вѣсть тую. ¹⁵⁾ Сѣ

4 рядки лише в Б. ¹⁶⁾ Б. до ѿда; А₂ ѿстѣпати. ¹⁷⁾ А₂ и ѿ мѣхъ... висеокодити.

- Ти того¹⁾ нѣгди не дочекаеш,
 Тилко славу твою душно розмножашъ.
 Я долго ще ти тѣтъ будешъ стояти,
 255 Я щоразъ то болш²⁾ ѿ Хрѣтѣ повѣдати? ³⁾
 Я докиж ти, Іване, будешъ практиковати,
 Я щоразъ то болше ѿ томъ Хрѣтѣ пророковати?
 О, що ти такъ богато пророкуешъ, [пташкѣ]?
 Дайте ему смоли наптити са и пекельного кваску⁴⁾
 260 Я ходи но ти сюда, болше не проповѣдай,
 Товаришу моему и мнѣ⁵⁾ страху не задавай!
 Бо ми са и знаку его не вонмо⁶⁾
 И на вожество его не глядимо.
 Знаю я, же естъ Богъ въ неѣ,
 265 Которому спѣвають а҃гли: „Слава тебѣ!“
 Але тутъ на земли въ тѣлѣ Бога не маешъ,
 Я ти ѿ немъ пророкуешъ и самъ его не знаешъ,
 Тилко его на помощь призывашъ.⁷⁾
 Бо Богъ в неѣ со а҃гли⁸⁾ пануеъ,
 270 Я моя слава по всемъ свѣту⁹⁾ роскошуетъ;
 И мене люде всѣ на изницѣ носятъ
 И болше нижли¹⁰⁾ Бога ѿ що просятъ.
 Я я ведугъ прозви ихъ буду¹¹⁾ чинити,
 Я хто мои дѣчинки чинить, буду его любити.¹²⁾
 275 Я за тоє имъ шѣфитю ласку покажу:
 Не єдного в шгонь пекельнй дѣсажу,
 И покажу имъ за тоє шѣфитю ласку,
 Не єдинъ во им дам килид пекельного кваску.¹³⁾
 Я ти, Іване, пойдѣ въ адъ,¹⁴⁾ болше не волай,
 280 Товариству своему въ смѣтку¹⁵⁾ не помагай.
 Вижу я, же ти то¹⁶⁾ фигаюешъ

¹⁾ А₁ Той, А₂ Того ти. ²⁾ А₂ болшѣ. ³⁾ Сі два рядки в А₁ і А₂; Б. ѿ томъ Хрѣтѣ. ⁴⁾ Сі два рядки лише в Б. ⁵⁾ Б. Я мнѣ страхъ и моимъ слѣгамъ. ⁶⁾ Б. не вѣдетъ, не войми са, и набоженства его не смотримо. ⁷⁾ Б. сей ряд. вас. ⁸⁾ Б. з апостолами. ⁹⁾ Б. во всѣхъ. ¹⁰⁾ Б. Лѣпше мене нижели. ¹¹⁾ Б. готовъ тоє. ¹²⁾ Б. И вѣдѣ ихъ любити. ¹³⁾ Б. Не тисащѣ во юхъ наготѣю смоли и пекельного кваску; те, що в тексті, вято в А₂; А₁ два ряд. в тексті: Я за тоє дѣсажу. ¹⁴⁾ „в адъ“ і „не волай“ вято в А₂; А₁ і Б. не повидай. ¹⁵⁾ „В смѣтку“ вято в Б.; А₁ і А₂ тутъ. ¹⁶⁾ „то“ в Б.

И розумѣю, же ти ѿтоль дѣтекти сѧ¹⁾ готуєшъ.

Ой не зводѣшъ ѿ мене, рицєрь Пашкѧ!²⁾

Ми того не зводимо сѧ, Иванашкѧ.³⁾

285 Подобно оу насѣ⁴⁾ той їсѣ буде, и ти будѣшъ из нами
Бѣ той нашої памѣ. (Іван відходить.)

Отожъ поселъ первый вижитъ и мовитъ:

Пане йде и ти пане старосто нашъ,⁵⁾

Я гдижъ над тебе болшого немашъ!⁶⁾

Послани мене воеводи Бенера и Трубай:

290 Ничого сѧ ни разъ не лакай!

Я що еси хотѣлъ⁷⁾ их пресилъ, то все⁸⁾ пошрѣдовали

И Хрѣта того дѣ ланцѣхъ⁹⁾ проубирали;

Водять его жиди ѿ ради до ради,¹⁰⁾

Ни хто ему не дастъ и разъ правди.¹¹⁾

295 Чүлемъ ѿ жидовъ, ижъ¹²⁾ веденъ будетъ за мѣсто,
И знаю добре, ижъ готують на него ловное¹³⁾ мѣсто.

Поселъ второй привѣгає¹⁴⁾ и мовитъ:

Ото южъ,¹⁵⁾ пане йде нашъ, жиди Хрѣта на крестѣ при-
И желѣзными звоздами рѣци и нози провили.¹⁷⁾ [вили¹⁶⁾

Южъ не будетъ жнеъ, то правда конечно,¹⁸⁾

300 Я ми будемо с тобою жити на вѣки безпечне.¹⁹⁾

Послани мене воеводи²⁰⁾ повидати,

Яви тобѣ заразъ радость тую примножати.²¹⁾

Поселъ третий привѣгає и мовитъ:

Отожъ, пане нашъ йде, южъ Хрѣтосъ оумираєтъ,

На хрестѣ главу свою²²⁾ прикланяєтъ.

¹⁾ А₁ же сѧ дѣтекти, А₂ же ти ѿтоль оутѣчи сѧ; Б. же ти сѧ оутѣчи. ²⁾ Так А₁, Б. ѿ не [ви]фгаюєшъ сѧ, пташкѧ; А₂ О, не вифгаюєш сѧ пташкѣ ѿ Люципера и цесара. ³⁾ Б. Ми того не вонимо сѧ и той рицарѣ вѣдетъ с тобою; А₂ твоего не вонимо сѧ, Іваннашкѧ. ⁴⁾ „у насѣ“ из А₂. ⁵⁾ А₁ Пане йде нашъ, рѣшта в Б. ⁶⁾ Б. Гди на свѣтѣ колшзго нема над тебе. ⁷⁾ Б. по що ти [ваш. ви] послали. ⁸⁾ Б. твое ми. ⁹⁾ Б. в ланцѣхъ, во стрички. ¹⁰⁾ А₁ ѿ града до града. ¹¹⁾ Б. емѧ не дастъ поради. ¹²⁾ Б. за разъ. ¹³⁾ Б. ловное. ¹⁴⁾ Б. Той докзветъ, и дрѣгий настѣпають. ¹⁵⁾ Б. Отожъ. ¹⁶⁾ Б. разним. ¹⁷⁾ Б. И гвоздами желѣзными прєвили. ¹⁸⁾ Так в Б., А₁: ѿ оуже не буде в жидовъ така рада. ¹⁹⁾ Б. Я ми будемъ жити безпечне. ²⁰⁾ Б. Послани мене воеводы тоє шповѣдати. ²¹⁾ Так в Б., в А₁ и радость тую розмножати. ²²⁾ „свою“ Б. вас.

- 305 Жиди¹⁾ все тѣло его вичами²⁾ избили
 И копиемъ вокъ его пробили;
 Оцтомъ со желчію [его] наполни
 И приправами, присѣками его частовали.³⁾
 Остали ся тамъ нашѣ воеводи,
 310 Яки дѣш его взявши принесли сюди
 На наше оугоди.⁴⁾

Люциперъ до Яда мовить:

- Видишъ, Яде, такую маю новину,
 Що ся стало презрене⁵⁾ Маринну снѣ.
 Южъ жиди на крестѣ его привили⁶⁾
 315 И вокъ єму копиемъ пробили⁷⁾,
 И терновий винацъ на главѣ вложили.
 Я намъ потреба ѿ дѣшъ его пилюе старани мѣти,
 Яки дѣш его поймати во своѣ сѣти.

Ядъ до Люципера мовить:

- Моя рада така
 320 И голова стара:
 Дѣшъ Христовой⁸⁾ не берѣте
 Янѣ ей стережѣте,
 Щобъ для одного
 Не дѣтратити много.
 325 Нехай дѣла его идетъ до неба,
 Я намъ ей тѣтъ не треба.⁹⁾
 Бо всѣ пророци поднесли ся и радѣют,¹⁰⁾
 Приходъ его дѣхомъ стѣмъ чѣютъ.¹¹⁾
 Мусить то правдивый Богъ єсти,
 330 Я [намъ] для одной дѣшѣ всѣми треба ригнѣти.
 Бо дѣже я бачѣ близко конецъ нашъ,¹²⁾
 И наше старшинство теперъ єсть, а завтра немашъ.¹³⁾

1) Б. Иже би. 2) „вичами“ в Б. 3) Сї два р. в Б. 4) Б. оугли.
 5) Б. Що то ся чрезъ мене стало. 6) Б. распали на смерть гав-
 невнѣю. 7) Відси в Б. люка, яка кінчить ся словами: его во ско-
 сѣти. 8) Б. Дѣш Хрѣстовѣ. 9) Б. не потреба. 10) Б. Бо всѣ про-
 роки ѿ тѣмъ пророкѣютъ. 11) Б. Же має прийти до насъ за-
 певнѣ. 12) Б. зам. того має: презъ Дѣла своего познають, же такъ
 пророкѣють: южъ намъ ѿ него згнѣти ѿ неба наше зовсѣмъ
 дѣтратити. 13) Б. тѣтъ днѣтъ, а завтра не машъ.

Поселъ четвѣртій прѣвѣгъ и мовитъ:

- Отожъ Хр^отосъ запевне¹⁾ бѹмеръ,
 Я ѿ [бачив його] не давно, [а] теперъ.²⁾
 335 Яле гди дѣша его вшла³⁾ с тѣла,
 Тогди не єдина⁴⁾ тамъ плоть изимѣла.
 И мы всѣ са били полакали
 И далеко ѿ неи повтѣкали.
 Хотѣли-смо его дѣш поимати,
 340 Яле гди-смо ѿбачили, страшно было к ней пристѣпати.
 Яггльскіе войска ѿколо ѿстѣпили,⁵⁾
 Я насъ до неи не допѣстили.
 Дрижала земля, же ажъ ламали са ѿпоки,
 Бѣвъ страхъ великий и єсть⁶⁾ и доки.
 345 Слнце ѿ мѣсѣцъ во кровъ са премѣняли,
 И много ѿ мертвихъ ѿ гробовъ повставали;⁷⁾
 И тие ѿ страха великаго ажъ на землю⁸⁾ падали
 И черезъ три години⁹⁾ лежали,
 Яжъ не хѣдко встали.
 350 И ми са страха оуже набравши
 Идемо¹⁰⁾ до пекла зерою побравши.¹¹⁾
 И чѣлнсмо ѿ аггловъ гласъ,
 Же во третій днѣ Хр^отосъ воскреснетъ и приде до насъ,
 И млетъ взяти всѣхъ вѣзневъ конєчне бѹ насъ.¹²⁾

Коеводи Кенера и Трѣбай моватъ:

- 355 Великий нашъ пане Иде ѿ ти пане Люциперс¹³⁾ старосто,

¹⁾ А₁ южъ. ²⁾ А₁ Яле ѿ недавно теперъ; Б. И ѿ бачивъ ѿто недавно, теперъ. ³⁾ Б. пошла из. ⁴⁾ Б. Не ѿдна. ⁵⁾ Б. гди пристѣпили. ⁶⁾ А₂ ...са сповнивъ Гдѣвъ... той страхъ и доки. ⁷⁾ А₂ много ѿ мертвихъ воскресивши. ⁸⁾ А₂ на браз... ⁹⁾ А₂ години. ¹⁰⁾ А₂ ...дѣмо до пекла зерою в рѣки взявши. ¹¹⁾ В Б. замѣсь рядків 352—357 читаємо:

И такъ ми са бѣли страхъ набрали,
 Оутѣкалисмо всѣ ѿстѣпомъ.
 Бразъ взявши въ рѣки брань.
 Правда, тако єсть знати,
 Ялєсмо чѣли аггловъ, же во третій дѣнь
 Воскреснетъ и придетъ до насъ
 И хощетъ забрати всѣхъ стѣхъ ѿ насъ.

¹²⁾ А₂ И мертвыа людѣ всѣхъ в...нас... ѿ нас. ¹³⁾ А₂ ти Люципере.

- Запевне¹⁾ Хрѣтосъ идеть до насъ просто.
 Мы хотѣли дѣшѣ его собѣ²⁾ взяти,
 Але вѣи³⁾ сили не дали к ней пристѣпати.⁴⁾
 Сѣхъ лихѣ наше, вѣдѣлисмо страхъ неunosный,⁵⁾
 360 Блискавицѣ и громи великие;
 Подобно правдивѣи ѿ власниѣ вестъ Хрѣтосъ Бгѣ,
 Бо нѣхто такихъ чѣдѣсѣ кромѣ него чинити не могѣ.
 Оустѣпилисмо тоу до пекла поради зажити,
 Шо еъ ѿс тимъ Хрѣтомъ чинити и ѿкъ прожити?
 365 Бо вѣдетъ тѣтъ заповне до насъ,
 Я почавши ѿ ѿдама, ѿ всѣхъ стѣхъ маеть дѣзати ѿ насъ.

Люциперъ мовить до слѣгъ своихъ:

- Сѣа, вѣдѣ са коронити ѿкъ могѣчи,
 Бо не подобаетъ ми⁶⁾ из своего панства дѣтечи.
 Если ѿнѣ вѣи стѣ, нехай собѣ в неки паншетъ,⁷⁾
 370 Я з нами ѿ пекломъ нехай са не воуетъ.⁸⁾
 Бо било би мнѣ завстидѣ, гди бимъ са емѣ кланалъ
 И данѣ давати гди бимъ са поднѣмалъ.⁹⁾
 Трекалемъ пятъ тисѣщѣ лѣтъ, мало не до вѣкѣ,
 Я теперъ бимъ са в моци далъ едномѣ человекѣ¹⁰⁾
 375 Вѣдѣ его чекати аж на плацѣ, ѿде, с тобою,
 Я гдижъ ѿнѣ человекѣ, то са ѿ его не кою.¹¹⁾
 И вѣдѣ са з нимъ менжне¹²⁾ воевати;
 Хочъ бимъ мѣлѣ и поле програти.¹³⁾
 До бронѣ всѣ мои жолнѣре верѣт са,¹⁴⁾
 380 Я гди ѿкий страхъ прѣйшолѣ, то ви не смѣтѣтъ са;
 Ставте са противко его менжне,

1) А₂ Подобно. 2) А₂ Ми хотѣли есмо его ко собѣ. 3) А₂ возкиѣ. 4) А₂ не дали мѣста к немѣ пристѣпати. 5) А₂ страхи великие, блискавицѣ ...ани неunosни, подобно правдѣ своихъ славиныхъ исполнил са Бгѣ, ...такихъ чѣдѣ чинити кромѣ него не може. 6) Б. не годит ми са. 7) Б. сидѣтъ на неѣ та паншетъ. 8) Б. нами... керѣветъ, Я з нами нехай са не воуетъ. 9) Б. заисѣ сих двох рядкѣв мае:

Бо гди билъ въ Римѣ Дѣдѣ,

Гди бим са емѣ кланалъ

И дани давати [в рук. давалъ] гди бим са подналъ.

„Билъ въ римѣ Давидъ“ очевидна помилка заисѣ: билъ би менѣ встидѣ. 10) Б. Кролевати не трохи вѣкѣ, а теперъ і т. д. 11) Б. гди са чѣвка ѿ жадного в тѣлѣ. 12) А₁ мечне. 13) Б. Хочъ бимъ що маю ѿ тое продати. 14) Б. Гей доврѣ... до него смѣле.

- Я на за вами з другимъ войскомъ потенжне.¹⁾
 Я ви ворота желѣзніє²⁾ рухло зачиняйте,
 И зводи звѣвши ланцѣхъами заволѣкайте,³⁾
 385 И колодками моцними и твердими замикайте!⁴⁾
 Бо буже запевне той Хрѣтосъ придетъ,⁵⁾
 Але хто дѣжний, той внидетъ.⁶⁾
 Я вамъ нехай срдце ѿ страхъ не змливаєтъ,⁷⁾
 Ижъ ѿ Хрѣта того все повтѣкаетъ;
 390 Але берѣте ся до него смѣле,
 Ставайте з нимъ цѣле.
 Але я знаю, же не новина вамъ воевати,
 И не такихъ рицеровъ в полю и на плацѣ ймати,
 И з ними воевати и всѣмъ кролювати.⁸⁾
 395 И всѣ кролеве и царѣ нашихъ рѣкъ не втекли,
 Але и сами бачите, же естъ шни оу пекли.⁹⁾
 Прѣзто ви не тривожте ся
 И Хрѣта того не бойте ся.
 Ёще ѿжидаю посла ѿстатного
 400 И на плацѣ присти Хрѣтового.¹⁰⁾

Поселъ ѿстатниї приенгає и¹¹⁾ мовитъ:

- Пане Яде и ти, пане Люциперъ старосто,
 Ознаймѣю вамъ, ижъ Хрѣтосъ йдетъ до насъ просто.
 Црѣ грозний и аґгловъ множество,
 Серафимъ з нимъ и его вѣжество.¹²⁾
 405 Нѣчого ми противо одного аґгаа не могли скврати,
 Я самого Їса и мови его страшно було и слѣхати.
 Повѣглисмо до пекла даючи знати вамъ,
 Якъ ви прожити намъ. (Зовачили корогвѣ Хрѣтовѣ
 и полѣкали сѣ).

¹⁾ Б. в того рядка лише: з войскомъ... потенжне. ²⁾ Б. Я бра-
 ми ворѣтніи. ³⁾ Б. И ворота мѣдѣнне добре поогладайте. ⁴⁾ Сей
 рядок із Б. ⁵⁾ Б. запевне тѣт... вѣдетъ. ⁶⁾ Б. той межн нами ви-
 грає. ⁷⁾ Б. млѣетъ. ⁸⁾ Сей рядок із Б.

⁹⁾ Б. Я иґкаторие з црѣвъ, князий з вашихъ рѣкъ не втѣкають.
 ѿвѣдайте, чнаѣ естъ всѣ князи оу пеклѣ.

¹⁰⁾ Б. Тнако еше посла ѿстатного на плацѣ ѿжидаю,
 Бо его присти не знаю.

¹¹⁾ Б. вѣстъ мовитъ.

¹²⁾ Б. И з нимъ йдѣтъ Серафими
 И его вожественниї сили.

Люциперъ до сѣбѣ мовит и короков собѣ велит
дати:

- Оножѣ ѿдетъ къ намѣ! Пилно стережѣте,
410 И в рѣкахъ своихъ ѿрѣжие мощно держѣте,
Я пакъ до васѣ придѣтъ, грозно ѿповѣдайте,
И плечима двѣрѣ мощно подпирайте,
И если ви сѣ ламалѣ, а҃ггловѣ забывайте.
Нехай ѿнѣ тѣтъ не идѣтъ! Никомѣ не фолѣйте,
415 Бо нѣчого тѣтъ
По немѣ не вѣтъ.
Коли ѿнѣ вѣій сѣѣ,
Нехай собѣ в неби сидѣтъ,
Я воевати сѣ з нами и пекломѣ нехай не идѣтъ.
420 Коли ѿнѣ естѣ вѣій сѣѣ,
И не знаю, для ѣкихъ идѣтъ сюда причинѣ.
Не маѣтъ ѿнѣ до насѣ жаднои справи.

Хрѣтосѣ мовитѣ:

- Гѣѣ силенѣ во врани!
Возмѣте врата, князи, ваша,¹⁾
425 И возмѣте сѣ врата вѣчнаѣ,²⁾
Внидетѣ въ³⁾ васѣ црѣ слави.

Люциперъ до Ісѣ мовитѣ:

- Прошѣ тѣ Хрѣте в добрімъ шенчай,
Дай мнѣ покой и воше ми не докѣчай.
Я хтожѣ естѣ за царѣ слави?
430 Коли ти Бѣѣ, прийми ѿ а҃псѣ хвалѣ
И ѿ а҃ггловѣ своихъ славлѣ,
И на коротаровъ моиѣ воше и на мене не волай.

Потомѣ Хрѣтосѣ дрѣгій разѣ рече и благословитѣ
корогвою:

- Гѣѣ крѣпокѣ и силенѣ во врани!
Возмѣте сѣ, врата вѣчнаѣ,
435 Внидетѣ во васѣ царѣ слави.

Люциперъ до Ісѣ мовитѣ крикомѣ:

Повторне прошѣ тѣ, Ісѣ, не напастѣи пекла [мого],

¹⁾ Слх трьох рядків у Б. нема. ²⁾ Б. ѿчените сѣ князи врата вѣчнихъ. ³⁾ Б. Входитѣ до.

Янѣ мене, во не винапастѣши нѣчого.
 Коли ти Бгъ, тамъ собѣ сиди в раю,
 Я на тебе тѣтъ не потребу.

И третій разъ Хрѣтось рече и вьетъ короугою,
 и вьетъ тако, сокрѣшиша сѧ врата:

440 Що воходитьъ во васъ царь слави!

Гдѣ силенъ, той естъ црѣ слави.

И перехрестивши на три части, в той часъ ворота и ланцѣхи со-
 крѣшиша сѧ и входитьъ Хрѣтось во пекло и освѣщаєтъ яснымъ
 своимъ променемъ ѡ освѣщаєтъ всѣ мѣстца пекельніи ѡ кропитъ
 водою ѡ Дхѣмъ стѣм.

Ядѣ кричитъ:

Гвалтъ, гвалтъ, панови! Врата ломать,

И водою ѡкоюсь ѡстрою насъ кропать.

Що ти лопишь мои врата безпечне?

445 Гдѣсь вѣзней монхъ хочешъ взати конечне.

И для чого ма такъ, снѣ божий, гвалтѣши

И вѣзней монхъ ѡз собою приймѣши,

Которихъ ма вилъ собѣ ѡ вѣка назбиралъ,

Я [ти] теперъ пекло звѣрилъ и столицѣ сплюндровалъ,

450 Я мене Яда вѣчными ѡзами вѣззалъ.

Щожъ ма теперъ чинити маю?

Южъ вѣзней монхъ повралъ, запевне знаю.

Вѣчний палаци мои попсовалъ

И все мое пекло сплюндровалъ

455 И насъ подъ ноги свои вралъ и потопталъ.

И сѣлги мои миліи всѣгда порозганалъ,

Ядама и Бвѣ ѡ всѣхъ свѣтихъ с собою забралъ.

Люциперъ мовить:

Тилко з одного страхѣ лѣдко снѣжъ,

Я по старомѣ передъ собою одного праведника вѣжъ.

460 Питаю сѧ на тебе, Голомоне, чѣмъ ти сѧ тѣтъ зосталъ?

Подобно мнѣ тебе Хрѣтось даровалъ.

Голомонъ до Люципера мовить:

Южъ повторне Хрѣтось по мене прѣнде;

Страшний его вилъ приходъ первій,

Ще дрѣгій страшнѣйшій вѣде.

Люциперъ мовитъ до слѣгъ свихъ :

465 Слѣги мон, взмѣте,
Црѣ Голомона изъ пекла випровад[ѣ]те!
На жа[лѣ]ю его,
Янѣ Хрѣта того,
Нехай сюди болше не приходитъ,

470 Пекломъ нашимъ и нами не тревожитъ.
(В той часъ вѣси взявши Голомона и випровадили ис пекла ѿ
моватъ такъ вѣси на Хрѣта и на Голомона)

Бѣси моватъ :

Идижъ, иди за своимъ Хрѣтомъ, а тѣтъ не вѣвай,
И пекломъ нашимъ ѿ нами болше не колатай!
(Голомонъ скачѣчи почалъ спѣвати,
Люциперъ из Ядомъ плакати ѿ ридати).

Христосъ до него рече :

475 Не ридай мене, Яде, напoлню пива во ѡстатнѣи день,
Бѣдешъ мѣти, якосъ мѣлѣ.

Голомонъ почалъ Бгѣ во тройци вихвалати и пре-
чистѣю Богородицѣ :

Преѡгословена еси Бгѣ дѣво,
Вoплотивий во сѣ ис тебе [божое слово].
Ядѣ плѣненъ вистѣ, Ядамъ призва сѣ,

480 Клѣтва потреби сѣ,
Бѣа свободи сѣ,
Смерть оумертви сѣ,
И ми ѡжихомъ!

Тѣмъ похвѣ воспоемъ :

485 Благословенъ Хрѣтосъ Бгѣ нашъ
Изволивый ѿ такаа. Слава тебѣ.

Поки перейдемо до дальших уваг про нашу драму, її же-
рела та композицію, скажемо декілька слів про її зміст і бу-
дову. Драма починається з того самого дня, чи властиво тої ночі,
коли єрусалимські жиди за ухвалою свого синаєдріона і за під-
могою апостола-зрадника Іюди Іскаріотського (чоловіка з містечка
Каріота) арестували Ісуса і запровадили зразу до бувшого
первосвященника Анни, а потім до дійсного тоді первосвящен-

ника Каяфи, де його тутже нічю й засуджують на смерть. Драма відбувається в пеклі; розмова йде між пекольним „старостою“ Люципером і Адом. Дуже інтересні відносини сих обох персонажів до себе і до цілого окруження. Пекло представляється як якась будівля з міцними укріпленнями; за тим укріпленням на площі сидять головні персонажі і розмовляють; крізь пекольну браму час від часу вбігають післанці, із нутра будівлі виходять пекольні вояводи з незліченим демонським військом, але по тімже подвір'ю ходить якоесь самопас і без дозору св. Іван Хреститель, якого сам Люципер у приступі диявольського гумору кличе „Іванку“ або „Іванашку“.

Ад уявляєть ся авторови нашої драми як старий, досить добродушний дідусь, властитель усеї будівлі і всіх оселених у ній грішних і негрішних душ. Се старогрецький Плутос, цар підземеля, „богач“, володар усіх земних скарбів а разом усіх померших, що сходять у царство тіний. Він віковичний як сам Бог і старший від Люципера, молодого авантюриста, сотвореного Богом, що швидко потім за гордоці, з якими хотів зрівняти ся з Богом, був зіпхнений із неба. Він і доси згадує про свій побут у небесних палацах та товаришованє з світлими ангелами, але в браку чогось ліпшого він не кривдує собі й на новім своїм оселищу, себто в Адовій кріпости. Півшести тисячі літ вони провели вже тут; Люципер при помочи свого демонського війська і власними концентами зводив людей, підбунтував Каїна, щоб убив свого брата, видурив у Адама запис на власну душу і на душі свогого потомства і стягає до пекла душі найвизначнійших героїв, пророків та патріархів. Се він називає „будованєм пекла“. Старий Ад дуже тішить ся сим прибутком свогого підданства і дорожить ним як правдивий „хозяїн“. Але Люципер — горда штука, непосидючий авантюрист. Йому впав у око „Маріїн син“, чудотворець і учитель; він збирає інформації про його рід, про його діла, і переконаєть ся, що має в нім ворога. Він чує, що Ісус сам, а ще більше иньші, називають його „Сином Божим“, і се не може помістити ся йому в голову. Що за син божий? Бог сидить у небі, високо в своїм палацу та роскошує зі своїми ангелами, і відки-ж у нього син на землі? Ні, то не може бути! Ісус не жаден син божий, а простий собі чоловік. Навіть не король ані жаден князь, а якийсь рабін, що волочить ся з дванацятьма апостолами по краю, лічить недужих, прогонює демонів із оплутаних ними людей і важить ся навіть воскрешати мертвих і виривати їх із

Адової твердині назад на соняшний беріг. Ні, сего не можна допустити! І він починає перед Адом снувати свої пляни.

Та Ад, ситий дідусь, що й без Люципера і його війська мав усякі достатки і не потребував воювати з Богом, остерігає його. Чого тобі треба зачіпати ся з людиною, якої походження не знаєш докладно? Він тремтить за душі праведників, що живуть у його кріпости і боїть ся, що ануж утратить їх. Він же вже мав сумний досвід із чотироденним Лазарем: уже держав його в руках, чи навіть у зубах, коли в тім одно слово Ісусове, один окрик: Лазаре, встань! — поразив його, вирвав від нього Лазаря, притупив його предковічну зброю. Тут Ад очевидно являєть ся в иньшій ролі, як образ смерти, що узброєна йде воювати все живе і який усяке оживлене притуплює зброю.

Та Люципер не дає уговкати себе. У нього такий гарний плян доїхати кінця ненависному Назаретянину. Він піддає своєму „утішителю“ Іюді думку зрадити Ісуса і передати його в руки жидів, а жидів наструнчує, щоб осудили і вбили його. Він висилає двох своїх воевод, Венеру чи краще Недеру, як він зветь ся в однім рукописнім варіанті, і Трубая з численним військом, щоб пильнували Ісуса, коли жиди будуть мучити його, і коли його замучать, щоб старали ся принести його душу до пекла. Адови всіхаєть ся може ся думка і Люципер вмовляє в нього, що скоро будуть мати у себе Ісусову душу, то будуть жити безпечно як повні і всевладні пани всего світа. Але Ад не даєть ся на таку підмову. Він чує дріжаки в своїм тілі, його живіт прочуває якесь нещастє, але щож, — додає він з виразом розпуки, — живіт чує, та не скаже. Люципер додає йому відваги і таки ставить на своїм, щоб ловити Ісусову душу.

Тут виступає св. Іван Хреститель і віщує Адови втрату всіх праведних душ починаючи від самого прабатька Адама. Люципер лає його, кепкує собі з його пророцтва, доказує Іванови його ігноранцію, буцім то він голосить Бога, якого й сам не знає, а нарешті велить напоїти його смолою і пекельним квасом. Про те Іван не перестає голосити свого пророцтва про близький прихід Ісусів, а переляканий тим Ад велить Люциперови як стій узяти ся до ліпшої фортифікації пекла. Люципер ще горойжить ся, запевняє, що сам виступить до бою з Ісусом, та про те страх бере верх і над ним і він велить чортам як мога швидко укріпляти пекло:

І ви ворота желѣзніє рихло зачиняйте
 І зводи звѣвши ланцухами заволѣкайте
 І колодками моцними и твердими замикайте.

Як бачимо, обравок із середньовічної замкової оборони. Люципер комендерує своїх вояків:

До бронѣ всѣ мои жолнѣре берѣтє ся,
 І гди їкій страхъ прійшовѣ, то ви не смѣтѣтѣ ся,
 Ставте ся противко єго менжнє,
 І на за вами з другимъ войскомъ потенжнє.

А коли Христос справді наближаєть ся, він ще раз кричить:

Ѓножѣ идѣтѣ кѣ намѣ! Пишно стережѣтѣ,
 И вѣ рѣкахѣ своихъ шрѣжнє моцно держѣтѣ,
 І так до вас прійдѣтѣ, грозно отповѣдайте
 И плечима двѣрѣ моцно подпирайте!
 И если би са ламалѣ, ангеловѣ забивайте!

Та бідний чортяка помиляєть ся. Біжать посли і з разу іратулюють Адови й Люциперови добрими новинами: вже жида Христа судять, водять від ради до ради, вже його мучать, уже засудили його на смерть, уже прибили його на хрест, уже Христос умирає. Та тут раптова зміна сцени: демонські вояки прибігають у розсипку, залякані, кричать, що Христос має прийти за ними; надбігають і воеводи, не покинувши оружя, але признають, що про зловленє душі Христової по її виході з тіла не було ані думки, бо довкола неї стали тьми ангелів і вони мусіли тікати. Швидко являєть ся й Христос держачи в руці хоругов, стає перед пекольною брамою і кричить зичним голосом:

Возмѣте врата, князи, ваша!
 И возмѣте ся, врата вѣчнаа,
 Ѓнидѣтѣ ко васѣ царѣ слави.

Люципер зразу хоробрить ся і запитує, що то за такий цар слави? Він не знає жадного царя слави, та Христос відповідає йому:

Господѣ силѣнѣ ко врани!

І ще раз велить йому відчинити браму. Люципер пробує промовляти чемно:

Прешѣ ти, Христѣ, в добрий обичай,
 Дай мнѣ покой и кольше ми не докѣчай!

Христос іще раз повторяє свій наказ, та коли Люципер відповідає йому криком і просить забирати ся геть від пекольної брами, Христос благословить корогвою, брама розпадаєть ся і він уходить до пекла і, як каже автор нашої драми, „освѣщаєть своимъ промѣнемъ и освящаєть всѣ мѣсяця пекельнія и кропить водою и духомъ святымъ“. Старий Ад, доси безмовний свідок сеї сцени, раптом починає кричати:

Гвалтъ, панове! Врата ломать!

И водою якоюсь острою нас кропят!

Він боїть ся свяченої води, як справжній дідько нашого народнього вірування, і кричить івалту як чоловік, якого розбійники напали в його власній хаті. Люципер іще пробує сварити ся і докоряти Христу, але Христос не зважає на се і тут неначе заслона опускаєть ся, за якою й доконуєть ся зруйноване пекла, виведене праведних душ і заковане Люципера в ланцюхи. Люципер жадуєть ся на руїну свого царства, а в тім бачить, що до нього наближаєть ся цар Соломон.

Питаю ся тебе, Соломоне, чому ти ся тутъ zostалъ?

Подобно мнѣ тебе Христосъ дароваль?

Та Соломон відповідає: ні, за мною Христос повторне приїде. Страшний був його перший прихід, але другий буде ще страшніший. Почувши се Люцифер велить своїм слугам узяти Соломона на руки і винести його із пекла, щоб Христос не потребував приходити за ним іще другий раз. Біси сповняють сеї наказ і Соломон співаючи йде до раю. Люцифер і Ад плачуть голосно, та Христос потішає Ада з далека: не плач на мене, Аде, прийдуть ще твої жнива, і твої пивниці я наповню пива; в остатній день будеш мати стількож душ як мав тепер. Співом Соломона, того весельчака нашої драми, кінчить ся її гра.

Як бачимо, будова драми дуже проста, але проведена дуже льотічно і вповні артистично. Дієвих осіб не багато, та всі вони схарактеризовані індивідуальними, виразними рисами, далеко не так шабльоновими, як се бачимо в західно-європейських містеріях. Інтересно буде порівняти ту інсценізацію, яку ми вилонжили висше на основі нашої драми, з інсценізацією анальоґічних західно-європейських містерій. „З одного боку цвітучий сад — рай, а з другого місце, яке декоровано по змові страшно і відражливо — се було пекло. Воно складало ся звичайно з трьох частий: укріпленої вежі в роді тих, що в середньовіч-

них містах служили для оборони міста, з криниці, в яку Ісус, розломавши некольну браму, вкидав Сатану, і з входу, що звичайно мав вид величезної пащі, яка відчиняла ся і замикала ся знов, пропускаючи чортів. Часто перед сим входом був „parloir“, вільне місце або платформа, де чорти перед очима публіки відбували свої бурливі збори¹⁾. Та се було дуже коштовне пекло; біднійші сцени задовольали ся звичайно самою криницею. — в англійських містеріях „pit“, іноді великим кітлом, у який демони в одній містерії вкидають Нерона. В німецьких театрах вистарчала бочка, в якій Люціфер сидів припнятий ланцюхом²⁾. Як бачимо, наш автор узяв із західної традиції лиш одну ідею укріпленої твердині, розвинув її ширше та переніс свій parloir в нутро пекольного укріплення. Криниці у нас не було треба, бо по тим писаним жерелам, із яких черпав наш автор свою драму, сказано лише: „тогда Господь имъ діавола и связа узми нерѣшимыми“, і він при кінці нашої драми справді повинен являти ся в ланцюгах прикований до того місця, на яким виступав у драмі. В деяких західно-європейських драмах ся розправа Ісуса над Сатаною представлена ще драматичнійше: „Ісус приходить у супроводі чотирьох ангелів і душі спасеного розбійника, тягнучи за собою звязаного Сатану, до пекольної брами. Він ударає в неї хрестом, і брама відчиняєть ся (в нашій драмі Христос „благословить короговою“). Тут Ісус і згадані ангели вяжуть Сатані руки і ноги і кладуть його на цямрині пекольної криниці, яка має бути так зроблена, щоб виглядала немов збудована із чорних квадратових каменів“ (G. Cohen, op. cit. 91), отже не Дантова ледова щілина³⁾.

Основним жерелом нашої драми є відомий старохристиянський апокріф, знаний під назвою Нікодимового євангелія, а власне друга часть того твору, де описуєть ся вхід Ісусів до ада зараз по його смерті на хресті. Відсилаючи цікавих до повного

¹⁾ Vop. Gustave Cohen, Geschichte der Inszenierung im geistlichen Schauspiele des Mittelalters in Frankreich, ins Deutsche übertr. von Dr. Const. Bauer. Leipzig 1907, st. 90.

²⁾ Прегарний малюнок такого сценічного пекла див. у другім томі видання L. Petit de Julleville, Histoire de la langue et de la littérature française, Paris 1896, st. 417.

³⁾ Як відомо, Данте в остатній пісні свого „Пекла“ (власливо Inferno, підземелє!) описує ту криницю, в яку всаджений Сатана:

Цан царства мук із ледової пущі

Тут вистирчав до половини груди.

(Див. Літ.-Наук. Вістник 1907, кн. VIII—IX, ст. 342).

тексту, надрукованого в другім томі моїх „Пммяток“ у двох варіантах, стор. 293 — 314, переповідаю тут коротко його зміст. Йосиф Ариматейський на жидівській раді сповіщає єрусалимський синедріон, що брати Симеона богоприємця, Левкій і Карін, що давно були вмерли, при смерті Ісуса воскресли і пробувають у Арімафеї на молитві. Члени синедріону йдуть зразу до гробів і переконують ся, що вони порожні, а потім ідуть до Арімафеї, бачуть обох мерців, приводять їх до Єрусалима і закликають їх Богом, щоб сказали, як воскресли з мертвих? Мерці Левкій і Карін зітхнули, огляділи ся довкола, зирнули на небо і перехрестили ся, а потім сказали: „Дайте нам картки гарного паперу, і напишемо вам усе, що ми бачили“. Їм дали паперу, і вони кождий в окремім—покою написали оба однаково. Сидячи в пекельній пітьмі вони побачили „золоте зеренце“, що розілляло своє світло по всій безодні. В аді повстає радість, приходить Іван Хреститель і оповідає, що бачив Христа на Іордані, а Бог назвав його своїм сином. На се озивають ся пратці Адам і Сєф згадуючи про обіцянки дані їм Богом. Безпосередно за сим іде розмова „переднього князя діавола смертного“ з Адом. Князь говорить, що Ісус, хоч славить ся сином божим, про те простий чоловік і боїть ся смерти, а про те робить йому пакости, виганяє його духів із людей і навіть воскрешає мертвих. Ад заявляє, що чоловік на землі не може мати власти, бо тільки він один має власть над усею землею. А коли Ісус противить ся тобі, то значить, він не чоловік, а Бог у людському тілі, який хоче зловити тебе. Князь „наприязнь“ завважує Адови, щоб не бояв ся Ісуса, бо його жиди замучили і він уже близький смерті. Але Ад ще дужше остерігає князя перед Ісусом, що вирвав у нього Лазаря, який уже чотири дні був мертвий і розгнів ся. Та поки вони балакали, почув ся „гласъ їко громъ и дѣхъвъ грай: вѣзмѣте врата преднаи вѣши, и вѣзмѣте сѧ врата вѣчных, и внидѣть царь славы“. Ад виганяє Сатану із свого осідка і велить твердо заперти брами пекла. Даремно пророки (Давид, Ісаїя) толкують йому, щоб добровільно відчинив браму; він противить ся тому з усіми своїми демонами, поки не побачили Господа на високім кріслі і від разу почули себе безсильними. Господь входить у пекло, „силою своєю попракъ смерть и їмъ діавола свѣза и предасть мѣцѣ вѣчнѣи, и изведе їдама въ свое пресвѣтловство“. Ад лас діавола, називає його Велзлулом і Сотоною; а Христос піддає діавола під його власть. Далі йде розмова Ісуса з праведними душами, які за ним виходять

із пекла до земного раю; там стрічають Ілію і Еноха тай ще того розбійника, що вмер із Христом на хресті праворуч його. Похвалою Ісусови кінчить ся оповіданє, по чім у остатній главі доводить ся до кінця повість про Левкія і Каріна, які по трьох днях знов умирають.

Як бачимо, в тім апокріфі маємо вже в зароді все те, що послужило мотивами нашої драми: і пекло укріплене з мурами і замками, і тверді металеві (мідяні) брами, і різницю між Адом та дияволом, який називаєть ся раз „неприятнь“ то знов „князь диявол“, то Сотона або Мука, то Велзаул. Що нема назви Люципер, се знак, що той апокріф прийшов до нас просто з Греції, бо Люципер — назва латинська.

Ближше до нашої драми стоїть „Слово на велику п'ятницю“ Евсевія александрійського, надруковане в церковно-славянським перекладі ще 1647 р. у т. зв. Сборнику сїмдесятох слів у Москві, і передруковане Порфіревим із рукопису XVII віку із бібліотеки Соловецького монастиря в його „Апокрифическихъ сказаніяхъ новаго завѣта“ стор. 204—214. Порівнюючи зміст сего Слова з другою частиною Нікодимового євангелія бачимо ось які різниці. Про Левкія і Каріна нема згадки, автор оповідає сам від себе остерігаючи читача: „но слыши страшнѣйшую тайну“. Іван Хреститель перед своєю смертю посилає своїх учеників до Ісуса з запитанєм: „Чи ти той, якого ждемо, чи маємо ждати иньшого?“ Не тому питає, щоб сам не вірив — додає автор — а тому, бо знав, що піде до Ада, а там праотці будуть питати його, то щоб міг дати їм певну відповідь. Зійшовши до Ада Іван справді стає перед праотцями і вони запитують його; дехто з них сумніваєть ся, чи Ісус схоче прийняти смерть за них, але пророки кріплять ся і мовлять: „яко смерть ему есть пріяти, и разумѣхомъ хотящая быти намъ явлено и тако пророчествовахомъ всему миру“. Іван просить їх сказати, що вони пророкували, „да слышавши вси подвижнѣе будутъ“. Промовляють за рядом Давид, Ісаія, Єремія, і ще один неназваний. Далі йде розмова Ада з дияволом; Ад бачучи радість пророків остерігає диявола, щоб беріг ся „испытнѣ“, щоб через одного Ісуса не втратити їм усї душі. Диявол одначе йде до жидів і поучає їх „на распятіє Господне“, напускає на Юду неситість і він продає Ісуса жидам. Наріканєм автора на Юду кінчить ся сей уступ.

По відході Юди Ісус починає тужити і мовить: „Прискорбна ми есть душа до смерти“. „О милосердіє Владычне — додає

від себе автор — смерті ся не боїше, безсмертенъ сый! Але диявол узяв сі слова дословно „и начатъ подвижитиъ бывати“ і побіг до Ада, якого в своїй промові називає своїм братом. Він тішить ся, що буде мати Ісуса у себе і вчисляє всі заціпки Ісусові, який важив ся прогнати його демонів із людий, навіть воскрешати мертвих. Тут згадує про Лазаря і вмовляє в Ада, що певно спав або не пильнував Лазаря добре, що той вирвав ся від нього. Та Ад з жахом говорить: „Чи се той Ісус, що тоді воскресив Лазаря? В такім разі прошу тебе, не веди його сюди, бо він прийде і певно забере у нас усі душі“. Та диявол відповідає: „Сила моя і твоя утроба нехай прийме його! Не балакай багато!“ Ад відповідає: „Що в мене за сила? Як би в мене була сила, то я-б був опер ся йому. Чи мною і жидами ти хочеш оправдати себе?“ Диявол починає лаяти Ада: „Страхополоше, не мужу, малодуше! Він стілько лиха наробив міні і я не перестав вокувати ся з ним, а ти приняв від нього лиш одно лихо і попав у такий страх!“. Як бачимо, розмова зовсім драматичного закрою.

По тій розмові диявол іде знов до жидів, підбунтовує їх на Ісуса. Вони зібрали ся і до них прийшов Юда і сказав: „Той, кого я поцілую, того беріть“. Тут автор розсипає ся довгим, патетичним наріканем на Юду, що чім уже коротко оповідаєть ся про смерть Ісуса на хресті, про трус землі. Диявол утікає до Ада і велить йому позамикати брами. Ад замкнув браму і зміцнив засувами. Ангели приходять і кричать: „Візьміть, князі, свої брами, візьміть ся брами вічні, бо йде цар слави“. Ад удає, що не знає нічого і відповідає з нутра: „Що се за цар слави?“ Ангельські сили відповідають: „Господь міцний і сильний, Господь сильний у боях“. І відповів Ад: „Коли так, то по що покинув небо і прийшов сюди?“ І сили мовили: „Бо він цар слави і гонить свого противника, щоб звязати його і дати тобі“. Ад острими словами лає диявола і відмовляєть ся помагати йому. Тоді Ісус виступає на міяну браму і розломлює її а також залізні ворота і виводить душі праведників із пекла. „Слово“ містить ще один епізод про стрічу душ у раю з розбійником, що був розпятий разом із Христом і перед смертю навернув ся, та сей епізод не має вже звязку з нашою драмою.

Що ся високо-драматична концепція не буда витвором автора Нікодимового євангелія, а належала до найстарших традицій християнської церкви, на се найліпший доказ бачимо в акті віри, усталенім нікейським собором 325 р., де між кардинальними пунк-

тами покладено також віру в Ісуса „сошедшого в Ад“. Тож і не диво, що Нікодимове євангеліє, хоч признане пізнійше за апокриф, здобуло собі велику популярність особливо в католицькім світі і стало ся одною з основ західно-європейської середньовікової містерії про смерть і воскресенє Христа. Не вдаючи ся в бібліографічне вичислюванє пасійних містерій, що майже всі мали також обовязковий „Descensus“, подамо тут у перекладі досить короткий Descensus найбільшої французької містерії, написаної коло р. 1450 в Парижі Арнулем Гребаном¹⁾.

Після сцени на Голгофі, де Пилатові вояки пильнують Ісуса прибитого на хресті, Марія плаче, а ангели співають їй їй привіт, сцена переносить видців до пекла. Розмовляють Сатана і Люцифер.

Сатана:

Не перестаю дрожати
Аж в безодні тій невольній.
Люцифере, ой, благаю,
Запирай ворота міцно.
Бач, отсе душа Ісуса
Йде, щоб нас обграбувати,
За одного сто нам взяти.

Люцифер:

Гей, чорти, страшна громадо,
Міцно запирайте брами,
Засувайте скрізь засови,
Тисячі колод валіте,
Стережіть заклепів добре,
Бо ось ворог наш іде!

Цербер:

Царю Люцифере, здай ся
Лиш на мене! Я йому
Покажў, як ми умієм
Входу в пекло боронить.
Ось завалюю сю браму
Харалужними скалами

¹⁾ Див. Le mystère de la Passion d' Arnoul Greban, publié d' après les manuscrits de Paris avec une introduction et un glossaire par Gaston Paris et Gaston Raynaud. Paris 1878, велика 8-ка, стор. LI вступу і 451 сторін тексту друкованого петітому у дві шпальти, 34750 рядків.

Більшими від замків крєпких,
І ще тисячі делин
Накопичу перед входом.

Ферґаль, біс:

Ще покладь для перепони
Сю великую дрючину,
Що закована з кінця.

А старот:

А ми рушимо всі на всіх їх,
Други прокляті, вже час!
Треба праці доложити,
Бо як він вийде до нас,
То такі завдасть нам страти,
Що ніщо нам не відплатить.

Цербер:

Не лякайтесь, хай приходить,
Се байдуже всім чортам.
Брами він не розгородить,
Утвердив її я сам.

Дух Ісусів: Attollite portas, principes, vestras et elevamini, portae
aeternales, et introibit rex gloriae!

Душі в Лімбі: Quis est iste rex gloriae?

Дух: Dominus fortis et potens in praelio. Attollite portas etc.

Душі: Quis est iste rex gloriae?

Дух: Deus virtutum ipse est rex gloriae. Attollite etc.

(Тут брами тріскають, коли Ісус ударить їх хрестом)

Ісус:

Чорте зрадний і безславний,
Дармо ти на мене преш ся
Й замикав від мене брами.
От тобі і ганьба й сором,
Бо моя на вас побіда.
Довго ти держав ось тутка
Людське племя під запором,
Та я вийму їх з забору
Й ти на тє не порадиш.
Дорого за се платив,
Смертю умирав страшною,
Та за те здобув могучість

Царство все твоє спустошить,
 Обідрати тебе й оголїти
 З тих душ правих, що ти держиш.
 Люто ти тут катував їх,
 Ненастанно в ярмах мучив;
 Та отсим хрестом могутим,
 Сим знаком страшним, високим,
 Що ним, бачиш, я, вооруживсь,
 Тим хрестом відібю в тебе
 Всю твою і міць і силу,
 Що ти нею так цинав ся,
 І твої всі фальші, зради
 Розпорошу до кінця.
 В ої чорти!
 Горе! Горе! Горе! Горе!
 Щож се за страшенна кара!

Душа Ісуса бере Адама за руку і мовить:

Адаме, друже, мир з тобою
 І праведникам мир твоїм!
 У сих заклєпах непроглядних
 Ти довго плакав і ридав.
 Я виведу вас в инше місце,
 Де всім потїхав буде вам.
 Очисти мене, о чиста!
 Аж поки не піду до неба,
 Тут я й вас виведу з цього
 У своє царство земнущого.

До Ісуса промовляють Адам, Іван Хреститель, Ева, Давид, Ісаїя, Єзекїїл і Єремїя, по нїм Ісус чинить їм кіз пекла і відводить на якесь неозначене місце (де ваяного раю), а тимчасом чорти в пеклі підносять страшенну бурю).

В старонїмецьких пасхїдних містерїях *Descensus* звичайно досить короткий. В найстаршій містерїї з початку XIV в. опублікованій Ф. І. Моне²⁾ по сценї зложення Ісуса в гробі і запечатаня гробу додано театральну ремарку: *Tunc milites vadant ad sepulcrum cantantes aliquid. Tunc duo angeli gladiis per-*

¹⁾ La Mystère de Passion, стр. 342—343.

²⁾ F. I. Mone, Schauspiele des Mittelalters, Karlsruhe 1846, стр. 49—128.

cutient eos cantantes, terra tremuit et quievit. quibus territis cantans dominus surgat: Resurrexi etc. Deinde vadat ad infernum portans crucem, cantans: Tollite portas! dicat.

Ir hellen vürsten, dünt of die dūr
und gebent mir meine Knethe hervor!

Respondet Lucifer: Qui est iste rex gloriae?

Respondet angelus, qui praecedit Ihesum: Dominus virtutum ipse est rex gloriae.

Dünt uf, der herre ist kommen,
von dem uch wirt benommen
uwer manigveltige gewalt,
der ist gewesen al zu alt.

Tunc dicat Lucifer:

Uwe der ubelen mere,
die sint uns alzû swere!

Tunc Christus pede tradat januam et aperiatur, et Adam cum ceteris cantet: Advenisti etc.

Ісус бере Адама за руку і виводить його з праведними душами до раю. Як бачимо, з апокріфічного Descensus'a лишилися ледво деякі останки.

В містерії Christi Auferstehung (Моне II, стор. 33—107) Descensus дуже просторий (стор. 42—58) та инакше збудований. При Ісусовім гробі зчиняється трус, Ісус устає і душі в пеклі радуються. Авель запитує, що значить ота велика ясність, яка показується їх очам (немов натяк на те „зерно світла“, яке бачили в аді Левкій і Карін). Адам відповідає, що се стверджується пророцтво тих, що віщували вступлення до пекла спасителя. Ісаія цитує своє пророцтво: Populus gentium, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione mortis lux orsa est eis. Промовляють далі Христитель, Сиф і Ісаія. Люцифер вбігає і кличе:

Wol her, wol her, wol her,
alle duwelsche¹⁾ her!
wol her us der helle,
Satana leve²⁾ gheselle!

Сатана входить і Люцифер питає його: „Сатано, де се ти барився, що я від трьох днів не міг балакати з тобою?“

¹⁾ teuflische.

²⁾ lieber.

Сатана відповідає: „Не знаєш сего. Ой Люціфере, мій любий пане, я був у жидівським соборі і з сего міні вийшла велика шкода“.

Люціфер мовить: „Яка така, любий товаришу?“

Сатана оповідає, що підмовив жидів на Ісуса, який сказав:

Tristis est anima mea usque ad mortem
wo mochte he godes zone syn,
wente he vruchtet¹⁾ des dodes pyn?

Люціфер остерігає Сатану, щоб не дурив сам себе, бож Бог не може вмерти, а Сатана оповідає далі, що бачив, як Ісуса розпинали; я сам направив спис на його серце і він справді вмер; він закликаєть ся:

Here, bi myner krummen nesen,
den rede moghen wol also wesen.

Клину ся своїм кривим носом, що моя річ правдива. Він запевняє далі, що поміг Юді повісити ся. Потім почув ся великий шум — певний знак, що Ісус умер і буде наш.

Люціфер запитує його, деж та Ісусова душа, та Сатана оповідає, що він у тій хвилі почувши його (себто Люціферів) голос побіг так швидко до пекла, що й не бачив душі. Люціфер думає, що вона страчена для пекла і запитує Сатану, чи то той сам Ісус, що воскресив Лазаря? — Той сам! — каже Сатана. — Прошу тебе Сатано! — мовить Люціфер — не веди його до нас, бо коли він прийде сюди, то наробить нам великої шкоди.

Сатана обіцяє добре укріпити невольні брами, та тут надходить Noylor і сповіщає Люціфера, що праведні в пеклі дуже радують ся і співають. Приїтає чортик Пук і сповіщає про прихід Івана Хрестителя, який віщує душам визволене з пекла, та тут же доносить і про наближене самого Ісуса.

Бачучи здалека наближене Ісуса Давид, Адам, Ева починають співати. Гавріїл кличе:

Ви князі п'ятеми, відчиняйте брами,
Бо ось цар слави стає перед вами.

Демони кричать, Люціфер запитує:

Що то за цар слави можний?
То якийсь пан подорожний!
Ніби то його весь світ?

¹⁾ fürchtet, боїть ся смертної муки.

Він мене здурити хоче,
Що до брам моїх стукоче,
Голову міні клопоче
В мойому гнізді.

Ангел Рафаїл каже йому, що се дитя живого Бога, що хоче вивести відси душі і завести їх у божє царство. Знов ангели співають: Tollite, і знов сперечаєть ся з ними Люципер:

Годі стукать вам так люто!
Душі ті, що в мене тут о,
Всі мої!

Ангели співають ще раз: tollite, Гавріїл ще раз упоминає його, нарешті Ісус „cum vehementia confringit infernum“ і хапає Люцифера і ставить його стовпом на місці, бере Адама за руку і виводить їх із пекла. Один чорт хапає Івана Хрестителя, щоб затримати його в пеклі:

Ти знаєш, я зовусь Тутволій,
І жити мусиш тут по моїй волі;
Бо тиж остатній у радї,
Лишай ся в нашому гнізді!

Іван протестує і грозить чортові карою Ісусовою. Та тут і Люцифер пристунає до нього і хапаючи його за волосє говорить, що він, хитрець, мусить з ним горіти в пеклі. Та Іван випрошуєть ся, представляючи йому, що людий буде ще мати в пеклі багато, а коли його не пустить, то наживе великої біди. Ісус тим часом велить ангелови Михаїлу вести душі до раю, де мають ждати його приходу.

У просторій пассійній грі, поданій у тогож Моне, т. II, стор. 185—350, Descensus короткий і зовсім шабльоновий, переважно зложений з латинських цитатів (стор. 340—341). Так само нічого нового не дає й старотирольська пассійна містерія.¹⁾

По троха репродукцією епізодів пассійних драм про задержанє Івана Хрестителя в пеклі може вважати ся сценка деяких иньших драм з „нешасною душею“ (anima infelix), яку знаходимо в Інсбруцькій, Альсфельдській та Хебській пассіях. Ісус виводячи з пекла праведні душі лишає в пеклі неозначену

¹⁾ I. E. Wackernell, Altdeutsche Passionsspiele aus Tirol. Graz 1897, стор. 201—215.

близше „нешасну душу“, яка чуючи себе у власти чортів лементує:

Awe,¹⁾ awe, awe,
 mir thon²⁾ die teufel also we.
 Ihesus liber here,
 Schal³⁾ ich nicht mit dir von hinnen kere?⁴⁾

Та Ісус уже не чує її крику, а чорти обступають її. Тоді вона стрівожена говорить, що Ісус обіцяв їй прийти до неї незабаром знов, а чорти чуючи се чим дуж виганяють її з пекла⁵⁾).

Той сам мотив, але в формі безперечно позиченій від нашої драми здибаємо й на Угорській Русі і то не лише в устах люду (пор. В. Гнатюк, Записи з Уг. Русі в Житю і Слові, т. IV, стор. 347), а й у досить старій рукописній збірці попа Теслевцьового, в якій міститься між иньшим перерібка цитованого вище Слова Евсея Александрійського ось із яким додатком опублікованим у моїй збірці апокріфів (Памятки т. I, стор. 293—294). Читаємо тут:

„Пошовши Хс̃ до пекла пекло розбив, діавола извязав, народ люцкій с пекла вивѣлъ. И коли ишли люде ис пекла, которых Хс̃ вызволив ѿтол, идучи скакали веселячи ся, грали, ликовали. Посмотрытъ црѣ Дѣдъ, ано оушитки идутъ, едно сѣа его Соломона нѣтъ. Рек ему Хс̃: „Не жури ся, Соломона я тамъ оставилъ про страхъ діаволомъ, аби их тамъ страшилъ по моемъ отхоуду, бо Соломонъ сѣъ твой мудростію оттолъ выйде“.

„А коли утихло у пеклѣ, почали ся діаволи збирати по той войнѣ и страху, и стали надзирати у пекло и приникати и смотрити, ци зостал хто по томъ страху в пеклѣ? А Соломон сѣвши почал спѣвати воскресний канон: „Боже мой, да вознесет ся рука твоя, не забуди нищихъ своихъ до конца!“ Тамъ ся діаволи ко Соломону позбиради и остали около него, почали его звідовати мовячи: „Повѣжъ намъ цару Соломоне, чого ти ся тутъ зостав?“ Рекъ имъ Соломонъ: „Слухайте, діаволи, Христосъ мнѣ тутъ велѣлъ сидѣти, бо ся Хс̃ по мене другій разъ вернетъ сюда; тихъ отпровадивши то еще з болшимъ страхомъ по мене приидетъ“. Сливши то діаволи збояли ся велми и порвавши Соломона витрутили его с пекла: „Иди и ти оттол, если ми еще за тебе еди-

¹⁾ Awe — o wehe! ²⁾ tun ³⁾ Soll ⁴⁾ kehren.

⁵⁾ Ludwig Wirth, Die Oster- und Passionsspiele bis zum XVI Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des deutschen Dramas. Halle a. S. 1889, стор. 106—107.

наго маємо терпіти біду. Если Бог узяв голову, а за тебе хвоста не стоїме". І витрутили Соломона вон діяволи не пекла, а Соломон пошол скачучи весело, співаючи, Господа Бога виславляючи. Увидівши то цар Давид сина свого и рек: „Господи, идет мой син Соломон за нами співаючи“. А Христос рек до царя Давида: „Я ти казав, аж син твой Соломон мудрістю оттол вийдет“.

Маємо і в польській старій літературі опублікований один драматичний твір Мисли з Вільковецька п. з. *Historja o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*, виданий у краківській академічній „Bibliotece pisarzy polskich“ (Kraków 1893) дром Станіславом Віндакевичем. Це не пасійна, але воскресна драма, але про те має досить просторий *Descensus*. Починаєть ся вранці по Ісусовім розп'ятю і похороненню; жидівські архієреї намовляють Пилата, аби поставив сторожу біля гробу. Пилат вволює їх волю. Вояки стоять і вартують, приходять три Марії і купують у жида Рубена пахучі масти, щоб ними натерти Ісусове тіло. Тимчасом при гробі являєть ся ангел і відвалює камінь, від чого сторожа перелякала ся і кричить.

Pilax: Wejcie! Coś ondzie pięknego,
Jakoby śnieg bielutkiego!
O Dio! Cóż mi się dzieje?
Serce mi jakoś truchleje.

Theoron: Uram gazda! Rata! Przebóg,
Jużci lecę, nie czuję nóg.
(*Всі три падають на землю*).

По хвилі одначе встають і починають міркувати, чи справді Христос воскрес, чи ні, та один із них, Proklus, заглядає до гробу і кричить:

Wezas, panowie, po harabie,
A Kristusa już nie w grobie.

Philemon: Bo, bo, bo, panowie, poszedł,
Ba i prześcieradła odszedł.

Сторожі біжать до архієреїв і оповідають їм, що стало ся, та ані Анна, ані Каяфа не хочуть няти їм віри, а по короткій нараді хочуть сторожам дати гроші, аби розгосили, що вони

були послули, а тимчасом апостоли украли тіло. Але сторожі не йдуть на підмову, а один із них говорить:

Bale, księża miłościwi,
Wszystko tu ludzie uczciwi!
Nie godzi się tak powiadać,
Z szczerzej prawdy fałszu działać.

Та се лише хвилева опозиція, нарешті вони таки беруть гроші і обіцяють говорити так, як їм велять „księża“. Тут іде сцена Descensusa. Ісус, który ma się ubrać w albę, w stułę i karę, z chorągiewką w rękę, добивається до пекла.

Ehej, piekielne książęta,
Otwierajcie swoje wrota.
Otwórzcie się wieczne bramy,
Wnidzie tam król wiecznej chwały.

Lucifer (wielkim głosem): Cóż to za król wiecznej chwały,
Co to tak bardzo zuchwały?
Nie był tu nigdy takowy
Z takimi śmiałymi słowy,
Umarły z owego świata,
Co by łamał nasze wrota.

Jesus: Pan Jezus mocny i możny,
Na bitwę bardzo potężny,
Który jest wszystkich mocy pan,
Ten też król wiecznej chwały sam.

Lucifer: Ba wyrzy, Cerberze bracie,
Co to tam ktoś u drzwi plecie?

Cerberus (*вицирає і зараз ховає ся*):
Nie chychy tam, Lucyperze.

Lucifer: A jako, bracie Cerberze?

Cerberus: Mamy gościa niewdzięcznego,
Jezusa Nazarańskiego
Z chorągwią jakąś czerwoną,
Krzyżem napieczętowaną.

Lucifer: Jużci źle, bracie Cerberze,
Pewnie nam wszystko zabierze.

Чути розмову святих отців. Адам лає Люціпера, далі Осія пророк. Ісус знов бе до брами, Люціпер сварить ся з ним, Авраам просить Ісуса, щоб прийшов як найшвидше, а Цербер тягне Адама до пекольної купальні:

Ad idem, bracia, ad idem,
Do browaru z owym dziadem,
Co sam sobie przekwintuje,
Iż u drzwi Jezusa czuje.
Zbadło mu się święconego,
Rad by do raju wiecznego;
Już nie dba o smołę naszą,
Woli w raju z mlekiem kaszę.

Чорти брязчать ланцюхами, Ісус розбиває пекло, бере Люціпера на ланцюх і затикає йому свою хоругву у живіт. Descensus кінчить ся довгим, болючим стогнанєм Люціпера, якого Цербер потішає, що по утраті сих душ швидко наберуть нових, і промовами праотців Адама, Авеля, Ноя, Осії і Івана Хрестителя та спасеного розбійника, що маючи поломані ноги йде на кулях. Ісус узявши за руку Адама виводить їх із пекольної неволі.

Як бачимо, супроти німецьких сей Descensus значно живійший і драматичніший, але до нашої драми зовсім неподібний.

Що до питання про час і місце написання сеї драми, то зводимо до купи ось які вказівки. Устні й писані сліди її зберегли ся на двох протилежних кінцях української території, в ізюмськїм та купянськїм повітах харківської губернії, де були записані з уст селян оба варіанти вірші, тай також із селянських уст прозові переповідки її епізодів (особливо про мудрване Соломона), і в Галичині, де являють ся копії старого тексту драми, копії не старші половини XVIII віку, та все таки трьох відмінних редакцій, що свідчать про значну еволюцію самого тексту протягом досить значного часу і частого переписування. Устні сліди сеї драми заховали ся також на угорській Руси. Тільки на Подніпровій Україні доси ніяких слідів ані переповідок сеї драми не знайдено. Як пояснити собі сю появу? На мою думку вона свідчить про те, що предки тих людей, серед яких зберегла ся пасхальна вірша, бачили колись чи то на Волині або й у Галичині виставу Пасхальної драми, яку зберегли в своїй пам'яті і при якійсь нагоді, прим. при

колонізації Слобідської України наслідком Хмельниччини та руїни на правобічній Україні занесли з собою на далекі колонії. В таким разі написане самої драми мусіли б ми віднести до першої половини XVII в. На се натякає й віршоване і форма драми, що нагадує склад козацьких дум, які творили ся в тім самім часі

Невідомі вірші єромонаха Климентія

(з початку XVIII віку).

Подав Василь Доманицький.

В „Рускій Бесѣд-ї“ за рік 1859, кн. 5 П. Куліш видруковав статтю „Климентій, українскій стихотворецъ временъ гетмана Мазепы“ (стор. 79—140) (дата під статтею: 1859, январа 19, Спбр.). Згодом, а саме в I книжці „Основи“ за р. 1861, сю саму статтю він передруковав¹⁾, значно поширивши другу частину, себ то там, де говорить він про ремесла. В „Основі“ вся ся часть складаєть ся виключно з цитат з віршів, присвячених тому чи иньшому ремесству, а в „Рускій Бесѣд-ї“ подано тільки голій реєстр тих ремесств. Таким чином стаття у „Рускій Бесѣд-ї“, поруч з тією, що у „Основі“, не має для нас ніякої ваги, і говорячи про Климентія, доволі буде посилати ся на одну лишень „основянську“ працю Куліша.

В сій останній П. Куліш згадує, що рукопис „Климентія Зѣновієва сына“, єромонаха часів Мазепи, знайшов покійний А. В. Шишацький-Илліч, „українскій стихотворецъ нашего времени“²⁾). В рукописі, каже Куліш, є 321 карток звичайного паперу, бракує три картки з початку, багато карток в середині і Бог відає скільки в кінці. Починаєть ся рукопис філософічними міркуваннями про правду, про хвороби, про ві-

¹⁾ Основа, 1861, I, стор. 159—234, „Обзоръ украинской словесности. Климентій“. Дата під статтею та сама, що й у „Русск. Бесѣд-ї“, тільки чомусь не 19, а 12 январа.

²⁾ Основа, стор. 161.

тер, про огонь, про Боже довготерпіння, про наймення Божі, про смерть і т. и.¹⁾ „Стаття о Климентіѣ, — згадує він в одному місці, — должна, кромѣ своего критико-исторического обзора, служить замѣною и самой рукописи Климентія, покаѣстъ не находящей себѣ издателя“²⁾.

Але рукопис той видавця не діждав ся і певно згорів разом з Сьвятим Письмом та иньшими рукописами на хуторі Кулішовому Мотронівці.

Та, знати, правда, що *habent sua fata libelli*! Сам оригінал Климентієвих віршів загинув, але випадково зберегла ся копія з них, власне навіть не копія, а витяги, зроблені для літвістичної ціли. Зробив їх Опанас Василевич Маркович, так у тому р. 1859, коли рукопис дістав ся до Куліша. Саме на початку того року Марковичі (Опанас і Марія) приїхали у Петербург і Опанас Вас. очевидно зацікавив ся рукописом і задумав використати його для себе, для свого словника української мови, що він давнійше почав складати. Про се свідчить приписка Марковича на його копії: „Изъ старинного (з початку було: 17 віка, але закреслено) безъ початку и кінця рукопису стихотворного (найденного Шишацькимъ-Илlichemъ, а здареного Кулішу) 1859 березолу 9—19“. Таким чином маємо дату, коли зроблено, чи почато робити, витяги з рукопису Климентія³⁾.

Опанаса Марковича, знати, цікавив лишень літвістичний матеріал у віршах; тим то він з них часом бере хіба кілька слів, часом подає самий лишень заголовок, а часом переписує цілий вірш, коли він трохи характернійший. Вибираючи з віршів, що найвизначнійше що до мови, Маркович залишив нам дуже цінну спадщину, бо навіть поодинокі слова чи речення, вихоплені з віршів, мають велику вагу. Одно не гаразд в його копії — се те, що він бідш, ніж треба було, українізував мову Климентія, транскрибуючи Кулішівкою: зам. ходилъ — пише ходив, могъ — міг; слова, що у Климентія пишуть ся з о (домов, дідов, дом, бок і т. и.) пише він на і, закінчення глаголів: рєсказуєтъ, пріймуєтъ — пише на е, а трапить,

¹⁾ Ibid., стор. 162.

²⁾ Ibid., стор. 207.

³⁾ Рукопис Опанаса Марк. взяла з собою за кордон жінка і теж його використовувала задля мови. Вплив сього рукопису на писання Марка Вовчка (Марії Марковички) ясно знати з тільки що видрукованого (ЛНВ., кн. I, за р. 1908) оповідання її „Дяк“, написаного за границею у 1861 р. В оповіданні трапляєть ся ціле речення, дословно узятє з Климентія: „І ченці рибу їсти людям помагають“.

ходить — на Ъ; зам. буваєть — пише **буває**, нарешті слово **же** — заміняє часом через **що**. Все се, переписуючи копію Марковича, доводило ся завертати до початкової форми, але се не завжди можна вгадати, бо й сам Климентій пише часом з закінченням **вѣ**, а не **лѣ**.

Не вважаючи на сей, власне другорядний дефект (бо він не доторкаєть ся пня слів), копія Марковича дає нам з Климентієвого скарбу принаймні ще стільки, як видрукував Куліш в „Основі“, коли не більш.

В копії Марковича знайшло ся 305 віршів Климентія (цілих, уривків з них, або навіть самих лише заголовків), з того числа тільки 108 є або згадують ся в „Основі“; з них тільки 20 таких, що не дають ані одного слова нового проти того, що видруковано в „Основі“. Таким чином мало не 200 віршів (цілих, частин або їх заголовків) маємо ми тут вперше.

Правда, Куліш вибрав з рукопису усе, що вважав він за найхарактерніше, що потрібно було, щоб змалювати особу автора та відносини його до усяких станів людей, вибрав мало не увесь матеріал про українські ремесства та промисли, але він залишив усе те, що не торкало ся сих двох тем; та навіть і деяких подробиць що до особи автора він не використав до краю.

Я в сій коротенькій передмові не маю на увазі доповнити роботу Куліша, — нехай се роблять спеціалісти в українській літературі, — а лише зазначу деякі подробиці, переважно зв'язані теж з особою автора і його книгою.

Почну з сієї останньої. Починаєть ся рукопис Климентія, як зауважає Маркович, з 3 картки; далі в середині, коло вірша „О докторяхъ и о цілурникахъ“ пізнійше дописано: „книга Шпаковского Семена собственная“; ще далі, перед віршом „О линникахъ“ зазначено Климентієм: „О ремесникахъ оставихъ еще где полагаетця, бо тамъ въ книзі не вомістилося, за скудостю папірною“; після заголовку вірша „О сіючихъ сімя на нивахъ“ вирвано картку; „усіх вирваних, — зазначає Маркович, — зо 20, крім несвідомих при кінці“; при кінці вірша „Піснь нова молитвенная. Подобенъ самоподобный“ додано було ноти; так саме і при кінці дальшого зараз вірша „Піснь нова о рожденіи Спасовомъ“ дописано було: „Гласъ пісні сея тако пой, яко зде пудъ строку положиши, или волно кому и иную ноту положить“.

З сього знати, що Климентій умів писати ноти. Куліш

в „Основі“ не згадує про се, каже лишень, що автор признаєть ся, що мало тямить в ірмолої, а партесів зовсім не знає; згадує, що він просить вибачення перед „благоразумними“ читачами, а „особливо передъ виршописами“ за те, що не в кожному вірші додержав рівне число „силлябъ“ і розірвав подекуди цезуру¹⁾. Справді, в рукописі Марковича знаходимо відповідні пояснення:

Писець сей зъ пемного ірмолая вмієть,
А партесовъ не співавъ, то не розумієть.

А в иньшому місці:

Во инді и не равно силлябъ докладаємъ,
Єднакъ імъ приличностей болше покладаємъ.
Можеть и севора где знайти розервана,
Также и каденція гдекомлєвъ неравна.

Грішний авторъ, або тежъ викладачъ віршівъ сихъ,
Будучи въ гоненіі, писавъ изъ скорбі їхъ.

Ще в одному місці Куліш зазначає, що Климентій писав свою книжку для продажу, і на доказ того наводить 4 рядки, — в останніх двох згадуєть ся про книжку:

А предсяжъ и ползи въ ней немало набудешъ,
Якъ ся собі добудешъ и читать будешъ.

Другий доказ, на його думку, згадка „О писаряхъ рознихъ, то єсть именно, що книги готевие переписують, и видають зъ голови якие новие річи“²⁾.

Що воно було більш-менш так, — принаймні, що Климентій не для самого лишень особистого задоволення писав, але справді задля ширшого круга читачів, знати ось з сих рядків „Віршів похвальнихъ люблячимъ ниво пити“, яких Куліш не зауважив:

Тотъ же авторъ книги и списатель письма примножилъ,
Избравши приповістя, до книги жъ сей приложилъ,
Аби чтущимъ болшъ било въ книзі сей той що читати
И на здравіє імъ зъ всіхъ тихъ ся річей втішати.
А єднакъ же, що списалъ я — приповістей колко,
Єсть, чаю, по вселенной еще їхъ и не толко.

¹⁾ Основа, I, 161.

²⁾ Ibid., стор. 200.

Ви же, чтуще, молю васъ еще вспоминайте,
И кгда схожете, подлугъ азбуки докладайте,
Именно, якъ зволите, такъ собі поступаєте,
На кую літеру вспомните, къ той приписуйте.
А за тимъ на здравіє собі книгу читайте,
И въ жонами, и въ дітьми здорові пробувайте.

Торкаючись біографії Климентія, Куліш говорить, що він „много странствовавъ по свѣту, видавъ всякіє види, и сталкивался со всякими людьми“¹⁾.

Справді, про се автор говорить у віршу „О волочащихся чернцахъ и черницахъ по містахъ“ :

И азъ пишуций се, тежъ негди провандровался,
Любъ въ далекіє краи, да але не блукався
И впять безвазорно ставъ въ монастиръ поспішати
И въ немъ по давнему зъ ласки Божої и старшихъ перебувати.

Більш біографічних подробиць нові матеріяли не дають, хиба що згадати ще про хоровитість автора. В віршу „О немощахъ трясовичныхъ“ він каже :

И віршопиसेць сей много того зъ младихъ літъ дознавъ,
Бодай такого лиха ніхто добрий не познавъ.

А в дальшому зараз віршу „О болізнехъ зубнихъ“ він згадує :

Пасторъ сий людзкий всі немощі познавъ,
Кромъ, Богъ кривъ, параліжнихъ, французскихъ, не визнавъ,
И кромъ влмностей составъ и хоробъ біснихъ, злішихъ,
Бднакъ побідепнійший, надъ всіхъ людей біднійший.

Не дурно-ж його прозивали Трясця, як се знати з дописки чужою рукою у віршу „О школярахъ, дрова крадущихъ и о школі“ :

Бо еденъ бідний школяръ²⁾, прозваніємъ Трясця,
Где живъ и где будетъ житъ, не мать ему щастя.
А хочай онъ, въ світі живучи, вельми ся страждаєть,
Только жъ, бідний и вельми мизерний, свою торбу в скриню ховаєть³⁾.

¹⁾ Основа, 1861, I, 162.

²⁾ Школярами прозивали усіх тих, що проживали у школі. Блукаючи скрізь, Климентій шукав пристановища звичайно у школі.

³⁾ Основа, 1861, I, 174.

Нарешті пояснимо, звідкіля власне стало відомо, що автор — Климентій Зѣновієвъ синъ. Як бачимо в копії Марковича на останній сторінці, там стоїть таке:

Изложитѣл віршов сих, Многихъ благъ вамъ жаеаетъ,
А Найпаче небеснихъ добръ щиро пріеаетъ і т. и.

Коли читати під ряд великі букви, то виходить: Иеромонахъ Климентій Зѣновієвъ син.

Коли-б ми поспробували змалювати світгляд автора і взагалі вказати характерні прикмети його особи на підставі нових отсих матеріалів, то прийдемо до того, що вже Куліш говорив: се людина без сталих принципів, без певних моральних основ, в справах віри та в питаннях правно-громадських — формаліст, в приватному житю — цїнік, ворог демократизму і прихильний до висших та дужих (особливо світських).

Справді, в нових матеріалах вбачаємо ніби то й симпатичні риси в характері автора, напр.:

...ненавидить трохъ персонъ моя душа:
Богатого, скупого и пишногo голиша,
И старихъ звъ-промежъ людей мужей прелюбодіевъ,
А ктому особъ татей, або рачей злодіевъ.

Або:

Зачімъ роботникамъ, прошу, нагорожайте
И однимъ шелягомъ, гди заробляють, не вкривжайте,
Бо за милостиню и тое ся вмінаетъ,
Хто трудникамъ, якъ слушне годнимъ, заплачаеъ.

Але через якийсь час автор вже забув, що він писав, і, посилаючи ся на „звичай“, пише таке:

Повиненъ есть господаръ за весь рікъ платити,
А отходящому нітъ нічого не платити,
Именно, хочъ би дній два не хотівъ дотрвати,
То, подлугъ правъ, за весь годъ плати ему не дати,
Такъ же би господаръ гди би мілъ отсылати
Могоричного слугу, мусітъ за весь рокъ нагорожати.

Формальна сторона повершила звичайну справедливість, яка проглянула була в попередньому віршу.

Ще різкийший зразок того, до чого доходив Климентій в своїх висловах, ідучи лишень формальним шляхом і не вдумуючись в саму суть, се вірш його „О катахъ“. Починає він ніби так як слід, признаючи, що

Єднакъ и нечестное на світі есть ремество,
Меновите мистровство, або тежъ катовство.

Але зараз же:

А й катъ — потреба всюди свого часу.

І далі, ставши на сьому ґрунті, таке рече:

Чвертуйте, и паліте, и бийте, и стинайте,
А если коли кого вішати будете,
То примучіть перш добре — нехай не забудеть!

І робити се все з спокійним серцем можна тому, що

Богъ васъ латво за то всіхъ можетъ простити,
Если захочете котрий той урядъ зложити.
А теперъ, якъ належить, ремесломъ тимъ керуйте,
И єдинъ зъ єдинимъ въ ласці живіте и здравствуйте.

Часом у Климентія прорветь ся вірш зовсім таки симпатичний, де бачиш, як автор, забувши на час свою шкаралупу формалізму, промовляє так, як йому підказало безпосереднє чуте чи співчуте до простого люду. Возьмім напр. вірш „О женцахъ“:

И жегами тежъ отъ солнца бывають,
Же ажъ иногда потомъ обливають,
И безъ воды такъ иний и знеможеть,
Звеща, нетерпячъ хто, ажъ ратуй Боже.
И руки солнцемъ тогда присягають,
А що найгоршей — тварі зчернівають.
И иноі втожъ наберутця знуті¹⁾
И мусять терпіть во-місто покути.
Тижъ самъ, Господи, видишъ їхъ страданія,
Храни їхъ проти срогого карання.

¹⁾ Се слово теж перейняла Марковичка з Климентія, у оповіданю, написаному за границею: „Пройдисвіт“.

І поруч з сим послухаймо, що Климентій говорить про жінок (крім того, що подав Куліш в „Основі“):

Можешъ гди не словами жону научити,
То можно злий норовъ трохи киемъ одбучити.
А ежели не киемъ, то хочъ макогономъ.
А начнетъ утікати, влучай наздогономъ.
И дай Боже, нікому жони той не міти
И злонровной бидлини, бо скорбъ будешъ міти.

На сю-ж тему в иньшому місці:

И вельми тое добре здавна повідають:
„Не вірь коню в полі, а жінці у дворі;
Жінці всеей правди не одкривай“ і т. д.

Ще яскравіше говорить автор ось у сьому уривкові:

И нагайки або тежъ канчуки сплітають (римарі),
Котрими люди спасти жонъ часомъ прицвічають.

І хоч як гостро Климентій ставить ся до жіночого роду та подає читачеві науку, як жінок „прицвічати“, проте з жалем констатує той факт, що

Лечъ въ наше время, за нашего віку
Отнюдъ не удержатись жони чоловіку.

Одно місце у віршах його свідчить, що автор любив деякий комфорт. Принаймні волами, наприклад, він не бажав би ніколи їхати:

И злая то річъ їздить волами на світі:
Волівъ би все коньми, а їхъ би хочъ не міти.
Якъ би мілъ въ злий фортуний часъ собкаться волами,
То скорій би поспішивъ пішими ногами.

Климентій високо ставить науку, письменство, книжку, вважає, що од того буває користь громадянству і користь сю пропає в своїх віршах:

Талантъ, же наукою то ся називаєтъ,
Гди же независтний, и инимъ вичаєтъ.
Бо аще токмо самъ кто мудрость розумієтъ,
А другимъ не подаєтъ, ползи въ ней не мієтъ.

В иньшому знов місці:

Книги бо на спасенний путь всіх наставляють
И пользу душевну чтущимъ сотворяють.

Будучи трохи „искушень“ в науках, може за часів семинарських, Климентій вдаєть ся часом до пояснення матерій, недоступних звичайній темній людині, але пояснення ті та міркування дуже наївні, бо й сам Климентій власне мало чим різниться в своїйому світогляді од народньої маси.

Напр. спало йому на думку пофільософувати з приводу такого хемічного з'явища, як дим. Пише він вірш „О димі“, але що він в ньому пише?

Не домислена річъ, где ся онъ діваєть..
Аще бъ не щеваль, то сонца бъ не видіти..

А як би сонце через той дим та перестало світити, то

Жодна бъ не могла речъ жива пробувати.

Ото й усього пояснення: що дим „щезаєть“ !..

Не кращий з Климентія і ботаник, як химик:

Древа и зеліе духу въ собі не мають...

І потім дивуєть ся:

И дивній, же зсічено, ино древо отрастаєть.

Пояснивши науково, де діваєть ся дим, Климентій береть ся ще й до грому. Але у віршу „О громъ“ він одразу ж пасує:

И яко не всі діла Божі намъ свідомі¹⁾,
Тако особно громніи сили не довідомі,
Але тежъ утаєні суть отъ всіхъ чоловіковъ.

Дуже цікаво дивить ся Климентій на анатомію та фізіологію чоловіка. Так ми довідуємо ся од нього, що

Студень збитная²⁾ такъ часомъ заражаєть,
Же ажь внутрної жолудокъ кріпко нарушаєть.

А чому дитина приходить на світ уперед головою, ось як він поясняє:

Яко голова місця шукаєть умірати,
Тимъ же подобіємъ ся и на світъ рождати.

¹⁾ Вираз свідомий, несвідомий — замість відомий, невідомий теж перейняла в своїх творах М. Марковичка.

²⁾ Надмірна холоднеча, мороз.

Климентій не був чужий і до науки медицини, не дурнож він усі хвороби мав, крім „параліжних та французьких“. Але лічив він їх, як звичайно тоді усі хвороби лічили, кровопусканнем.

И азъ віршописецъ се зколькомъ літъ заживавъ,
Пушавъ кровъ, и малую помощь тимъ дознававъ.

Лікарів, знати, він не дуже поважав, бо лікар

И самъ себе отъ смерти и онъ не заступить,
Якъ конечна кончина и ему наступить.

А про кашіль, приміром, - Климентій говорить, що він хотів би,

Да въ псовъ лядскихъ и въ иншихъ вселився,
А за то бъ и псовъ вигибло хочъ мало¹⁾.

До медичинських порад треба залічити й пораду Климентія добре спати:

Хочъ старій, хочъ молодій якъ не досипляеть,
Той половину свого здоров'я втрачаеть,
И особно бывало тому чоловіку
Изъ недосипляння, же вменшається віку.
Мозги бо у головахъ такихъ засихають,
А часомъ, що найгорше, ажъ умъ погубляють.

Правда, каже він,

„Святні отці нарочно не досипляли,
Ради спасенія: да не довго жили!“

Одначе, маючи сам наївні, ті що й взагалі у народній масі, погляди на сьвітові зявища, Климентій вважає себе далеким од всяких забобонів. Тим то він і накидає ся так завзято на жінок, „пятницю празднующихъ“. З сього вірша, до речі, ми довідуємо ся про те, що за часів Климентія на Литві (в Білорусії) в неділю робили усяку роботу.

Каззвъ бимъ карністю великою карати,
Которі дармо день той ізвикли праздновати.
И не токмо зде жени наші єі празднують,

¹⁾ Як страшенно Климентій ненавидів „псов“, — віли ся йому під час його мандрівок! — знати з того, що він спеціально навіть написав два „Слова о псахъ“.

А вь Литві и мушизни такожъ імъ послідують.
Бо вь пятницю отъ великихъ работъ воздержаются,
А вь неділю, що хотять, все робять домовое,
Такожъ и вь полю діло полевое.

Але караючи „жен“ за те, що вони мають звичай сьвяткувати пятницю, Климентій сам обстоює другий звичай, коли не можна їсти вірним риби. Довідуємо ся, що не можна її їсти

Сди Благовіщення на страсній неділі буваєть,
И вь святъ-вечірѣ нѣ яется риба рождественскихъ,
Такъ тежъ особливо и вь Богоявленскихъ.

Цікавий дуже і з боку лінівістичного і взагалі з побутового реєстер заступників царства ботанічного і зоологічного. Климентієва „Рахуба древамъ рознимъ, якъ на вселенній много обрѣтається (колько знаємъ и чувъ, только и написалемъ)“, обіймає собою 69 пород дерев, переважно тих, що ростуть на Україні, але є кілька таких назв, що не можна їх зрозуміти: Кожжа (?), Можжа (?), Небожжа (?), Яложжа (?). В віршу „О створенняхъ божихъ и діавольськихъ“ налічено 37 пород зоологічних, при тім виключно тих, що сотворив діавол, захотівши „Богу ся уподобити“. З зоологічного царства чомусь особливу неласку має Климентій до зайців. Він присвятив їм спеціальний довжезний вірш („О зайцяхъ“), в якому зайця за його боязливість, за непридатність ні до чого, бо й

Мясо твое брідко, и згола лядащо,
И нечестива шкура твоя, же то не кріпка —
И пожался Боже, тихъ людей благочестивихъ,
Же то футерца шикють зъ вашихъ шкуръ нечестивихъ,

дає його за всяку шкоду на городі та в садку і нарешті дає йому добру пораду:

Зачімъ, бідний зайче, би-сь білшъ не терпівъ пригоди,
Біжи, утопись где южъ вь болотную воду.

Нарешті подам ще кілька зразків віршів Климентієвих, які показують, що ще один невеличкий ступінь, і перед нами міг би бути справді поет український з початку XVIII в.

Візьмемо напр. вірш „О уміраючихъ богатихъ людехъ“.

Не хочется умірати людемъ небогатымъ,
А найпаче тимъ можнимъ и вельми богатымъ,

Убогий, вмираючи, ні въ чомъ не жалієть,
Нічого бо жаловать, же скарбовъ не мієть.

Далі автор малює вже з художницьким чутем те, що почувает, умираючи, багатий:

И многоціннихъ много висящихъ сукмановъ,
И сребрянихъ на столахъ стоящихъ збановъ,
И узритъ, же младая жена предъ нимъ ходитъ,
Тая горшъ до кріпкого жалю приводитъ.

Ще ближше до народньої чистої мови стояв, мабуть, вірш „Молитва къ Пресвятой Богородиці“, але на жаль, ні Куліш, ні Маркович не списали його. Маркович подає тільки початок її:

Чиста дівлице, красна голубице,
Молися за всіхъ, небесна царице!

Ще один вірш одмітний серед иньших — се „О неуміющихъ Богу молитися“.

Хто не умієть Богу молитися,
Треба на море тому пуститися.
Тамъ якъ фортуна вітрная прилучить —
И неумілий молитись научить.
Тогда и грѣхи свої вспам'ятаєть
И въ молитвахъ всіхъ святыхъ изчитаєть.

Що Климентій багато собі зашкодив в своїй поетичній кар'єрі тим, що одбігав сюжетів побутових, з сільського життя, можна знати з такого уривка вірша „О косаряхъ, що сіно косять“:

И такъ много за зиму сіна конь поїдаєть,
Же часомъ изъ шкурою самъ за то не ставаєть.
А въ кого часомъ сіна свого перейметця,
Той по сторонахъ въ денгами куповати товчетця,
Гди окаянныхъ коней не хочеть поморити,
Жебъ било чімъ поїхатъ, або дрова возити.
А такъ бідний чоловікъ о сіно ся стараєть
И для сіна иногда остатнее збуваєть.

У віршах Климентія можна часом доглядіти чимало дотепу, який був би, безперечно, ще яскравіший, коли-б Климентій ближше держав ся народньої мови, яку він безперечно дуже

добре знав. В віршу „О велетняхъ, або тежъ о великихъ людяхъ, котрие негдись били такъ великие, якъ дубья“ він оповідає, що колись, ще з початку свѣта, були такі велетні (кістки їх знаходять і зараз), але Господь їх „скоренив“ і встановив „возрастъ сей помірний“. То було-б ціле лихо, каже Климентій, як би були ті велетні жили й досі, бо тоді треба було-б, щоб усяка річ була відповідна до зросту того чоловіка:

Яко то рибъ великихъ, жеби наїдався
И скотъ великий и птиць, жебъ контентовався,
И дубья бъ по пятьдесятъ сажний было бъ треба...

И повинно бъ всякая речъ болшая бити,
Жебъ могль такой великий дурень въ свѣті жити,
Яко то: каменія треба бъ великого
Млинового, жебъ зъ хату было толикого,
И въ збожъяхъ жебъ по сажню зерна уживали,
И стебля жебъ зъ дуба въ-гору возрастали,
И рікамъ би треба мору ся ровняти,
Жебъ мощно млини зъ тими каменми встраяти,
И древамъ треба бъ въ хату возрастати,
Жебъ сто сажней ввишъ могли церкви будовати.
И коней би и воловъ треба бъ не таковихъ,
Жебъ чімъ било возити деревень таковихъ.

Далі подаємо ми вірші Климентія в тому порядку, як вони переписані у Марковича. Се, очевидно, той самий порядок, що був і в оригіналі.

„Починаєть ся з 3 стр.“ (примітка Оп. Марковича).

О людяхъ правдивихъ и хотящихъ правди научитися наука.

О болізняхъ всякого створення животного, пачежъ о чоловічеськихъ.

О вітрі.

...Подобно створивъ вітръ болшъ людемъ на пакость,
Неже на выгоди.

Гму же аще бъ зволить Богъ волю дати,
То могль би зъ долинами и гори зравняти.

О желающих собі смерти.

Дай Боже зъ який часть лежати, а не нагло помірати.

О смерти.

...Але равно зъ душами всякихъ розлучаетъ

А особливе простихъ и великоможнихъ,
Честнихъ же и пречестнихъ и ясновельможнихъ.

О учащихся умірати прежде смерти.

О видимихъ смертєхъ человіческихъ (страхомъ Божиимъ)¹⁾ случающихся,
яко страшно єсть.

...Прилука несподівана.

О умірающихъ, где ся не раждають.

...Голова місця шукаєть...

О раждающихся чєловіцєхъ, по что ради скоро родитця отъ утробы матерней на світъ зъ миръ сей — заплачєть первіє, а не возсмієтця.

...Печаловатись... (пеклуватись).

О зєгару, або тежъ о годиннику и о годині смертной.

...Гдє зєгаръ години зъ свой часть вибиваетъ,
Зъ то время смертнимъ намъ часи презначаетъ.

...Вікъ нашъ, якъ година,

...Не відаємо, що справить минута єдина!

И неминующая то смертная дорога,
Котрою влучить, Боже, дай до тебе, Бога

А колко живучи, єдно день смертний приїдєть
И душа, хочъ грішна, хочъ свята, зъ тіла вийдєть.
Бо и мовятъ: часть за часть — икъ вечеру ближе,
Также день за день, ноцъ за ноцъ — къ смерти ближшей.

О нехрещєнныхъ младенцєхъ умірающихъ.

Лєчъ засъ якъ найскорійше у крєстъ уводжайте

Зачімъ ми духовниє того постєрігаємъ

¹⁾ Чи сі слова належать сюди, я не певен. В. Д.

И на тоє пишно васъ простихъ навчаємъ
...кінчання — сконання (О. М.).

О сьїдаємихъ звїрми.

О убивающихъ зъ церквей... будинокъ, древъ ліснихъ, или тежъ въ
кладяві глуб (?) впадающихъ.

Ганебная и то смерть на світі биваєть,
Хто нязъ якої висоти въ смерть ся забиваєть.

О прибывающихся землею.

Не безъ причини то, знать, и земля прибываєть,
Подобно тимъ, що єю сами ся заклинають:
„Водай, повідають, насъ живихъ земля пожерла!“

О умірающихъ младенцехъ и дівцяхъ... послї вінчання зараєъ.
Не могу згола на то розуму прибрати

О утопающихъ въ водахъ морськихъ и на малихъ рікахъ рознихъ.

Лечъ потомъ гди язиковъ невірнихъ...

О змерзающихъ мравомъ.

Злая и то смерть, же морозомъ кончатись.

О согорающихъ во огні.

Не дай, Боже, такою смертю ся кончати,
Огнемъ горіти и зле кріпко пострадати.

О умірающихъ на путехъ, а не въ домахъ своїхъ.

И не тилко, що въ дому будетъ спокійніше,
Але особно еще и душеспасеннійше...

Да и набитки свої распорядять, якъ належить
И отнимуть, кому хотять, що принадлежить.

О умірающихъ нагими смертми, т. є. именно безъ жаднихъ причинъ або
приключокъ, ні мало не хорівши и не лежавши.

О убивающихъ или губящихъ смертми самихъ себе зъ своїхъ не раз-
суждений.

Бо хто самъ себе зъ світа сего погубляєть,
Той Юдиної нагороди заробляєть.

Але въ Христа ратунку нязъ плачемъ просіте,
Можеть той скорбі Ваші въ радість претворити

И ласкавими ваших наступцовъ вчинити.

О врагѣхъ видимихъ, т. е. о чоловіцїхъ злихъ.

Писано єсть: сохрани мя одъ врагъ видимихъ

Борзїй паче, нежели отъ тихъ невидимихъ.

Бо отъ невидимого хрестомъ оборонишъ,

А отъ видимого горшъ, нічимъ не одмолишъ :

Нї хрестомъ святимъ, нї тежъ всякою просьбою,

А нї вп'ять же якою твоєю грозьбою.

О клеветникахъ.

О пеняковатихъ людяхъ злихъ.

На кого хто пенею лізетъ, гіршъ ножа ріжеть

И бодай пеннимъ ніколи не служило щастя!

Лучче бъ пенному силу на шию взложити,

Нїжъ біднихъ людей правдивихъ зводити!

О нехотящихъ труждатися честнимъ трудомъ, т. е. о злодіяхъ („Основа“, 232—233).

Нїчого нового.

И се о злодіяхъ...

О драпіжцяхъ, нікогда не насищаємихъ или тежъ о видерцяхъ, подобнихъ древнему митареві.

(В „Основі“, стр. 233, заголовок не увесь).

О купцахъ и о продавцахъ фалшивихъ и о продаючихъ вино и воду въ вино (сирічъ въ горілку) ліющихъ и особъ [в „Основі“ о особъ (?)] наклепи творящихъ піючимъ для душегубнихъ имъ прибитковъ. („Основа“, 171).

(Вирвано 3 листки, — прим. Оп. Марковича).

О табакї и о уживаючихъ єя. („Основа“, 169—170).

И многий народъ тютюнъ всюди заживаєть,

Которимъ повітря люто (?) єъ себе збиваєть.

Въ маркотності змало (?) веселія прибитокъ,

Для того и военний народъ заживаєть

И посполитий, хто хочетъ, заживаєть.

(Далї те, що в „Основі“).

О идучихъ на слободи людехъ. („Основа“, 163).

Въ несвідомій дорозі...

Хочъ би і заразъ лунувъ (луснувъ?), не дождавшись світа.
 А пудъ часъ на світі и тое прилучаєть,
 Якъ конь норовистий будетъ...
 ...Не оцажай...

О присягающихъ не по правді.

Присяжність не по правді даремно не минеть,
 Неправдою имя Боже призивати...
 Якъ обидві¹⁾ сторони присягнуть...
 ...чинити..
 Єдно добре, друге буде зле присягати,
 Не знати, кому віру зъ промежку їхъ поняти.
 А кожде творитця²⁾, — присяга по правді
 ...Кривоприсяжця...
 ...И зложє діло єго всенародно обличить...

О кленущихся ложно.

...то в неравсуднихъ ведетця..
 ...проклинатися — великий гріхъ..
 ...Гнівъ божий отримити..

О позивающихъ людей до старшихъ.

Много єсть охотниковъ людей позивати
 И скорбі набавляти и хліба збавляти.
 И скаргу зъ сердечною скрухою Богу прекладаєть...
 Певно, почуєть Господь Богъ невиннихъ невинность.
 Бо, мовлять, де любовъ, тамъ самъ Богъ перебуваєть
 И на міючихъ її духъ святий починаєть.

О чинящихъ пакості монастирамъ и церквамъ („Основа“, 175).

Церкви и обители люди созидаютъ,
 А они и созданныхъ въ-півечъ обдирають..
 Пакоствовать... — в „Основі“: пакостить (sic!)
 ...Памясговать...
 ...Вистерігатись...

О хулящихъ чинъ духовний („Основа“, 175—176). Після тексту, видкованого Кулішем :

¹⁾ Чи не українїзував Маркович?

²⁾ творитця — притворюєть (прим. Оп. Марковича).

...Спрашати прощення
 ...Поражаю — совітую (Оп. Марк.).
 ...Идольникъ...

О должникахъ хто кому виненъ.

А винному двояка часомъ скорбъ биваєть,
 Сди презъ назначений часъ въ-двое оддаваєть;
 Же то єсть такая речъ пудъ часъ меновите
 Должний на себе облікъ дасть — отдать совите.

На Волиню единъ ся ошукавъ небораць...
 Такъ вже ему, бідному, за нещастямъ стало:
 Присудивъ Ляхъ, жебъ Жиду отдавъ Русинъ вдвое.

На що било въ обличі такъ обіцати,
 Же презъ реченець буду вдвое оддавати.
 Не готувизну давъ, тилко всю худобу...

Умеръ зъ хмелевого трунку.
 А жінка при злой нуді пошла запридати,
 А діти свої Жидамъ почала наймати.

О утікаючиъ зъ долговъ.

...Свободжатись...

...Въ долги упадати...

Надовжившися людямъ, да утікаєть.

О людехъ тихъ, же все тилко чого колвекъ въ людехъ инихъ позича-
 ють, а своего (якъ на пакость) нічого не мають и не стараются
 міти собі такожь.

Зачімъ, кождий гультаю, осмакъ не пропивай...

И се томуъъ подобное...

О втручаючиъ не въ свої річи.

О неправдивихъ щиростехъ неширихъ чоловіковъ.

...Благотворці...

...Неблагодарство...

А иний на відробъ беретъ, и не одробляєть,
 Да яко злодій злий синъ зъ міста утікаєть.
 И вірую Богу, хто чуже одбіраєть,
 Тому по истині даремно не минаєть.
 Я соскорблячи вашій згибелі, поражаю,
 Отъ которой вамъ свободнимъ бити приятельско прияю.

А на мене за сию науку не дивіте,
 А довги одбувайте, та здорови живіте.
 ...Охочо...
 Заступай же насъ, Боже, отъ всякихъ злотворцевъ.

О людехъ самихъ себе голодомъ убиваючихъ, скупості ради.
 Єсть такихъ, що всіхъ речій подостатку мають,
 А для злої скупости голодомъ згибають.
 О уписующихся въ козаки дурнихъ мужикахъ и знову виписуватися хотящихъ („Основа“, 183—184).

Нового пічого.

О козакахъ негоднихъ похвали, меновите о тихъ злихъ и окаяннихъ синяхъ и неотецькихъ дітяхъ, которіе у войско идуть, а людей, на путехъ идучихъ або ідучихъ, обдирають, или що-колвекъ насильствомъ рабуючи, пакості сотворяють („Основа“, 206).
 ...Бісу вгодній...

Заступай же насъ одъ меча и кулі!

О пекущихъ хліби пшеничніе, а хочъ и житніе фалшиве зъ галуномъ и продаючихъ.

Вельми и тие Богу согрішають,
 Которіе и хлібъ зъ фалцю продавають,
 Мішаючи у тісто галунъ для надменя...

И перепечай той учитця науки,
 Жебъ за злий прибитокъ дать себе бісу в руки.

Якъ изъ світа погинуть сего, то тоді познають!

...Прияти...

...Намъ и вамъ тогосвітнього, кари не жадаючи...

О волочашихся чернцахъ и черницахъ по містахъ, по школахъ и по корчемнихъ дворахъ („Основа“, 184).

Перед двома останніми рядками в тексті, видрукованім Кулішем:

...Примножати...

И манастирямъ безпечность наволікати.

Або де лунуть [луснуть?] у корчемномъ дому...

Може нерозсудний той шинкарці напшти,

А що горшъ и комедій якихъ начинити,

И якъ въ корчмі згине, въ гній, якъ пса, законати,

Поневажъ такъ важився зле поступовати.

...И старшому, и братії повинися

...Въ миру згине...

А якъ неслава закону нашему прослине [з боку приписано:
чернечому (прим. Марк.)].

Вільно псові и на Бога брехать

И на кого кольвекъ якъ псові вільно щекать.

Бо що и одъ шибениць котрне втікають,

И тие въ монастирахъ часомъ ся संबождають.

Іно-то будець бісу по вандрівкахъ служити.

...Пропастъ вічною...

И хтожь такого въ поминникъ може уписати

И зъ преставлшимися братіями поминати?

Нехай уже самъ себе такий поминаєть!

Але осудовиска и по смерті достоїнъ.

...Впрохаться...

Иний хотъ странствуєть, да статокъ того можець міти,

Не пойде таковий где въ корчму ночовати,

Але до священника можець ся впрохати,

Або хотъ и до простихъ также людей честнихъ.

И подяковання людемъ (добримъ) вставши отдати

И въ путь свой, где надобно, зъ Богомъ поспішати.

...Мольби вношати...

И азъ пишуций се, тежъ негди провандровався,

Любъ въ далекіе краї, да зле не блукався.

И впять беззазорно ставъ въ монастирь поспішати

И въ немъ по-давнему зъ ласки Божой и старшихъ перебувати.

...Гріхи оддалити...

О босакахъ (що босі, безъ обувення въ зімі ходять).

...Неарозумительний...

Не знають, чи люде они, чи якіе кадуки.

Мало которіе въ хитрость таку придаютьця.

То проявились ніякіе покуси, знать,

Которихъ и въ старовічнихъ книгахъ не можець начитати.

И еще пропопами сами ся називають

И чрезъ помічъ вражую людей ошукивають.

Не важплися бъ южъ болшъ всего світа дурити,

Але могли бъ въ сапогахъ видимо ходити.

...И откровенія ніякіе баснословлять.

Бо не обитають въ чеснихъ якихъ людей дворахъ,

Да болше по корчемнихъ...

Лучше бъ імъ на шиі собі сила¹⁾ вкладати

Чи відляжъ котримъ ноги натирають, чи...

Бо не можна такъ зъ матері народитись.

О злоби людей памятозлюбнихъ урядовихъ.

(За сиротъ, — Оп. Марков.).

О невігласахъ, укоряющихъ тихъ людей, которі писаніємъ святимъ ви-
кладають, що полезное на пользу ихъ... („Основа“, 176).

Знайте и розумійте, такові люде:

Що вамъ за тії речі в послідній день буде!

И если запасную хто собі душу маєшъ —

Воля твоя: согрішай, якъ ти собі знаєшъ!

А если єдну маєшъ...

Горде (Зват. відм.)

Тилько предъ тобою єсть дві значні дороги:

Хочъ на спасенніє, хочъ на згибельніє иди пороги!

О Циганахъ и о Жидахъ („Основа“, 168).

Також туляютьця и Жида по всемъ світу... — у Куліша
неправдиво: тулятця.

Аджеж і далі, в 5 рядку з краю у Куліша:

„Где ночь по світу туляють!“

О катахъ.

Каждого ремесника люде похваляють,
И яко то потребнихъ людей ублажають.

Въ своїхъ віціхъ (вѣкахъ — жизни).

Єднакъ и нечестное на світі єсть ремество,

Меновите мистровстро, або тежъ катовство!

А й катъ — потреба всюди свого часу...

Злодії...

Забійці — убивці

Чвертуйте и паліте, и бийте, и стинайте,

А если коли кого вішати будете,

То примучить першъ добре — нехай не забудеть!

Богъ васъ латво за то всіхъ можетъ простити,

¹⁾ оселки, В. Д.

Если захочете котрий той урядъ вложити.
 А теперъ, якъ належить, ремесломъ тимъ керуйте :
 И единъ зъ однимъ въ ласці живите и здравствуйте.

Нищенський віршъ.

Або найдорожшю річъ — полову.

Бо я на єї давно залецаюсь
 И уже на весіле прибіраюсь.

О золотарахъ („Основа“, стр. 208—209).

Після рядка:

„И на сагайдачние остра и кульбаки“

вставлено :

И пояси ділають срібнні мудруі

Же ажъ зрящі на нихъ¹⁾.

И всего не одмовни, все бо імъ возможно.

И оправляютъ²⁾ такожъ премудріі ножі.

Після останнього рядка:

„Все то золотаръ своїмъ розумомъ готуетъ“ —
 ...и сестръ.

О мужехъ злихъ, убивающихъ жени своя.

Ино бо невірного вмѣсто звѣря убити,

А иное вірного зъ свѣта сего згубити.

Ино зась мечникъ творить, що людъ розказуетъ,

Зате собі велика грѣха не приймауетъ.

Будутъ тамъ до ся и не сподѣваютъ

Не токмо бо грѣхъ отца и матірѣ убити,

Але и жону — изъ кимъ присягъ вікъ кончити.

Претожъ и жонѣ своихъ убивать не дерзайте,

Але на судъ Божий всі собі памятайте.

Сей же о людяхъ добрыхъ, побожныхъ, милостивыхъ, ласкавихъ и о
 страннопріемныхъ.

Хто странныхъ и убогихъ въ домъ свой приймауетъ,

То собі покой вічний въ небесі готуетъ.

Ні за что убо такъ якъ болшъ за милостиню

¹⁾ у Куліша: на тихъ.

²⁾ у Куліша: справляють.

Буде міти собі божю благостиню.

Ми же повсєгда за тихъ Бога благаємъ,
Отъ которихъ милостиню иногді приймаємъ,
А по кончинахъ нашихъ неба достулити.

О друзіхъ зичливихъ.

Про то треба изъ всіми по дружкїй пробувати,
И всіми силами їхъ ласки запобігати.
Бо хто не хоче людамъ людскости виявляти,
Того и въ пригоді мало будуть ратовати.

Зачімъ прошу васъ зъ всіми приязливо живіте,
И другъ за друга еще и Богу ся моліте.

О премінностяхъ світовихъ.

И люди тежъ смертями розними ся кончають.

О одноокнихъ людяхъ.

Називаетця зъ однимъ окомъ півъ чоловіка...

Власне якъ на сміхъ, або тежъ нарокомъ.

И дай, Господи, очей памъ не утрачати,
Бихмо могли всяку речъ ясно оглядати.

О колючкахъ, що колють въ бокахъ у людей часомъ.

Пудъ бокъ...

Затверділая кровъ то справляєть...

О болівняхъ животнихъ.

Улічити — вилічити.

О п'янихъ людяхъ, богатихъ и убогихъ, чинячихъ бунти безвиннимъ зъ
неровсуднихъ головъ своїхъ.

Гдижъ будетъ шастатися, многихъ укоряя
И домовнийъ жителямъ спокою не давая.
И хочъ ляжеть изъ лихомъ собі где и спати,
А не спатиметь мовкомъ, все лишъ будетъ ворчати.

И ще проклинаєть, самъ прокляття годенъ,
Бодай нагло аслизъ !...

О вбогихъ людяхъ.

А багатому хочъ то и скорбъ часомъ тинєця,

То въ томъ же ему часі рихло и минетця.

Або будетъ въ здоров'ю бідний шванковати,
Или которимъ инимъ лихомъ торговати.

О Боже! Чому жъ то ти вбогихъ упускаешъ
На скорбъ и на слези...

О мятежномъ житіи челоувѣческомъ и о убужествіи.

Гди жъ світу и земли нѣтъ конца здаетця быть,
А не знайдець вбогий...

Кромъ ему хто инъ печаль въ радость претворить,
А къ тому оному самъ Богъ ласку отворить,
А самъ мало себе хто въ скорбі свобожаетъ...

За чимъ, о Боже, вбогимъ додавай рятунку.

Токмо самъ, промислнче благий, дай пожити!

О щасливомъ (кому Богъ давъ) житні члѣскомъ.

Не грѣхъ би и скорбному помощь приложити,
А ему приложивъ би Богъ болшъ повоження
И всіхъ желаємихъ добръ помноження.

О печаліи.

Печаль кому ся лучить, радости не маєть,
Лечъ овшемъ серце его кріпко увядаєть.

О скорбі и се, только не о великій.

...трудность орудуєть...

А особно, якъ поїдець, да не зъорудуєть.

А вельми того много на світі буваєть,
Же не справивши, къ дому ся поворочаетъ.

О скорбящихъ.

...Зъ тіла въ нівечъ изпадають

...Скорбнимъ засихають кости

...и трудовъ їхъ не погадають

Не отчай (не отчаявай ся — прим. О. М.).

Иначе (иншого)...

Бо затратчу и тую до тебе дорогу.

Не печалуй зіло, Авъ и тя памятаю...

Ублагодарюю тя и отъ врагъ свободу.

А еднакъ побіденикъ мало чого маєть
И день отъ дня працюєть, и не можетъ міти.

О убогихъ и о богатихъ.

Що дали на світі, горшъ біда наставаєть,
Же убогий чоловікъ во всемъ погибаетъ.

Во стократний імъ за то ущербокъ биваетъ.

Або громовимъ огнемъ, або тежъ водою
Ажъ виходять імъ тії вдержання зъ бідюю.
Зачімъ роботникамъ, прошу, нагрожайте
И еднимъ шелягомъ, гди зароблять, не вкривжайте.
Бо за милостиню и тое ся вніняєть,
Хто трудникамъ, якъ слушне годнимъ, заплачаєть.

О подражаніи Христовомъ, до властей.

Не барво теперъ власті Христу подражають,
Ижъ проступившихъ — рідко коли їхъ прощають,
А хочъ и простятъ... або изъ помненнемъ злобнимъ.

Токмо иний изъ скорбі мовить на ихъ душу:
Вп'ять по прежнему тое жъ діло чинить мушу.

А въ нихъ звичай заледві и каючихся прощати,
А на завше еднакъ зло памятати.

О волочачихся поневолі людяхъ, которі добре ся прежде міли и на
еднихъ місцяхъ (при добрихъ повоженняхъ) сиділи.

Пожался Боже зважа на старость!

Тричислена¹⁾ вещь зіло мі наошаєть:
Гріхъ, немощъ, нищета, а кромъ сихъ не буваєть.
Скорбъ кромъ паки случаетъ изъ озлоблєнія,
Одради на радість себі нігди не маєть.

Самъ Богъ добродетелей такого не забудетъ...

О благополучностяхъ челоуѣческихъ.

О смутнихъ всїгда: же иному и добре поводится,
А вінъ, нїтъ відома чого, смутитця.

¹⁾ На стр. 186 „Основи“ згадуєть ся четверочисленная скорбъ.

А не знаємъ, чого кожъ таковий смутуетъ.

Нї щетнее житие — иночеське (прим. О. М.).

О ченцяхъ знайдешъ напродъ далі на переказахъ въ многихъ місцахъ
по листахъ пишучи.

О пьянстві и о пьяницахъ.

Прето отъ запойства хоть трохи повстягнися.

А такъ знову на порі своїй скоро станешъ,

Если запиватися уже перестанешъ.

О хоробі зъ пьянства биваеомой.

Пьяний доброхоть хороби добудеть.

О незаживающихъ горілки.

Бо кожый фантазію можетъ причитати,
Для котрой праві мусівъ пити перестати,
Або змовять: безмірно худобу пропивавъ,
...не уважно зъ людьми ся задиравъ.

Тимъ же въ Божую славу мірно заживаймо
И святимъ его даромъ ми не погоржаймо.

О зарекаючихся горілки пити и знову пьючихъ.

Зачімъ, чѣе, перестать зарікати:
Вольно и безъ зароку тебѣ питъ перестати.

А то що заживаемъ горілокъ по многу
Зъ зарокомъ й клядѣбу пьемъ — грішимъ Богу.
Проступати — (провинитися — прим. О. М.).

О вині або тежъ о горілці.

Давъ Богъ и горілчаній трунокъ на пожитокъ.
Смутнихъ підвеселяетъ.

...Хто на голову будетъ хоровати,
Добро бъ такому отнюдь еі не вживати.
И осьмакъ въ кишені въ цілости знайдовалъ.

И хто еі не кушаетъ, меншъ Богу згрішаєтъ
И людямъ добримъ ніякъ той не проступаєтъ.

Пьяний хочъ вписить, то тілки похибляєтъ.

Хміль до лихого людей зводитьъ.

Объ оказняхъ.

Бо мовять замулися, твоя того діля,
 И, замутившись, справишъ, хочай и безділя.
 И при оказняхъ все за штуку уходить.

Объ урядовихъ людяхъ, слушаючихъ ябедниковъ.

Дубовие почестки...

Киями частувати.

О свидіт[еляхъ] направд[ивихъ], зваща подсули проймующихъ.

Втожъ — теж.

О ченцяхъ и охотящихся въ чернецство („Основа“, 188—189).

Опущено у Куліша :

Довженъ безпречъ о томъ Бога просити

Въ чистості ховати.

И побожнихъ инокъ въ Рось нашу помножи!

Мовлять, що не дармо той нічого не маєть,

А бідному нігде взяти, вінъ того не знаєть.

По бідаші. По бідашамъ (горемыкамъ — прим. О. М.).

И такъ, милий Боже, всімъ убогимъ не добре!

Въ теперейший вікъ...

Безвинно і по вині.

А черниця бідного Богъ нехай тільки потішаєть

Уже бо онъ о речахъ общинськихъ мало тужить.

Паче якъ бджола добре урожаєть, —

Нехай же и въ чужихъ сторонъ въ нашъ край літають.

(Без заголовка).

Большъ на вселенній обрїтаєтця

Пола женська, нежли мужеська :

Подобно частій дві женъ зостаєть на світі,

А меншицинь разві третей надїятись міти.

О злихъ женахъ, імъ жъ пікогда не няти віри. (Уривки — див. „Основа“, 191).

Після слів :

„Або, тежъ, предъ собою землю поїдала“ —

є ще:

„Бо и Адамъ черезъ жену ласки Божой одпавъ.

Одъ женъ и святимъ скорбі бували.

Безплоднимъ.

Трилітню — трьохлітню (прим. О. М.).

А ні зелій, а ні бабъ на то не вживайте,
И инихъ въ бакуріей вистерігайте.

О женахъ й дівцяхъ и о письменнихъ черницяхъ („Основа“, 191).

У Куліша немає:

Лєсть бо безастиднихъ женъ горшъ одъ трутизни,
Що часомъ згонить кого й въ власной одчизни.

Насъ же уховай, Христе Боже, одъ тін страсті.

А бувають же часомъ и въ банкартовъ¹⁾ люде,
Єсли вродитця щасливъ и побожнимъ буде.

О бабахъ шепотницяхъ, чаровницяхъ и о душепогибельнихъ їхъ ворож-
кахъ (с. є. ворожіннях).

И всякая ворожка въ бісомъ накладаєть.

За чимъ хто вразькимъ бабамъ ізхотівъ би віритъ.

О танцяхъ („Основа“, 211).

А кгдажъ не плясаніє, тобъ того не било [позбавив ся
царства вічного]

А все по старому добре імъ би било (Иродіаді і її дочці).

Аже нікого нехай больше не винують,
Тилько на себе и на діла свої дивують.

Танечне — танцюванням.

Зачімъ добро бъ перестати та новихъ звичаївъ,

Жеби Иродіадиной часті не отримали.

О женахъ въ корчемницахъ въ градіхъ, а найпаче где въ поляхъ въ
корчемнихъ гостинницахъ блудно живущихъ („Основа“, 194).

Нема у Куліша:

Великой одважности тие жени бувають,
Которі въ корчемнихъ дворахъ где пробувають,
Бо правду рекши, що тамъ въ чистости жити трудно...

Тихъ злихъ ділъ покайтеся

¹⁾ Подільське „бенькарт“ — байстрюк. В. Д.

О женахъ пятницу празднующихъ.

Казаєь бимъ карністю великою карати,
Которіи дармо день той ізвикли праздновати.
И не токмо зде жени наші єі празднують,
А вѣ Литві и мушизни такожъ імъ посліднують.
Бо вѣ пятницу отъ великихъ роботъ воздержаютця,
А вѣ неділю, що хотять, все робять домовое,
Такожъ и вѣ полю діло всякое полевое.

О заматерілнхъ дівицяхъ.

Уже змовить: одъ мене, бабо, откоснися,
И не тільки на яві, и вѣ во сні не снися.

О женахъ сварливихъ и злоязичнихъ.

Сварлива жена и днесъ згибель чоловіку,
Якъ нігди біста вѣ стародавнімъ віку,
Бо зъ діаволомъ собі товариство маєть.

Єднакъ жені своїй злій ні вѣ чімъ не хилися.

Бо буде часто вѣ мужа худобу подкрадати,
И иние навикне зліі діла творити,
О которихъ встидно єсть ділахъ и говорити.

Зачімъ би лишъ безъ жони пробувати,
Ніжъ такую шкапу і нецноту держати.
І сохранияй, Господи, отъ злихъ женъ чоловіковъ
Добрихъ: крієзъ всі їхъ літа до самихъ кончинъ віковъ.

Родителька...

Не увага — зневага.

Замужний бракъ — заміжже.

Бо и по постригахъ такихъ впятъ видавають,

И по прежнему зъ мужемъ жить повелівають.

Уже накрутилася доволі

Навернися — вернись.

А ти, побожний мужу, не рачъ єю ся згоршати,
Лечъ гди чесно будетъ жить, зволь навикъ запам'ятати.
Відаєшъ, же на світі все тое биваєть,
Уже-жъ живіте чесно, нехай васъ Богъ прощаєть.

А малая дитина — власнє не бувала...

О куховаркахъ, що по містахъ вареное продавають („Основа“, 232, — уривки без заголовка).

Нового нічого.

О женахъ близнята рождаючихъ, сирічъ по двое дітей („Основа“, 195).

У Куліша нема:

И чому найбільшъ того на світі биваєть,

Що едно умираєть, едно оставляєть...

И мало где близнюки на світі взрастають.

О женахъ богатихъ, мами дітямъ-держачихъ.

А гди бъ послі богатства була знову убога,

Не згоршал(а)ся бъ также дітямъ своїмъ, небога.

О женахъ, присипляючихъ малихъ дітей своїхъ.

И тие въ рознихъ странахъ пригоди бувають,

Що своїхъ малихъ дітей жени присипляють.

Проч не тця — прокинеться.

О женахъ мужнихъ и бóльшей въ домахъ своихъ безъ мужей пробувають.

...въ скупощахъ не кохайся.

О мужахъ, кидаючихъ свої жени.

По дві жони міть — звичай то християнський...

Тільки обелъ и ціле такъ по бусурманської.

Утрата — втрата, шкода.

Страта — смерть („страта голови“).

О ревновихъ мужахъ.

...Тимъ хлібомъ забавлятися.

...Натури перестати (пороку — прим. О. М.).

О родичахъ неуважнихъ, котрі своїхъ дітей сочетаваютъ браку насильствіємъ.

...Насилують...

И ви, родители, въ томъ зогрішаєте —

Що своїхъ дочокъ (за кого не хотять) силою пхаєте.

О чоловіку окаянномъ томъ, въ котрого жона старшая, а не онъ самъ — мужъ („Основа“, 196—197).

Хто такому глупаку не будетъ сміяти.

А не мівъ би...

Будемъ до смерти своєї люто погибати...

Которі женятця не въ равности літъ.

Великої годни нагани
За що: за тое, що беруть молодихъ старі,
А за старихъ дідовъ идуть жони молоді.

Биваетъ межъ такими велика незгода,
И благословенство Божєе одбігаєть.

Во вельми то єсть... негоже.

А даруй въ ровнихъ літахъ.

О вповірної єдиної персоні между мужемъ и женою („Основа“, 197).

А хто добрий кусився инороднее взяти,
Нехай Богъ рачить житло добрее даровати.

О родителейъ сочетавающихся браку дітей своїхъ вельми въ малихъ лі-
тахъ, прежде времени.

Родителямъ и тое діло єсть утішно,
А не дай, Боже, жеби імъ било безгрішно,
Сди въ безвременю¹⁾ замужъ давають дівици.

Тільки Богу гріхъ, а людямъ сміхъ сотворяють.

Недорослий вінъ въ цурки грати,
А малая невіста кукли справовати.

Часомъ и дорослі статковать невміють,
Да власне, якъ малі діти, такъ жаліють.
А малий...

Що оженився: куди поїдець, то забудеть.

Не зділють заробить хліба души поживити,
Кромъ за готовимъ хлібомъ будуть підростати,
Покуль навчатся такъ, якъ люде, роботати.

Після слів:

„То можна річ — до року и матірью стати“ —
А маліє кілько рокъ гибіють безъ приплодку,
Якъ вітьи недостиглихъ овочнихъ дровъ въ огородку.

¹⁾ у Куліша: безвременно.

О женящихся мужехъ въ третій разъ и въ четвертій и о женахъ, идущихъ замужъ въ-третє и въ-четверте.

И не по християнськи чинити то вміють.

Предъ священникомъ тайни свої закривають,
А священники того не знають да вінчають.

И церковъ святая такъ той законъ тримаєть,
Же женити отъ двохъ разъ — болшъ не позволяєть.

Псують бо законъ Божий и дають на поталу.

Єще жъ и такихъ всюди много пробуваєть,
Же въ-четверте въ лихомъ братись покушають.
Пекельне потопленне...

Все свое въ монастирь оддати...

О старихъ дідахъ женящихся и о старихъ бабахъ замужъ идучихъ.

Осуди їхъ бранне достойно

По-ангельскій обходити (неприкоснов. — о супр., прим. О. М.).

Однакъ не знавши того, будуть їхъ судити.

И тимъ діломъ дідище инъ старий вимовляєть,

Що господині собі для худоби не маєть.

А можна бъ (за той кошть) для довору кого привавяти,

А ніжъ въ подивенне людямъ изпо(а?)дати.

Зъ нестатку чинять то шаленство.

А попамъ би треба бабъ зъ дідами не вінчати,

Хочъ би міли за тое імъ и переплачати,

И повинні бъ імъ такого безчинства збороняти.

О мужехъ упорнихъ и безразсуднихъ, которые отнюдь не йміють любви ку своїмъ женамъ, звлаша ку чеснимъ, непудойз[ривимъ] и побожнимъ.

Много єсть неуважнихъ и мужей на світі,
Же чеснихъ жонъ не хотять въ добрій любви міти.
Будетъ иний въ всякихъ ділахъ самъ ледащо,
А жену чесну що-день караєть ні за що.

А турбацій безпутнихъ...

Добре нахилий — карай.

О свящеп[икахъ] свіцк[ихъ] вдовств[ующихъ].

Зазрячи самъ себе...

Сердечний жаль...

И мислій не стане — (як вмере попада)

А ненависть и знуту чинить — Боже тя вховай.

О оспалихъ людяхъ... („Основа“, 195).

Доми погоряють...

Очутіти — прочуматися.

Оспалче!

И хвали отдать Богу подвижнимъ не можешъ.

Очкнувся — прокинувся

Лінивче!

Не хтій (— не хоти!)

Принамній въ Неділю, коли паски святять.

О м'їцахъ дорослихъ, сплющихъ вкупі на єднихъ ложахъ съ матерми
своїми.

Прето матеркамъ синівъ неслухне класти,

Жеби не змогль мизерній умъ луганъ окраси:

Вражая хитрость на грїхъ способъ подаваєть.

Єди вкупі лігши, тіломъ тіла дотикаєть.

Малимъ дітямъ колиска — то діло звичайно;

А класти край себе — и то необычайне.

Великим — земля, лава — то місце пристойно.

А за тимъ сами розумъ и волю маєте:

Не мое о томъ діло, якъ собі знаєте.

О дающихъ благослов[енство] на грїховные творенія; наприкл. би хто
благословивъ черницеви женитися или кому иному иное що злое тво-
рити.

А хто бъ женитись черницю благословенство давъ,

То той и черницеви всі грїхи на себе бъ взявъ.

...оба в яму впадають,
Понеже сего світа земного не видають.

О людях старих і малих, творящих плотській гріхъ.
Дивуетця паче Богъ старому чоловіку,
Нежелі живущему собі в молодомъ віку.

...ненавидить трохъ персонъ моя душа:
Богатого, скупого и пишного голиша,
И старихъ зв-промежъ людей мужей прелюбодіевъ,
А кому особъ татей, або рачей злодіевъ.
А и младимъ еднакъ Богъ не велить згрішати,
Але навчаєть ихъ в чистості перебувати.
...змовивъ похоті плотские отгрібайте!

О явногрішникахъ.

О неуміющихъ и нехотящихъ дітей своїхъ вчити на добріє діла.
Которіє родичі дітей своїхъ не навчають,
Тиі неприятелі дітямъ своїмъ бувають,
Бо нігди безъ цвічення діти добрі не будуть,
И вирости, хочъ красти, хочъ розбивати будуть.

Тільки жъ не зможешъ тогді, власне дуба, нахилить.
И такий и батька часомъ за груди хватаєть,
Або тежъ пудъ часъ и в шю кулакомъ даваєть.

О повседневи[ихъ] гріхотвор[еніяхъ?] чоловіч[еськихъ].
Якъ не пудкований кінъ вімою...

Тільки всі наши діїства самому Богу вістни,
Да непорочни тобі, всевидцєві, явїмся.

О людяхъ тихъ, которіє не хот[ять] жен[иться] черезъ весь свій вікъ,
и до старихъ літъ або и до самої смерті.

...що то другий за обичай маєть

...жони поймавати.

А то такъ иний презъ весь свій вікъ изваляєть.

Чоловічеська, видимъ, в него вся структура,
А не зрозумієшъ, що то в немъ за натура.

О старостахъ, або тежъ о сватахъ, що дівиць висватують за младен-
цовъ.

Видячи люде въ людей сідинние старости,
Тихъ, якъ чеснихъ и віри годнихъ, просять въ старости.

А такъ онихъ младенцовъ, якъ зацнихъ, залецають
И отцевъ тихъ дівичихъ звичай упрашають.
...не зневоляйте.

О кумовстві, що кумі брати кумові не благословляють („Основа“, 201).
У Куліша нема:

И тежъ и дочку въ куми не волно взяти,
Що́ тому и чинити на світі — не знати
(И не тільки куму, а й синамъ).

О дітяхъ, ост[авленихъ] отъ родичовъ своїхъ въ годі єдномъ или въ
двохъ и далі.

Отець вмереть, то полъ сироти дитина,

А мати, то вже цілая сиротина.

А вскормившись треба добре за то отслужовать,
И за власнихъ родичовъ у пошанованню матъ.
...Вихованці...

О непамятозлоб[ствахъ] дитиннихъ.

И вьпять єдно другого кріпко зневажаєть,
А отступивши, все то собі за ніщо маєть.
А старого хочъ мало хто зневажитьъ,
То заразъ въ нетерпіння на позовъ коштъ важитьъ.

Прето и намъ треба вже злобства оставити.

О глухихъ и нєнімихъ.

...Німиий язикъ маєть.
...Бєзгласная німота...

О глухихъ и німихъ.

...Заложило ухо...
...Побідєнний (бѣдствєнный — прим. О. М.).
...неборакъ (бідакъ — прим. О. М.).

О кашлю.

И ка[шель] влая то немошь на світі:

...въ грудяхъ спіраєть.
 ...щобъ отъ всіхъ насъ искоренився,
 Да въ псовъ людськихъ и въ иншихъ вселився.

А зато бъ и псовъ вигибло хочъ мало.

О гончаряхъ слово віршовне похвальное.

Первий на світі гончаръ, ремесникъ труждатель,
 Самъ Господь Богъ — Адама и Евы создатель.

Прето можна гончарство святимъ діломъ назвать...

И гончарямъ чоловіка можна бъ зъ глини зробить,
 Только жъ не возможно, зробивши, души вліпить.
 ...кафлевие печи...

И розниє на кахляхъ оздоби мудрують,
 А борзій, що покóшуваними називають,
 Де фарбами всякої краси додавають,
 Именно же — многіє шмалцями кладуть цвіти
 И велми премудріє полагають квіти.

Ажъ би безп'річъ (?) хотівъ на тую дивитись
 Пічъ и грітись, до такой милой притулитись.
 Зачімъ, о гончари, васъ кріпко похваляю
 И отъ Бога за то вамъ спасення прияю.

О ратаяхъ, або тежъ о пашущихъ хлібъ людяхъ („Основа“, 223).

В кінці:

Мовлена жъ тая речъ: хлібъ серце укріпять,
 Їли хлібомъ животи чоловікъ покріпять.

О ткачахъ и о женахъ ихъ... („Основа“, 217—218).

В рукописі по всьому є ще два рядки:

И ремесла вашого, крий Боже, не зневажаю,
 Только сперва написавъ прикро въ слові единомъ.

О бондаряхъ („Основа“, 220).

У Куліша немає першихъ двохъ рядківъ:

Честно єсть бондарство і вельми надóбно,
 Бо ніхто и не обійдетъ и безъ нихъ подобно.

А після слів

„або трость, альбо круги, или стружеть обручъ“ —
 И майстерство свое тамъ и тамъ розкладаєть
 И охочую до роботи пильность маєть.

А що заробить, мусить часъ и прожити,
Послі праці животи троха покріпити.

О шаповалахъ и о коновалахъ („Основа“, 222—223).

У Куліша немає останніх двох рядків:

И ремесло їх чірство и годно похвали,
Хочъ би въ кождомъ городі бувъ імъ цехъ для слави.

О тесляхъ („Основа“, 221).

У Куліша немає початку:

И тесельскіе въ честі майстрове бувають,
Же мудріе будинки они виставляють.
Меновите, яко-то: покоі панськіе,
Або тежъ иніи и палати царськіе.
И церкви оздобніе въ славу Христу Богу.
Мати в повазі...

Бивають въ неменшій отвазі...

(Далі 6 рядків, ті що в „Основі“), а потім:

А гди ся прилучить крестъ на церкві встановляти,
Тогді мусять всі свої гріхи вспамятати.
А такъ, на бапі стоя, крестъ постановляють.

Я за теслями тебе, Боже, благаю

И зъ жонами и зъ дітьми Тобі їх вручаю.

О музикахъ, меновите о цимбалистихъ и о скрипникахъ („Основа“, 209—210).

Нового нічого.

О шевцахъ и о честномъ їх реместлі („Основа“, 218—220).

Немає лишень останнього рядка:

А такъ не треба ніколи шевцов зневажати.

О мельникахъ або тежъ о мірошникахъ („Основа“, 222).

З себе хліба мають...

О самихъ господаряхъ, владущихъ млинами и держащихъ ихъ, и о млинахъ („Основа“, 222).

Нового нічого.

О иконописцяхъ, спрічъ о малярахъ и честномъ рукоділлі онихъ, и о богомазахъ („Основа“, 213—214).

Дві відміни у Куліша. В рядку 9:

И котрий маляръ чисто вікъ свой провождаеть, — в рукоп.
[честно.

І в останньому рядку:

Також и по містах по дворах пси дражнити, — в рукоп.
[такъ тежъ...

О рибалкахъ и о резникахъ („Основа“, 223). Після:

„И молитвенниками за всіх насъ починивъ“ є:

И ченці рибу їсти людямъ помагають.

І потім вкінці:

Як хто чим хочеть, нехай хліба заробляєть,

А и вамъ, резникамъ, Богъ нехай помагаєть.

О гутникахъ и о склярахъ („Основа“, 223 - 224).

На стор. 224 після:

„И мосянжъ прозріти“ —

...сонце не проходить,

А через скло и въ храмини и въ церкви...

...крушитця...

...Нетлінно во-віки...

...въ землі, въ воді, въ огні не стліваєть.

...Тлінію не вдаютьця...

...а воно не придаєтьця...

Далі у Куліша помилка:

„Світовидние убо ділають залони“, — в рукоп.: заслони.

В кінці два рядки, яких немає у Куліша:

Тимъ і сіхъ ремесниковъ Господи помножай,

И імъ мудрость и силу и користь подавай.

О звонникахъ и о комисаряхъ („Основа“, 221).

З самого початку:

Зъ межъ нихъ и звонниковъ намъ треба.

Далі у Куліша йде 2 рядки, після яких в рукописі:

И при банкетахъ въ пановъ изъ гарматъ стріляють

И веселости всімъ тамъ бившимъ додавають.

О интролігаторахъ („Основа“, 214).

У Куліша подано усього 4 рядки, а далі в рукописі:

И не тилько потребни они людямъ вірнимъ,

Але и иноземнимъ, безбожнимъ, невірнимъ.

Хочъ не знають писъмъ инихъ, могутъ оправляти

Книги, гди на кустусахъ будутъ розсмотряти.

О друкаряхъ, що книги друкують („Основа“, 214).

Нового нічого.

О виногради и о винограднихъ („Основа“, 215).

Після слів:

„а кошту въ десятеро за літо розийдеться“ —

Бєли... вродитця, то не зовсімъ втрата,

А не послужить літо, безъ числа кошту страта.

О винникахъ, или о винокуруахъ, або тежъ о горільчаникахъ, що горілки робять у винникахъ („Основа“, 215).

Вимовляю... (обмовляю)

О ситникахъ и о решётникахъ („Основа“, 224).

У Куліша видруковано усього 4 рядки. Після 2-го рядка:

...вспомніть¹⁾ гідко —

А тільки жъ хочъ бридко, хочъ гідко, щожъ міємъ чинить,

Гди не можна хлібъ світлий окромъ сита уходить...

(Далі ті два рядки, що у Куліша). Потім:

А паче бъ згоршительно презъ сито проціжати,

Якъ то на млеко єсть звичай ситця держати

И на про[с?]фори муку пшеничну просівають,

На которихъ Богові офіру приношають.

А такъ можемъ ми и ситництвомъ не гнушать.

О муровщикахъ, що церкви мурують („Основа“, 215).

Нічого нового.

О копающихъ колодязі глубокие („Основа“, 224).

З самого початку:

О яко жъ тамъ, Боже мій, не будетъ страхота,

Где ся трапить викопати такая глибота.

Привітатись...

І в кінці після:

„И пламенемъ огненнимъ вкругъ оцірклевано“ —

Для того не возможно нікому тамъ бивати

До пекельнихъ домів.

О олійчикахъ („Основа“, 224—225).

В кінці тексту видрукованого Кулішем:

Добрие на всяку річъ оліємъ заправи,

Добрі і смаковиті изъ нимъ єсть потрави.

¹⁾ в рукоп.: вспомнѣти.

...Голову клопотать...

...Користь оглядати.

О воскобойникахъ („Основа“, 225).

З початку :

Въ забиванняхъ восковихъ меншъ праці биваєть,

А олійникъ утрое трѹжданнѹ приймаєть.

(Далі ті 4 рядки, що у Куліша. Потім):

А олійникъ на своїхъ трудахъ ажъ изгидить,

Покуль готового олія..

О калачникахъ („Основа“, 225).

В кінці тексту видрукованого Кулішем :

То предси бѹ калачники не годни бѹ нагани,

Также и старці зѹ цехомъ своїмъ не міли бѹ догани

(як би на церков давали).

О перевозникахъ.

...Людянь виготують...

...Вельми працювати...

Шостами поганяти и стернь керовати,

И воду изъ суденъ часто виливають,

И въ гору противъ вітру поромъ управляють.

.. Утихнення вітровъ дожидати.

Тожъ потомъ, гди фортуни перестануть,

Впъять по прежнему вози зѹ людьми стануть.

Щобъ люде не могли ся дармо ваковати

...іхъ еднаємъ.

На великихъ водахъ ажъ покуль замерзають,

А на малий по той часъ, покуль изпадають.

Тимъ и перевозниковъ не обелъ ганить треба.

О сніцаряхъ и о слюсаряхъ („Основа“, 221).

Можетъ ся почудити всякъ, зря онихъ мудрость.

И дай Боже на землі імъ всякую довольность.

О дударяхъ, что въ дуди грають („Основа“, 210—211).

Десь після 8-го рядка текста, що видруковав Куліш :

Як пухъ, якъ духъ, якъ мое здоровьячко...

...миле щастьечко...

Десь перед словами:

„И бодай загинула дуда на всі віки“:

А ижъ не отъ христіянъ явилася на світъ,

Не годило бъ ся христіаномъ єї иміть.

Після всього:

Ми жъ, православние, игръ всякихъ не жадаймо,

Кромъ войсковихъ, да Христа Бога восхваляймо.

О токаряхъ. („Основа“, 225—226).

Нового нічого.

В рукописі: солниці, а не сольниці, — як у Куліша).

(„И до монастирськихъ трапецъ точать солниці“)

О пастухахъ, скоти и бидла (и свинія) пасущихъ, паче же о овчаряхъ („Основа“, 226).

Спочатку:

...такъ въ письмі положено

И виразно тамъ о онихъ доложено.

(Після рядка 7-го текста Куліша):

Христось по імені овци своя глашаєть

И по немъ жадна идєть и гласа єго слушаєть.

В кінці:

И порядно своїми уряди справуйте.

О кравцяхъ („Основа“, 218).

У Куліша останній рядок читаєть ся так:

Прасъ, пожици, наперстокъ, иголка, а не ипое, — в рукоп.

[и голка, а не иное...

О кушнерахъ („Основа“, 226).

Спочатку:

И кушніръ всякимъ людемъ вельми єсть надобенъ

И также презъ ремесло каждому угоденъ

(Далі ті 4 рядки, що у Куліша, а потім:)

Зачімъ пожитокъ, Боже, дай и кушнєрєві,

Билє бъ не злomu якому шальвирєві.

О коваляхъ („Основа“, 221).

...Потребу єго всякий чоловікъ

Не тільки тепєрь, а и въ стародавнихъ вікъ,

Не тільки богатий, але и убогий

Проситъ о роботу, чого треба, людъ многий.

И ковали жъ, спаси Боже, православніи...

О многоуміючихъ ремеслѣхъ.

И всіхъ ремеслѣ робить на челядь ся не споможеть :
Прето кондиції лишъ одной доглядовати,
Нежели во многі ся ремесла втручати.

А до многихъ кидатись ремеслѣхъ переставайте

...Певніший пожитокъ

...Пожитечніший прибитокъ...

О разныхъ всякихъ ремесникахъ и о чеснихъ рукоділіяхъ ихъ.

Римарямъ. Рудникамъ. Стельмахамъ.

Гребенникамъ. Довбишамъ. Гармашамъ.

Гафарямъ. Котлярамъ. Линникамъ.

Гисарамъ. Милникамъ. Дѣгтярамъ.

Столярамъ. Ціруликамъ. Тютюнникамъ.

Солітраникамъ. Пороховникамъ. Шабельникамъ.

Роговникамъ. Тертичникамъ. Бражникамъ.

Ситникамъ, лавибникамъ и козакамъ одважникамъ.

Коробочникамъ. Кресторізамъ. Бардачникамъ.

Кабачникамъ. Сагайдачникамъ и Пиворізамъ.

Колесникамъ. Стрілникамъ. Пивоварникамъ.

Воскобойникамъ и тямъ мірнимъ.

И всякимъ возвищенья крестяномъ вірнимъ.

О гофаряхъ („Основа“, 208).

Нічого нового.

О шабельникахъ („Основа“, 211).

И шабельники вещь военну виставляють,

Поневажъ премудріе шаблі изробляють.

О стрільникахъ, що стріли козацькіе робять и о козакахъ похвальное.
(„Основа“, 212).

В рядку 8-му у Куліша :

Мощно и добре тягнеть лукъ, — в рукоп. мощно...

В кінці текста, видрукованого Кулішемъ :

Богъ вамъ пехай побіждать враговъ помагаеть,

А васъ отъ враговъ въ войскахъ и домахъ сохраняеть.

Я всімъ милостямъ вашимъ сердечне прияю,

А пришедшихъ въ всей [ду]ши миле повдорюляю.

О солітраникахъ („Основа“, 212—213).

Після рядка 2-го:

...Зробити з селітри з угодлемъ возможно.

О пороховникахъ („Основа“, 213).

Після:

„Звірей и птицъ стріляють“ —

И зъ арматъ выпаляють, где панства гуляють.

(Далі „І в день Богоявленський...“)

А особно на бран[яхъ] воен[нихъ] треба палити

И доконечно...

О докторяхъ и о цілюрикахъ („Основа“, 208).

[Тут написано, видно, пізнійше: книга Шпаковского Семена собственной]. (О. М.).

Після слів: „Але и о простихъ цілюрникохъ немудрихъ“ —

И самъ себе отъ смерті и онъ не заступитъ,

Якъ конечна кончина и ему наступитъ.

О сідлярахъ, або тежъ о кульбачникахъ, що кульбаки роблять („Основа“, 211).

В рядку другому у Куліша:

...на такъ ся могли збити“ — помилка: в рукоп. не так...

О кухмистеряхъ, або тежъ о кухаряхъ („Основа“, 207).

Вкінці усього:

А промислній всякъ кухмистръ папу угодитъ

И себе такожъ (?) колвекъ, хочъ мало не вголодитъ.

О гребенникахъ, що гребенці зъ роговъ (скотськихъ, або тежъ бидлячихъ) роблять до чесання головъ („Основа“, 226 — тільки згадка).

Бо всякий народъ въ себе гребені тримаєть.

А такъ изъ гребонницькихъ ділъ есть всімъ вигода.

Заступай и отъ неволь онихъ бусурманськихъ.

О солодовникахъ („Основа“, 216).

Після всього:

Зачімъ всякъ народъ мусить отъ горе терпіти.

Да солоді людямъ и намъ на пива зробляти.

О пивоварахъ (броварникахъ) („Основа“, 215—216).

Нічого нового.

О соляників, торників, бурлаків, що солі господарские варять
(„Основа“, 226—227).

Нічого нового.

О сагайдачників, що сайдаки (або теж по-простіш мовлячи) луки роблять козацькі („Основа“, 212).

Нового нічого.

О лвах і о медведях, які сильні суть звіро.

Лукше би чоловіка тобі так вшанувати,
Як звірей рачилесь силою вдарити:
Могло би чоловік собі краще вигодувати

А же не хотів еси силою учинити,
Да в бестий нечистих вліпити.

А то на шкоди людям оних еси впровадив.

Яко-то медвідь пчели в пасіках збиває,
И чоловіка, хоч не звість, то перестрашає.

...в ковчег брати —

Нехай би в потоп з нащадком могли скоренити.

И днес ще би могло пн звір створити

И на потребу людську на світ розплодити,

Жеб чоловік, як конь, могло в полю работать,

А домовий би статок в той час могло спочивати.

А медвідь, нехай би він загинув на віки:

Бо не ради на світі ему чоловіки.

О зайцях.

И заць на світі зле собі пробуває,

Же на его все лихо от всіх страп чигає,

Як то: не тільки, що пси его уловляють,

Але навіть и птиці его забивають.

Яко то волк, биле-би нагнав, то зїдає,

А особно на стегах в сила упадає.

И марно и нагло юж обел пропадає

И підди, він, заць той не починає,

Же от всего створіння Божого втікає

И не живе на місці, — лечь много ймієть домов

По общій приповідці — як у зайця лемов.

Зачім, бідний зайче, би-сь білш не терпів пригоди,

Біжи, утопись где южъ въ болотную воду.
Еднакъ не великий намъ изъ тебе пожитокъ:
Огороднину псуешь, ажъ то зась не прибитокъ.
Чинишъ у городахъ всякие пакости,
Бодай ты не минали всякіе напасти,
Же, злий рабе, капусты людамъ поїдаешъ,
И садовникъ молодыхъ внівчъ подгрізаешъ.
И самъ еси мерзений весь, гди бись себе взрілъ,
То и на світі, встыду ради, жить би не схотілъ.
И хочъ би ты не било, не згожъ еси ні на що
И мясо твое брідко, и згола лядащо,
И нечесгива шкура твоя, же то не кріпка —
Не такъ, якъ иная — на все добра і кріпка;
И пожался, Боже, тнхъ людей благочестивихъ,
Же то футерца шикють зъ вашихъ шкуръ нечестивихъ.
И знову жъ тобі, зайче, мовлю, не полінися,
Да у болото, або въ воду утопись.
Также, якъ перебіжишъ где колъ дорогу,
Вчинишъ людамъ немалу тревогу;
Гди въ дорозі и згола не будетъ щастя,
Бодай ты сроеое узяло нещастя,
Жеби и память твоя въ людей не оставала,
Да ижъ би по всемъ світу вона искореняла.
Такъ тобі, зайче, въ рацію покладаю,
А якъ написалемъ, то тобі и приняю.

О злой статчннї, або тежъ о товаринї и о злой жонї — и тутъ впьять
ся докладають, въ річн.

Можешъ гди не словами жону научиши,
То можно злий норовъ трохи киемъ одъбучити.
А ежели не киемъ, то хочъ макогономъ,
А начпетъ утікати, влучай наздогономъ.
И дай Боже нікому жонн тої не міти
И злонровной бидлини, бо скорбъ будетъ міти.

О коняхъ злихъ и о добрихъ, и о женахъ злихъ, еще мало тутъ же ся
въ річн слушной припоминають.

Во многи присловія такихъ заживають,
И вельми тое добре здавна повідають:
Не вірь коню въ полі, а жінці у дворі:

Жінці всей правди не одкривай“ и проч...

О ковахъ.

И тие то козлища по лівниці стацуть

Бо отъ нхъ мясъ въ варенню смердять и потрави,
А що найгоршъ бивають часомъ и страви

О рибакъ.

...(Коли не їдять вірній риби)

Гди Благовіщення на страсній неділі биваєть
И въ святъ-вечірѣ не яется риба рождественскихъ,
Такъ тежъ особливше и въ Богоявленскихъ.

О скоті и бидлі і о бестіяхъ.

Скотомъ праве рогатий товаръ називаєть,
То есть волове, краве, тако повідаєть,
А що бидломъ — то есть ся коні именують,
О чесомъ и Словяне такъ свідительствуютъ.
Бестіями же — волки, лви и пси називають,
И иние звірі, которыхъ крестяне не вживають.

Именно горностаі, соболі, лисиці,
Медведі и бабаки и знову жъ куниці,
Такъ тежъ дикий кози и впятъ же сугаки,
Рисі, пески, и кози, и еще корсаки,
Особливежъ над-обичай хорошиі тхори,
Видри и бобри и тие жъ соболі.

О свиніяхъ.

И въ Египті мясо то нігдись заживали,
А цигане и нині лучшъ насъ вподобали,
И нашъ світовий народъ того...
Солонини держачи, страви затовкаєть,
Бо хочъ якое мясо, безъ сала не смачно.

О котахъ.

Извикли коти очі жмурить, глави ховать,
Имъ ся видить, ніхто їхъ южъ не будетъ видать,
И духъ любять, на печі собі потягають,

А вскочивши изъ печі, по горшкахъ никають.
 А повинность бя котамъ миши уловляти,
 А большъ такихъ, що вміють въ мисокъ восхищати.
 А особний звичай їхъ въ судна наникати,
 Ежели хто забудеть судецъ накривати.

Слово 1-ое о псахъ, або тежъ о собакахъ, и о людехъ, любящихъ ихъ...
 („Основа“, 186—187).

Перед кінцевими двома рядками, що у Куліша видруковано, є ще:
 „Бо песъ не встережеть, гди Богъ не заступаєть;
 Надіючийся на пса, Богу проступаєть.

Слово 2-ое о псахъ и о людехъ, не любящихъ псовъ и недержачихъ
 ихъ („Основа“, 187).

Нічого нового.

О ключникахъ пановъ великихъ свіцкихъ и духовнихъ властей
 („Основа“, 202—203).

Жебъ по годности въ свій часъ кому треба давалъ;
 Дай лучшъ странному уста смажні закропити

И я писецъ виршовъ сіхъ въ тожъ ради даваю,
 И всімъ ключарамъ добримъ многихъ літъ желаю.

О шафаряхъ мирськихъ и о монастирськихъ.

...о томъ пильно помишляєть,
 Жебъ, яко шипкаръ, часомъ не прошиноквати,
 Але иж би рахубу цілу пану здати.

Зачімъ не желай ніхто изъ шафарства хліба

Якъ лічби не издають, своїми докладають.

О будникахъ, що поташъ робять („Основа“, 227).

Після рядка другого у Куліша:

...Туркамъ сукна фарбовать виробляють, —
 в рукописи:

А наробивши много, то якось-то збувають.
 [Я] же о томъ не знаю, разві люде знаютъ.

А в кінці всього:

И поташники жъ нехай здорови бувають,
 А за віршъ сей ласкаве мя похваляютъ.

О крилошанахъ, збитне трунокъ горілічаний заживающихъ... („Основа“, 171).

Нового нічого.

О монастирських трапезнихъ, що доглядають трапезъ и носять зъ келаренъ видаеміе потрави сидячимъ въ трапезахъ братіямъ и світськимъ тежъ послушникамъ честнимъ, по обикновеніяхъ монастирськихъ.

Хочъ часомъ есть община и не община,
Ти смотри прилично, же бъ не била ропщина

Як то: часто убруси жеби були прани
И чистими у свято столи застилани,
Кварти тожъ треба часто полоскати
И до гори денцями всі переворочать.

О канархистрихъ.

Канархистра повиненъ есть гласно сказовати,
Жеби всімъ крилошаномъ можно все слышати.

А особливо точокъ нігде не розривати
И гласовъ и подобновъ острожно смотріти

...жебъ въ крилосі нігди не сміявся
И зъ пильністю охочо пістомъ (?) святимъ бадався.

О утікаючихъ.

Давняя приповідь: якъ втікъ — якъ десяти побивъ,
Же напасти утекомъ своїмъ собі позбивъ.
Гонящумусь дороги многи, тому — єдина:
Доброму втікачеві справить много година,
Которий поступа просто въ єдну дорогу
И що ступить, жеби не бувъ пойманъ, молитця Богу,
И такъ, невинний, очи гонящимъ засліплюєть,
А втікачеві въ дальший путь Господь помагаєть.
Прето всякихъ невиннихъ втеклихъ, Боже, сохраний,
А и виннихъ, хотящихъ каятися, заступай.
Да єгда милостивно о нихъ Ти сохраниши,
Самъ послі отъ нихъ собі благодарность узріши.

О утікаючихъ и єе.

И то старихъ слово, же въ страха великі очи:
Хочъ страшная темная ночь, втікають и въ-ночі,
Бо не бояться тогди такъ звіря, якъ чоловіка,
Подобно, правдива то річъ есть от віка.
Звірѣ, аще и увидитъ, то вийти утікаєть

А чоловік, гди узритъ, то певне наганяєть;
 Не жадєнь же и гонецъ не мїєть въ серці Бога,
 Иний и нагнавши, то знову пуститъ для Бога,
 А самъ змовитъ старшині своєму, же не бачивъ:
 Ажъ ему Господь грїхъ за милость перебачивъ!

О промислинихъ людяхъ.

А и промислний подъ часъ нихцєтєнь знайдуєть,
 Поневажъ хто ему злий поваження пєуєть.

О скривающихъ талантъ, т. є. каковую любо мудрость.

Талантъ, же наукою то ся називаєть,
 Гди же независтний, и ишимъ взичаєть.
 Бо аще токмо самъ кто мудрость розумїєть,
 А другимъ не подаєть, ползи зъ ней не мїєть.

О неблагодарнихъ людехъ ласці Божой и чоловічєской.

...той, иже своїхъ трудниковъ вкривжаєть.
 А Христосъ потрудився за всіхъ попрємпогу,
 Билє бъ присвоїти якъ отцю Богу.
 А страсті і трудъ Христовъ нікто же исповїєть:
 Аще и пишєть нікто, но пачє онъ самъ вієть.
 Тїмъ достойно Христови страсті поминати,
 И трудящихся на насъ не запоминати.
 Невдячнимъ убо, горе!...

О временахъ літнихъ и о зімнихъ.

Которі будуть трвати до кончини світа.
 И часи тежъ всякіі отъ него сотворєни,
 Но найпачє літніі отъ всіхъ ухвалєни.

И що вготуєть літо, зіма прибіраєть,
 А ростіння плодовъ въ зімі не буваєть.
 И що одмітаємо въ часъ літній ногами,
 Тое зъ охотою бъ взявъ въ зімі и руками.
 А такъ пудданство зімі літо отправуєть,
 Гди всякіі запаси їй завше готуєть:
 Подобно ті ситості зіма въ собі не маєть
 Ижъ всякіі літніі собранія згїдаєть.

И согрій духомъ святимъ въ насъ хладніи серця:
Молімъ тя прісно о то, отъ всего серця.

О часахъ погоднихъ и о непогоднихъ.

Бо въ погоду и смутний веселимъ биваєть

И роботающимъ ліпшъ тогді работати,
Чисто за всякую речъ руками ся взяти.

А въ безведрное время вся тварь дряхлуєть,
И немало лечь кріпко серця болівнуєть.
Бо истатчина онихъ часовъ надсажаєть,
Которое въ поїздахъ часто работаєть.
И особъ чоловіку часові утрата
И на харчъ грошова даремно изтрата.

О нестановкихъ вімахъ.

Подобно то карность Богъ людямъ посилаєть,
Же то нестатокъ вімній великий буваєть,
Яко-то частократно случаются слоти
И зъ заразливимъ вітромъ дождевни плухоти.
А часомъ збитне се розскали знайдують,
Же ажъ кріпко всі люде зъ скотами бідують.
А иногді и води на низахъ стопляють,
А на ставахъ, на рікахъ греблі уривають.
И переїздовъ въ рудкахъ тогді ніть безпечно,
А покуль где они єсть, замерзнуть конечно.
Еднакъ не добро и въ той часъ, гди голошоки,
Конь поповзнєтся, вибєєть собі зуби і щоки.
Коня жъ можна на кілько ногъ кому подковать,
А волъ бідний не кованъ мусить ся спотикать.
И злая то річъ їздить волами на світі:
Волівъ би все коньми, а їхъ би хочъ не міти.
Якъ би мілъ въ злий фортунний часъ собкаться волами,
То скорій би поспішивъ пішими ногами.

Якъ скотинамъ и людямъ покармовъ не станєть.

Бо хочъ снігъ буваєть, да не замерзаєть;
А замерзєть, то о снігъ трудно.
...Груда мерзлая, снігомъ не прикрита,

...Голая земля не вкрита.

Бо хочъ будетъ зіма, кожъ не свого часу,
Гди люде чахлють березово[го] квасу.

И такъ ввесь подобний часъ зімний эле проминеть,
А въ весняний часъ бобромъ на ухо наженеть;
И кожъ въ той часъ не будетъ сі потребовать:
Пришло время, радъ би всякъ вскорі літо оглядать

О літехъ и о зімахъ и о странахъ теплихъ и о зімнихъ.

Тако и оная памъ вещь отнюдь недомислена.

А невірнимъ поганомъ далъ еси всь ужитокъ

Два и полъ въ літо овощи ся рождають...

А християнський край тимъ еси не удоволивъ

И подъ часъ въ літі студень случаетъ...

И гди би тежъ и отъ насъ лютость зимною отнявъ,
Кождий би по зімі изъ межъ насъ главы не звязавъ.

О писаніи святомъ и о учащихся его („Основа“, 176).

В самому кінці того, що видруковано у Куліша:

А за наказанне о прощенство упрошаю.

О учащихся малихъ дітяхъ писаній съ тихъ, яко малиі научатся, а вели-
кні хочъ ся и учити будуть, да не такъ можуть кожъ тні памятати,
и нѣ такъ славно.

Поневажъ не такъ можна дорослихъ нахилити

И для того то малихъ писаній заправляють

А хочъ и есть, що великий писанія ся учить,
Да только бідний себе и учителя мучить.

Тилько знебудется и часъ дармо тратить будетъ

Мощно и въ у-зрості, письменного южь вчити,
Якъ то: часомъ якую мудрость ему открыти.

О хотящихъ письма учитися и немогущихъ.

Письмо таково — кому те Богъ дастъ его вміти,

А иний и учитця, а не будетъ розуміти.

О учащихся въ літахъ чого доброго (кромъ Божественного Писанія), яко не встидно есть.

а (?) одного всіхъ ся учити нивіромъ

И на судищі твоімъ да не постидимся.

О православнихъ людехъ, воинскіе служби одправуючихъ, именно о козакахъ („Основа“, 206).

Після рядка третього:

„А козакъ, шедши в войско, весь домъ свой оставляетъ“
в рукопису стоїть:

А идучи, зверне къ дому, и самъ не знаетъ,

Тилько самъ Богъ їхъ нехай одъ смертей сохраняетъ“.

(Далі знову два рядки у Куліша, а потім):

Бо на войнахъ въ потребахъ кровь свою проливають

И за православную віру души полагають

О веселости дворской и о смущеніи („Основа“, 201).

Нічого нового.

О баняхъ (т. е. о лавняхъ), або тежъ по литовськ[ому] о мильняхъ, — же входящие въ нихъ митися, предъ всіми обнажають, звлаща иноци.

А иние ся не заживають.

Яко мирськимъ лавня есть діло нечесно,

А инокомъ найпаче то есть безчесно.

Иноческой сонцю зріть не треба наготи,

А не толко людямъ иноковой срамоти

А кгда не грішно, то здорови къ ней ходите,

А на положившого сие не скорбіте.

О кровопущающихъ.

И азъ віршописецъ се зколькомъ літъ заживавъ

Пущавъ кровъ, и малую помощь тимъ дознававъ

О людехъ, въ молодихъ літъ збитне працювавшихъ, а на старость німало силъ (силъ?) не заховавшихъ.

И уже якъ старіе дідища хрипають,
Що ажъ згола у собі здоров'я не мають.
И уже бъ и хранили, да нічого хранить,
Толко мусять бідние и такъ въ лихомъ житъ
Прето кайся, молодий, черезъ силу працювати.

О снахъ, що снить чоловікъ.

Хочъ старий, хочъ молодий якъ не досипляєть,
Той половину свого здоров'я втрачаєть.
И особно бывало тому чоловіку
Изъ недосипляння, же вменшаєтця віку.
Мозги бо у головахъ такихъ засихають,
А часомъ, що найгорше, ажъ умъ погубляють.
Тое тежъ и безмірно сплящимъ бываетъ —
Многий народъ таковой речи досвідчаєть.
Святе отці нарочно не досипляли
Ради спасенія, да не довго живали.
Ти жъ, чоловіче, если хочешъ здравствовати,
Старайся висипляти, лишъ не наъбизь спати.

О потребахъ, конца не имущихъ.

А если бъ мощно, же бъ на той світъ брали,
То живимъ би нічого южъ не оставляли.
А такъ безчисленно на землі нищетнихъ,
Нежелі тихъ богатихъ дуківъ и славетнихъ.

О робіхъ, т. е. о наемникахъ служач[ихъ] люд[емъ] світ[ськимъ] і въ градахъ и въ весяхъ, и въ монастиряхъ.

Хочъ хто и не безъ плати, а за нихъ Бога молять,
А молять по чтирі кроти на день завше.
И по истині будуть молити назавше:
Покуль якого колвекъ монастира станєть,
За служащихъ и служившихъ молба не престанєть.

А найпаче на службахъ молби палагають,

Гди священники за них частки покладають.
...той може спасення зажати.

О начавшемъ кои спроен[ія] творити, а послі не могутъ того докончити.
...даремне и кошть свой уложилъ,
Або тежъ праці своей невинне приложилъ.
Кгди бъ вчинивъ еси на тоє такую увагу,
Жебъ мілъ много достатку, изчитати вагу.
А то тільки на заходъ твій пожался Боже,
Въ чімъ разві той же тобі Богъ нехай поможе.

О купующихъ будинки готовие и одежди.

Да меншъ утрати кошту твоему завше будетъ
А и кравецъ иногді котрий шалвіруеть,
Той теди много річей твоіхъ въ нівечъ зтахлуеть.
...готовее куповать
Певне менший станеть кошть на що колвекъ викладать.

О перадающихъ людяхъ около себе и около своїхъ иміній.

И жарногравцею такого могутъ назвати
Бо треба всімъ свого добра остерігати

О старцяхъ („Основа“, 227).

Після рядка другого :

„Бо то діравие въ нихъ найдутся тлунки“
(в рукописи):

Не можетъ, хочъ би кольвекъ бравъ, обогатіти
Кгди бъ зъ прошенія всяку бъ то нужду вдоволяти...
Хочъ и не радю сунки на собі носити
И блукаючись, только людей...

Еднимъ, дай Боже, хлібомъ тимъ поживитись,
Але, дай Боже, честнимъ діломъ обходитись.

О сліпорожденнихъ або о сліпорождаючихся безъ очей, такожде и о тихъ особнихъ сліпихъ, котріє по порожденняхъ своїхъ, въ сколько днівъ або літъ, чи тежъ на старость, сліпнучихъ.

...Церковная подoba...

...Будинковая оздоба...

А осліпший в розумі або в літахъ все знаєть,
Бо видавъ, якъ очи мавъ, хочъ теперъ не видаєть.

О улѣбнихъ людяхъ, або тежъ о калікахъ.

Въ подойшлости літъ

О створенняхъ Божихъ и дiявольськихъ.

И дiяволъ Богу ся хотiвъ уподобити,
Же дiрзнувъ такожъ рiчи живiї потворити,
Яко то єсть: червъ, блохи и воши, и блощицi,
И нинi на пакость многи ледащицi,
Именно: мишi, бабки, мухи и комарi,
Также коники, свершки, оводи и мотилi,
А къ тому: черепахи, саранчу и ясколки,
А особливiйше тежъ гниди, п'явки и яшурки.
А особно — мурав'ю, мошку, iжi, таркани,
Ополиники, трутнi, кузавкi и кожани.

...Трутнi...

И що по шияхахъ битихъ часто бивають жуки,
Все то єго створення — пацуки и пауки;
И що бивають часомъ въ лiтнєє время шершнi,
И тихъ же часомъ лiтають въ поляхъ въ степахъ слєпнi.

И єще жъ гусениця биваєть и єврашки —
И то єго такожє дiявольскiє фрашки;
А по поляхъ бивають кроти, а въ садахъ хрущi,
А по дубровнихъ лiсахъ и по облогахъ клєщi.
Тiмъ отъ бiсовського насъ храни, Боже, створення,
Бисмо къ бiсу не пошли на вiчне мучення.

О бранi (?) духовнимъ и о правилi церковнимъ и проч.

(Пропуск в рукописi). О. М.

О недост[аткахъ?] чїкихъ и скот[ськихъ].

И дай, Боже, голоду нiкому не повнати,
Абихмо кому о немъ и казати.

О школярахъ, дрова крадущихъ и о школi („Основа“, 173).
Нового нiчого.

О соборномъ тружданіі.

И для того треба соборомъ працювати,
И, якъ могутъ, свої сили остерігати.

О дню п'ятничномъ, въ кот[орій]-то день Христосъ претерпівъ страсті.

О, п'ятку, п'ятку! тожъ твій день єсть нещасливий:
Мучилъ бо Христа въ твій день жидовський родъ влосливий

Все бо тіло Христово било скривавлено

Прето жъ, п'ятку, долженъ єси болівновати,
За то, що предавъ єси Ісуса расп'яти...

И могли би тебе Богъ в тиждю не постановити!

Слово о сотвор[еніі] Богомъ землі и рая земного, въ немъ же Адама и Єву
и о первомъ его Божескомъ и о второмъ пришествіі (кромѣ тре-
тего).

...Толко тое на пам'ять мні ввійшло,
А инимъ не вимъ, здавна то на мисль чи прийшло

О церкві и о людехъ, молящихся въ пей.

Церковъ, рече, домъ Божий — такъ ся називаєть

О димі.

Не домислена річъ, где ся онъ диваєть

Аще бъ не щезалъ, то совца бъ не видіти

И жадна бъ не могла речъ жива пробувати

А то Богъ его въ нівечъ скоро обращалъ,
А світъ и животъ всему миру подавалъ.
И яви насъ пекельна дима на вікъ свободнихъ
И сотвори світлости горнея всіхъ годнихъ.

О корчемнихъ домахъ, т. е. о корчмахъ.

А въ корчмі хочай честний хто изволить жити,
Можетъ... честь свою похибити

И люде за чесного того будуть почитати.

О упадаючихъ христіанахъ въ неволі басурманськіе.

...або Богъ визволять на волю.

О оскудініяхъ въ сіи времена грошовихъ („Основа“, 203).

Нічого нового.

О древахъ всякихъ и о всякихъ зеліяхъ, же диханій въ собі не мають,
а яко животи́на воврастають и плоды творять.

Древа́ и зеліе́ духу в собі не мають

И дивній, же зсічено ино древо, отрастаєть.

О громі.

И яко не всі діла Божіи намъ свідомі,
Тако особно громніи сили не довідомі,
Але тежъ утаєні суть отъ всіхъ чоловіковъ.

О урядовихъ людехъ.

И хочъ часомъ панъ який на урядъ промоваль,
Еднакъ найпаче самъ Господь Богъ кероваль.

О радостехъ праведнихъ и о мукахъ грішнихъ.

И паки рекъ [ангол пустельникові, що розпитував про той
світ]

Гди би подъ небо насипано маку, а птиця пролітала,
И по одному зерну въ сонце літь токмо брала,
То и такъ могли бъ мукамъ скончення сподівати,
А то отнюдь въ віки безконешніи будуть въ мукахъ обитати.

И кгда то не стоїть світъ ввесь за душу єдину,
Же осужденной не свободить въ судну годину —
Ти жъ на віровавшихъ, Боже, и тогда вмилоствися,
Преміни декретъ свой и на милость грішнимъ склонися.

Аби болше въ небесі бидо тебе хвалячихъ
И пречистую Матірѣ Твою во вікъ хвалячихъ.

Віршъ особний, для чого-то въ звони звонять по христіянахъ, когда преставляютьця, або тежъ помірають.

Же и по нихъ будуть такъ негдись же звонити.

Бо ніхто не возможесть світа пережити.

О кладущихся въ поляхъ на могилахъ на несвятихъ місцяхъ.

(„Основа“, 206—207; заголовка в ній не подано).

(Після рядка 7 на стор. 207) :

Правда, же Господня есть земля и ея преділи,

Биле бѣ місце, где вмерти, въ добримъ діли.

О поручникахъ, яко не подобаеъ ручитися ні о комъ ні о чомъ, понеже страшно то діло естъ.

Еднакъ доброго, молю васъ не отвергати;

Побожний чителнику, рачъ мене прощати.

А невігласъ можеъ о всемъ всімъ сміяти

И во всякихъ художствахъ вкоризну давати.

Изъ-межъ васъ міеъ бити, же всі біди знаеъ,

Прето нехай за сию книжку мя прощаеъ;

А хто бідъ не знаеъ, дай Боже и не знати.

Кдижъ зъвіку такой скорбі не познаеъ чоловікъ,

Ажъ по сіи времена по нашъ послідній вікъ

(нехай мене читающий дякуе Бога) О. М.

Бо инді и не равно сялябъ докладалемъ,

Еднакъ імъ приличвостей болше покладалемъ.

Можеъ и сезора где знайти розервана,

Также и каденція где колвекъ неравна

Грішний авторъ, або тежъ викладачъ віршивъ сихъ,

Будучи въ гоненіі, писавъ изъ скорбі їхъ.

О малжонкахъ по законномъ шлюбномъ браці чистость тілесную, або тежъ дівство до смерті въ собі ховающихъ.

Не токмо бо земніе люде въ томъ чудують,
Але въ небесіхъ ангели ся дивують.

Лечъ въ наше время, за нашого віку
Отнюдъ не удержатись жони чоловіку

Вірши похвальніи люблячимъ пиво пити или тежъ за однимъ заходомъ
и всякъ трунокъ, кому не шкодить, або не вадить („Основа“,
172—173).

Нового нічого, але в рукописі є дві одніи:

„А где ли колвекъ пиво — добре потягайте (у Куліша:
[пива“)

і друге

„И просяницъ овсянихъ (?) — все то кормъ биваетъ“ (у Ку-
ліша: и просяницъ, и овсяницъ...)

Слідом за сими віршами ідуть такі:

Тотъ же авторъ книги и списатель письма примножилъ,
Избравши приповісти, до книги жъ сей приложилъ,
Аби чтущимъ болшъ било въ книзі сей той що читати
И на здравіе імъ зъ всіхъ тихъ ся річей втішати.
А еднакъ же що списалъ я — приповістей колко,
Есть, чаю, по вселенной еще їхъ и не толко.
Ви же, чтуще, молю васъ, еще вспоминайте,
И кгда схощете, подлугъ азбуки докладайте, —
Именно, якъ zvolите, такъ собі поступайте,
На кую літеру вспомните, къ той приписуйте.
А за тимъ на здравіе собі книгу читайте,
И зъ жонами и зъ дітьми здорові пробувайте.

Рахуба древамъ рознимъ, якъ на вселенній много обрѣтаеця. (Колко
зналемъ и чувъ, толко и написалемъ).

Дубина. Грабина. Рябина. Вербина. Соснина.

Кленина. Тернина. Вишнина. Ялина.

Малина. Калина. Вязина. Лозина. Бузина.

Взина. Ольшина. Шипшина. Грушина.

Крушина. Ліщина. Бучина. Глодина.

Свидина. Сливина. Липина. Тисина.

Ивина. Ялина. Кедрина. Невжина.

Яворина. Сокорина. Ясенина. Яблovina.

Черешшина. Деренига. Тополина. Гордовина.

Березина. Осичина. Берестина.

Смородина. Таволжина. Шелюжина.

Кипарисина. Ціприсина. Клеочка.
 Оріхъ волоський. Агрисъ. Шовковици.
 Жостиръ. Смерека. Рокитъ. Яловець.
 Финикъ. Бросижна. Помаранчъ.
 Смоквина. Мигдаль. Лимонъ. Маслина.
 Торквина. Мореля. Рожа. Кожа (?).
 Можа (?) Небожа (?) Яложа (?)¹⁾ Брусквина.

О женахъ немилосерднихъ и о милосерднихъ до дітей своїхъ.

О окаяниці, тожъ ти не милостива,
 Давай колко хоче ссать дитя, будь милостива.
 Бо такимъ-то молока цеберъ поставляють,
 За ссанне и матери не називають.

О рождаючихъ женахъ на путяхъ, т. е.—де въ дорогахъ, въ поляхъ, въ лісахъ, а не въ доміхъ по ніякихъ биваючихъ случаяхъ.

Яко голова місця шукаєть умірати,
 Тимъ же надобіємъ (подобіємъ?) ся и на світъ роджати.

О женахъ, рождаючихъ діти въ скорій часъ по приняттю шлюбномъ
 и по браці въ кілька дний минувшихъ, а не въ рокъ („Основа“,
 198).

Нового нічого.

О дівцяхъ, діти рождаючихъ („Основа“, 198).

Нічого нового.

О попа́дяхъ, замужъ идучихъ по смертєхъ поповъ своихъ („Основа“,
 199).

Після тексту, видрукованого Кулішем:

А ти, попаде, замужъ вти ніть не важся,
 Да въ черниці постригтисъ въ розсудкомъ отважся,
 Ложа священническа не скверни въ мужикомъ.

О гріхахъ рознихъ и о рознихъ немощахъ.

Богатий, а паче нендзний въ злі опливаєть

(Далі приписано):

¹⁾ Знаки запитання поставив О. М.

„Ру[о]ку ~~ахуга~~¹⁾ мцѣ инн. числа. На Іана Предитечи великая барзе бура великая була, которая церкви Божие ламала и по дубровахъ великие сосни“ („Основа“, 199).

О ремесникахъ оставихъ еще где полагаетця, бо тамъ въ книзі не во-містилося, за скудостю папірною.

О линникахъ („Основа“, 227—228).

Повначений у Куліша значаки — — пропуск на ст. 228 такий:

И на паникадила шнури иаробляють

И до церковныхъ тежъ лямшъ, котрини встягають,

а після всього, в кінці:

А такъ, Господи, и тихъ линниковъ не вмешай,

И вдравія и долгиыхъ літь імъ подавай.

О рудникахъ, що зъ руди желіза робять въ рудняхъ („Основа“, 228).

В передостанньому рядку у Куліша опущене слово за сь:

Напотомъ за сь дернъ різать костеръ той вкривати.

О рикаряхъ („Основа“, 228).

Слідом за текстом, що видруковав Куліш, іде ще два рядки:

И нагайки, або тежъ канчуки сплітають,

Котрини люди спасти жонъ часомъ прицвічають.

О роговникахъ, що роги козакамъ робять носити при боку, для держання порохового („Основа“, 213).

У Куліша в рядку 5 пропущено слово дож чь, — треба:

В войску, бо въ рогахъ порохъ не можетъ дож чь змочити.

О косаряхъ, що сіно косять („Основа“, 228—229).

У Куліша немає початку:

И косарі потребни людямъ каждого року,

Хто міе сіножаті, затыгають зъ нароку.

А барзій въ косовицю посередъ літнего часу,

Гди всякъ непіший сіна требуетъ того часу.

(Далі є 4 рядки у Куліша)²⁾, а потім:

И козба зъ великою працею, вімъ, походить,

Для того не дешево и сіно приходить.

И такъ много за зиму сіна конь поідаеть,

Же часомъ и зъ шкурою самъ за то не ставаетъ.

1) У Куліша (стр. 199) 1712.

2) В рядку передостанньому у Куліша помилка:

А косарі сподарі идуть къ нему съ косити (в рукописи:
[з косами],

бо далі і рифма: зъ росами.

А въ кого часомъ сіна своего перейметця,
 Той по сторонахъ зъ денгами купувати товчетця,
 Сди окаянихъ коней не хочеть поморити,
 Жебъ било чимъ поіхать, або дрова возити.
 А такъ бідний чоловікъ о сіно ся стараеть,
 И для сіна инюгді остатнее збуваетъ...

О гребцяхъ сіннихъ („Основа“, 229).

Після 6 рядків, що видруковано у Куліша, іде:

И жоноцкое діло звикле работати,
 А въ мужескіе річи піть ся не втручати.
 А ви самі, мужики, сіно вгромажайте,
 А жонъ своїхъ отъ того діла свободажайте.

(Далі 2 рядки є у Куліша, а потім):

А съ поля въ домъ на нічъ къ жонамъ прибывайте,
 И що пристойтъ, того пильно доглядайте.
 А при томъ грибцовъ, добрихъ молодцовъ, похваляемъ,
 И якъ господарей, крий Боже, не зневажаемъ.
 Здорови собі будте и сіно гребіте
 И що хочете, у-день и въ ночі чиніте.

О женцахъ („Основа“, 229).

И женці добре працюють на світі,
 Котрі хотять на зіму хлібъ міти.

(Далі 2 рядки є у Куліша).

И жегомы тежъ отъ солнца бивають,
 Же ажъ инюгді потомъ обливають.
 И безъ води такъ иний изнеможеть,
 Звладша, нетерпячъ хто, ажъ ратуй Боже.
 И руки сонцемъ тогди присмагають,
 А що найгоршей — тварі зчернівають.
 И иноі втожъ наберутця знути
 И мусять терпіть во-місто покути.
 Тиждь самъ, Господи, видишь їхъ страданія —
 Храни їхъ прото срогого карання.

О змолотникахъ.

Ціпама бо всякие збожя потребние вибивають
 И на потомъ въ сосуди зъ току убірають,
 И на свой пожитокъ также часомъ заробляють
 И зъ жонами и дітьми души поживляють.

Той бо тилко не будеть їхъ потребовати,

Хто не будетъ пахати, албо зажинати.

О сіючихъ сімя на пивахъ и о віючихъ на току и о мелючихъ въ жёрновахъ и о коваючихъ у ями збожа.

Але тексту немає — вирвано листок в оригіналі; усіх вирваних зазначає Опанас Маркович — „зо 20, крім невідомих при кінці“.

О котлярахъ („Основа“, 216).

Ті самих три рядки, що й у Куліша, тільки останній у Куліша кінчаєть ся: „що вхотять, то вроблять“, а в копії Марковича: „що вхоплять, то вроблять!“

О гонтаряхъ, що гонти роблять („Основа“, 216).

И гонтаровъ треба похвалати.

(Далі перший рядок, що видруковано у Куліша), а потім:

И такъ мовмо, же гонтаръ рукоділникъ гожий,
Же то робить оздобу на церкви, домъ Божий.

(Далі 2 рядки в у Куліша, тільки останній читаєть ся):

И до простихъ будинковъ людей же (у Куліша же немає)

[проможнихъ.

О милникахъ, що мила роблять, барские добрие и простиє подлие („Основа“, 219).

Після тексту, що подає Куліш, стоїть:

„Тільки єсть звичай хусти церковниі миломъ мити,
А дай Боже, жебъ въ річахъ тихъ не могли грішити

Крім того, в першому рядку у Куліша: зафразовалъ, а в копії — зафрасовалъ.

О папірникахъ, що папери у папірняхъ роблять („Основа“, 214—215).

У Куліша не видруковані останні два рядки:

За чимъ папірниковъ, Боже, не викореняй,
А ку потребамъ людскимъ и онихъ распложай.

О бердникахъ („Основа“, 218).

Нового нічого.

О колесникахъ („Основа“, 229).

Нового нічого.

О стадникахъ конскихъ („Основа“, 229).

Нового нічого.

О довбишахъ, що въ бубни бубнять и о тренбачахъ, що въ труби трубятъ и въ сурми сурмять („Основа“, 209).

Нового нічого.

О догтарахъ и о смолярахъ¹⁾ („Основа“, 229).

И безъ догтаровъ трудно зде въ насъ пробувати,
 Бо неможна ременю шевцямъ виправляти.
 И хочъ можно бѣ безъ догтю зъ оліємъ виминать,
 А где жъ такъ много на то олій ся набратъ.
 Доготь же березовий токмо шевцямъ належить,
 А столярський сосновий до вововъ принадлежить.
 А и на вози березовий (добрий) ліпшъ подобаєть,
 А сосновий въ колесахъ въ студень замерзаєть,
 И добримъ догтемъ мажуть чопи звеновне,
 Такъ тежъ и на поромахъ стерні пороковне.
 И до инихъ тожъ річей березовий потребенъ,
 А смоловий, кромъ вововъ, мало на що потребенъ.

(Далі 2 рядки є у Куліша).

И варять на (густую) смолу до суденъ воднихъ смолення
 И шевцямъ до дратовъ на чоботние роблення.
 Уже жъ на що болшъ треба, не могу розуміти,
 Токло по-поламъ обохъ догтей потребно міти.

И нехай догтаръ зъ смоляремъ товариство маєть,
 Сди жъ то ровнимъ ремесствомъ хліба заробляєть,
 И прото и онне нехай пожитокъ мають,
 А людямъ на потреби догтей настатчають.

О цегелникахъ („Основа“, 216).

Попереду тексту, що видруковав Куліш, є рядок:

...На церкви муровані и до инихъ будинковъ мурованихъ.

О вапняникахъ, що вапна палять съ крейди, а часомъ и изъ каміня
 („Основа“, 217).

За останнім рядком у Куліша:

„И потомъ [опущено: же] засъ на потанковання“ іде:

И на инне мури тожъ потребна

Муръ бо безъ вапна не можетъ стояти,

Але заразъ ся могъ би и валити.

А то самая вапна укріпляєть,

Же власне бѣ муръ каменемъ ставаєть.

¹⁾ В „Оснoві“ усього 2 рядки, і заголовок неправдивий: „О дог-
 тарахъ и столярахъ“.

О кожемякахъ, що шкури вичиняють („Основа“, 220).

У Куліша рядок 5 починаєть ся: „И шевці иние...“, а в рукописі „А и шевці...“

У рядку 3 внизу:

...за однимъ би цехомъ чинити“ — рукоп.:

за однимъ цехомъ би чинити.

А в кінці всього ще два рядки:

Уже жъ однакъ и шкури, здорови, вичиняйте,

А шевцямъ на чоботи поцінне продавайте.

О неводничихъ, що вяжуть неводі и сіті, и иние пѣсудки до ловлення рыбъ („Основа“, 230).

В рядку 4-му у Куліша:

И часомъ той посудъ, — в рукописі: пѣсудокъ.

В кінці усього два рядки:

Зачімъ, дай Боже, и тихъ рукоділцовъ міти:

Хотятъ бо старне рыбъ и мале діти.

О садовничихъ, що сади садять и щепятъ, для розводоу овощнихъ дровъ („Основа“, 217).

За текстомъ, що видруковав Куліш, іде:

И збираючи овощъ, жебъ не гноїлъ,

Але опатрно и пильно жеби смотрілъ

...овощи засушить,

То щобъ и въ томъ могъ рукъ добре доложить.

И нехай же, здорови, садовъ доглядають

И яко труждающиеся отъ плодовъ вкушаютъ.

О каменносіццяхъ, що въ горъ камяннихъ вибивають, або тежъ виробляють млиновие до млиновъ на молоття каміння и крести надгробниие, и деки и слупи до муровъ и до фортецъ каменнихъ („Основа“, 222).

Нічого нового.

О робящихъ сѣдна водниие великиие и маліие, то естъ морскиие и річніие („Основа“, 230).

И тихъ особнихъ майстровъ люде потребуютъ,

Которіе посудъ водний на світі готуютъ.

(Далі те, що у Куліша).

О умірающихъ богатихъ людехъ.

Не хочется умірати людемъ небогатимъ,

А найпаче тимъ можнимъ и вельми богатимъ.

Убогий, виіраючи, ні въ чомъ не жалієтъ,

Нічого бо жаловать, же скарбовъ не мiєть.

...могль би весь скарбъ въ труну вложити,
И многоцiннихъ много висящихъ сукмановъ,
И сребрянихъ на столахъ стоящихъ збановъ.
И уаритъ, же младая жена предъ нимъ ходитъ,
Тая горшъ до крiпкого жалю приводить.

И не всякъ тими страстьми биваетъ побiждень,
Лечъ будетъ на сходъ смертний мислю утверждень.

О покаянiї (и надiя того въ Найвишного Пана).

Близъ есть кончина видiмому віку,
Часъ покаятись грiшному чоловіку.

На всякъ день торуй на онъ вікъ дорогу,
Которая ведеъ къ найвишному Богу.
Плачь, не лiнися, що день прослезися

Лечъ совершенно отъ грiховъ покайся.

Молитва къ Пресвятій Богородицi.

Чиста дiвице, красна голубице,
Молися за всiхъ, небесна царице!

О провождающихъ умершихъ и носящихъ до гробовъ.

Остатние послуги вмершимъ отдавають,
Которие до гробовъ їхъ опровождають

Есть то отъ седми дiлъ милосерднихъ дiло —
Провождати до гробу умершого тіло

Зъ охотою провождати къ гробомъ и носити
И посипати на гробъ и землі лопату, —
Богъ намъ дасть и за тое одъ себе отплату

О постящихся по волi і по неволi.

Жаждетъ же и алчетъ инъ, не мiвши нічого,
И хочъ не радъ, то мусiмъ поститись для того.

О отсилающихъ наемниковъ прежде времени, недослужившихъ рску и о
наемникахъ отходящихъ и нехотящихъ трудатися до нарекованiихъ

імъ часовъ.

Хто недослужившую челядь отсилаєть,
То въ томъ на світі звичай таковий биваєть :
Повиненъ єсть Господарь за ввесь рікъ платити,
А отходящому нітъ нічого не платити :
Именно, хочъ би дній два не хотівъ дотрвати,
То, подлугъ правъ, за ввесь годъ плати ему не дати;
Такъ же би Господарь гди би мілъ отсилати
Могоричного слугу, мусітъ за ввесь рокъ нагороджати.

О властеляхъ, караючихъ людей або и слугъ своїхъ домовихъ безъ до-
водовъ слухнихъ (в „Основі“, на стр. 203 згадуєть ся тільки за-
головок).

А и надъ виннимъ добрѣ бѣ часомъ ужалити,
И хочъ мало карности єму уменшити,
Гди подлугъ письма: милость на суді ся хлюбитъ
И милующого Богъ милостивий любить.

О военныхъ невчасахъ и о временехъ тихомирнихъ.

А гдѣ пройдетъ зась инді военна руїна,
Не скоро поправитця впять тая країна,
И не зовсімъ тежъ своїмъ достаткомъ зберетця,
Бо подъ часъ до печива и хлѣбъ прибертця

И дармо міжъ собою не зачинались

Зачімъ, дай Боже, хочай би за сіхъ южъ віковъ
Не воевались, або и до конца віковъ.
А гди то воюють, — нехай враговъ побиждають,
И християнськую отчизну обороняють.

Цомагай вірнимъ, Боже, враговъ скореняти
И до християнськихъ границъ не допускати.

О любви и о людехъ, иміющихъ ко всімъ любовъ.

(Видерто аркушъ, — прим. О. В. Марковича).

Піснь нова молитвенная. Подобенъ самоподобный.

И до неба навѣкъ ввести.

И отъ сердца молебѣ вносимъ

(Ноти вь кінці, — прим. О. В. Марковича).

Піснь нова о рожденіі Спасов[омъ].

И съ анголами сердечно виславляй

Се бо Спаситель зволивъ завітати
И заблужденихъ на тобі ввиськати.
Щаслива, земле, ти естєсь заправди,
Же посітивъ тя творецъ всякої правди.

Приближаєтця koniecъ, ахъ, душе, покайся!
И Господу Богові гріховъ оповідайся

Памятай же исходъ свій и смертну часину
И приготовлена будь на судню годину

О, душе, надъ собою сама сожаліся
И на исходъ смертний твой всегда готовіся.

И твори моленія и ко Діві чистій
И къ надежді грішниковъ Маріі пречистій.

Гласъ пісні сея тако пой, яко зде пудъ строку положися, или
волно кому и иную ноту положить.

Піснь нова Богородиці.

Тобою бо світъ світаєть и православность сияєть

Свободі насъ одъ мучилищъ,

А доведи вічнихъ жилищъ.

О Велетняхъ, або тежъ о великихъ людяхъ, котрие негдись били такъ
великие, якъ дубья.

Биль то негдись такий людъ одъ початку світа,
Же то знайдують кости и по сє літо.
И хочъ би то Господъ Богъ моглъ и тихъ прекормити,
Еднакъ же зхотілъ онихъ зъ світа скоренити.
И хочъ то Адама великого створивъ
И Еву такову ему постановивъ,
Толко жъ не довго по нихъ велетні бували,
Але скоро кончину ониє приняли.
А Господъ Богъ поставилъ возрастъ сєй помірний,
А той вигубивъ збитне великий безмірний.

Бо треба бъ всякой речи ведлугъ человека
 Отъ Адама и по днесъ и до конца віка,
 Яко то: рибъ великихъ, жеби наїдався,
 И скотъ великий и птиць, жебъ контентовався,
 И дубья бъ по пятьдесятъ сажний било бъ треба;
 А теперъ такого нічого не треба.
 И повинна бъ всякая речъ болшая бити,
 Жебъ моглъ такой великий дурень въ світі жити,
 Яко-то: каменія треба бъ великого
 Млинового, жебъ зъ хату было толикого,
 И въ збожъяхъ, жебъ по сажню зерна уживали,
 И стеблія жебъ зъ дуба въ-гору возрастали,
 И рікамъ би треба мору ся ровняти,
 Жебъ мощно млини зъ тими каменни встраяти,
 И древамъ треба бъ зъ хату возрастати,
 Жебъ сто сажней ввишъ могли церкви будовати.
 И коней би и воловъ треба не таковихъ,
 Жебъ чімъ било возити деревень таковихъ.
 И овощъ би втожъ могла бъ битъ вельми велика,
 А не таковая, якъ теперъ єсть, елика.
 А за тимъ могло бъ битъ все болшее вшеляко
 Ведлугъ того возрасту, а южъ не инако.
 А же Богъ человекомъ возрастъ поменшивъ,
 И подлугъ міри его всякую річъ вменшивъ
 И самъ въ нашої структурі отъ Діви родилсѧ
 И на землі въ возрасту нашімъ билъ явилсѧ;
 Зачімъ южъ в той мірі и світъ ся скончаєть,
 А той великий возрастъ южъ бити не маєть.

О крилошанахъ церковнихъ („Основа“, 172 — заголовку немає).

.
 А иному ся здаєть легко крилошанство
 А оно такъ тяжко, якъ просте каланство (?)

.
 О крилошанахъ охрипающихъ отъ кашля часомъ и не могущихъ співати
 ...(?) тогда.

.
 Бо крилошанинъ иний якъ найлучче сталитсѧ
 Въ співанню; а гди охрипнетъ, тогді южъ смиритсѧ.
 Ми жъ еднакъ хочъ якъ колвекъ, якъ зможемъ, будємъ
 [співать,
 А вражую голову пудъ ноги собі доптать.

О партесахъ и о учащихся ихъ („Основа“, 230).

И партесники годни великої похвали

(Далі 3 рядки у Куліша, а потім):

И гди начнуть співати изъ ноть своїхъ гладко,
То ажъ благоприємно слішати и сладко.

А наука їхъ честна и мудра есть тако,

(Далі „Хоч би поетикъ билъ, — у Куліша 4 рядки, а по них):

Писецъ сей въ немного ірмолю вмієть,
А партесовъ не співаль, то не розумієть.
Зачімъ и партесниковъ треба поважати
И яко особнимъ імъ мудрецямъ честь даяти.
И нехай котрие ся вчили, здрави співають
И новими піснями всі Бога величають.

О нищихъ школьникъ.

Нищие дітки, хочъ въ нищеті терпіте,
А доставать або тежъ красти ся не вчіте.

Хто крадетъ, то не живеть той въ довгні літа.

И гди Бога тимъ діломъ прогнівають

И тежъ на шибеницяхъ вішани бувають.

И бакаламъ своїмъ покорно вслугуйте

И, яко учителей своїхъ, во всемъ слухайте;

А гди на злое учить, то хочъ и не слухайте.

О рандаряхъ („Основа“, 231—232).

На прикінці два рядки:

И Боже імъ помагай, що хотіть рандовать,

Толко биле бъ не на-збитъ могли скупо продавать.

О шафаряхъ („Основа“, 202).

И не хотілъ бимъ того уряду держати,

Жебъ якої, крий Боже, пені не одержати

Если вірятъ, треба жъ ся не зневірати,

Але сумнення свое чисто пану ховати

О писаряхъ рознихъ, то есть именно, що книги готовіє препісують,
и видають въ голови якіє новіє річи, и о писаряхъ тежъ град-
скихъ и монастирскихъ, грамоти, або зась листи пишущихъ и вся-

кие кріпкие права („Основа“, 200).

Після перших 2 рядків, що видруковав Куліш, іде:

И на въязи тяжело есть нахилиючися,
И на перси якъ столу опираючися,
И часомъ можетъ писарь такъ попрацовати,
Же ся притрафляетъ нічъ и дві не поспати.

(Далі знову 2 рядки у Куліша, а потім):

И инді въ казнодійми писарь братство маєть,
Же посполу изъ ними писмомъ ся труждаєть.
И нехай імъ Господь Богъ въ трудахъ пособствуетъ.

О казнодіяхъ.

И кому до серця їхъ слово приліпитца,
Певне той отъ гріхъ своїхъ и Богу обратится,
Зачімъ въ Росіі нашій, Боже, тихъ умножай
И спасення онімъ за труди примножай.

О Богомислности.

Блаженъ ні во что же вся земная вмѣняющий
И во Богомислности прісно пребывающий.

О щиро труждающихся иноцѣхъ и свѣтскихъ.

(Вирвано 4 аркуші, — прим. Оп. Вас. Марк.).

Слово особливше о мятежномъ житіі иначескомъ, яко иногда биваетъ злий сожитель въ келіи и пакости многие твора другому. Таковому со злимъ сожителемъ, власне со злою женою, чоловіку бідному не есть доброго жития.

И ложно злими діли того обношати.

А дай намъ въ сожитія любви хранителей.

О входящихъ инокіяныхъ въ олтарь.

Инокіянямъ въ олтарь входъ есть благословенъ,

А женамъ и дівицямъ світовимъ возбраненъ.

(Далі вирвано аркуш — примітка О. В. Марковича).

О неравностяхъ людскихъ, яко иний високъ чоловікъ взростомъ, а иний низокъ, и яко неровно даєть Богъ: тому такъ, а иному во всемъ иначей.

Дивная и то, чему тварми не еднаки,
Але хочъ и одноі матки, то инаки

Дивная и то, чому инъ во всемъ щасливий,
А инъ — пожался Боже! згола нещасливий

Богъ все знаеть, що творить и будетъ творити,
А мні болше нічого о томъ говорити.

О пості и о пост[ящихся].

Душу бо и тіло постъ ему вичищаеть

Отъ вредящего его обжирства збіжавий
Постъ творить чоловіку и умилєніє
И сердечное згонить окаменєніє.

О врагу душевномъ, яко не таковъ онъ есть, яко иконописці его ма-
люють.

Але далеко мїєть бить шпетніший
И отъ малярськихъ еще жерзеніший

Нїхто живого негдись зрїти хотївъ,
А же въ той же видїти не поспївъ,
Токмо бо ему ноги свої вказалъ —
И мало зъ світомъ симъ ся не пожегналъ.

Трилїтна ему найшла трясовиця
И щоденная зъ страху огневиця,
Прето хтобъ мїлъ живого повидать,
Треба бъ конечно одъ страху умірать.

Святїі отці нїгдись и видали,
Тїлко же си їхъ нїтъ не ужасали.
Лече яковостий онїхъ не видїмъ,
Да печист[ими] гади и звїрьми зрїмъ,
Еднакъ же приходъ їхъ постерегал[и]
И хрестомъ святимъ прочъ їхъ отган[яли]

Що жъ ся тинеться, и ми а можетъ видаемъ
Во плотехъ людськихъ, да токмо не знаемъ.

О читанїї книжномъ.

Книги бо на спасенний путь всіх наставляють
И ползу душевну чтущимъ сотворяють.

О помсті Божой до тихъ запам'яталихъ людей.

Помститця Христосъ Господь за кровоприяство,
Помститця Христосъ Господь и за святокрадство,
Помститця Христосъ Господь тежъ и за убийство,
Помститця Христосъ Господь тожъ и за клевету,
Пошлетъ ему хромоту або тежъ сліпоту.
Помститця Христосъ Господь тожъ и за надутость
И пошлетъ на все тіло его взу роздутость.
Помститця Христосъ Господь и за памятовлобность,
Котрий не хранивъ въ себѣ благоу незлобность.

О немощахъ трясовичнихъ.

Студеность бо збитную людямъ приношаєть
Есть иній въ немочі тій — обжирность маєть,
А иному хлібъ и все ся осоружаєть.
Тилко все будетъ воду або борщъ глушити
Або, мовлю, пити, якъ въ лавні на пічъ лити.
А на завтрий день срдѣе на голову хорієть,
Ажъ чоловікъ, що чинить, не дорозумієть.
И віршописецъ сей много того въ младихъ літь дознавъ,
Бодай такого лиха ніхто добрий не познавъ,
Бо ниніє въ хвороби той и умірають
И пзъ світа въ полвіковъ своїхъ изхождають.
И кого тая немочъ хочъ мало подѣржитъ,
Не будетъ такъ силенъ, якъ той, що зроду не держить.

О болізнехъ зубнихъ.

Трасовичнику трудно покуль ся согріти,
А по согріянні можно зонъ сладкъ міти.
Тажъ якъ въ огні начнетъ горячость страдати,
И заравъ ту страсть збудетъ, гди на зимну будетъ ся
[покладати.
А зубной проклятой въ скорий часъ не побудетъ,

Аж разві кь позбиттю самъ Богъ помощникъ будетъ.
И гди будетъ святого Антипи о помощь просити,
Котрому зубную Богъ казавъ болізнъ цілити.

Пасторъ сий людзкіи всі немощі познавъ,
Кромъ, Богъ вкривъ, параліжнихъ, французкихъ, не визнавъ
И кромъ вломностей составъ и хоробъ біснихъ, зліснихъ,
Еднакъ побіденнійший, надъ всіхъ людей бідніший.

О хоруючихъ надъ болізнъ головную.

А гди не умірають, то смисловъ вступають.

Бо часомъ въ того болю ажъ вискочить око,
А хочай не вискочить, то впадетъ глибоко;
Въ особножъ болізнъ и всімъ складамъ наводить
И до довгодневної болізни приводить.

О немощахъ, изъ чаду биваемихъ, въ зли инне часи, въ люте мрази:
когда инъ учадієть такъ въ котромъ диму, же ажъ смертію по-
страждаєть.

Вся болізнъ будто въ пянства чоловіка здийметь
И власне якъ руками всю силу отъиметь.

О перемерзаючихъ людехъ, или тежъ о заражєнихъ въ дорогахъ студе-
ністю збитнею.

И студєнь збитная такъ часомъ заражаєть,
Же ажъ внутрний жолудокъ кріпко нарушаєть.
Недобра пригода єсть и то на світі,
Якъ въ кого одежа худа — мусіть терпіти.
А часомъ и въ добрихъ такожъ перемерзають,
Гди зли фортуни и зли коні ся лучають.
А ктому, якъ лихая и дорота будетъ,
То певно чоловікъ обєль здоровъ будетъ.
И не тилко въ дорогахъ тое то страждають.
Але убогні и въ домахъ дознавають,
Же ніоткуль привєсти дровецъ и тежъ нічимъ,
Або тежъ и кушити безъ грошей пойти ні сь чнаъ.
И въ такихъ то пригодахъ людє перемерзають
И пудъ часъ видаєть, же и на смерть змерзають.

О хору́ючихъ на бо́лізні но́жнія и нї́ючихъ рани на но́гахъ неісцї́лнія.

Бо такъ му́ки терпять, ажъ не знають, що чини́ть,
Же гди бъ́ було́ безгрі́шно, могли бъ́ въ́ сві́та всту́пить.

О ко́стиряхъ (ко́стирство) („Основа“, 230).

Пі́сля 4-х рядків у Кулі́ша, іде:

И прои́граваннѣ ме́жъ тинѣ́ хлї́бомъ бо́льшъ,
Неже́лі ви́йграваннѣ: ото́ бі́да найго́ршъ.
И не ве́лїть Госпо́дь Бо́гъ у ко́сті ігра́ти,
Тї́лько ка́жесть пре́зь пра́цю хлї́бъ заробля́ти.
А ко́торїй-то́єю ігро́ю іграе́ть,
То́й ду́ши сво́їй ве́ликий вре́дъ со́діловае́ть,
И не тї́лько ду́шею — и ті́ла стра́дають.

(Да́лі є́ у Кулі́ша: Гди́ прои́гравши́сь, ні́чого да́ть, пе́рста одсі́-
цають).

О про́шакахъ це́рковнихъ, що́ на це́ркви про́сять.

Тї́лько нехай і́хъ лю́де пе́рестері́гають,
Бо ча́сомъ ша́лвірські́ листи со́бі ма́ють
А́ пото́мъ и ві́шати та́кихъ бо́ безгрі́шно
Же́ дерва́ють робі́ти ша́лвірські́ печаті́
Е́сть же, по́добно, бо́льше про́шаковъ пра́вдивихъ

О неумі́ющихъ Бо́гу мо́литися.

Хто́ не умі́єть Бо́гу мо́литися,
Треба́ на мо́ре то́му пу́ститися.
Та́мъ якъ́ фо́ртуна ві́трная́ при́лучи́ть —
И не́умі́лий мо́литися на́учи́ть.
То́гда и грі́хи сво́ї впа́мятае́ть
И въ́ мо́литвахъ́ всі́хъ свя́тихъ́ изчитае́ть.
И́ бе́зъ мо́ря, ві́мъ, не́ шко́дить мо́литва,
Ко́торая въ́ вра́гомъ ве́ликая́ бі́тва

О сві́чкаряхъ, що́ лое́віє сві́чки робя́ть („Основа“, 231).

Пі́сля 4-х рядків в те́ксті, ви́друковано́му Кулі́шем, ще́ оди́н рядо́к
Тї́лько жъ́ и сві́чкарство́ на сві́ті по́требно...

О ми́ндзахъ, а́бо те́жъ о ми́ндзарня́хъ, де́ гро́ши робя́ть и о ми́ндзаряхъ,
що́ і́хъ робя́ть.

Ма́ло де́ ся на сві́ті ми́ндзи обрі́тають,
А́ една́къ же́ на вве́сь сві́тъ гро́шей наста́чають

А же тое роблення отнюдь возбранено
 И способности майстерства того утаєнно.
 И доброе ремесство то, що въ міндзахъ робять,
 Може всі робітники тие въ злоті ходять.
 А ини мовять такъ, же робять въ міндзахъ гроши —
 Тихъ, праве, горшъ насъ вбогихъ ідять воши,
 И грошми спасеніє иний стяжеваетъ,
 Хто їх во милостиню убогимъ даваетъ;
 А иного за гроши въ церквахъ поминають
 И особъ щорочніє памяти справляють.
 А иний и головою за нихъ накладаєть,
 Бо инді и розбойникъ забиваетъ;
 А инъ пудъ часъ такъ ся розживаетъ,
 Же за гроши жъ достатки великіє маєть

О замкахъ, що замикають брами або ворота дворів пановъ вельмож-
 нихъ, або клеті, шибарі, комори, алкіри, скарбниці, церкви, скрині,
 вертогради, склепи, лехи, пивниці, стайні, світлиці, темниці и проч.

Правдивая приповідь застаєть отвѣка,
 Же для доброго, мовять, замокъ чоловіка,
 Бо хочъ и не замкнено, то добрий не поїдесть,
 А злий и тежъ недобрий и презъ замки пройдесть.

Тільки, жебъ злимъ спратомъ добрихъ не псовати,
 Для того мусімъ ми замками замикати,
 Жеби часомъ и добрий хто не спокусився.

Бо часомъ и въ дому врагъ домашній биваетъ,
 На котро́го часомъ ся и не сподіваєть.

А так... [„Далі нічого нема, и паперу давнього, знать, останні
 листки вирвані“ — О. М.].

„На *qzſ* сверткѣ (листку) читаємо (О. М.):

Тому же подобное авторъ докладаєть,
 Хочъ не годенъ, паки имя покладаєть.

Изложитѣль віршівъ сихъ Многихъ благъ вамъ жаєть,

А Найпаче небеснихъ добръ щиро приєять и т. д.

„Чытая большіє буквы, получаемъ Иеромонахъ Климентій
 Зѣновіев сынъ“. (О. М.).

Урядові заходи против холери в 1831 р.

Подав Михайло Зубрицький.

Холеру в 1831 р. назвали і ще тепер називають першою, бо сеї слабости до того року в Галичині не знали. Вона прийшла до нашого краю з Росії і Польщі і поробила у нас особливо в липни і серпни великі спустошеня. Бувши учеником І. класи їмназіяльної в Дрогобичи в 1871 р. чув я від міщанина Дмитра Губицького оповідання про розміри холери в сім місті. Холеричний цвинтар визначено на Гірці під лісом по лівій руці гостинця, що іде до Трускавця і Стебника, які 3 клм. за містом. Мерців витягали гаками з хат, змітували на віз на купу, вивозили на Гірку і скидали до спільної ями, присипуючи трупи негашеним вапном. Пізнійше чув я оповідане про якогось чоловіка, що його живого вивезли на цвинтар і скинули разом з мерцями до ями, та він трохи очунав, прийшов до сил і сам якось викарабкав ся з ями, та увільнив ся від небажаної смерти. Кілько умерло людей в Галичині на сю холеру, се годі сказати, бо мабуть в сім часі не збирали статистичних дат, та мабуть ся слабість не минула у нас і одного села. В Мшанци на яких 1200 руського населеня умерло на холеру в 1831 р. 59 душ і се від 10/7—1/8, а одного дня 11/7 умерло 6. Новий випадок смерти записаний в метриці 10 жовтня 1831 р., причім подано иньшу притоку смерти, не холеру¹⁾.

¹⁾ В часі холери в 1872 і 1873 р. умерло в Мшанци 82 людей, два випадки були в грудни 1872 р., а 80 в часі від 10 липня до 27 серпня 1873 р.

Для здержання холери австрійський уряд видавав від часу до часу розпорядження, які через консистори подавав також до відома духовенству, щоби воно оголошувало їх своїм парохіянам. Що важнійше повизбирав я з деканальних актів жуко-тинського деканата перемиської єпархії і подаю низше. Сі розпорядки писані по латинськи, німецьки і польськи, а ся слабість названа „cholera morbus“, epidemische Brechruhr“ і „biegunka z wymiotami“. Краєвий уряд видав обіжник дня 10 грудня 1830 р. ч. 77081 і в нїм подав приписи, яких треба придержувати ся, щоби устерегти ся слабости. Сього обіжника я не найшов між актами, також не знаю, чи се вже була і інструкція, чи вона осібно вийшла. Ц. к. санітарна комісія видала дня 4 червня 1831 р. ч. 32 обіжник, в яким пише, що для здержання ширеня ся холери признала потрібним пригадати на ново минулого року видані інструкції і поуки, які вже почали люди занедбувати. Ті інструкції видано для а) місцевої старшини, б) поуки для лікарів і хірургів (Wundärzte), в) інструкції для політичного комісаря поставленого при замкненій лінії поза зараженою місцевостю і г) інструкції для політичного комісаря і лікаря поставлених в зараженій місцевості. Сі інструкції наказано як найточнійше заховувати і додано до них ще слідуючі примітки: Мерлець не може довше лежати в хаті як 48 годин, лікарі покликані до публичної санітарної служби мають в своїх донесенях до окружного уряду уважати на історію хвороби, подати точно її перехід і перебіг, а як се дійшло до їх відома, притоку і викликане слабости. Приписане замкнене (Sperrge) має обнимати поодинокі повіті; в тих місцевостях, які лиш частково будуть замкнені, мають уставити ся видні знаки остопоги. Де се можна перевести, можуть підозрілі оставати дома в контумації при задержанню поданих в інструкції остопожностий, а домашня челядь має переводити очистку. В здорових місцевостях не повинно ся зборонювати загальні сходи, а огранічити їх на замкнені місця. При кінци подано до загального відома, що з найвисшого приказу рішенем моравсько-шлезької управи краєвої замкнено границю на всіх пограничних урядах з виїмкою державного гостинця на Більско—Бялу, заряджено приготования, щоби поставити будинки для квантантани, замкнено границю і поставлено від Галичини військовий кордон.

Галицька губернія письмом з 28/10 1831 р. ч. 7001 подає до відома, що наслідком розпорядження найвисшої надвор-

ної канцелярії в 15/10 1831 р. ч. 3907 приказав цісар ховати умерших на холеру на істнуючих цвинтарях, о скільки ще на них місця, попередний приказ хоронити трупів без одежі, як ще де заховуєть ся, сейчас занехати, не відмовляти звичайного похоронного обряду, одначе так тут, як і при иньших заразливих слабостях придержувати ся виданих охоронних приписів, щоби тим чином заспокоїти уми та запобігти затаєню слабости або покиненню хорих.

Галицька ц. к. комісія здоровля розпорядила рішенням з 6/9 ч. 4795, що карний патент з 21/5 1805 р., виданий против нарушень зарядження в часі морової зарази, розтягнуто і на проступки в часі холери. Сьвященики мали се оголосити народови, а дні оголошенія в кожній парохії мав декан донести окружному урядови.

Краєва управа рішенням з 24/12 1830 р. ч. 80369 припоручила духовенству через консистор для здержання холери, щоби кожний покликаний до хорого, як побачить підозрілий випадок слабости, доніс про се місцевій старшині і вірних поучив одвітною наукою в церкві, щоби з обовязку удержання свого житя і з обовязку совісти заховували всі приписи, які вже вийшли, або ще вийдуть, видані для здержання сеї слабости.

Ц. к. комісія здоровля рішенням з 20/6 і 26/6 1831 р. ч. 410 візвала консистор, щоби позволив сьвященикам благословити холеричні цвинтарі. Консистор дав такий дозвіл і візвав сьвящеників, щоби при благословленю придержували ся приписів требника і благословили цвинтарі, які визначить домінія. На сім письмі написав о. Іван Левицький, парох Головецька, цікаву примітку:

„Hołowecko dolne. Czytałem die 10-a Julii 1831. W Hołoweckich dolnych grasuje cholera morbus, od 30-o Junii do 10-o Julii umarło 16. Cmentarz wyznaczyłem na Zołotniwey, gdysz tam na tym końcu wczęła słabość. Ludzie z Zołotnowa powybiegali z hałup, oswiadczyli: „kto by nas zatrzymywał, abysmy trupy nie wiezli na cmentarz, kamieniami będziemy bili“. Pisałem relacyę do P. c. k. Ferwalteryi, zadnego nie chcą słuchać rozkazu. Ja sam przeciw całemu Gminowi nie mogę sobie dać rady, ani uprzyc się nie mogę. Niech Wiel. Xiądz Dziekan iakowy sposob da i uczyni relacyę do Prz. c. k. Cyrkułu, aby dali można zapobiec tey słabosci, bes Militarosci nic się nie uczyni. Ja postempuię podług zarządzeń, lecz ludzie sami nie chcą. I. Lewicki par. Hołow.

Галицька комісія санітарна рішенням з 21/6 1831 р. ч. 572 наказала через консистор не допускати до більших згромаджень людей, щоби здержати і не допустити до перенесення зарази. Проте наказує консистор, щоби для уникнення конфліктів з світськими властями занехати відпустові торжества, де особливо на селі з далеких сторін напливають вірні, а вже найбільша була би небезпека, як би приходили з околиць, де вже холера появилася.

Консистор письмом з 7/1 1831 р. ч. 16 наказав, щоб кождий священник про підозрілий випадок слабости доносив не лиш місцевій старшині, але і циркулярному урядови післанцем на кони, роздобув собі циркуляр з 10/12 1830 р. ч. 7081, як не має оригіналу, щоб собі переписав, з ним докладно познайомився і людей поучив про холеру, та візав їх, щоб не заставляли хвороби, бо інакше самі собі пошкодять. Хорим і зоставленим в контумації мали давати священники загальне розрішене в деякім віддаленю, а причасте подавати на довгій металевій або дерев'яній ложці. По причастю наказано металеву ложку вимити хлораном вапна, а дерев'яну спалити. Кожний священник мав постарати собі відповідну скількість ложок, мабуть дерев'яних.

Консистор письмом з 13/9 1831 р. ч. 1596 висловлюється про обовязки лікарів. Одним з найважніших обовязків лікаря або хірурга — прослідити стан слабости, зблизити ся до хорого, випитати про стан слабости, оглянути живчик і слабі частини тіла і розпізнати хворобу. Та деякі лікарі оглядають хорих через вікно, двері або випитують знайомих і присутніх і так пораду дають або і лікарство записують, а до хорого не зближають ся. За таке легковажене свого обовязку загрозила ц. к. комісія здоровля рішенням з 28/8 ч. 438 лікарям в державній службі суспензією і предложеном на касацію, а приватним грошевою карою, а в потребі пристосованем приписів другої частини карної книги. Циркулярні уряди мають слідити за такими провинами лікарів, а консистор завзиває духовних, щоби доносили до окружного уряду, як би спостерегли такі провини лікарів, або як би їм про се донесено.

Подібний закид стрітив і о. Андрія Минчакевича, пароха Волосянки і завідателя Розлуча. Фервальтерія в Лімні донесла окружному урядови в Самборі, що о. Минчакевич від дня появи холери в Розлучи не хотів туди їхати з духовною допомогою. Консистор припоручив деканови поїхати на місце і перевести слід-

ство. Доходження потягнули ся на довший час, почали ся в серпни, а ще в грудни не були покінчені. Парохіяни, користаючи з нагоди, повинаходили і иньші ключки та закиди против свого духовного і мабуть через те так протягло ся остаточне полагоджене справи.

Ц. к. уряд окружний в Самборі повідомив своїм письмом з 28/7 1831 р. ч. 9483 консистор, що люди в тім окрузі вибух холери приписували впливови опирів і через те в багато місцевостях, особливо в дрогобицькій і підбуській фервальтерії, показали ся якісь сумні наслідки. Що се було, в обіжнику не подано. Консисстор взиває духовенство, щоби поборювало такий забобон у людей і вибило їм з голови, а також представило, що він може для них принести злі наслідки, а навіть і кару.

В тім часі видавав консистор то від себе, то на приказ сьвітських властей розпорядження, щоби по церквах відправлявано богослуження против холери. Письмом з 5/1 1831 р. ч. 15 повідомляє консистор, що по незглубленим вирокам Всемогучого холера вже перейшла границю Галичини, а досьвід людей і уряду показав, що способи против сій хоробі дають лиш слабу надію, протє лиш повна віри молитва, приношена до Бога, може потішити зворушені уми. Горячо бажаємо, щоби в нашій єпархії відправляло ся відповідне богослуженє. В сій ціли має кождий душпастир в найблизшу неділю або сьвято згромадити в церкви вірних, повісти їм відповідну науку, яка одначе не повинна їх занепокоїти, до звичайної служби долучити службу во время гвентелства ѿ престатїи напрасных смерти, відправити молебєн, суплікацію і змовити 5 разів *Otче nasz, tylez Bohorodyce Diwo* і раз *Wiruiu*. З прилучених сїл мають прийти вірні на службу божу з процесією і так само вернути співаючи побожні пісні. В дальші неділі і сьвята мають приходити на богослуження без процесії і так маєть ся правити доти, доки хороба не уйме ся, або иньший розпорядок не вийде.

В тій справі видав консистор з 14/3 1831 р. ч. 1290 таке поученє: Холера прийшла з Росії і Польщі і розширила ся в більшій части Галичини і на Угорщині. З сього приводу заявив монарх свою волю і бажанє, щоби кождий духовний при кождій службі божій правленій що дня долучив службу уміщену в служебнику (*mszale*) *pro evitanda mortalitate vel tempore pestilentiae*, а також по співаній або читаній службі божій і підчас пополудневого богослуження змовив публично в народній мові, *w języku ludu* (*in der Volkssprache*)

молитву о увільненє і відверненє сеї загладної зарази, як се буває в часї загальних нещасть. Се найвисше бажанє монарха подав князь губернатор Галичини письмом з 11/7 ч. 5593 до відома консисторови, який поновив свій розпорядок з 5/1 1831 ч. 15 і ще додав таке: 1) Кождий сьвященик сьвітський і чернець при кождій службі божій долучить слѣжує во время гѣбытелства ѿ престанїи напрасныа смєрти. 2) Кождий сьвітський сьвященик і один з черців по монастирах в недїлі і сьвята, а також щоденно відмовить по службі божій 5 разів *Otче nasz, tylez Bohorodyce Diwo і раз Wyruui wo iedynaho Boha.* 3) В сьвята і недїлі пополудни відспіває молебен з долученєм молитви поміщеної в требнику: *Mołytwa cztomaja po Mołebni wo wremia hubytelstwa і напрasnyia smerty,* потім відмовить з вірними висше приписані молитви і пополудневе богослуженє закінчить суплікацією. 4) Так має правити ся, доки холера не уїме ся, або иньший розпорядок не вийде.

В обіжнику з 4/8 1831 р. ч. 1370 пише консистор, що в кождій потребі треба удавати ся до Бога, а особливо тоді, як на нас яке нещастє спаде. А тепер по році голоду спало велике нещастє на Галичину, бо холера тепер майже всюди в краю і забирає багато жертв. Щоби се нещастє віддалити від нашого краю приказала ц. к. комісія здоровля письмом з 30/7 1831 ч. 2964 загальні молитви заносити до Бога. Консистор поновляє свої розпорядки з 5/1 ч. 15 і з 14/7 ч. 1290 і додає, що всякі згромадження людей треба занехати, бо через се слабість може лекше розволічи ся, однак вже попередно приписане богослуженє має і дальше правити ся. Як би де з притоки більшаючої холери замкнено церкву, там треба придержувати ся існуючих приписів. Де холера уїме ся, там треба дякувати Богу.

До повисшого розпорядженя додав консистор з 16/8 1831 р. ч. 1412 новий, долучивши до нього 32 примірників друкованої молитви во время холєри чтємиа, для кождої духовної інстанції по 2 прим. Сю молитву мали відчитувати по службі божій, вечерни по приписаних висше поданих молитвах. Сьвященики були обовязані неграмотних парохіян научити сеї молитви на пам'ять і поручити їм відмовляти рано і вечер по звичайних молитвах; один примірник вклеїти до служебника і на консисторськїм обіжнику потвердити, що друковану молитву відобрали.

Обіжником з 13/12 1831 ч. 2156 повідомляє консистор духовенство, що Господь Бог вже увільнив наш край від хо-

лери. Тож не треба забувати про тих, яких Бог забрав відси, а дякувати йому за се, що увільнив людей від такого нещастя. Кожному душпастиреви наказано, щоби в суботу до сього призначену відправив службу божу з парастасом за померших, а зараз в найблизшу неділю подячне богослуженє, як що сього не зробив ще по мисли розпорядження з 4/8 ч. 1370 і виголосив народови відповідну до хвилі проповідь.

Азбучна стаття Миколи Кмицикевича з 1834 р.

Подав Др. В. Щурат.

Оголошені проф. М. Тершаківцем „Матеріяли й замітки до історії національного відродження галицької Руси в 1830 та 1840 рр.“ (Українсько-Руський Архив, вид. іст.-філос. секцією Н. Т. ім. Ш. т. III), приносять під ч. III, ст. 15.—25 дуже інтересну історію „сената“ або „товариства учених“ серед перемиської гімназійної та теологічної молодіжи в 1832 р. Та історія тим інтересніша, що вийшла 1834 р. з під пера директора львівської поліції, Сахера, в формі офіційної реляції до гал. краєвої президії. З перехопленої підчас нагінок за польськими конспіраторами кореспонденції довідалися влади про перемиське тайне „товариство учених“, якого членами були Українці й Поляки, та пізнавши ціль і характер товариства, вдоволили ся лиш покаранням деяких членів — за тайність організації. І як в 1834 р. Сахер, так тепер проф. Тершаковець дивить ся на цілу роботу перемиського „товариства учених“ як на „невинну забаву“, дарма що товаришів лучив науковий, почасти також національно-політичний інтерес.

І справді, з огляду на той національно-політичний інтерес, який лучив товаришів по гімназії, їх товариство можна-б назвати може й „невинною забавою“ — навіть помимо революційних снів у членів. Аргумент око директора поліції Сахера, може бути навіть запорукою непомильності такої гадки. Та чи так само непомильна мусить бути гадка директора поліції там, де розходить ся о характеристику наукового інтересу якогось кружка людей? Ми могли-б оцінити ту його гадку

тільки тоді, коли-б він цитував з перехопленої кореспонденції так само скрупульотно всі уступи наукового характеру, як цитує все, що пахне політикою. А так — поза припадковими натяками (у цитатах з листів) на читання і студйовання філософії, та вказівками на поетичну діяльність двох членів товариства, Поляка Каз. Туровського і Українця Антона Лужецького — єдиним конкретнішим доказом наукового характеру товариства оставала-б хіба вказівка на істнування в ній якоїсь бібліотеки із спеціальним бібліотекарем в особі одного з найрухливіших (в обсягу кореспонденційної діяльності) членів, перемиського теолога, Миколи Кмицикевича. Яка то була бібліотека? Відповідь на те питання могла-б найкраще заденцидувати про науковий характер товариства, могла-б бути й відповідю на питання, чи перемиське „товариство учених“ було серйозним товариством, чи справді тільки „невинною забавою“.

Мені видить ся, що я буду в силі бодай дрібку причинити ся до рішення поставленої kwestії і то — на користь серйозности перемиського „товариства учених“, бодай українських членів його. В цитованім Сахером уривку з листу Туровського до якогось Шренявського, повідомлює Туровський того Шренявського про іменованне його членом перемиського товариства і каже: „Der edle Nikolaus von Wellin (?) wird Dir sagen, in welcher Richtung und zu welchem Ziele Du Deine Thätigkeit zu verwenden hast — er wird Dich mit Allem ausführlich bekannt machen“. При словах „Nikolaus von Wellin“ поставлено знак питання. Чому? Чи мала-б се бути незвісна особа? Зовсім ні, скоро в зацитованім уривку з другого листу того-ж Туровського до Миколи Кмицикевича читаємо: „Szreniawski habe ich als wirkendes Mitglied in unsere Gesellschaft aufgenommen, kläre ihn daher über diesen Punkt auf, sowie Du es am besten wirst thun können“. Хоч лист до Шренявського писаний 23/XI 1832, а до Кмицикевича 24/XI 1832, то оба були вислані разом, на що вказують і слова з листу до Кмицикевича: „Um Dir diesmal einige Kreuzer zu ersparen, schicke ich den Brief im Umschlage an Szreniawski“. Значить ся, нема найменшого сумніву в тім, що Микола Кмицикевич і „Nikolaus von Wellin“ — то одна і та сама личність. Спитати ся можна лиш, відки Микола Кмицикевич приходить до псевдоніму „Nikolaus von Wellin“. Маючи в своїй приватній збірці рукописий статтю „O zaprowadzeniu Abecadła polskiego zamiast Kirylicy do ruskiej pisowni“ з підписами Миколи

з Ветлина, написану в Перемишлі 1834 р., — отже в тім самім часі, коли Микола Кмицикевич, як перемиський теолог, замотався в поліційне слідство, — мені загадку вгадати не трудно. „Nikolaus von Wellin“ — хибно, замість „von Wetlin“ — то літературний псевдонім Миколи Кмицикевича. Його-ж азбучна стаття — то документ не лиш наукового образования автора, але в часті й характеру перемиського „товариства учених“, в якім автор до своєї наукової праці підготовлював ся, користуючи ся його дискусіями і бібліотекою. Вкінці та стаття буде новим показником не лиш наукових, але й національно-політичних поглядів української інтелігенції в Галичині до виступу Шашкевича і його приятелів — причинком до дотичних студій дд. Маковей, Сьвятитського, Студинського, Тершаківця.

На чолі статі дата і підпис автора виписані по українськи, однак тим самим дрібоньким почерком, що на 4 картках пожовклого паперу формату аркушевої $\frac{1}{4}$ -ки польський текст. З лівого боку: Въ Перемишлѣ 9/12 834; з правого боку: Миколай зъ Ветлина. Під датою: Nr. 56 вказував би, що рукопись походить з якоїсь затраченої колекції. Я знайшов її 1899 р. між паперами — нині покійного вже — о. Михайла Ладижинського, в селі Бересці під Ліськом, куди вона могла попасти легко дорогою зносин берещанських парохів з Устриками Гірними затварницького деканата, де батько Миколи Кмицикевича — також Микола, ур. 1777 р., а ордин. 1805 р. — був, по вказівкам Шематизмів перемиської дієцезії, довгий час парохом.

Текст статі такий:

O zaprowadzeniu Abecadła polskiego zamiast Kyrilicy do ruskiej pisowni.

Wszystko, co jest w niebie i na ziemi,
niech oddaje chwałę Bogu wszechmocnemu!
On to w pośród nieuków wskrzesił Apo-
stola, z pomiędzy nich samych, ażeby ich
oczyścił i pisma i mądrości nauczył.

Alkoran, Rozdz. 62, pod tytułem: Zgromadzenie.

Wiek, w którym żyjemy, odznacza się szczególniejszą dążnością, nad którą niestety ubolewać przychodzi. Pod pozorem krytycznego naukowego rozbioru lub nowych wynalazków usiłują półmędrki burzyć wszystko, cokolwiek ma na sobie piętno starożytności. Nic nie ma dla nich szanownego, ołtarz i tron, wiekami uświętione obyczaje przod-

ków, ich wszystkie wynalazki i pomysły, nawet wspaniałe gotyckie budownictwo, zgola wszystko już nie jest dzisiaj, staje się przedmiotem napadów lub urągania dla tych współczesnych Wandalów. Można ich w niejakiem względzie porównać z Don Quiszotem, gdybyśmy nie mieli przekonania, że nie płochość lub obłąkanie, ale złość i chęć burzenia i swywoli jest ich sprężyną.

Nowocześni ci pseudofilozofowie haniebną tę swą dążność nazwali duchem czasu, my zaś ją nazwiemy duchem spustoszenia. On to pod rozmaitemi postaciami wstrząsł świątynie wszystkie, targnął się na odwieczne trony, rzucił nasiona buntu i rozruchów zbrodniczych na spokojne niwy, wiodąc omamione ludy do walki za urojenia, które nigdy urzeczywistnić się nie dadzą, rozprężył święte związki uszanowania dzieci ku Rodzicom, poddanych ku prawym władzcom i zwierzchnościom, burzył zabytki starożytnego budownictwa, i on to natchnął swem jadem Laménais, Chatel, St. Symonistów, Templaryuszków Francuzkich i Philaletów, i chłopcowstwo niemieckie, on wyłagł Węglarza, nowe Włochy, Promienistych i inne tym podobne religijne, polityczne i literackie dziwotwory¹⁾.

Naród ruski oparł się dotychczas stale tym płochym nowościami i owocom rozdrażnionej i rozognionej fantazyi (wyobraźni). Niezachwiana wierność dla tronów, którym ich Wszechmocność poddała i Bogobojność, serdeczne przywiązanie do S. Wiary i rodzinnej ziemi, cześć dla Rodziców i przełożonych, dziecinne zamiłowanie obyczajów i języka swych przodków chluba było dla Rusina; aż oto ów nieszczęsny duch czasu, t. j. nowości i w nasze spokojne zakradł się strony, odezwał się przez Rozmaitości Lwowskie z r. 1834, Nr. 29, str. 228, dość chytrze radząc, pozbyć się piśmienictwa ruskiego, cyrylijskiem zwanego, a zamiast jego przyswoić sobie abecadło polskie — odrzucić charaktery, które przed 900 laty dla języka naszego z głęboką rozważą obdumane i zaprowadzone, któremi wszystkie nasze święte i prawodawcze księgi pisane, których 50 kilka Milionów Rusinów, Serbów, Bułgarów i t. d. używa, które u Czechów, Morawców i nawet u Polaków początkowie zaprowadzone były²⁾ i którym do-

¹⁾ Tak zwana czarna banda we Francyi tegoż ducha jest plodem.

²⁾ Jako pomnik starożytnej słowiańszczyzny umieszczamy strofę z pobożnej pieśni, którą dotychczas duchowieństwo i lud codziennie w kościele Sobornym u S. Wita w Pradze, w Czechach po nieszpórach śpiewać zwykłe, każdy przekona się, że jest staro-ruską —

Господине помилѣй ны
Исусе Христе помилѣй ны

tychczas wszyscy prawdziwie uczeni znawcy słowiańskiego i germańskiego plemienia przed innemi w Europie używanemi Alfabetami pierwszeństwo przyznają.

Na ten to nieszczęsny (artykuł), który, jak poniekąd wnioskować można, zawistnem narodowości ruskiej stronnictwem bydz się zdaje¹⁾, postrzeżenia nasze przed sąd publiczności złożyć postanowiliśmy. Pierwej zaś niżeli do rozbioru rozprawy X. Łozińskiego przystępujemy, ogólne niektóre uwagi o narodzie i języku ruskim dla lepszego wzajemnego porozumienia się umieścić za potrzebne uznaliśmy.

A. Pod narodem ruskim rozumiemy silnie rozgałęziony szczep ludu słowiańskiego od morza białego aż do Krymy, od krańców Kurlandyi do przedziałów carstwa Kazańskiego i gór Wołgajskich, od Petschory granic Azji północnej aż do źródeł rzeki Cissy w Królestwie Węgierskim.

B. Naród ten w miarę swojego usadowienia rozmaite ma nazwiska: Wielka Ruś, mała Ruś, biała Ruś, Czarna Ruś, Karpato-Ruś, Ukraina, Podole, Wołyń, Czerwona Ruś; Karpato-Ruś, t. j. Rusini mieszkający na południowej stronie gór Karpackich w Królestwie Węgierskim w Diecezyach Przeszowskiej i Munkaczewskiej, niemniej Ruś w Królestwie polskim, Województwie Lubelskim zamieszkała.

C. (Naród ten — перечеркнено). Wszyscy ci Rusini mówią jednym i tymże językiem, dzielącym się na rozmaite narzecza, których dotychczas nikt z uczonych opisać i rozróżnić nie starał się. Wszyscy wyznają obrządek (ruski — перечеркнено) grecki, częścią w połączeniu s kościołem Rzymskim, częścią w roskolnictwie, i w jednym staroruskim czyli słowiańskim języku służbę bożą odprawiają.

D. Im bliżej Rusini graniczyli s Polakami, lub w pomieszaniu z niemi żyli, tém większym odmianom uległ ich język: co w Dicezyach Przemyskiej, Chełmskiej i Łuckiej najłatwiej postrzedz się daje. Język ten można nazwać polsko-ruskim. Tok mowy, składnia i wyrazy są w znacznej części polskie, sposób wyrażania się tylko twardszy, z ruskiego pozostały. Im odleglej Rusini od Polaków mieli swe siedziby, tym czystsiej do staro-ruskiego zbliżający się zachowali język. Za-

Ти Спасе всего міра
Спаси жъ ны и дуслишъ
Господине гласи наше
Дай намъ въ шіемъ господине
Зжизнь а миръ вземн.

. ¹⁾ *Sädel's Pöhlens Stattveraenderungen*, Wien, 803. 3 Th. S. 132; *Каменскій, Исторія* стр. 412; *Kronika Institutu Stauropegialnego lwowsk.* w Ms. t. II, str. 106.

den język cudzoziemski, ani niemiecki od Kurlandyi i Inflant, ani Litewski, ani tatarski nie wywarł tak psującego wpływu na język ruski jak jednoplemienny sławiańsko-polski. Mylnie zatem ci twierdzą, którzy używany u pospólstwa język ruski w Galicyi, a osobliwie w Diecezyi Przemyskiej małoruskim zowią. Dla przekonania odsyłamy każdego, który przeciwnie utrzymuje, do Eneidy Kotlarewskiego małoruskim językiem napisanej.

E. Nazwaliśmy wyżej pod litt. C. język, w którym Liturgia się odprawia, księgi święte znajdują się, modlitwy w całej Rusi od czasu przyjęcia wiary chrześcijańskiej przez każdego Rusina odmawiać się zwykły, językiem staro-ruskim¹⁾, bo czyż można ze zdrowym rozsądkiem sądzić, ażeby Apostołowie Rusi nawróciwszy kilkanaście lub kilka Milionów do wiary S. narzucali im język lub też dyalekt obcy, mało co lub wcale niezrozumiały i żeby Włodzimierz Wielki poddanym swym kazał odprawiać modły w języku cudzym, który nie rozumieli. Bynajmniej i owszem! rozstropnie wnosić należy, że w roku 988 wszyscy Rusini mówili takim dyalektem jaki w księgach S. znajduje się, że ten język w przeciągu blisko 900 lat przez spółkowanie z innemi plemionami wyrobił się na taki, jaki teraz w używaniu jest. Dotychczas dyalekt wielkoruski zachował wszystkie prawie owego tak zwanego starosłowiańskiego języka wyrazy, jedynie tylko składnią, deklinacyami i konjugacyami nieco od niego różni się. Różnica ta jest nieskończenie mniejsza, niżeli między językiem niemieckim²⁾ (a językiem — *перечеркнуто*) w wieku 13, a językiem Szylera, Getego, Szellinga, Okena, a cóż dopiero mówić o języku niemieckim z wieku 10? Taka jest ta różnica jak między językiem polskim w pieśni Bogarodzica, Autora Psalterzy Królowej Małgorzaty, Reja, Trzeciowskiego a polszczyzną Stanisława Potockiego, Niemcewicza, Kamińskiego i innych wzorowych tegoczesnych pisarzy. Uległ język ruski poniekąd zmianie małej, lecz pisownia została niezachwiana, tą samą w wieku

¹⁾ Że język i pisownia w księgach liturgicznych w dawnych czasach nie słowiańskim lecz ruskim zwano, dowodzi uгода między Szwałbołdem Fiolem a Rudolfem Bersdorf w r. 1491 na rznięcie liter ruskich do wydrukowania Oktoicha przed Aktami Raździeckimi w Krakowie po niemiecku zawarta, przez I. S. Bandtkie w Hist. druk. krakow. str. 136 umieszczona. Litery te zwano tam rewsische Schriften, y tak u starych rewsisch, reussisch, rossisch, russisch jedno i to samo znaczyło, zaś ruthenisch, russinisch są płodem fantazyi czasów późniejszych. Wyraz Słowiański język służy w ogólności tak ruskiemu jako i polskiemu, czeskiemu, niemniej kroackiemu językowi.

²⁾ Czytaj: Sachsenspiegel i Schwäbisches Landrecht.

19, która była w wieku 10-tym, dlatego że oparta na abc-dle do natury języka słowiańskiego zastosowanym.

F. Język ruski posiada zaletę, której mu żaden inny język zaprzeczyć nie odważy się, to jest ma dwa do litteratury usposobione, wyrobione i mnogimi klassycznymi dziełami poparte narzecza, to jest staroruski czyli słowiański i wielko-ruski. W pierwszym posiadamy księgi cerkiewne, pismo święte, mnóstwo dzieł dawniejszych i późniejszych. Rusini węgierscy dotąd uprawiają go jako język literacki, w nim piszą i drukują dzieła. Komuż nie znany Autor Gramatyki i Krasomowstwa, który nigdy nie pomyślił Cyrylikę zamienić za Alfabet Łaciński; ale też za to Mrazowicz jest człowiek starej daty, a X. Łoziński zaś zwolennik ducha czasu! W drugim Wielkoruskim mamy niezliczoną ilość dzieł we wszystkich gałęziach nauk, litteratury, umiejętności, kunsztów i wynalazków. Jest on językiem rządu, prawodawstwa, administracyi i wszechnic! Nie ma miejsca zarzut, że niektóre narzecza ludu pospolitego różnią się poniekąd od tych dwóch literackich dialektów — naród niemiecki ma około (900 — перече́кнено) 90 tak dalece różnych od siebie narzeczy, że jedni drugich nierozumieją¹⁾, a przecież jeden jest tylko język niemiecki literacki w Wiedniu, Zurich, w Strashburgu, Frankfurcie, Lipsku, Bernie i Królewcu i Budzie. Nigdzie niem pospolili wiejski gmin czysto nie mówi, lecz mniej i więcej uczeni wszędzie go rozumieją, w nim dzieła i Akta publiczne (mówią — перече́кнено) piszą i czytają, i w nim kapłani po większej części nauki swe do ludu miewają. Nie wyprowadzamy my z tego, cośmy wyżej rzekli, wniosku, iż naganną jest rzeczą uprawiać pojedyncze dyalekty, lub pisać dla nich prawidła, albowiem i Niemcy mają niektórych narzeczy gramatyki, Idiotyka i słowniczk, ale stąd nie wynika, że Niemcy chcą przez to rozczepić i podruzgotać na drobne (kawalki — перече́кнено) ułamki kwitnącą swą litteraturę. Jest to chwały godne usiłowanie zostawić pisemną pamiątkę swej pracowitości, hołd przyniesiony rodzinnej okolicy, a częstokroć tylko literacka igraszka.

Te są nasze ogólne uwagi, teraz przystąpimy do szczegółowego rozbioru pisma X. Łozińskiego.

1-mo. Twierdzi ten szanowny pisarz, iż posiada kilka książek ruskich drukowanych polskimi czcionkami sięgających odległych czasów, które jednakże na nieszczęście bez początku i końca. Winszujemy mu posiadania tych starożytnych skarbów. Zaszczyt mu to przynosi, że chociaż młody, ubiega się za inkunabułami i odwiecznymi pomni-

¹⁾ Michael Scheindels: Abhandlung über die deutschen Mundarten, Literarische Anzeige, Jahrg. 832.

kami polsko-ruskiego drukarstwa! O ileż on szczęśliwszy od Nestora badaczów słowiańszczyzny, Dobrowskiego, który zwiedził Kijów, Moskwę, Petersburg, Upsal, Wiedeń, Krainy Serbów i Illyryjczyków dla wysłедzenia staro-ruskich książek, a nie popadł na te nieocenione kosztowności literackie, — nie tylko on nie był tak szczęśliwym, a nawet i późniejsi miłośnicy starej słowiańszczyzny, którzy jego poszli śladem. Wzbudza jednakże w nas wątpliwość, czyli ten szanowny mąż, który chce nam podać gramatyczne prawidła języka ruskiego, i pragnie w nim zaprowadzić nowe piśmiennictwo, posiada dostateczne wiadomości? byłby nam bowiem za pośrednictwem krytyki bibliograficznej i porównania czcionek doniósł, czyli te skarby jego typograficzne z prasy Sz wajbolda Fiola, Babicza, Mamoniczów, z drukarni Kryłowskiej, Stratyńskiej, Peczarskiej, Kijowskiej, bractwa Wileńskiego lub Stauropigialnego lwowskiego wyszły, bo te drukarnie właśnie należą do najdawniejszych na Rusi. Oczekujemy zatem tej literackiej rozprawy, która, kto wie, może znowu na stały ład sprowadzi ciekawego Dildina z Anglii, jeżeli jeszcze żyje, dla oglądania tych rzadkich zabytków dawnej sztuki drukarskiej języka polsko-ruskiego. Jednakże dopóki takowa rozprawa na świat nie wyjdzie, deklarujemy książki w rękę X. Łozińskiego znajdujące się za płody czasów późniejszych i w przeciągu między rokiem 1760 i 1800 drukowane¹⁾.

Typografia Lubelska u Trynitarzy i Gołębiowskiego w Przemyśle a może i inne tem podobne nie posiadając drogich druków ruskich, a chcąc zaopatrzyć w towar walęsających się po odpustach kramarzy, robiły te nakłady, za ich przykładem poszła drukarnia poczajowska i suprańska. Nie chybiły swego celu, towar popłacał, gawieź pobożna lecz ruskiego piśmiennictwa nieświadoma skwapliwie kupowała nabożne pieśni i modlitwy ruskie.

Powyższem osłabiliśmy poniekąd twierdzenie X. Łoz., jako w odległych czasach używany był Alfabet polski u Rusinów, a przeciwnie dowiedziemy, że od najdawniejszych czasów był język i Azbuka ruska w prowincjach niegdyś polskich nietylko w księgach i obrzędach religijnych, lecz nadto w prawodawstwie, sądownictwie, dworskich i potocznych listowaniach, więcej jak w dwóch trzecich tego państwa aż do połowy 17 wieku, a nawet i później w używaniu. Oktoich, pierwsza książka słowiańska, która w 1491 wyszła z pod prassy na ziemi

¹⁾ Najdawniejsza książka ruska czcionkami polskimi drukowana były Ecphonemata liturgii greckiej X. Ohylewicza w Wilnie u Bazyljanów. Lecz nie tu miejsce przytaczać śmiało marzenia, które były powodem do tego dzieła.

polskiej, kyrylicą drukowana u Szwajbolda Fiola; Statut Litewski z r. 1588 u Mamoniczów podobnie i czcionkami i językiem ruskim; sprawy wszystkie w sądach województw Wołyńskiego, Braclawskiego, Czerniechowskiego, Podolskiego, Kijowskiego, a nawet poniekąd ruskiego, i Bełzkiego, tudzież na trybunałach Lubelskich w języku i pismem ruskim odbywały się, o czym w Aktach Bernadyńskich we Lwowie, u Bazylianów tamże i w Archiwach Stauropigialnych naocznie przekonać się łatwo, zaś w Archiwie Stauropigialnym czytać można oryginały korespondencji książąt Ostrogskich, Wiszniowieckich, Różyńskich, Sapiehów, Sołomireckich, Hrabiów Chodkiewiczów, Tyszkiewiczów, tudzież Metropolitów i Biskupów w języku i pismem ruskim; wreszcie i Metryki wszystkie po parafiach aż do rewindykacji Galicyi tymże językiem i pismem były prowadzone.

II. Twierdzi nasz zacny Reformator, że Rusini, od chwili, w której pisać zaczęto, aż do naszych czasów nie mieli gramatyki. Jeżeli mowa o dyalekcie małoruskim lub przemysko-ruskim, można to twierdzenie przypuścić, bynajmniej zaś na ów czas, gdy o języku ruskim w ogólności rzecz się toczy, w takim razie mieli Rusini gramatykę grecko-ruską we Lwowie 1591 drukowaną, gramatykę Wawrzienia Zyzanii z r. 1648 i 1719, petersburską Maxymowa z r. 1723 i tyle innych tak gramatyk obszerniejszych jakoteż i małych gramatyczek, bukwarami zwanych. Lecz przypuśćmy wreszcie mniemanie X. Łoz. za prawdziwe, nie wysnujemy ztąd wniosku, ani tego, że język ruski niezdolny do literatury z powodu niedostatku gramatyki, ani też, że należy odsądzić Rusina od prawej własności, to jest Cyrylijskiego Alfabetu. Ależ i Polacy pierwiej mieli krasomowców, poetów i historyków w swym języku, niżeli gramatyków. — Kopczyńskiego gramatykę poprzedzili Górnicki, Skarga, Wujek, Kochanowski, Bielski i innych pisarzy mnóstwo tak zwanego złotego wieku polskiej Literatury; i bardzo naturalnie: muszą poprzedzać wzorowi pisarze gramatyków; bo ich dzieła podają przykłady i prawidła składni i toku języka. To prawidło, że praktyka poprzedza teorię, służy i dla innych umiejętności: pierwsi były narody, państwa i rządy, niżeli pisarze o sztuce rządzenia, polityce i prawie narodów: pierwiej były sądy i sprawiedliwość niżeli pisane Kodexa i procedury sądowe. Opierając się na tem, cośmy świeżo przytoczyli, życzymy, aby nasz Reformator idąc świętem swem powołaniem, stał się ruskim Skargą, a snadno biorąc za wzór jego przyszłe dzieła, znajdzie się później i ruski Kopczyński.

III. Zamiłowany w swem marzeniu ks. Łoz. zanadto wysokie zalety przyznaje łacińsko-polskiemu abc-dłu. Nie tak myśleli starzy Polacy. W czasie gdy literatura ich w pełnym znajdowała się kwiecie do

połowy 17 wieku, używali w swych drukarniach liter szwabachskich, gockimi u nich zwanych, a grono najświatlejszych mężów w wieku 16 usilnie nad tem myślało i radziło, jakby można zaprowadzić w piśmownię polską inne nie łacińskie i nie szwabachskie litery, odpowiadające brzmieniu i potrzebie polskiego języka. Ciekawe drukiem ogłoszone w tej mierze dziełko znajduje się w Bibliotece J. W. Tytusa Hrabiego Działyńskiego.

Przystępujemy dalej do szczególnych zarzutów przez ks. Łoz. piśmowni ruskiej poczynionych.

ad 1-mum. Litery są znakami brzmienia itd. Zarzut, że w literach ruskich Б, В, Д, буки, виды, добро, nie tak łatwo pojąć prawdziwe brzmienie tych współgłosek, jak w polskiej nazwie b, w, d, z, be, wu, de, zet zdaje się być dosyć pozornym, nie tak jednakże gróntownym, ażeby same charaktery wytepić należało. I polskie be, wu, de, zet ma oprócz czystego brzmienia b, d, w, z i drugą współbrzęczącą głoskę. W pierwszych dwóch literach głoskę *ê*, w trzeciej głoskę *u*, a w czwartej aż dwie głoski *e* i *t*. W składaniu jednakże czyli sylabizowaniu musi Polak opuszczać ten pośledni głos, podobnie jak i Rusin. Nikt dotychczas nie zarzucił polskiemu, łacińskiemu lub niemieckiemu językowi tej niedogodności, uczy się dziecko zaraz w sylabizowaniu, że słowo — osioł nie wymawia się oesioeł — lecz osioł, a słowo baty nie beatey, lecz po prostu baty. Trudność i u Rusi jeżeli jaka zachodziła, tylko w nauce sylabizowania objawiać się mogła; lecz i temu już w gramatyce wielkoruskiej zaradzono i litery Аз, буки, виды, добро, żywите, słowo itd. zowią się teraz a, be, we, de, ze, se itd., o czem przekonać się można z petersburskich i Moskiewskich Gramatyk — tudzież gramatyki Tapego.

Byby zatem ks. Łoz. podał był projekt do zmiany w bukwarach nazwy liter n. p. zamiast буки — zwać też samą głoskę *be*, lub *bi*, lub *bo*, projekt jego na jakośkolwiek zasługiwałby uwagę: że zaś dla tej małej winy skazał na zagładę całą Kyrilicę, nie możemy z niem, bez nadwężenia sumienia, naszego głosu jednoczyć, albowiem przypuściwszy tę zasadę, bylibyśmy zmuszeni dla zachowania konsekwencji, może znowu kiedyś głosować z nim na zaprowadzenie w języku greckim i hebrejskim polskiego abc-dła, ponieważ i te dwa języki tenże sam pierworodny grzech mają, że ich litery zowią się Alfa, Beta, Gama. Delta, Alef, Bais, Cimmel, Dalet. Ostrzegamy za tem tak Greków jako i Hebrejczyków, by się z tej strony mieli na ostrożności. Niebezpieczeństwo niemałe, radykalni bowiem reformatorowie na małym nie przystają, otrzymawszy jedno sięgają po drugie.

ad 2-dum. Zarzut, że Kyrilica ma wiele liter różnych co do

kształtu, a jednakowych co do brzmienia n. p. s i z, o i w, o y i s, a i ь musiemy wprost za niestały i czyniącego tenże za płytko znającego język ruski ogłosić. Każda z tych liter ma aczkolwiek podobne, różne jednakże swoje brzmienie. Również i niemiecki język posiada ä, ö, e i eß; zdaje się, że te wszystkie litery wymawiają się jednym sposobem jak polskie e; lecz nie tak rzecz się ma, znający dokładnie język niemiecki inakszy daje głos w każdym z następujących słów jako to: Währe, Ehre, Er, Dehr. Tenże sam niemiecki język posiada takie litery.

d. 13/12 1834.

Mikołaj z Wetlina.

Супроти початкової дати 9/XII 1834, що може бути датою приступлення до описання статі, кінцева дата 13/XII 1834 буде певно датою закінчення, дарма, що стаття висядає недокінченою. На недокінченість вказує порівняння статі зі статтю Й. Левицького, написаною двома місяцями раніше, бо I/X 1834, хоч розісланою пізнійше в формі додатку до львівських „Rozmaitości“ ч. 52, з дня 27/XII 1834. Кмицикевич міг дістати її не що-йно з Rozmaitości-ами, але й раніше в Перемишли, де її на поручення еп. Снігурського печатано в капітульній друкарні. Він міг її дістати хоч би від того ультраліберального проф. Суліковського, про котрого згадуєть ся часто в Сахеровій реляції до гал. краєв. президії. І залежність Кмицикевичевої статі від статі Левицького очевидна — в змісті і в тоні. Та підчас, коли Левицький відповідає на всі пункти проєкту Й. Лозинського, Кмицикевич дає відповідь лиш на два, але і ширшу і різкішу. До того треба завважити, що цілий довгий вступ статі Кмицикевича, майже половина її, про згубний дух часу, була оригінальною працею. А в дальшій оригінальність автора, при залежности від Левицького, проявляється не лиш в богатшій науковій апараті, в більшій кількості цитованих книжок (якесь письмо з бібліотеки Тита Дзялинського, граматика Максимова з 1723 і ин.), але і в таким різким вазначенню москвофільського національного погляду, що на основі того сміло можна вважати його батьком нинішнього національного москвофільства — навіть з його нетерпимостю, навіть з його уїданнем на дух часу і крайнім консерватизмом, навіть з його плутаниною в поглядах на мову. Левицький був більш поступовий. Виступаючи против реформи азбуки, сам робив перші кроки по шляху реформи, впроваджуючи в кирилицю нові букви.

Микола Дашкевич.

1852 † 20. I. 1908.

Ще жертва лихоліття, яке переживає українське культурне й суспільне життя. Ще одна сила українська, „обставинами“ відірвана від свого природного ґрунту, на яким вона могла бути так цінна і по-за яким вона дала культурному життю свого народу так мало. Як часто приходило ся нам останніми літами записувати на сторінках нашої часописи такі утрати, які викликали в нашій мислі, поруч жалю за утратою визначної наукової чи взагалі культурної сили ще й гіркі гадки — щоб той чоловік міг дати нашому культурно-національному життю, як би був хотів, як би був смів протиставити тим вітрам і бурям, що зносять всяке добро з нашого поля до всеросійського моря яке без того добра так добре могло б обійти ся!

Покійний професор київського університету Микола Дашкевич, що по довгій і тяжкій хворобі попрощав ся з сим світом сими днями (20 січня с. ст., в Києві), був Українцем з роду, Українцем з виховання, Українцем своїми науковими інтересами і безсумнівно — й своїми симпатіями. Але він не був смілою, боевою натурою, й ті українські симпатії його zostали ся платонічними, а їх владитель, ідучи, як кажуть Росіяне — „въ сторону найменьшого спротивленія“, старанно уникав всього, що могло б на нього стягнути закид „українофільства“. — І зістав ся тільки „українознавцем“.

Роджений на Волини, в 1852 р., в сімї сільського священника, він вчив ся в житомирській гімназії, а 1868 р. вступив до київського університету; симпатії тягли його до історії,

історії України особливо, чільний репрезентант котрої Володимир Антонович саме тоді (1870 р.) розпочав свої виклади в київському університеті як доцент. На предложену ним тему про Данила Галицького написав Дашкевич працю, нагороджену золотою медаллю, й звернув на себе увагою рідкою ерудицією й визначними здібностями дослідника-аналітика; для публіки се була книжка непридатна — занадто сильно примітки переважали над текстом, а текст перетяжали дрібні фактичні подробиці і цитати; але спеціалісти оцінювали в сих горах, нагромаджених в примітках, багатство відомостей і критицизм автора, а з українського становища було цінне зазначення — хоч і дуже скромне — окремішності політичного і культурного життя України. На другий рік (1874), на київському археологічному зїзді виступив молодий, двадцять-двохлітній дослідник з новою працею з тої ж української історії XIII в. — про Болоховську землю і болоховський рух. Він оцінював його як рух громадський, антикнязівський, і старався звязати з сим рухом, і хронологічно, і територіально, півнійшу козачину. Се було натягання, але така провідна ідея в ті часи, жадні до всякого прояву неофіційної історичної мисли, була оцінена високо — в кругах наукових, розуміється, та близьких до них: ся праця, як і дальші праці покійника, мали дуже академічний характер і для широкої публіки не призначалися. По тім на черві була праця про останні часи існування Галицько-волинської держави (друга половина XIII і перша половина XIV в.); автор читав реферат з неї в 1877 р. — про суспільний устрій на Україні в другій половині XIII і першій половині XIV віка, і з одної примітки (і з устних оповідань покійника) знаємо, що працю сю він мав написану, але вона лишилася не виданою.

Обставини університетські звернули в инший бік роботу молодого ученого: на катедру історії в київському університеті не було виглядів, натомість доцент всесвітньої літератури, Линниченко заохочував Дашкевича зайняти ся всесвітньою літературою, котрої катедра була не обсаджена. Дашкевич послушав сеї ради, й лишивши на боці українську історію, забрав ся до середньовічної романтики — в 1876 р. вийшла його дисертація про Грааль. По ній, здається, вернув ся він до роботи над тою темою про Галицько-волинську державу XIII—XIV в., але як я сказав, праця ся не була видана. Натомість поява праці Антоновича про Литовську державу XIII—XIV в. звернула увагу Дашкевича на сю тему; він друкує ряд критичних заміток до сеї

праці, продовжує потім деякими спостереженнями над культурним і національним життям в. кн. Литовського в XV—XVI в. (між иньшим тут стаття про Люблинську унію, що довго була найліпшою яка була для сеї події), і з них зложила ся книжка „Литовско-русское государство, условия его возникновения и причины упадка“ (1885). Потім вийшов ряд менших статей з української історії й літератури: „Былины объ Алешѣ-Поповичѣ и о томъ какъ перевелись богатыри на Руси“ (1883), де висунено гадку про звязь билин з козацьким епосом, „Первая унія Югозападной Руси съ католичествомъ“ (1884) — гарна робота про Данилову унію, „Приднѣпровье и Кіевъ по нѣкоторымъ памятникамъ древне-сѣверной литературы“ (1886) — про „Дніпровий город“ Готів.

Разом із сим працював Дашкевич над дисертацією про цикл „круглого стола“, що зачала ся друковатись 1886 р. Але на зовсім нові дороги звернуло його інтереси поручення петербурської академії — дати оцінку праці Петрова „Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія“, предложена на академічну премію. Забравши ся до сеї роботи з своєю звичайною сумлінністю й замилованнем до ерудитизму, Дашкевич дав в результаті під скромним титулом „Отзыва“ (1889) цілу книгу по історії української літератури XIX в., ціннійшу від самої книги Петрова. Справедливо завваживши, що книга Петрова трактує історію української літератури занадто механічно, „мало звертаючи уваги на органічний розвій“ (с. 16), і односторонно висліджує чужі, особливо великоросійські впливи, занедбуючи слідити внутрішній розвій української літератури, — Дашкевич у своїй праці поставив своїм завданням прослідити внутрішню еволюцію української літератури, і дав дуже цінний огляд провідних мотивів української літератури до половини XIX віку. Се була найбільша вкладка, вложена покійником в науку українознавства, і вона була прийнята українськими кругами незвичайно втішно, навіть ентузіастично. В тодішніх обставинах, коли українське слово упало під тягаром репресій і йому відмовлявано всякого права на існування, українська суспільність вдячно приймала від чоловіка компетентного, а при тім стороннього, українофільством не опороченного, отже авторитетного і в очах ворогів українства, оборону *raison d'être* української літератури, якою була книга Дашкевича. Правда, не обійшло ся в ній і без усяких застережень і уступок офіціальним поглядам на українство. Були й признання, що „въ желаніи поднять малорусскій

языкъ къ уровню образованныхъ литературныхъ языковъ было много искусственнаго“ (с. 229, за Костомаровим), що „переводная украинская литература не имѣетъ, надлежащей жизненности — если не имѣть в виду Галичины, для которой литература эта не лишена значенія“ (с. 225, за Петровим). Були й натаки „на ненависть, какую питають къ общерусскому литературному языку и общерусскому государству поборники полной исключительности мѣстной литературы“ в Галичинѣ (с. 226, для взірця показано на Огоновського), і спеціальні похвали „деяким ліпшим репрезентантам“ української літератури, що „не ограничивались узкимъ кругомъ провинціальной поэзіи, не погрязали въ тинѣ узкаго провинціализма и не замыкались китайскою стѣной“ (с. 232). Але цінило ся те, що давала книга в оборону прав горожанства українського слова, поезії, літератури, її внутрішньої вартости, цінности, оправданости — хоч би з якими небудь обмеженнями — тодішня ж українська суспільність так при звичаєна була вдовольняти ся малим !

„Украинской литературѣ не быть литературою общенародною и даже въ земляхъ, заселенныхъ исключительно или преимущественно малорусскою народностью, не занять первенствующаго мѣста, подобающаго литературѣ на томъ языкѣ, который сталъ въ силу вѣковаго теченія исторіи общерусскимъ. Потому даже мѣстное значеніе украинской литературы должно признать весьма ограниченный“ — заявляв автор в своїх кінцевих виводах, але зараз додавав :

„Но, при всемъ томъ, найдется мѣсто для малорусской литературы даже въ случаѣ все большаго и большаго роспространенія общерусской грамотности. Справедливо ли было бы заграждать уста поэту, который, вдохновляясь природою родного юга и жизнью и поэзією южнорусскаго народа, тѣмъ языкомъ, на которомъ „...мати співала, якъ малого сповивала, зъ малымъ розмовляла“, заговорить рѣчю Шевченка, будетъ „думать, читать и чужому научаться и своего не цураться“? Такого рода поэзія не будетъ вступать въ конкуренцію съ общерусскою и не будетъ вытѣсняема послѣднею, потому что у нея есть своя частная сфера вдохновенія и вліянія. Виѣсть съ тѣмъ предѣлы ся тѣже, что и у всякой другой поэзіи. Въ этомъ смыслѣ тезисъ объ отсутствіи „широты дѣйствія“ украинской литературы подлѣжитъ ограниченію и врядъ ли можно согласиться съ мнѣніємъ, усвоающимъ украинской литературѣ роль литературы преимущественно просто-народной. Противъ этого мнѣнія говоритъ не только украинская литература послѣднихъ лѣтъ, но и весь ходъ развитія новой украинской литературы“ (с. 226).

І далі:

„Въ общемъ эта литература должна быть признана не искусственнымъ, а естественнымъ продуктомъ мѣстнаго развитія. Содержаніе украинской литературы было изначала при высшей художественности творчества народное... Изученіе народности и преимущественно народная поэзія была живымъ источникомъ украинскаго литературнаго творчества. Вслѣдствіе того украинская литература отличалась нерѣдко оригинальнымъ содержаніемъ и оригинальнымъ стилемъ и была запечатлѣна оригинальнымъ колоритомъ уже начиная съ произведеній Котляревскаго. Она начала розвиватися сравнительно быстро съ 1816 г. подъ вліяніемъ углубленія самопознанія и самосознанія въ Украинѣ. Съ 30-хъ годовъ русло ея теченія значительно расширилось и количество составныхъ элементовъ ея увеличилось. Подражанія и заимствованія не могли не имѣть мѣста въ украинской литературѣ, какъ и во всякой другой, но въ общемъ эта литература подражательна настолько, насколько подражательна всякая новѣйшая истинно-народная литература: заимствованія не устранили народности. Послѣдняя была главнымъ двигателемъ началомъ; различныя вліянія претворялись самостійно“ (с. 227).

В сѣм напрямі переведений дослїд над українським письменством здобув велику вдячність покійнику від української суспільности Росії.

Війшовши при писанню сеї книжки в історію початків нової української літератури, Дашкевич потім вертав ся ще до них, спеціально до Котляревського. В 1893 р. заявила ся його стаття: „Вопросъ о литературномъ источникѣ украинской опери И. П. Котляревскаго „Москаль-Чаривный“, в 1898 „Малорусскія и другія бурлескныя (шутливыя) Энеиды“, в 1901 „Старѣйшій списокъ „Малороссійской Енеиды И. П. Котляревскаго“; обіцявъ він статю про Котляревського на юбилей Енеїди й до наших видань, але обіцянка ся зістала ся несповненою. Поруч того кілька статей по старій історії і письменству України — „Описание Черноморья составленное Эмидіемъ д'Асколи въ 1634 г.“, „Экскурсы въ область русскаго народнаго эпоса Всев. Миллера“, „Еще разысканія и вопросы о Болоховѣ и Болоховцахъ“, „Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г.“, „Рыцарство на Руси — въ жизни и поэзиі“. Ся остання праця входила в круг зайнятъ шебїжчика українською рицарською поезією, що займала його в молоді часи („Былины объ Алешѣ Поповичѣ“) й зайняла його в останні літа. В 1904 р. в ювілейнім збірнику Флорінського вийшла стаття його „Нѣсколько слѣдовъ общенія Южной Руси съ юго-славянами въ литовско-

польській періодъ ея исторіи, между прочимъ — въ думяхъ“, і трохи згодом „Олексій Поповичъ думи „про бурю на Чорному морі“, видрукувана для ювілейного збірника В. Антоновича (ще не випущеного) — остання праця покійника з українознавства.

Останніми роками покійник дуже живо займав ся ювілейними збірниками на честь різних київських учених. Він був ініціатором збірників на честь Флорінського, Кулаковського, Антоновича. І в честь його також був випущений збірник в 1906 р. п. т. Еґанос, зложений з праць переважно професорів і слухачів київського університету — того кружка, до якого належав покійник, — від України і українства далекого, або й неприхильного йому.

З устних розмов з покійником знаю, що його останніми діями займали гадки про видання його університетських курсів історії західноєвропейських літератур. План сей прийме на себе мабуть петербурська академія, що рік перед смертю вибрала покійного своїм членом і тепер заявила готовість видати невидані праці покійного. Між ними може побачать світ і деякі праці його з українознавства, написані вже давно (як та моноґрафія про Галицько-володимирські землі в другій половині XIII і першій половині XIV в.) і доповнять собою чималий ряд праць і статей покійного на ниві українознавства.

Михайло Грушевський.

Miscellanea.

Причинки до історії Мазепинщини.

I. Мазепа і король Станислав.

Виймок із реляції посла Плейєра (Pleyer) цісарєви (Москва 28 падолиста 1707).

Es ist alhier in geheimber red, daß Schweden durch den könig in Pohn an die ukrainische Coßackhen hat lassen offerieren, wan sie von Moscau abtreten und sich unter Pohlen widerumb begeben und wider Moscau den Krieg führen wollen, sie alle ihre vorige alte freyheiten geniessen sollen, die sie vorhero unter Pohn gehabt haben. D[er]owegen alhier ein[e] grosse sorg ist, weilen man wol weiß, daß man sie iene zeithero an ihren rechten sehr benachtheiligt hat, sie also solchen offerten leicht solten gehör geben.

Ся поголоска про оферту короля Станислава Мазепі може бути звязана тільки зі званою подією, переданою нам Орликом в його письмі до Яворського (Основа 1862, XI), що мала бути 16 жовтня 1707 р. в Києві. При тім Орлик оповідає, що гетьман велів йому написати про се повідомлення царєви і Головкину, мав їх сам переслати через свою мати і Войнаровського, в дійсности сього не зробив. В такім разі інтересно, звідки знали в Москві про се. Виходило б, що таки звістив Мазепа якимсь способом царські круги про лист короля, присипляючи тим способом чуйність їх та заробляючи собі на довіре. Одначе годі підозрівати неправди у звістці Орлика, бо дотепер не знана нам дійсно така письменна реляція. Хіба що ще знайдесть ся.

II. Мазепа у Шведів; царь і Запорожці.

Відомости з України (Суми 20 січня 1709) в додатку до реляції цїс. посла у Шведів Цінцендорфа (Zinzendorf):

Il arriva hier 19-me un Cosaque de l'armée des ennemis, lequel raporte, que Mazepa n'a pas aupres de luy [que] 200 soldats ent etat de servir, ses domestiques l'abandonnent tous les jours, et il est réduit à ce servir des Suedois pour la conduite de son equipage. Orlika, son ecrivain, fut dernièrement ches le comte de Piper de sa part le prier de luy faire fournir des traigneaux pour ses chariots. Ce ministre repondit, qu'il s'etonnoit, que Mazeppa qui est maitre et hôte de ce lieu là luy faisoit faire une telle demande; qu'il ne doute pas, qu'il ne trouvât plutost que luy les moiens de se retirer de la peine, ou il étoit. Les Suedois à peine luy laissent ils un moulin pour prevenir la necessité de ses gens. — Cent Cosaques de Zaporoskych arriverent hier icy pour feliciter sa majesté czarienne sur la naissance de cette nouvelle anné et luy faire offre de leurs services. Czaar les a recues tres favorablement, ils heurent l'honneur de luy baiser la main et furent en suite tres magnifiquement traittes chez sa altesse le prince de Menzikov.

III. „Арешт“ Мазепи у Шведів.

Виймок із реляції Цінцендорфа (Бреслав 28 січня 1709):

...welche nachrichten an den crohnfeldtherrn Schigniafsky durch einen expressen von dem czaaren sollen gebracht worden seyn, und zwar mit dem zusatz, daß der cossackhische feldherr Mazeppa zur belohnung seines abfahls bey dem könig in Schweden in harten gefängnissen verhaftt angehalten werde, umb weillen selber den könig in Schweden mit der armée so tieff hienein verleitet und das versprochene nicht zu praestiren vermocht habe.

Обі висше наведені звістки про те, буцїм то шведський король виявляв своє невдоволенє з Мазепи і велїв його стерегти або арештувати — вказують добре, де було жерело всіх тих сплетень, які ходили не тільки в тодішнім часї, але дістали ся навіть у новочасну історіографію (Костомаров, Фриксель). Усе те виходило з московських царських кругів для легко зрозумілих цілей. Се певно, що у всіх тих видумках нема нічого правдивого. (Пор. мою розвідку: Словацький висланник на Україні, ст. 39—40).

IV. Шведський слуга Мазети в Бендерах; Мазетині гроші.

а) Віймок із листа Д. І. Золдана (Soldan) до бурмітрафа Кохена у Штокгольмі, Бендери 30 жовтня 1709 (в перекладі):

Unser alter Mazeppa ist vor 2 Monaten gestorben, wessen Tod mir 200 Dukaten zuwege gebracht und mir wohl zu pass kommen, indeme das Geld hier sehr knapp und an keinen Wechsl zu bringen ist.

б) Віймок із листа Д. І. Золдана до аптикаря у Зудергольмі Штробеля (Strobell), Бендери 30 жовтня 1709 (в перекладі):

Ich danke meinen Gott, der mir noch täglich hier wunderlich versorgt. Ich hatte vor einer kurzen Zeit kaum 10 Taler in Kassa, allein der höchste Gott schickte es wunderlich, dass ich von Ihro Majestät bey dem alten Mazeppa verordnet ward, umb ein wachendes Aug sowohl auf ihm in seiner Krankheit zu haben, als auch auf seine Verlassenschaft, allein ich war kaum 8 Tage bei dem Alten gewesen, da starb der Alte und liess seinem Schwestersohn über 200.000 Dukaten nach, welcher so complaisant war und mir 200 Dukaten verehrte, die mir über die Massen wohl zu pass kommen, denn sonst forchte ich sehr, dass ich hätte krepieren müssen.

V. Арештованє А. Войнаровського.

1. З реляцій Меча (Metsch) кн. Євїєнови Савойському, Брауншвант 8, 11 і 13 грудня 1716.

а) Der in des moscovitischen residenten hause zu Hamburg bishero bewachtet gewesener vetter vom Mazzepa, namens Woynarowsky, ist des 3-ten dieses durch die hamburgische stadtwacht dem czarn in Altona ausgeliefert worden.

б) Der ihm (цареві) zu Hamburg ausgelieferte polnische cavallier Woynarowsky ist bereits nach denen moscovitischer trouppen in Mecklenburg abgeföhret worden, ungeachtet man ihm hoffnung zu seiner freiheit gemacht, und denselben dadurch verleitet hat, dass er selbst bei dem hamburgischen magistrat umb seine auslieferung an dem czarn ansuchung getan.

в) Von dem erstern (Tolstoy) vernimbt man, dass der czar den von der stadt Hamburg extradirten vetter des Mazeppa so gut als pardonirt und ihm auch seine arrestirt gewesene praetiosa und andere mobilien beseits wiederumb habe zustellen lassen, obschon er noch zur zeit wegen ein und der andern ursache nicht auf freien fuss gestellet worden sei.

2. З реляції Найдгарда (Neidhardt) кн. Євѣнови, Бреслав 21 грудня 1716.

Der in Hamburg arrestirt geweste herr Woynarowsky, welcher des cosackischen feldherrn Maseppa schwestersohn [ist], hat sich be-
reden lassen, dass er von dem magistrat selbst die extradition an den
czaar verlangt hat, worin derselbe umb so viel lieber condescendiret,
umb sich des impegnio bey I. K. M. wie auch des königs in Schwe-
den, deme er 1400 tausend rt. vorgelehnet, zu befreien; die ursache
warumb der czaar diesen cavaglier, welcher doch nicht sein unter-
than, sondern ein Pollack ist, vindiciret, ist, wie ich von wohl infor-
mirten vernehme, womit er diejenige, welche mit dem Mazeppa in
verständnis gewesen, und den prinz Czermettoff, welcher von jenen
grossen pensionen genossen, und auch andere betreffen möchte, erfor-
schen könnte, wie in gleichen des Mazeppa in Bialaczerkiew verlassenen
grossen schatz aufzufinden.

Акти I—IV взяті з Haus- Hof- und Staatsarchiv-a, останні з Kriegs-
archiv-a у Відни.

С. Томашівський.

До історії закріпощення селянства в Лівобічній Україні.

Закріпощене селянства на Гетьманщині — дуже цікаве я-
вище не тільки в нашій, навіть у всесвітній історії. Воно
свідчить про те, що існують якісь чинники, зв'язані з певною
добою історичного розвитку кожної держави, котрі неминуче
викликають подібний процес. Здається, після повстання Хмель-
ницького всі умови того часу сприяли заведенню демократич-
ного ладу, в якому не могло бути і місця „підданному“; наче б
то виходило, що слова народньої пісні:

Та немає лучче,
Та немає краще,
Як у нас на Вкраїні:
Що не має Жида,
Що не має Ляха
Не буде й Унії!

перетворюють ся в справжнє житє. Але все те здавало ся. Ве-
ликий народний рух злучив до купи різнородні верстви народу;
маючи на меті боротьбу з загальним ворогом, вони залишили

поки що без уваги свої окремі бажання. Вони чекали тільки, поки заспокоїть ся зворушене народне море, щоб кожному знайти свій власний шлях. Минуло декілька десятків літ і вже досить ясно можна було зрозуміти, який лад в дійсности панує на Україні, чи забезпечено в ній за селянством право землеволодіння і свободної праці.

Під кінець XVII ст. в актах тих часів ми знаходимо позначки, по яким можна довідатись, куди схиляється побіда: „посполство“ вважається вже рівнозначним з „черню“. Починається вже гостра боротьба між посполством і державцями, боротьба рішуча, бо ні одна сторона не хотіла, та й не могла навіть, згодити ся на компроміс. Се не була війна, де головну роль грає зброя і сила; тут перевага залежала від економічних умов. Державці мали в своїх руках нитки народньої праці, земельний фонд і гроші. Українські державці разом із заможними представниками міщанства ведуть торгівлю збіжем з Західною Європою. Поруч з сим в маєтностях державців зростає панщина і незвичайний попит на робучі руки. Перехід посполитих по їх бажанню з одного місця в друге стає вже шкідним для інтересів пана і через те починають ся заходи, щоб обмежити або зовсім знищити се право. Коли не довело ся використати для сеї мети указ 1738 р., бо указом Єлисавети 1742 р. посполитим знову було дозволено переходити, державська верства може нічого і не встигла б зробити в сім напрямі, як би не прийшли їй на підмогу економічні умови життя посполитих. Більша частина посполитих, живучи в державських маєтностях і не маючи засобів для ведення власного господарства, примушена була позичати у державців то сю, то ту річ потрібну для господарства. Звичайно, коли вони хотіли перейти в друге місце, державець був згоден одпустити їх лише тоді, коли вони вернуть йому позички — інакше їм доводило ся утікати потайки. Таким чином петля на шії посполитих все міцнійш і міцнійш обхоплювала її, а тим часом уряд видавав закони, відповідні бажанням старшини що до посполитих, бо й уряд був лише знарядом в руках державців. Так повстало при кінці XVIII в. повне закріпощення, признане і російським урядом. Тут ми подаємо один документ з другої половини XVIII в., з якого бачимо розміри „долга“ посполитих своїм державцям, через що вони не признавали за ними права виходу. Нам здається, що при занадто малім числі надрукованих джерел до суспільного життя на Україні, наш документ не буде зайвий.

Ясневельможному... Гпдну Гетману Малія Россіи обоих сторон Днѣпра... графу Кирилѣ Григореевичу Его Сіятелству Разумовскому покорнѣйшее допощеніе.

Владѣнія моего вмѣстѣ съ братьями моими бунчукового товарища Петра и сотника бакланского Михайли Губчицовъ почепского уѣзду деревни Личова жители Лукянъ Антошенокъ в братомъ, Григорій Ахоня, онъ же и Рыбалка, да господарь Личовского двора Исай Стефановъ синъ Мартиненокъ, кто сколько и чемъ должны, прилагается усего реестръ и оныя Ант—ки и Ахоня не уплатя съ того ничего, а Исай Стефановъ синъ Мар—нокъ будучи в Личовскомъ дворѣ — по найму господаремъ — съ 753 году мая от 7-го до половины 757 году, а съ того году живучи на селѣ въ той же господарской должности не адавъ с рукъ своего ховяйства, сойшли на жильѣ Нѣжинского полку въ селѣ Локоткахъ, Ант—ки и Ахоня съ женами и дѣтми за Гамалѣвскимъ монастыремъ, а господар Исай съ женою в попа села Локотковъ; и хотя я къ гамалѣвскому архимандриту Теокисту о видачѣ тых моихъ должниковъ нѣсколько разъ писалъ и людей моихъ за оными должниками къ нему архимандриту и къ означенному попу посилавъ, токмо онъ архимандритъ никакого мнѣ удовольствія не здѣлавъ, такъ же и помянутій села Локотокъ попъ господаря Исая не видалъ, отъ чего слѣдуетъ мнѣ немалая обида; того ради Вашей Ясневельможности покорнѣйше прошу помянутому архимандриту гамалѣвскому писат, чтобъ означенные мои должники безъ всякого удержанія были выданы мнѣ, такъ жебъ и попъ означенный локотковский предписанного господаря для здачи на рукахъ имѣваго ся на немъ господарства и учиненія надъ нымъ щету отдалъ безъ отговорочно.

1760 году, декабря 19 д. Бунчук. товаришъ Григорій Губчицъ.

Бунч. тов. Петра и Григория Губчицов подданние почепского уезду дер. Личова жителѣ именно: Лукянъ Антошенокъ въ братомъ, въ маткою, въ ихъ женами и дѣтми; Григорей Ахоня, онъ же и Рыбалка въ женою и дѣтми, не отдавъ многихъ домовъ владѣльческихъ, позабавравъ все нажитое изъ земель владѣльческихъ имѣние, то есть всякой скоть, одежу, посуду и протчіе домашние вещи, не уплативши порціоновъ і рационовъ, погнавши доми безъ вѣсти изъ деревнѣ повходили, якіи явились на жильѣ Нѣжинского полку сотнѣ Воронѣжской в селѣ Локоткахъ, и съ них что на комъ завѣситъ, следуетъ.

1759 году Атрохъ Антошенокъ взялъ ржи 1 чт.

758 году Лукянъ Ант—нокъ ржи 2 чт., овса на сѣмѣ 2 чт., солѣ на отжонѣ 1 безмѣнъ.

Ониж Ант—ки владѣльческихъ взяли на пенку себѣ денегъ на полтора берковца 5 р. 25 к. и не отдали ни пенки, ни денегъ.

Ониж Ан—ки пенки владѣлческой взяли для мочения, именно 759 году 4 шестерки копн, 758 году 5 копѣ и не отдали, копа всякая пятьдесятной пудѣ, а продавался пудѣ в тѣхъ годах по 70 коп. и того за пенку должны отдат 6 р. 30 к.

Порционних и рационних денег на них Антощенках завѣсит 7 р. 75 к., якие за них заложени.

Ониж Ант—ки дворѣ, в которомъ жили, совсѣмъ зъгноили, ценою оной билѣ въ 30 р.

Григорей Ахоня онѣ же і Рибалка ізъ синомѣ Михайломѣ :

759 году ржи одну чт., солѣ на отжонѣ 1 безмѣнѣ.

758 и 757 годовѣ ржи 1 чт. и 1 осмину.

756 году ячменю одну осмину, гречки 1 чт.

755 году ржи 1 чт.

753 на сѣмѣя 5 чт. и 2 чк.

Онѣ же Ахоня равними (sic!) годами владѣлческихъ денегъ забралѣ на пенку, для уплаты долговѣ и на хлѣбѣ 7 р. 30 к.

Владѣлческой пенки 757 году 3 копн, 755 году 4 копн брали мочит и не отдали; цена копѣ 70 коп., итого за 7 копѣ: 4 р. 90 коп.

Порционних и рационних денег на них в недоборѣ завѣситѣ 4 р. 35 коп.

Онѣ же Ахоня снесѣ сѣтѣ новую; цена 1 р. 15 коп.

Онѣ же Ахоня съ синомѣ дворѣ, въ которомъ жилѣ, совсѣмъ зъгноилѣ, стоялѣ оной 25 р., и садѣ совсѣмъ спустошилѣ.

Бунч. тов. Гр. Губчицѣ.

(Арх. Мал. Кол. N. 155; Хар. Ист. Арх. Черн. отд.)

Виктор Барвинський.

Із кореспонденції Р. Моха¹⁾.

В бібліотечі „Народного Дому“ у Львові є велика кореспонденція Рудольфа Моха. Доси скатальовано в однім відділі 645 листів, у другім 32 чисел панетіриків і документів. Майже половина скатальованої кореспонденції — се запросини з проповідями на похорони, празники та місії. Її характеристику подав уже д. Свистун²⁾. Більше півтретя сотки листів і записок іще не скатальовано. До історії галицько-руського відродження дає кореспонденція Моха тільки скупі причинки.

¹⁾ Уривок з праці, читаної на семинарі проф. Ол. Колесси.

²⁾ Вѣстникъ „Народного Дома“, 1903, ч. 50.

Низше подаємо все, що більш інтересне у сій кореспонденції. Вірш „Розлука“ та записка Могильницького цікаві як документи приятелювання Могильницького й Мох. Оба визначалися межи своїми товаришами гумором і дотепом, заприязнилися у семінарі і приятелювали і в пізнійшій гіркій життє¹⁾. В 1848 р. виголовили оба кілька дотепних промов у віденській каварні²⁾. Вірш „Розлука“ не має дати, але з великого числа надстрічних знаків, які характеризують його й рукопись Мотиля з 1841 р., яку набула Бібліотека Наук. тов. ім. Шевченка антикварською дорогою, можемо здогадуватися, що сей вірш написаний недовго по виході Мох з семінарії.

Першим віршом Мох, який опубліковано недавно, був панегірик „Въ знакъ вдячности вельможному всечестнѣйшому милостивому пану Якову Геровскому і т. д. 9 октовр. 1840 яко въ день ієго тезоименитства“³⁾. Мох був тоді на четвертій році теології. Перо в руки дав йому не поетичний талант, не порив серця, що розхвилюване чуттєм виливаєть ся справжньою поезією, а тільки принагідні обставини, що втрутили його в тодішнє семінарське життя і визначили йому першорядну роль між товаришами⁴⁾. Коли ж узяти під розвагу тодішню моду на панегірики без змісту, легко пояснити, чому в трьох брошур, виданих Мохом зараз 1841 р., дві містять панегірики. Тоді появилася зпід пера Мох написаний гарною на той час народньою мовою „Мотыль на малорѣскомъ языкѣ“ (39 ст.), а крім того „Вдячно-радостный стѣхъ въ дѣнь высѣкого Тезоимениства... Іоанна Снѣгурского“ та „Жаль по Францу де Фронсбергъ Баблю“⁵⁾.

Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка має рукопись Мотиля з 1841 р., в якому нема віршів, що є в друкованім:

¹⁾ Справозданє Дир. ц. к. гимн. акад. за р. 1886/7. Константинъ Лучаковский: Анто́нъ Любичъ Могильницкій, его житє, его значѣне, стор. 21.

²⁾ Кореспонденція Мох I, ч. 617. Сей лист опублікував д. Созанський: 3 літер. спадщини В. Ільницького, стор. 48 (Записки Наук. тов. ім. Шевч. т. LXVI). Справозданє оп. cit. ст. 37.

³⁾ Вѣстникъ „Нар. Дома“, 1904, ч. 252.

⁴⁾ Ів. Франко, Рускій театр въ Галичинѣ, Зоря 1885, ч. 23, стр. 268 і 269; Perłowski, Teatr ruski w Galicji, Львів 1887, ст. 7.

⁵⁾ Библіографія Левицького т. I. Автор не поданий тут, але що „Жаль“ написав Мох, говорить про се Осип Левицький у статі: Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur, Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft, 1844, 6 Heft, с. 208.

До милостивыхъ читателей ст. 2, Выправа для мотыля 3—5, Богъ, Дббре тамъ, де насъ нема, На добраночъ, До пріятеля. При кінці рукописи: Мотыль малорѣскимъ языкомъ Ръ Мхъ 1841 (637, Imprimatur, Lemberg 25. Juni 1841) є замітка:

Незабавомъ зновъ дамъ знати,
Де ся буду обертати,
Сли ласка буде читати.

Ся замітка відносила ся до якихось віршів, які приготавлював Мох. До 1848 р. не появило ся друком нічого більше. Але що Мох не переставав писати свої спеціальности — панетіриків, доказом того його панетірик, писаний досить чистою народньою мовою, що зберігаєть ся у бібліографа Левицького: Слово оутѣшенія їго Превозходитъву Преосвященнѣйшому Михаилу Метрополітѣ і т. д. ...высочайшимъ почтеніємъ ѿ глыбокимъ смиреніємъ у стопъ зложеное дня 8. Ноембрія ст. г. 1844.

Крім численних правописних похибок різнитъ ся рукописъ Мотила іще тим від друкованого примірника, що друкований текст попсований більше в некористъ духа народньої мови: больше зам. ббльше, соль зам. сбль, чоботь зам. чоббтъ і т. д. Коли Осип Левицький міг похвалити ся в брошурі, в якій похвалив конфіскату ѿ ціле поступованне властей з Русалкою Дністровою¹⁾, що за його приміром на означенне в правописи **о**, яке перейшло в **і**, зачали вживати знаку **Ѡ** Гриневецький, Сероїчковський, Лисинецький, Добрянський, Лозинський, Лаврівський і Мох, та поставив виданне Мотила на доказ, що на означенне такого **о** не треба приймати за Максимовичом знаку **Ѡ**, бо так писав Мох початкове **о**,²⁾ — се може дати привід до здогаду, що псованне Мохової мови в ненароднім дусі — робота Левицького або когось з його прихильників. Тим і можна пояснити замітку на стор. 39 друкованого Мотила: „На пис’мо не уважайте **Ѡ**къ дѣ мѡвлатъ, тѡкъ читѡйте! пр. Богъ — Бѣгъ, возъ — вѣзъ, ѡтъ — вѣдъ, домъ — дѣмъ, пчѡлки — пчѣлки, громъ — грѣмъ, ѡнъ — вѣнъ, все — всѡ і т. д.

Вплив українських збірників народніх пісень, а далі й перших літературних праць закордонних Українців, який так сильно відбив ся на Дністровій Русалці і Головацького Вінках, можна девчім завважити і в Моховім „Мотилі“. Народній ха-

¹⁾ Listy tyżące się piśmiennictwa ruskiego w Galicyi, Перемишль, 1843, стор. 11. ²⁾ ibidem, стор. 10.

рактер поезій Моха не подобав ся Дідицькому і дав йому причину до вислову, що „изданный въ г. 1841 во Львовѣ сборничокъ мѣлкихъ стихотвореній другого (в порівнанню із Осипом Левицьким) русского поэта о. Рудольфа Моха подъ з. „Мотылъ“ яко плодъ въ каждомъ взглядѣ слабый и малоцѣнный — не удостоился вниманія ни у современниковъ ни тѣмъ менше у потомства“¹⁾. Одначе сей вислів опрокидують і рецензент статі Дідицького та й згадки в кореспонденції Моха. Рецензент признає, що вірші Моха, що правда, слабенькі з естетичного погляду, але мають сю висшість над творами Левицького, що висказують бодай якусь зрозумілу всім гадку й то у сьвіжій чисто народній мові²⁾. В пору писання рецензії можна було їх іще перечитати, передівсім „Школяря в дорозі“. А Михайло з Милованя (Винницький) ось як висловляєть ся про Мотиля (6/7 1845, коресп. Моха): „Жаль ми лишъ Тебе, бо въ Тебѣ вся надежда была. Мотылъ твой красно принятій подобалъ ся дуже і жаль велики, що всюди не булъ обѣзнани“³⁾. З віршів Моха в Мотилю подобав ся найбільше „Школяр у дорозі“, про що свідчать вістки в кореспонденції. Оба панетірики Моха, що появили ся в 1841 р., зраджують значні сліди впливу церковних набожних пісень, що ввійшли в части до Богогласника, а звідси до скороченої редакції т. зв. Гласопіснця.

Із семінарських мурів виніс Мох також любов до драматичних представлень. Можна припускати, що виголошувані ще в семінарії Мохові діяльоти ввійшли до пізнійших комедій⁴⁾. Одначе певне се, що коло 1845 р. працював уже Мох над Справою в селі Клекотині, як бачимо з листу Михайла (Винницького) з Милованя (6/7 1845), де він робить собі „надежду, же (Мохова) Сварка щере принята будетъ“. До викінчення сеї комедії дає Мохови імпульс уже новий розбуджений рух у Галицькій Україні в 1848 р. Мала бути в трьох актах, але друком вийшла без поділу на акти, тільки зазначено відступи через I, II, III. До її викінчення заохочував Моха Головацький Яків:

¹⁾ Михайль Качковскій и современная галицко-русская литература, стор. 71.

²⁾ Правда, 1877, ч. 3, стор. 101.

³⁾ Ще нині деклямують старі священики з ентузіазмом Мохів вірш: До дуба, оповідаючи при тім його численні фацеції.

⁴⁾ Автор „Історіи основанія и розвою русско-народного театру въ Галичинѣ“, Коломия 1904, стор. 5, каже, що Мох виголошував у семінарії деякі уступи зі своїх комедій.

„Брате! пробудивсьєсь мя ѣзъ просоня до того абымъ кѣнчилъ Сварку. По виѣздѣ Твоємъ зробивъ емъ ажъ до Баб — а конституцыя во томъ роцѣ додала духа и одваги и Богу слава докѣнчило ся. Вже ся первый аркушъ печатає а дасть Богъ за пять недѣль поѣде ѣдеи меже люди. Суд о ней воставляю Вамъ и людемъ добремъ, а сподѣюсь же охотное пріятѣ єй буде доказаніємъ чи ударилъ емъ въ сердце народное“¹⁾.

Скоро тільки дійшло число „Зорі Гал.“, де оголошено передплату на Клекотинську Справу“²⁾, до рук читачів, написав до Мох лист о. Йосафат Кобринський, який також друкуємо. Тимчасом друк „Справи“ поступав дуже пиняво. „Справа въ селѣ Клекотинѣ кис'не и кисне. Годѣ ся вже дочекати! — пише Мох до Головацького (Лагодів, 13 вересня 1848, Коресп. Гол. ч. 1300) — доси 2 аркуши выдруковано, такъ тупо иде, же вже и терпеливости нестает далѣ. Накладъ буде выносилъ до 550 рень. ср. 4500 книжокъ казалъ емъ бити. Предплатителей до сего дня маю 300 и щось, бою ся зломанія кроку, бомъ ся загналъ далеко“. Передплатники непокоїли Моху й ожидали з великимъ несупокоемъ появи книжки. А тут наче на глум 31 число Зорі за 1848 р. принесло вістку, що друкуєть ся щойно четвертий аркуш „Клекотинської Справи“. А коли з початком січня 1849 р. було тільки пять аркушів готових (Зоря Галицка, 1849, ч. 1), сам „сочинитель“ робить надію „честнымъ передплатителямъ на „Справу Клекотинську“, що її „чей коло с(т)рѣтенія вымучуть и выпустятъ“³⁾. По великихъ короходахъ скінчив ся друк „Справи“. Та рівночасно попав автор у нову халепу. Друкарня не хотіла видати йому книжокъ безъ заплати або бодай безъ поруки, що заплатить ся належитість. Передплата не покрила навіть одної четвертини видатків, „бо ся не разъ, не два, не десять, ба безъ рѣкъ не двадцять ѣздило, абы го якъ дитину ѣдвѣдати, наказати и пр. а все не съ голими руками“⁴⁾. Тому Мох удав ся із прошеннєм до „Головної Руської Ради“, що на 89 засіданню з 18 мая 1849 р. заручила за автора, а гроші за продані примірники мали йти доти на сплату довгу, поки

¹⁾ Львів, 8 серпня 1848. Кореспонденція Головацького ч. 1273. Сей лист увійде в II т. Коресп. Голов. — дра Студинського.

²⁾ Зоря Галицка, 1848, ч. 7. Оголошенє предплати на дѣло руске: Справа Клекотинська. Поема оутѣшно-печалное въ III дѣйствахъ стихами съ предесловіємъ сочиненія Р. М.

³⁾ 18 марта друкував ся щойно семей аркуш. (Кор. Мох.)

⁴⁾ Зоря Галицка, 1849, ч. 89: Умѣстка о книжцѣ „Спр. Кл.“.

цїлий не уморить ся. Від тоді зарік ся Мох розписувати більше передплату.

Лист Головацького до Моха дає інтересний причинок до галицько-руської журналістики. Зі своєї ініціативи бажали два рази перед 1848 р. Русини австрійської України видавати часопись. Осип Левицький, що від 1839 р. носив ся з гадкою видавати газету, подав у 1842 р. прошення до губернії за дозволом на видавництво: „Бібліотеки бесід-духовних“. Се видання не появило ся. Плян другого видавництва розбив ся знов на спорах за мову. Про се оповідав раз крилошанин Іван Жуківський, що все стояв за окремішністю нашої мови та народности, як він, Куземський, Семаш і Павенцький війшли ся були раз перед 1848 р., аби нарадити ся над виданням часописи, та ніяк не могли згодити ся, в якій мові її видавати. Жуківський був за мовою Шашкевича, Квітчиної Марусі, що була вже тоді знана, Куземський за мовою біблії, виданої у Перемишлі, а Семаш за „чистим старословенським язиком“, бо йому здавало ся, що та мова не сестра, а мати руської мови й до неї треба назад повернути¹⁾.

Крім сього пробував і австрійський уряд два рази заложити літературну часопись для австрійських Русинів, перший раз у 1842 р.²⁾, другий у 1848 р.³⁾. Проектована часопись мала називати ся „Галицкая Пчела“. Вона не появила ся, але на її місце почала з дня 15 мая 1848 р. виходити перша українська часопись в Австрії „Зоря Галицка“, яку субвенціонував австрійський уряд. Тоді то вдаєть ся уряд також до Головацького за посередництвом Моха, чи не хотїв би видавати руської часописи при польській газеті. „Поспѣшаю, пише Мох 13 вересня 1848 (Коресп. Головацького, ч. 1300) увѣдомити Тя чимъ скорѣйше о поспѣшныхъ, Богу слава, послухахъ sprawy нашої — радуи ся и весели ся вѣрный рускій сыну! Чи знаєшь, рядъ приятел'ный постановилъ при газетѣ польской додавати пис'мо руское часовое. Ходить о редактора. Я Тебе и предложилъ едного, и отобралъ емъ пріятное для мене слово, чтобы Тя якъ най-

¹⁾ Дѣло, 1891, ч. 167 і дальші: Галицке общерусске единство языкове.

²⁾ Свистунъ Ф. И., Проектъ первой австрорусской литературной временописи въ 1842 г., Вѣстникъ „Народного Дома“, Львів, 1905, ч. 4—8.

³⁾ Свистун, Второй проектъ австро-русской литературной временописи въ 1848 г., *ibidem* ч. 11.

скорше запитати ся, чи не схочешъ сего, хоть тяжкого, але для насъ дуже полезного тягару на себе взяти. Рядъ дає 400 fr. ср., бо не знає якъ ще на томъ виходити буде, але то менча съ тымъ, въ Львовѣ будуть вже каведры руского языка — Любезнѣйшій будешъ малъ поле выступити въ поданію допоможной руки для руской долѣ и просвѣщенія. Якъ найхутше дай мнѣ отвѣтъ, чекаю бо съ нетерпѣніємъ, абымъ булъ въ симъ одповѣсти тымъ, котрій на мене такъ солодкій обовязокъ вложили“. Головацький не дав довго ждати на відповідь, бо вже 16 вересня 1848 р. відписав лист, який друкуємо низше.

Якова Головацького цѣнив Мох дуже високо. Його називає в однім листі дорогою зірницею (ор. cit. ч. 1273). За його порадою хоче перероблювати Гоголевого Тараса Бульбу на трагедію: „Най Ти не буде во гнѣвъ, же полученіи Гоголя книги неотставляю Тебѣ доси, хочу бо такъ якъ єс'ми далъ раду учинити, а йзъ Тараса Бульбы трагедію улѣпити. Кобы ми не удало“. (Коресп. Голов. ч. 1273). Мабуть і не вдала ся Мохови перерібка Гоголевого Бульби на „трагедію“, бо ні в сучасній пресі, ні в його кореспонденції нема про се згадки.

Переписка Моху з Головацьким не перериваєть ся ще в р. 1850. Головацький удав ся до Моху з прошеннем прислати йому дещо для його хрестоматії. Мох не спішив ся вдоволити бажанню, тоді й зачав Головацький докоряти йому за недотриманне слова. Мох оправдуєть ся ось як: „Получивши (30 цвѣтня, 1850, „Кор. Голов.“) листъ Твой въ котромъ мнѣ выкидаєшь недотриманье слова — для недостатку часу неувинняю ся широко — дасть Богъ здѣлаєшь мнѣ честь приѣдешъ до насъ на свята — тогда наочно пересвѣдчишь ся, же не бувемъ въ силѣ обѣтници исполнити — ктожь лучше осудить якъ не Ты, же для умѣстки въ Твою хрестоматію щонебудь вкладати не вѣльно — а для сочиненія желанного нужно свободного духа и време́не — разъ „non omni hora homo sapit“, а неразъ хоть сапитъ однакожь не до всего удатный“¹⁾. В тѣм самім листі просить Мох Головацького привезти йому „Исторію малорускую нашего народа“, бо йому „ся все щось въ головѣ перевертає, же щось зъ помощевъ Бога уродить — но безъ средствъ ненадѣєть ся щасливого породу“ — а боїть ся, „щобъ не прейшовъ часъ та не выстигло въ грудихъ тогда и почавшее во чревѣ его заснѣти-лобы ся“. В Головацькім хотів знайти Мох серце, і його ціле щастє в тѣм, аби знайти серце, що порозуміло би його так, як

¹⁾ Матеріяли для Букваря просив у Моху також Кульчицький, якого лист подаємо в додатку.

належить ся (3 мая 1850, „Кор. Голов.“). Але Головацький, який уже тоді сам лукавив у своїм серці, не надавав ся до такої ролі.

Завзятий прихильник зближення руської правописи до фонетики на зборі „русських учених“, що своїм виступом і віршом — сатирою на „Йорифілів“ вбив ся в тямку присутних і був предметом овацій і демонстрацій, відіграв свою ролю також як атітатор „русських рад“, також дуже часто з гумористичною забарвою. В 1848 р. просять його виготовити відозви і т. и., а один такий лист о. Козловського друкуємо також.

У своїй письменській роботі Мох не пішов далі поза панетірику й горівку¹⁾. В кореспонденції єсть вістка, що він мав перетравестіювати Енеїду — се видно з листу Евг. Желехівського. Коли так, се був би один доказ більше впливу писань Котляревського на Галичину, про який говорить др. Франко²⁾. Та мабуть Котляревського „Енеїда“ дістала ся в руки Моха й він переписав собі її в часі, коли був на теології, і в такім разі вістка про Енеїду „сочиненія“ Моха, се вістка про копію „Енеїди“ Котляревського, або може під впливом останньої перетравестіював Мох Енеїду на свій лад (проповідь проти пиянства не виключена й тут) по 1848 р., коли й був намір видати Енеїду й в 1849 р. надрукувала „Пчола“ виривки з Енеїди. У своїй кореспонденції Мох не згадує про Енеїду.

Манія панетіричного віршовання ожила в Моха, коли засновано станіславівське єпископство, а ті панетірики зібрані в другій часті кореспонденції. Як дивив ся сам Мох на свою літературну роботу, показує найліпше бруліон його відповіді на лист дра Кл. Ганкевича з запросинами, щоб Мох узяв участь у виданню одної книжки 1886 р.

Були два наміри видати Мохові твори. В 1874 р. піддавав Мохови таку гадку гімназійний професор у Станіславові Евген Желехівський (сей лист друкуємо), а другий раз виринув такий намір на поминках по Мохови 1895 р. До повного видання творів мали додати докладну біографію, опис місійної діяльності й портрет. Се видання не появило ся, а другим накладом вийшла тільки „Клекотинська Справа“ заходом д. Хойнацького.

1) Ще найменше горівки в Справі в селі Клекотині, хоч і ту карикатура й пиянство роблять мужиків ледачими й дурними й затемнюють сатиру на польське знущання над хлопом.

2) Писання Ів. П. Котляревського в Галичині, „Записки Наук. тов. ім. Шевченка“, т. XXVI.

1. Незвѣсний віри Р. Мохъ.

Р о з л у к а.

(Час)ъ розлѹки зближа́ется, здоро́ви ся ѿста́н'т(е),
 Нашу прі́язнь, ѿ заба́ву, завше собо́ѣ згада́й(те).
 Ахъ, ахъ, праша́йте, вже розлу́цѣ прі́йшовъ ча(с)ъ,
 Ахъ, ахъ, згада́йте, же́мъ прі́ятель вѣ́рный ва(ш)ъ).

Чому неба несуді́ли, быс'мо въ є́дно́мъ заку́тку
 Щаслі́вѣмъ вѣ́къ пережи́ли, без розлу́ки ѿ смѹ́тку,
 Ахъ, ахъ, немо́гу ви́рокъ неба ла́яти,
 Ахъ, ахъ, въ доро́гу, мушу ѿ́тъ васъ ступа́ти.

Дві́, годи́ни, щаслі́вий, да́йте, щоб' васъ забу́ти,
 Щобы жа́лю тяжѣ́ного при розлу́цѣ нечу́ти,
 Ахъ, ахъ, вже ны́нѣ покида́ю смѹ́тний васъ,
 Ахъ, ахъ, въ годи́нѣ, го́ркій л'осъ розлу́чить насъ.

При васъ прі́ятелі ми́ли, щаслі́вость ми спрі́яла,
 И ко́ждый де́нь ко́жда хви́лѣ, весо́ла ся здава́ла,
 Ахъ, ахъ, въ доро́гу мушу зъ собо́въ жа́ль бра́ти,
 Ахъ, ахъ немо́гу, безъ слѣ́зъ на васъ згада́ти.

Хоть л'осъ на мя заво́в'ѣ́тся, на вкра́й свѣ́та заже́не —
 Прі́язнь на́ша неизмѣ́нится, ѿ вѣ́ттамъ васъ дости́гне,
 Ахъ, ахъ згада́ю, же́мъ щаслі́вий бу́въ при васъ,
 Ахъ, ахъ, ступа́ю, не чека́е прі́крі́й часъ!

(Бу)ду́ въ чужо́й сторо́нонцѣ на недо́лю н(арѣ́кавъ),
 (Же)мъ ся въ любо́й дру́жинѣ, на свѣ́й сму́локъ запѣ́знавъ,
 Ахъ, ахъ спогля́ну же́мъ жаслі́вий пробу́вавъ,
 Ахъ, ахъ, спомя́ну, щомъ ся зъ ва́ми забавля́въ.

Приближа́тъ ся въ добро́мъ ми́ру

Най васъ скро́плю сло́зѣми,

Бо не мо́жу прі́язнь щі́ру, вѣ́чнѣмъ дѣ́лити зъ ва́ми,
 Ахъ, ахъ, злуча́ймо, вѣ́рный се́рця ѿ ру́ки,
 Ахъ, ахъ згада́ймо завше ча́съ се́й розлу́ки.

Зво́л'те неба́ ласка́вий, бы́мъ ще то́й хви́лѣ дожи́въ,
 Вашу прі́язнь ѿ прихил'но́сть до́бримъ се́рдцемъ во́дслужи́въ,
 Ахъ, ахъ праша́йте, вже розлу́цѣ прі́йшовъ ча́съ,
 Ахъ, ахъ згада́йте, же́мъ прі́ятель вѣ́рный ва́шъ.

Моги́л'нѣцкі́й

Мехъ.

(Вірш писаний на чвертці сірого паперу. Рукопис знищений по краям, тому й доповнення означені скобками походять від мене).

2. Лист М. Козловського.

Честнѣйший Друзе! Въ часѣ собору нашего в Глинѣнахъ увѣдом-
ляемъ васъ, же въ Деканатѣ Олес'комъ до сего часу Ради руской не
було, однакожь дня 13. т. м. на соборѣ Деканалиомъ на внесеніе кил-
кохъ справъ руской съ сердца сприяющихъ священниковъ нашъ На-
ставникъ склонив-ся на сочиненіе ради деканал'ной въ мѣстѣ Олес'ку —
— въ томъ-то мѣсти, гдѣ факція ляцкая вже за глубоко въкоренила
ся. — На заведеніе Ради означений ден' 23 т. м. по полудню — Я на
жаданіе Декана маю виступити зо словомъ къ народови собранному. Есть
то для мене троха за важкей обовязокъ, но за для милости роду моего
скорѣйше подынаемъ-ся того обовязку. — Вы честный ревнителю въ ру-
ской справѣ, здаетми-ся жес'те еже въ Глинѣнахъ съ таковъ мовов ви-
ступовали — усердно за для того прошу васъ бысте ми по силѣ вашей
въ томъ взглядѣ допомогли. — Ваши мисли коротен'ко пис'момъ ис-
ображенни, притомъ надосланіе ми денекотрих засобѣвъ н. п. Rusin do
Polaków — Panowie Polasy — ѣ прочиныхъ, а особливне сама мова че-
резъ васъ при запроваженію ради Глинѣнської чтома, сталибими-ся ве-
ликою помощію до сочиненія помянутой мовы. О мое пис'мо под урочи-
щемъ: Заведеніе училища въ Утѣшковѣ прошу—до моныхъ бо Парохіанъ
здаетми-ся, же Духъ С. вступивъ, ѣ хотять подписати, а я немаю дру-
рого еѣмплара съ которого на ново могли бым ѣм прочитати. Увѣдомѣтъ
меня также, що о томъ Заведенію въ Львовѣ казали, — що нового чу-
вати, — якъ наша справа руска стоитъ — гдѣ подѣла ся рада русинов
Лисофостихъ, — що Лахи робять — чи вже шибиницѣ для русинѣвъ по-
робили — а може мис'латъ ся годити зъ русинами — а на кин'цѣ до-
песѣтъ що зъ вѣдня чувати? На Олтаръ отечества посилаю записаныхъ
черезъ мене 5. Репскихъ сребромъ, а на Вашего крикуна ци тамъ Справу
Клекотин'скую 3. Рен'скихъ 30. крайц. от сѣмох' отцѣвъ Духовныхъ Де-
канату Олес'кого, котрихъ ѣмена вамъ на особой картцѣ умѣщаю. —
На радѣ слѣд: Глинѣн'ской трудно же-бымъ бувъ — а може хотя за-
для повзятія информации до устроенія ради Олеской надѣду до васъ.
Бувайте ми здоровѣ и веселѣ — а я прибываю къ вамъ съ почтеніемъ
ѣ любовію братнею Михаилъ Козловски парох Утѣшковски. Утѣшковъ дня
16. Юлія 848.

3. Лист Я. Головацького.

Друзе сердечный! Въ правдивый клопѣтъ привѣвъ есь мене —
хлѣбъ ся лучае, а не знать якъ го вкусити — тай не знать чи пожит-

ний буде... Гонию ся въ гадками... Жадаєшь ђдъ мене признаня на редактора часописьма — а не написавъ есь, якого содержания має бути тое часописьмо; вѣдавъ и самъ не знаєшь: Сли содержания поучительного, забавного, не политичного и пр. то и гадки нема... а якъ скоро бы газету политичну, то нехай бы ми було вѣльно запытати ся, якои барвы?... Коли бы барвы ряду конституційного, то добре и я за тымъ, бо и я за конституцією демократичной Австрій... лишь бою ся, чи не треба пѣдъ часъ припадкомъ выречися коли свого переконанья, свого правого становища, яко Руссинъ, пѣдсувати ся пѣдъ яке ненаське знамя — зрадити тѣй хоругвѣ, котрѣй присягавъ ешь не теперъ, не передъ урядомъ якимъ людскимъ, але ще тогди, колими прійшовъ до сознанія, передъ совѣстію, передъ Богомъ, передъ судомъ роду свого — тои барвы не скину пѣзащо, не продамъ занѣякіи почести. — Волѣю вѣчне мовчати, бо навчила вже нужда въ глубинѣ сердца закопувати найсвятѣйшіи чувства и танти ихъ передъ лукавымъ свѣтомъ — якъ бытъ мавъ зрадити або скривити стремѣнье народне... Але куда загнала мене якась блудна гадка — пекъ еи — неслилабыся... Пробачъ побратиме, що така нѣсенѣтница написалася... Тадже Ты бы менѣ не предкладавъ, не радивъ, слобы що лукавого було. Отъ лучше коротенько вѣдповѣмъ, бо здаю ся на Твою честь и вѣрю Т. — Вѣдпиши Тымъ напамъ, котрѣ на Тебе здали се орудованье, що я принявъ бы ся сего обовязку — але думаю (и Ты то самъ признати хочешь), що изъ 400 зр. жити у Львовѣ въ жѣнкою и дѣтьми трохи поскупо буде. — Чую, отворяются катедры языка руского, менѣ радять Г. Зубрицкій и Борнѣкевич старатися о нѣ; я буду старатися — и сли одержу катедру, то одно при другий ладно и складно буде. И тобы доложити, що я якісь господарь, годѣ такъ перебраться якъ стѣй — я не горобецъ злетѣти въ гнѣзда Рѣчь тая вѣдай може заждати хотъ до Листопада, а може часописьмо зачне виходити ажъ въ початкомъ будучого року. За снмъ часомъ бы прилагоджовати матеріалы и помѣчникѣвъ шукати. Отъ така моя вѣдповѣдъ. Рѣшителный вѣдвѣтъ дамъ зустно за тыждень або найдалѣй за двѣ недѣлѣ, бо гадаю пріѣхати до Львова въ причины катедры... Тамъ ся розвѣдаю лучше о тѣмъ Часописьмѣ и скажу уже мое найкрайнійше слово. То недовго зачекати — а теперька освѣдчи, що лишь тое марикую собѣ, що заскупе утриманье для мене изъ 400 fr. у Львовѣ на таку дорожню. Пробачъ Друже, що я за Вѣнокъ запытавъ Тебе, бо я гадавъ що Г.—нъ Зубрицкій на мое колишне письмо до Него давъ Тобѣ 15 экс. Вѣнка II. ч. — коли нѣ — то я вже въ дому. П. Гушалевиць недалеченько вѣдъ мене, и часомъ и мене вѣдвѣджає. Мене заєдно Богъ навѣджає — отъ недавно поховавъ ешь сынка 1/2 рочного — другій вже похоронъ въ Хмелевѣ за пѣвтора року — третого Сынка

поховавъ смъ вже — осталася донька одиначка. — Изъ симъ словомъ прощай до зобаченья скорого — а тымъ часомъ цѣлую Тя сердечно а почтѣнной Твоей Господиповѣй засылаю свой низенькій поклонѣнецъ — а вѣдъ моей жены Вамъ обнимъ щире поздоровлѣнье яко широжичливѣи Друзи Як. М. Головацкій. Изъ Хмелевы 16/4 Вересня 848.

4. Лист I. Кобринського.

Любезный Друзе! Сильно Ты порѣс — а не мхомъ — здоровымъ зерномъ покрыл ся Ты. Ввечеръ получил я Зарю Галицкую — ляг в постель — и читаю — Вот тебѣ издатель Мехъ — Справа Клекотиньска — возигралося в мнѣ сердце — и думалъ и радовался — и сновъ передумовалъ чтобы того вѣсколька тысяча напечатати — и засмутился погадавши откуду денюшковъ возьмешь. Так то я сей зимы печатал у Вѣдни 4000 экс. книжечки под заглавѣемъ: „Гнѣй душа в господарствѣ, книжка о причинахъ недостатку гною, а потом о способахъ як на тое себѣ помочи“. — И схохъ¹⁾ я из жури як бы то роздобути тых смучих сороковцев. — Но Богу благодарю напечатано — и хорошо выглядит. Ты не хвалишь Справу Клекотиньску — а я не могу не сказати, что гнѣй, золото в господарствѣ. — Што брат, сдѣлаемъ сполку — спѣлка двох годует. Обдумали мы на руской радѣ способ, як себѣ должны помогати бѣдни писменник(и), чтобы ихъ произведенія имѣли покопку. И межи иными поставили мы мѣньбу на челѣ. Ты на примѣръ даешь минѣ за 100 f. ср. твоихъ плодовъ, а я сновъ за 100 f. ср. даю в замѣну моихъ. — Так твоей книжцѣ поставлена цѣна 30 ц. ср. за ексемпл. а я на свое, гнѣй, душа в господарствѣ поклад 10 ц. ср. за экс. — Дай минѣ брате 200 экс. твоей справы клекотиньской — а я тебѣ дамъ 600 экс. гною — хорошо?... Но колиж так то пришли до мене тыхъ 200 экс. под Адрес Н. Wereszczyński zu Kołomyja Kreisschulendirektor — а я пришлю тебѣ 600 экс. до Львова на руки О. Малиновскаго у св. Юрі. — Однакоже увѣдомили мене чрезъ почту, коли гадаешь до Коломыи высылати — аби я и свое могъ тебѣ посилати чѣмъ скорѣйше. Нынѣшній нашъ сочинитель есть также издателемъ, перевязчикомъ, книгопродавцемъ и Богъ знаетъ чимъ больше. Латинскіи духовніи у насъ в нашихъ рускихъ ризахъ св. литу(р)гю дѣйствуютъ — але имъ хвѣстъ видко. Литвиновичъ граеть Русина але и ему хвѣстъ видко. — Также нѣкоторымъ Деканамъ коломыйскимъ хвѣстъ видко. — За Нѣмцѣвъ въ камеральныхъ добрахъ що скажу — нѣбы они уже не боятся, и выганяютъ изъ лѣсовъ изъ пасовискъ камеральныхъ маржину, в которыхъ перше люди пасли (jure possessionis) — але и имъ хвѣстъ видко — бо якъ оногда собралися громады и стали старосту просити

¹⁾ ссохъ.

щобы и у них в селах камеральных була гвардія, и оружје выдано — для обороны своего имѣнія — то осѣлися, будьтобы их небуло. Так знаешь дѣдич все хоче бути дѣдичем. Но ты ихъ пишно отпортретовалъ в Клекотинцяхъ. Сатирина Твоя нива — упалося мнѣ твое словце на орла польскаго, перевод кавки волк баран лисица... и пр. Пиши... и не журися, чим будем печатати, Бог милостив, и св. Николай великій чудотворецъ. — У нас в Коломыи на безголовье учатся урядники азбуку — бо як бы ся сговорилъ пишет народ до них скорописею. Дивно, что консисторъ Ваканса и так много розпоряженій иностранным языком издаеть. Тогда коваль зельзо кует, поки тепле. Prior tempore, potior jure. А священникам супостатам уже нѣтъ гавкати на консистор, что мы не умѣем или не училися скорописи — бо и самы уряды полігическіи все руское удобряют, чтобы лишъ не вязати ся а права презентованы не в руках консистора совокупно с правительством... Что там чувати за школы, хотят ли сновъ по старому шлендриян спрашивати громадъ, дадут ли они с своей ласки ти dotazionserklärung, или будут они колись то мало по малу заводити, или может быти накажут чтобы в каждом селѣ была школа, и на том скончилось. В Коломыи уже три разы отыграло тамошное товариство Акторов под предводительством Лейтнера рускій театр. Два разы представляли: Наталька Полтавка а раз „Жовняр чаровник“ (Москаль чаровник) сочиненія Котляревскаго — а набито було народа — як въ Зарваницѣ на празникъ св. Івана Крестителя. Пришли минѣ 1 екземп. Клекотынской справы, хотя тотъ що из коректа а будем еще ю играти на театрѣ — пока не отѣхали актори. Шли почтою. Естли будешь гдѣ-то с Тимяком то скажи, что мы, и весь народ очень одолженъ ему за разговор его объ Уставѣ в Зорѣ ч. 3. помѣщенной. Лотоцкаго Якова пробуди от сна — та скажи, чтобы перекрестился и далѣе до дѣла от стражи утрення до вечера. Вашему Вицедеканови и сусѣдам твоим о. о. Пясецкому и Багриновичеву мое почтеніе. А честнѣй Супрузѣ Твоей поклонъ засилаючи отдаюся Твоему дружеству І. Кобржинскій. Сынок Твой будет славный сатирик? Здравствуй. 12 ок.

30 сен.

5. Лист Кульчицького.

Ваше Преподобіе. Всечестнѣйшій Господине. Комісія опредѣлена къ сочиненію книжокъ оучебныхъ въ рускихъ нашихъ училищахъ народныхъ, приноручила мнѣ сочиненіе букваря на методъ выглашеванія (Lauten Methode) по образу того рода книжокъ въ иныхъ языкахъ, въ нихже и стихотворенія поменшии обрѣтаются. Радбымъ и въ мой букварь щось подобнаго вмѣстити, але придатныхъ къ тому готовыхъ не обрѣтаю, а сочинити таковая мнѣ не дано. Вашему Преподобію будутъ знаю сего рода сочиненія играшкою, а народолобіе извѣстное додасть поети-

ческого одушевленія. Не откажіть прошу Вашего содѣйствія, и сочините колька баечокъ по взору Езопа, Красицкого або Ломоносова, або по личноу Вашомъ къ тому изряднѣйшомъ оспособленію. Кромѣ байокъ могли бы такожъ придатися коротеньки розкази, понятію и кругодѣйствию дѣточокъ отповѣдни. Былобы ми дуже мило порозумѣтися въ томъ лично съ Преподобіемъ Вашимъ, но способности вѣтъ къ тому; хiba бысте благоволили посѣтити мене: но рѣчь наглнѣ, ибо Выс. Министерство настае на скорое предложеніе того оучебника, и радъбымъ сего мѣсяця возванію тому отповѣсти. Понавляя прошеніе мое остаюсь съ достойнымъ почитаніемъ преподобія Вашего приклонный и радъ въ Львовѣ дня 10. по пов. ст. серпня 852. служитель Кульчицкій.

6. Лист А. Могильницького.

Лагодѣвъ 30-го серпня 1857. Любезнѣйшій Друже! Слибы кто кого щиро не милувалъ, Бѣгме! не фхалбы въ Цѣсарского гостыньця полѣ милѣ, щобы го въ Лагодѣвъ зобачити, и съ нимъ колька слѣвъ побалакати. — Отжежъ, коли я такъ сробилъ, и їдучи до Лѣвова, заблукалъ ся до Лагодѣва, — щожъ хочешъ любимый Друже о мнѣ судити? А що маю я о Тебѣ гадати, що маючи Уневъ подъ носомъ, а черезъ пять лѣтъ и чѣтырѣ мѣсяцей отъ моего посѣщенія досить часу, Унѣвъ хотьбы и що тыждень посѣщати. — Коньче пынѣ чѣхнухуесь въ дому, щоб' ся съ мною не видѣти! Нехай Ти Богъ тоє не памятає, и я иншою пѣмсти шукати не буду, хiba що въ Лагодѣва бѣльше не поверну! — Тымъ часомъ яко давного доброго Друга любити и почитати не перестану! — Хотий Ты о мнѣ певно нѣколи и не спѣишь! — Нехай Ти Богъ въ всѣмъ спослѣшествує. Бувай здоровъ! Антоній Могильницкій.

7. Лист Е. Желехівського.

Всечестный Пано́тче Добро́дѣю! Ваша, Всечестный Пано́тче дружелюбна жичливѣсть, яку зволпились менѣ уже при першѣй встрѣчи заявити осмѣляе мене удати ся до Вас Всечестный Отче съ прозьбою великою. Отъ моего знакомого, пана Рошкевича, адюнкта судового въ Станиславѣвъ довѣдавъ ся я, що Вы посѣдаєте травестію *Виргиліево́й Ене́йди* власного сочиненія. Мавъ онъ даже самъ читати тую травестію. Дуже заинтересувала мене тая литературна вѣсть, пѣзнавъ бо я вже давно въ утворѣвъ Всечестного Пано́тця великій даръ слова и способность высокоу на литературно́й нивѣ. До того могу сказати щиро, що Вы Вашими утворами — по бѣльшой части ввели мене въ скарбницю родимого руского слова и духа. Желаячи ѳтакъ и теперъ дальше корыстувати ся Вашими утворами въ найщиришѣй гадцѣ а въ прихильности до руского языка, будучи учителемъ его, — прошу усердно позво́лити перечитати

той утвѣръ, пересилаючи его ласкаво або просто до мене або черезъ пана Льва Луцкецкого. За недовгій часъ я въ подякою ѡдошлю Панотцеви Добродѣви. Дуже бымъ радъ дѣстати до пѣречитаня и иннїи сочиненїя Панотця. Гадаю що дуже бы добре було, слибы Панотець выдали повное собранїе Своихъ сочиненїй, такъ вже печатаныхъ (въ котрыхъ и „Мотыль и Справа въ селѣ Клекотинѣ“ вже суть бібліографичною рѣдкостїю) якъ и ненапечатаныхъ доси — а то свѣцкого содержания особно, а особно духовного. Самї бы Панотець упорядковали и виправили до друкованя; я въ моєи стороны єсмь завсѣгды на услуги Панотця Добродѣи и мѡгъ бымъ нараити корыстного накладчика. Повторяю мою умилну прозьбу и поручаючи ся ласкавої памяти вѣстаю Вашои Всечесности съ глибокимъ почтенїемъ жичливый слуга и другъ Евгенїй Желехѡвскїй, професоръ гимназіальный. Въ Станиславѣ 18 червня 1874.

8. Лист Моха до К. Ганкевича.

Всесвѣтлѣйшїй и Всепочтенїйшїй Гдѣне Докторь! Получивше на дняхъ высокопочтенное пис'мо, въ ширости сердца заявляю, щомъ ся собѣ сталъ загадочнымъ: „Кто єсмь? — Отъ Свѣтлѣйшого въ широко ученномъ мїрѣ гласно прославленного Мужа получить такъ лестное довѣрїе — не маю инчого выхода, тѡлько признатись по правдѣ, що не єсмь того достоинъ; бо якъ я въ житю моемъ не робилъ притязанїя на поета или лїтерата — такъ теперъ подь ледомъ старости тѣмъ менше чувствую въ собѣ силъ щобы — удовлетворити благороднѣйшому завозванїю. Для совѣстного моего оправданїя, добавляю, що Почтенїйшое Пис'мо получилъ я по почтѣ дня 10 т. м. со срокомъ до 20 т. м. предложити манускриптъ — въ моєимъ же приходѣ отъ октября настали дны плачу и риданїя по причинѣ Епидемїи выдеряющей немилосердно в' подь грудей матерныхъ любезнѣйшии дѣты, въ обятїй мужей найдорожшии жены и т. п. — а таки вопли не ободряють духа и сердца — недаютъ свободного полету мыслямъ. То суть причины задля которыхъ благоизволить по милости оправдати безсил'ность мою. Вашой Всесвѣтлости съ высочайшимъ поважанїемъ преданный слуга Р. Мѣ. 15/12 886.

Подав *Михайло Возняк.*

Наукова хроніка.

Студії А. Петрова по історії Угорської Руси.

„Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв. (Матеріали для історії Угорської Руси, I, СП. 1905, ст. 73).

„Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв., пояснительная записка. (М. д. и. У. Р., II, СП. 1906, ст. 88).

О подложности грамоты кн. Θεодора Коріатовича 1360 г. (М. д. и. У. Р., III, 1906, ст. 31+4 таб.)

Замѣтки по этнографіи о статистикѣ (М. д. и. У. Р., IV, СП. 1906, ст. 1—18).

Архивы и библиотеки Угорщины (тамже, ст. 19—20).

Памятки угрорусской письменности (тамже, ст. 21—50).

Угрорусскіе заговоры и заклинанія нач. XVIII в. (тамже, ст. 51—64).

Старопечатныя церковныя книги въ Мукачевѣ и Унгварѣ (тамже, ст. 65—71).

Як звести в одно все, що дотепер написано про історію, літературу, етнографію та статистику Угорської Руси, то реєстр вийде зовсім поважний; взяти хоч би Францева „Обзоръ важнѣйшихъ изученій Угорской Руси“ (Рус. Фил. В. 1901), який подає бібліографію (далеко не повну) по 1900 р. Одначе як би усей той дорібок пересіяти через сито наукової критики, то прийшлося би ствердити, що наукова вартість сеї „ученої“ продукції стільки мала, скільки її число велике. Переглядати при тім поодинокі заголовки праць про Угорську Русь — здасть ся, що дуже поважну пайку вложили тут російські учені. І знов, коли зміряти сей виклад критично — вийде, що як би обмежити ся на досліди російських учених, то про Угорську Русь знали б ми дуже маленько (не

говорю тут про праці Галичан, Угорорусів, взагалі Українців, що писали по великоруськи). Натомість все дійсно корисне науці виходило й виходить понайбільше з під пера австроугорських Українців (Головацький, Верхратський, Гнатюк, Франко, Грушевський, Свенціцький, Сабов, Жаткович й ин.), Німців (Бідерман), Шведів (Брох), Чехів (Пастернек), Словаків (Цамбель).

Зазначуючи се, не хочу відмовити всякої наукової вартости досліддам російських учених, ні — між тими єсть не одно цінне, тільки одно з них доривочне, инше збудоване на фантастичних основах (історичні дослідди Филевича), все закрашене національно-політичною тенденцією, т. зв. объединительною. Принагідний характер досліддів російських учених над Закарпатем показуєть ся найкраще з того, що межи ними знайшов ся тільки один, який займаєть ся постійно цілими десятками літ студіями над Угорською Русею. Се А. Петров, проф. Висших Жіночих Курсів у Петербурзі. Наведені висше заголовки статей — то увесь виявлений досі результат його досліддів на сім поли протягом 15-ти літ 1891—1906). Не можна сказати, щоб сей дорібок був багатий, але, видно — як на російські інтереси до Угорської Руси — він дуже поважний, коли сих 8 передруків та відбиток дочекали ся значної грошевої нагороди. Се зазначую як характеристичне, не думаючи зменшувати абсолютної наукової вартости дотеперішних досліддів А. Петрова. Перейду їх всі, вказуючи, що автор дає в них нового, чи то в матеріялі, чи в його обробленю, та являють ся скільки його статі останнім словом науки про даний предмет.

Почнемо історичним порядком, від „критичних заміток“ про грамоту кн. Федора Коріятовича 1360 р. Результат критичного дослідду автора такий: звісна грамота про основанне мукачівського монастиря і наданне йому доходів з Бобовища та Росвигова — неавтентична, підроблена десь при кінці XVI чи на початку XVII ст. Треба сказати, що підозрілість сеї грамоти була завважена вже давно. Ще 1785 р. видавець *Leges ecclesiasticae regni Hungariae*, ґр. Батяні доказував, що се фальсифікат. Против сього твердження виступив протоігумен мукачівського монастиря І. Базилевич з працею п. з. *Brevis notitia foundationis Koriathovitsianae* (1799—1805), доказуючи якраз противно, що грамота 1360 р. автентична, натомість инша, на котрій опер ся Батяні, підроблена. Пізнійше справою правдивости грамоти не займав ся ніхто ближше, тому й автентичність її признавала ся загально. Аж тепер А. Петров взяв ся до ревізії сього спірного питання і рішив так як висше сказано, себто признав правду за ґр. Батяні. Сей опер ся був на грамоті Ів. Гуняді з р. 1493, в якій признано фальшивою якусь грамоту *Theodorici ducis Godoliae* з наданем монастиреви, предложену

до потвердження мукачівським єпископом Іваном. При ближшій розсліду виходить одначе, що признана тут фальшивою грамота не та сама, що приписуєть ся кн. Федорови (з р. 1360), а якась инша подібна. Се кон-статує А. Петров. Базилевич назвав грамоту з р. 1493 фальсифікатом, так само й Лучкай у своїй *Historia Carpatho-Ruthenorum*. Натомісць автор студії називає закиди против грамоти 1493 р. „дуже слабими і часто наївними“ (ст. 20) і сам схиляєть ся (хоч не рішучо), щоб при-знати її автентичною (ст. 22). Правда, аргументи Базилевича не тверді, але знов не такі „наївні“, як хоче А. Петров. Що до мене — се оче-видний фальсифікат. Не стану тут ближше аргументувати сього погляду, бо ж не грамота з р. 1493 доказує підробленість грамоти з р. 1360, а тільки инші аргументи, історичні і палеографічні, виведені нашим ав-тором. Ось вони: 1) Побут Федора Коріятовича в Угорщині і володіння його Мукачевом починаєть ся що йно при кінці XIV в. (перша доку-ментальна звістка 1398 р.; умер 1414 р.). 2) Звістки у пізнійших ма-дарських істориків про побут Федора К. в Угорщині основані вчасти на переказах, вчасти на хибних звістках хроніки Стрийковського і на самій грамоті 1360 р. 3) До кінця XVII ст. ся грамота зовсім незвісна і не згадуєть ся в ніякій иншій грамоті. 4) Володіння Мукачевом 1360 р. для Федора К. неможливе, бо тоді був він за молодий і не міг мати такої важної кріпости як Мукачево. 5) Погляд, взятий з Стрийков-ського, що було двох Федорів К., безосновні. 6) Аналіза самої грамоти показує її підробленість: а) ужитє „отчества“ і до того у сумнівній формі *Keriatovich*; б) *Toren longi* не були уживані в XIV ст.; в) па-леографічний бік грамоти не дозволяє її класти на XIV в.¹⁾ 7) Грамоту підробили мукачівські монахи в часі 1493—1634. 8) Дата 1360 взята мабуть із Стрийковського. З усіх тих аргументів і висновків найтверд-ший, без сумніву, перший. Дійсно трудно вказати щось певне про побут кн. Федора на Угорщині вже в половині XIV ст. Згадки пізній-ших компіляторів та істориків не мають документальних свідощів (Іш-тванфі 1622, Сент-Івані 1689, Туровці 1729, Катона 1780). Я міг би вказати тільки одну конкретну звістку, на жаль не підперту автентичним документом. Єсть звістка у такого сумлінного збирача історичних мате-ріалів як Сірмай. В його *Notitia historica, polit. oecon. montium et locorum viniferorum com. Zempleniensis, Cassoviae 1798*, читаємо: *Anno 1352 Ujhely (Шаторальяуйгелъ) munificentia Ludovici I regis possedit Theodorus Keriatovich dux Ruthenorum aedificatoque in edito monte Várhegy castro illud coloniis Russicis ita auxit, ut subseque civitas*

¹⁾ Автор надрукував при своїй студії „палеографическій етюдъ“ проф. Холодняка з таким вислідом.

vocaretur (ст. 182). Сірмай звичайно подає жерело, звідки бере звістку, тут на жаль не має ніякої такої вказівки. Тому визначуємо се місце, заховуючи ся супротив нього з резервою¹⁾. Що до інших аргументів А. Петрова, то третій не має майже ніякої доказової сили. Так само й четвертий, бо кн. Федір міг безпечно мати в р. 1360 яких 30 літ віку, а Мукачево не було в тих часах важним стратегічно городом. Що до аргументів взятих із аваліви грамоти, то форма Keriathovich не представляє ще великого камені преткновенія. За те з палеографічного боку беручи, грамота виходить дійсно підозрілою. Дата 1360 могла бути скорше взята з Іштванфі як із Стрийківського. Загалом беручи, хоч не всі аргументи А. Петрова однаково сильні, всеж таки не можна против них нічого певного поставити і тому висновок критика про підробленість грамоти мусить бути прийнятій в науці. Хиба тільки якась нова документальна звістка могла б порушити його, та се дуже трудно.

До студії додав автор окрім „етюда“ І. Холодняка ще три свої додатки: передрук грамоти І. Гуняді з 1493 р.; рефести документів, що зв'язані із побутом кн. Федора в Угорщині; вкінці звістки традиції про його діяльність. Про перший додаток говорив я вище, що до другого — то автор переписав зміст 15 документів вчаси за Т. Легоцьким, автором монографії про Бережську столицю, вчаси переказує новознайдений ним самим в архіві лелецького конвенту. Тут замітимо, що помиляється автор говорячи, що документ з р. 1398 переказаний тільки у Легоцького. Повний текст сеї грамоти надрукований в книжці Мігалі Máramarosi diplomák (1900) № 68, а з нього зовсім не виходить, буцім то обдаровані с. Шаркадом брати були які свояки Коріятовичів, тільки familiares. Так само у тім же дипломатирі під № 70 знайшов би автор другий документ з р. 1401. Під № 73 побачив би автор ще один документ з р. 1404, дуже інтересне pendant до того, якого зміст подає Легоцький під тим самим роком (I, 139). Той навіть має одну інтересну подробицю: Nos Sigismundus... commendamus... quod... familiares illris principis domini Theodori ducis Podolie, avunculi nostri carissimi et fidelis etc. І документ з р. 1406 єсть у марамарошських збірнику під № 80; з р. 1416 під № 115; з р. 1417 під № 116 (тут князь названий *dux Opuliae*); під № 118 бачимо инший документ з р. 1417, незвідний ані Легоцькому ані Петрову. Сеї документ переконав би нашого автора, що Pán Ondrej та Helele не були ніякими свояками кн.

¹⁾ Чи звістка Сірмая не взята з Корабінського Geograph. Lexicon 1786, звідки взяв Дулишкович замітку, що кн. Федір збудував у Ш.-Уйгелі руську церков (II, 13) — не можу сказати на певно, не маючи того лексикона під рукою.

Федора. Про них диви також у *Sirmay Notitia com. Ugochiensis* (ст. 138 і 175). Тут же відомість і про документ з р. 1412 (ст. 176). Збираючи звістки традиції про кн. Федора треба було додати ще *Sirmay Notitia topographica com. Zempléniensis* (ст. 52). Таких звісток було б ще більше як би автор пізнав був праці угроруського письменника о. Ю. Жатковича. Що думати про заселення Коріятовичем долини р. Терелі, говорить добре вище названий марамарошський дипломатар.

Найбільше місця в „Матеріалах“ призначив автор релігійним справам Угорської Русі в XVII і XVIII ст. Оба перші випуски займають ся ними виключно. „Стара віра“ — се православє, назва ся полишила ся ще до наших часів між Румунами в Угорщині. Перший випуск — се *silva rerum* на згадану тему, і не тільки на сю. Наперед подає автор два листи „почтенїйшаго — уже покойнаго — рускаго и славянскаго политическаго, общественнаго и научнаго дѣятеля, который особенно былъ близокъ къ угорской Руси, и которому угорская Русь была особенно близка и дорога“ (ст. 1). Що се за патріот — не знати, дальше подані його листи до автора (1891) означені: Письма NN объ угорской Руси. Дивна обережність автора! Я розумів би сю делікатність, як би знав, що д. Петров соромить ся за свого „почтенїйшаго дѣятеля“... Але в такім разі пощо було пускати у світ сі дивовижні пісенітницї. Так, се пісенітницї, які навіть не надають ся до критики. Що в них говорить ся про угроруські діалекти (перший з листів присвячений „угрорусскому нарѣчію въ настоящемъ и прошломъ“) та церковні відносини (другий лист — се „очеркъ исторіи православія въ Угріа“) се компромітує автора, видавця, книжку і того, кому книжка присвячена (первісно у збірнику в честь В. Ламанського).¹⁾

Дальше бачимо невеличкі історичні причинки про останніх православних єпископів Марамароша: виписка з рукописного (кін. XVIII ст.) „Списанія Обителей Марамаросскихъ“; дві виписки з *Лучкая Historia Carpatho-Ruthenorum*; 7 документів з архіва Марамарошської столиці 1715—35. Всі ті матеріали доривочні і нічим спеціально не інтересні.

¹⁾ Ось кілька зразків „учености“ автора листів: „На западѣ вы встрѣчаете бѣлыхъ Хорватовъ Константина Багр., такъ называемыхъ Лемковъ... гдѣ граничатъ съ древними Бѣлыми Сербами, такъ называемыми Лишаками, которые дѣлятся на западныхъ (Бойковъ) и восточныхъ (Гуцуловъ)“ (ст. 2). Східнославацька мова — се „руско-польскій жаргонъ, основанный польскими монахами миссіонерами...“ (ст. 3). „Доказать не только православіе св. Стефана, слѣдовательно мадаръ его времени, не представляетъ затрудненія...“ (ст. 4). За угор. короля Владислава Ягайловича „южный склонъ карпатскихъ горъ перешелъ отъ Галицкой Руси къ Угорщинѣ...“ (ст. 8) і т. ин. і т. ин.

Більшу частину випуска займає вже більше систематична збірка матеріалів про релігійні заворушення Волохів та Русинів у Марамароши 1760—61 рр. (*Valachorum Ruthenorumque tumultus*), рух звернений против унії. Акти і документи до сеї справи подані переважно скорочені, вчасти реґестовані. В сій частині єдина вартість цілої збірки А. Петрова.

Третій випуск, під таким самим заголовком, складається в цілого ряду мало систематичних, не дуже з собою пов'язаних, методично слабеньких заміток і екскурсів на теми: поле для унії, уніятська і православна єрархія, причини пізньої побіди унії, *Valachorum Ruthenorumque tumultus* 1760—61 та два маловажні додатки. Із усього того тільки стаття про рух 1760—61 рр. має характер суцільної розвідки, майже виключно основаної на попередню згаданих матеріалах, зібраних автором; все инше — се більше дилетантські ніж учені причинки до історії церковних відносин Угорської Русь, цінні хіба деякими виписками з рукописей, головню з *Annuae litterae Soc. Jesu* (у віденській Hofbibliothek). Історія угорської церкви ще не має своєї монографії, і не так скоро буде її мати.

В останнім (IV) випуску умістив автор пять передруків своїх давніших нарисів, заміток і матеріалів по етнографії, статистиці, діалектології й літературі угорських Русинів, друкованих у рр. 1891—1903 в „Журналі М. Н. Пр.“ та „Живій Старині“. Найважнійше зі всіх, безперечно, то замітки про територію, число й мову угорських Русинів. Коли ці замітки появили ся (1892), принесли вони науці дійсну користь, не тим, щоб зводили нові дані про Угорську Русь, а тим тільки, що автор старав ся зібрати дотеперішні досліді (хоч зібрав далеко не всі) перевірити їх та усунувши суперечности звести всі відомости у границі певности. Від того часу одначе появил ся цілий ряд нових студій, матеріалів, оглядів про названі питання, так що нарис проф. Петрова має нині хіба тільки історично-бібліографічне значіння. Тому то не розумію зовсім, чому автор передрукував його тепер без усякої переміни... Того не повинен був робити ані в інтересі науки ані для власної наукової поваги. Коли йому хотіло ся, щоб праці не перейшла в забуте, повинен був її переробити відповідно до нових матеріалів і дослідів. Не хочу сказати, щоб автор не знав про них; хоч би був не познайомив ся з українськими публікаціями про Угорську Русь (а сьогодні не вільно їх нікому іґнорувати!), то знати мусів автор дещо инше, що повинно було поправити його „Замітки“. А тут навіть „Христоматія“ Сабова, про яку автор говорить на иньшій місці, остала ся без впливу на них. „Обзоръ“ Францева позволив би авторови покористувати ся вдвоє більшою літературою, ніж бачимо в „Замітках“. Пізнійші праці Гпатюка, Вер-

хратського, Балога, Нідерле, Пастернака, Мішіка, Цамбеля, навіть Будиловича, вкінці мої мусіли-б привести автора до доповнення і поправлення своїх висновків. Всього то автор не зробив, тому й його розвідці не можемо признати тепер ніякої наукової вартости. Найліпша частина „Замѣток“ визначає етнографічні межі Угорської Руси. Якийсь час се означення було найліпше з усіх дотеперішних (окрім карти Черніга), тепер воно може тільки дальше підтримувати те баламутство, яке так довго панувало в сій справі. Так прим. се хибний погляд, щоб у Спичу та Шариши південна границя ішла від Якубян через Шопронь (sic! мб. Шамброн) на Київ; руська територія в дійсности така як у Черніга, себто забирає все верхівє Ториси. Так само недокладно і певірно означена південна границя коло Сабінова (Шар.). Зовсім хибно, буцїм то долина Лаборця від Грабовця по Чабин була словацька, окрім слов. Грабовця — се чисторуські оселі. На західній збочи Діла не одно с. Підгорода говорить по руськи, а більше, хоч вони і на наших очах словачать ся, натомісь с. Бенятина сим словаченням зовсім незахоплене. Чорний Потік (Feketepatak) в Угочі не єсть і ніколи не був руським селом; автор перемішав його з Чорним Потоком над Иршавою в Берегу, що дійсно руський. Таких недокладностей, хиб і непорозумінь знайдець ся багато.

Дотеперішні досліді дають уже можливість розв'язати давнішу плутанину з загальним числом угорських Русинів. Автор вдоволив ся вичисленням різних обраховань, але їх критично не провіряв; від себе дав инше обчислення, схоплене з повітря, загалом за низьке.

Дальше все те, що автор говорить про різні назви угорських Русинів, а ще більше про їх говори, сьогодні не видержує ніякої критики.

Статейка про архіви та бібліотеки Угорщини має занадто претенсіональний заголовок. Се кілька дезидератів і загальних вказівок про те, де треба б глядіти нових матеріалів для історії Угорської Руси

Памятки угроруської письменности — се рецензія на „Хрестоматию“ Сабова, а в ній дав автор кілька виписок з кількох памяток, незнаних Сабову. Ще в „Замѣтках“ згадував А. Петров, що в урбаріальних актах 1772 єсть заяви селян списані в діалектах. На сьому місци подає він дві такі виписки і вони показують, що се ніяка угроруська мова, а тільки чесько-словацька мішанина, якою Русини ані тепер не говорять, ані 1772 р. не говорили. Загалом кажучи, не бачимо ніякої важної причини, яка веліла авторови передруковувати сю рецензію. Від 1893 р. пізнано стілько нових памяток угроруської літератури й мови, що розвідка про памятки угроруської письменности му-

сить зовсім инакше виглядати (пор. Франко — Карпаторуське письменство, Апокрифи й ин.).

Більше оправданий вже передрук матеріялів про замовлювання та заклинання з одної угоруської рукописи поч. XVIII в., одначе се тільки сирій матеріял, більше нічого.

Статя про старопечатні церковні книги в Мукачеві й Унгварі, нічим не замітна, замикає всі „Матеріяли“.

Зводячи все в одно, треба признати за проф. Петровом сю заслугу, що дав критичну аналізу грамоти Федора Коріятовича і збірку матеріялів до історії церковних відносин на Угорській Русі XVIII ст. — більше ніякої. Проте таки він полишаєть ся в російськiм науковiм свiтi найсерйовнiйшим дослідником Закарпатя.

С. Томашівський.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

Joseph Hampel — *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, in drei Bänden, Braunschweig, 1905, I т. ст. XXXIV+853+2359 рис. + 2 табл.; II т. ст. XVI+1006 + багато рис.; III т. ст. XIV+539 таблиць.*

Ся величезна праця говорить гарно про незвичайну пильність і сумлінність автора, а нам дає пребогату скарбницю систематично зібраного й науково обговореного археологічного матеріалу всієї політичної Угорщини, який має велику вагу і для сусідніх країв. Мова тут тільки про т. зв. раннє середньовіччя, яким автор обіймає час від нападу Гунів по 1000 р. В першому томі дав автор систематичне описання знайдених предметів, відповідно їх призначенню. У другому іде огляд матеріалу, уложеного в чотири хронологічні групи. Для них ужив автор певних конвенціональних назв: група германська, сарматська, аварська, мадярська. Розуміється, вони не відмежені докладно поміж собою, тільки накривають себе у значній частині. Третій том — се атлас знахідок по групах. Головна вартість праці проф. Гампеля лежить як раз у систематичнім зведенню матеріалу, а не у збудованих на них історичних конструкціях, як взагалі при археології без притягнення сюди інших наук. Вже сам поділ на групи насуває багато сумнівів, а їх ще більше в історичнім пояснюванню предметів серед кожної з них. Та не в тім напраті нам дати би повір, а в сьм, які пам'ятки з того часу (375—1000) знайдено на території Угорської Русі. Тут стрічає нас несподіванка: велика авторова збірка знає знахідки тільки з одного руського місця — Сваляви. Розуміється, нові знахідки в інших околицях не то не виключені а й правдоподібні, однак вже й се говорить доволі. Виходило б, що в часі великого руху народів угро-руська територія не була заселена культурними людьми. Свалявські знахідки описані

в II т. ст. 588—595, їх малюнки в III т. табл. 400—402. Автор зачисляє їх до четвертої (малярської) групи. С. Т.

Dr. Sebastian Haidacher: Des hl. Johannes Chrysostomus Bûchlein Ueber Hoffart und Kindererziehung samt einer Blumenlese über Jugenderziehung aus seinen Schriften übersetzt und herausgegeben. Freiburg i. Br. 1907, стор. VIII+134.

Книжка сольногогородського професора теології служить гарним ювілейним причинком до студій над писаннями одного з найзнаменитіших отців грецької церкви. В своїх результатах вона тим інтересніша, що можна їх зв'язати з нашим письменством домонгольського періода.

Ще 1656 р. в Парижі Домініканець Фр. Комбефі оголосив з рукописи кард. Мацарена замітне писання Златоустого п. з. S. Joannis Chrysostomi de educandis liberis liber aureus [Περὶ κρηνοδοξίας καὶ ὁμῶς θεῶν τοῦς γονέας ἀνατρέφειν τὰ τέκνα]. Видавець, а за ним Тільмон дали й докази автентичности тої „золотої книжечки“, яку в староруській мові можна-б назвати „словом о тщеславіи и въскормленіи дѣтий“. Та пізніші видавці писань Златоустого задля невідомих ближше причин зачислили нововідкрите писання до „спурій“. Так зробив Мопфокон, а против його авторитетної гадки довго не посмів ніхто виступити з замігом. Аж ото проф. Гайдакер, оголошуючи „золоту книжечку“ в перекладі на німецьку мову, на оборону її повторив не лиш давні докази автентичности, але й дав від себе цілий ряд нових. За автентичністю промавляють дуже сильно: 1) стиль з будовою речень, фразеологією і розвиванням гадок; 2) зміст згідний з побутовими та історичними обставинами Златоустового часу; 3) принципіальний та річевий зв'язок з иншими знаними писаннями Златоустого на педагогічні теми; 4) безпосередній зв'язок з X ефезською гомілією Златоустого, в якій „золота книжечка“ не лиш вповні в'ясяєть ся, але і знаходить собі найкраще хронологічне приміщення, як наука виголошена в Антіохії коло 393 р.

А тепер, коли завдяки студії проф. Гайдакера про недавню ще „спурію“ можна говорити вже як про автентичне писання Златоустого, ми мохоті насуваєть ся питання, чи не знане було воно коли небудь і на Руси, де писання Златоустого від найдавніших часів належали до найпопулярніших. Н. Лавровський, обговорюючи „Памятники стариннаго русскаго воспитанія“ [Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Росс., Москва, 1861), июль-сентябрь, кн. III] зазначає, правда, з притиском, що в староруській педагогічній літературі побіч біблійного принципу карання панував передовсім Златоустів принцип любови і сердечности. Але на-

ведене ним по збірнику XVI в. Златоустове писання „О воскресненіи дѣтїи“, що було взором ще для педагогічних писань XVII в., хоч воно ідейно дуже споріднене з „золотою книжечкою“, все таки не ідентичне з нею. На виразний слід її я можу вказати в „Послаіиі Никифора Митрополита Кієвскаго къ великому князю Володиміру сыну Всеволожу сына Ярослава“ [вид. по спискам XVI в. в „Вел. Четыхъ-Минейхъ“ під 31 серпня, в „Русскихъ Достопамятностяхъ“, ч. I, Москва, 1815].

Никифор, змальовуючи ідеал князя, групує прикмети його по прикметам людської душі, викладає, як філософ про ум, про чувства (змисли) і про моральні відносини володаря до його дорадників. А кінчить так: „градъ же есть — душа твоя, и тако потребиши и въ нея влѣе совѣтники, рекше лукавые помыслы“. Про душу-ж і її власти каже: „та убо душа сѣдитъ въ главѣ, умъ имущи яко же свѣтлое око въ себѣ, и исполняющи все тѣло силою своею, яко же бо ты, княже, сѣдя здѣ въ сей своей земли, воеводами и слугами своими дѣйствуеши по всей земли, и самъ ты еси господинъ и князь; тако и душа по всему тѣлу дѣйствуетъ пятыю слугъ своихъ, рекше пятыю чувствіи: очима, слухомъ, обоняньемъ, еже есть ноздрима, вкушеньемъ и осязаньемъ, еже еста рудѣ“. Душа посідає три власти: словесное, яростное й желанное. Все розвиваєть ся згідно з поняттями грецької, новоплатонської філософії. У всім добавчувано доси схожість із „Шестодневом“ Іоанна Екзарха, з Толковою Палесю і з ріжними статями збірників. А тимчасом першим джерелом тут буде „золота книжечка“ Івана Златоустого, де він, виступивши против „тицеславїя“, як против причини роздвоєнь у церкві, подає начерк педагогії, яка мала би причину лиха усунути. Той начерк педагогії — то взір для начерку ідеального князя в Никифора. Педагог — то король, що управляє городом. А той город — то душа дитини. Замість муру окружає її тіло; замість брам веде до неї пять чувств — змислів. Задача вихователя — не лиш мур оберігати, але й пильпувати брам, щоб не входили до города-душі непожадані гості (в Никифора: „потребиши изъ нея влѣе совѣтники, рекше лукавые помыслы“). Непожадані гості могли-б з горожан зробити лихих людей. А тими горожанами в городі-душі: θυμός, επιθυμία, λογισμός — яростное, желанное, словесное — розміщені в грудех або в серци, в печинці і в мозку (въ главѣ), подібно, як в Златоустового сучасника Немезія (Domański: Die Psychologie des Nemesius, Münster, 1900, ст. 74 і д.). На основі такого образу розвиваєть ся ціла наука виховання, як в Никифора — ідеал володаря. Тяжлячи, що Никифор був Греком і користував ся грецькою літературою, не треба аж істновання староруського перекладу „золотої книжечки“ для доказу, що він її знав. [Більше в моїй розвідці: Українські жерела до історії філософії, Львів, 1908].

Др. В. Шурат.

Н. В. Шляковъ: Троянъ въ Словѣ о полку Игоревѣ [Новый Сборникъ статей по славяновѣдѣнію. Составл. и изд. учениками В. И. Ламанскаго... Спб. 1905, ст. 289—296].

До безлічи комбінацій, якими пояснювано загадкового Трояна в Сл. о П. И., д. Шляков докинув ще одну, не гіршу, але і не ліпшу від найгірших. Д. Ш. виходить від апострофи до Бояна: „абы ты сіа полкы [плѣкы] ущекоталѣ, скача славію по мыслену древу, летая умом [умомѣ] подѣ облакы, свивая славы оба полы сего времени, рища въ тропу Трояню чресѣ поля на горы. Иѣти было пѣснѣ [пѣсѣ] Игоревѣ, того Ольга [Олга] внуку.“ Зазначивши, що слово „Олга“ попало в текст, як пояснення від видавця, він годить ся викинути його, а лишити: „того внуку“. І зараз-же питає: чийому? З контексту — каже — виходить: Трояновому. Але Ігор — внук Олега, ergo Олег — Троян! Троянова тропа через поля на гори — то Олегів побіг у Тьмуторокань—через половецький степ на касошський Кавказ; Троянові віки — то віки Олега; Троянова земля — то Олегова вітчизна, Чернігівщина; вкінці семий вік Трояна — то, від Рурика числячи, вік сегого княжого покоління, вік Олега. Що-ж? Може-б воно й переконало кого, коли-б перший доказ був певніший, а останній трохи менше певний, не такий математичний. Як-раз та математична докладність відбирає останньому доказови всю силу, а з тим доказом падають і попередні, між якими не лиш перший хитаєть ся. Бо припустім, приміром, що семий вік Трояна — то (від Рурика) — семе княже покоління. Так що-ж тоді будуть ті „віки“ Троянові? Як пояснить ся множину? Раз Троянів вік буде семим від Рурика, то він не може бути і шестим, і п'ятим назад. Рахунок мусить бути рахунком...

Вияснюючи значіне Трояна, д. Ш. пускав ся часто й на інтерпретованне тексту по своєму і на справлюванне — все нещасливо. От яркїйші приміри. Про „обиду“ сказано, що вона „дѣвою“ вступила на землю Троянову; л. Ш. справляє „дѣвою“ на „Дѣвъ ею“ (Див нею). „Карна и жля“ — то бута і жалѣ. „Смага“, що знана в Галичині і доси як жар, вогонь, — то жупел (смола, вар). „Жирня времена“ — то Курна времена. Як „дѣва“ переіменила ся в Дива, так „дѣвица люба“ перекидуєть ся в „усобицу“. Сказане про Всеслава: „тѣй клюками подпрѣся о кони... и дотче ся стружіємъ злата стола Кіевскаго“ д. Ш. толкує так: „Онѣ клюками (метафорически: не прѣямимъ путемъ) подперся на конѣ... и дотронулся шпорами (sic!) до золотого стола Кіевскаго“. Коли непрямим путем можна підперти ся на кони, то чому — по логіці д. Ш.—ова — не можна-б шпорами діткнути ся престола? Тільки-ж галицький Бойко в Перегинську перехрестив ся-б, коли-б „уче-

ний пан" його старі „клюки" (сідло з дощенок на коня під тягар) назвав „непрямим путем".

„Кажеться, довольно: дѣло говоритъ само за себя", — закінчу словами д. III—ова.

Д-р В. Шурат.

Versuch einer Bibliographie der livres d'heures (Horae B. M. V., Horas, Getijden) des XV und XVI Jahrhunderts mit Ausnahme der für Salisbury und York¹⁾ gedruckten. Von Dr. H. Bohatta (Відбитка з Mitteilungen des österr. Vereins für Bibliothekswesen, 1907, стр. [II]+48, 8°).

Автор лексикону псевдонімів обдарував нас невеликою, але дуже совісною бібліографією т. зв. гор, що належать до найбільше цінених, пошукваних і сильно переплачуваних пам'яток ранньої штуки друкарської так для своєї старини та рідкості, як і задля гарного виконання і мініатюрних ілюстрацій. Гори, спеціальний витвір латинської церкви, стрічають ся у Франції, Англії, Італії, Іспанії, Голляндії і в інших краях, однак головною вітчиною livres d'heures і осідком накладчиків та друкарів були французькі міста і тому майже усі книжечки видані в французькій і латинській мові.

Зміст гор, присвячених культові Матері Божої, чисто релігійний і складається в календаря рухомих свят, загального календарика на усі дні в році, євангелій, пассій, молитв (horae, godzinki) до Богородиці, св. Хреста і св. Духа, 7 покутних псалмів і інших молитов в честь святих, поважаних в тій єпархії, для якої була видана книжечка. Між головними відділами уміщені звичайно образи на цілу сторону, а крім того кожда сторона на усіх чотирох краях прикрашена гарно виконаними мініатурами. Як теми подібують ся головні сцени з життя Ісуса і Марії, Йосифа, Давида, Лазаря, Йова, чуда Марії, 15 знаків кінця світа, апокаліпса, танець смерті а також дещо з світською за красою. Гори появляли ся в міру потреби і охоти накладчика, дуже часто без означення місця, імені друкаря або накладчика, а навіть без року, який хиба часом можна вгадати по початковім році альманаха (себ то спису певного протягу літ). Так само не все грішать великою докладністю і самі бібліографічні підручники, списи і описи, так що видань, де були-б зазначені усі дати, не дуже багато. Звідси велика трудність зібрати усе видане докладно і критично.

Автор забрав ся до діла не зважаючи на усі труднощі, аби улегшити другим роботу. З дуже рідких і мало приступних жерел зібрав він

¹⁾ Про се книжка Hoskins'a, Horae Beatae Mariae Virginis or Sarum and York Primers, Лондон, 1901.

около 1000 гор, упорядкувавши їх по епархіям і доповнивши дані на основі докладних студій. Де лиш було можна, подано крім заголовку, місце, де друкувала ся книжка, друкар і накладчик, рік, альманах, день її виходу, формат, число сторін, величина аркуша і число стрічок. Про істноване гор у Поляків не згадує автор нічого, і я не маю на разі готових доповнень. Супроти сього варта би переглянути крім бібліографічних описів праці про культ Матери Божої в Польщі, особливо оголошені в познанській *Gazecie kościelnej*. *З. Кузеля.*

✍ Андрій Яковлевъ: Намістники, державці і старости господарського замку Черкаського XV і XVI вв. (Україна, 1907, кн. IX, ст. 340—354).

В часоп. „Україна“ появило ся протягом минулого року три статі А. Яковлева, що дав себе тим пізнати як дослідника українського життя XVI в. — пильного і здібного, але очевидно — поставленого в некористні обставини для наукової роботи.

Ними треба пояснити, що в отсій розвідці автору приходило ся — особливо у вступній частині — користувати ся різними звістками з других рук, а деякі публікації й статі до його теми йому зістали ся незвідними (напр. праці Вольфа, Бонецкого, Литовская Метрика і т. п.), або теж були використовувані ним з других рук. Не вважаючи на се, він вносить ряд інтересних і цінних поправок і заміток в каталог черкаських намісників і звязаних з ними подій. Перша така цінна поправка — се установленне особи кн. Богдана (Глинського), намісника черкаського в 1490-х роках; автор довів його старостованне безсумнівно. З деталей одначе завважу, що слова „тамъ же князю Богдану Федоровичу 10 коп грошей з листа (читай: мыта) в Київ“ мабуть належать не до Черкас, а до місця пробутку Казимира; звістка про забранне кн. Богдана в неволю не potwierджуєть ся вказаною автором реляцією. З дальшого сторінки присвячені Остафію Дашковичу не мають особливої вартости тому, що новіша література про Дашковича полишена автором на боці. Так само полишена на боці література кн. Дмитра Вишневецького і автор не розібрав критично погляду про захоплення Черкас Дмитром Вишневецьким.

Можна побажати тільки, щоб ті непригожі обставини, в яких приходить ся працювати автору, не спинили його енергії в науковій роботі, до якої очевидно має він не тільки охоту, а й безперечний хист, і — щоб сї самі обставини уложили ся користнійше для нього.

М. Грушевський.

Dr. Ludw. Kolankowski — Elekcyя Zygmunta I, kilka uwag o elekcyi w Polsce za Jagiellonów (Przewodnik naukowo-literacki, 1906, ст. 865—875).

Сі нові „уваги“ дра Колянковского, в яких майже 3/4 займає латинський текст — се продовження чи доповнення до питання зачіпленого автором в попередній його праці про елекцію Жигмонта Августа¹⁾. В ній заявляв автор, що вел. магістр Хрестоносців мав законне право голосу при виборі короля; тепер, покористувавши ся новим актом, де мова про участь в елекції мазовецької княгині-вдови Анни, ставить автор правило, що всі васальні князі Польщі мали се право участі. Та ані попередня²⁾ ані нова розвідка не дала відповідних доказів на сей погляд.

Документ, знайдений автором в Tek-ax Gołębiowsk-ого, який він в цілости наводить, се акт елекції Жигмонта I з р. 1506, ідентичний майже з „Modus eligendi“ поданим у Даниловича. Рівнож і в ній ясно сказано, хто належав до активного вибору а хто ні. Говорить ся там, що на переделекційних нарадах fuere... universi principes et praelati spirituales ac saeculares barones etc... de iure ac consuetudine ad electionem regiam pertinentes; дальше підчас самого вибору короля сказано: decretum electionis diximus nos, qui supra praelati et barones universi ad quos istud de iure electionis liberae et consuetudine regni eiusdem pertinet, una cum nuntiis et oratoribus praeclarorum principum Dominae Annae D. grat. genetricis et tutricis ac Stanislai et Joannis puerorum ducum Mazoviae... nomine suorum principalium comparentibus et electioni interessentibus.

Вже із самого наведеного тут видно, хто de iure et consuetudine ad electionem regiam pertinebat, а хто був тільки пасивним учасником. Подібно в Volumin-iv legum бачимо, що мазовецькі князі не мали neque locum neque vocem eligendi regis, хоча були principes indigenae et domini naturales huius regni³⁾.

З акцентування всюди в дотичних актах, що васальні князі прибути мали особисто, або їх послы з „ораторами“, можна виводити, що всі вони мали прибути для зложення присяги в мові загалови шляхти зрозумілій. А те знов, що польські пани постарали ся о те, що прибули послы від вдовиці-княгині і недолітків князів мазовецьких, частих претендентів до корони, можна уважати за політичний маневр, як доказ резигнації з претенсій до польської корони. Дальше хочби навіть допустити, що дійсно мазовецькі князі мали право віддати свій голос на королівського кандидата,

¹⁾ Kwartalnik historyczny 1905, ст. 531—557.

²⁾ Див. мою рец. в „Записках“ т. LXXVII, ст. 214—218.

³⁾ Vol. leg. I, № 485, ст. 240.

то насуваєть ся питання, яким правом і звичаєм користували ся женщина і недолітки, хочби і князівської гідности? Вкінці понятє слова „запросини“ не означає доконче для одних обовязку просити, для других обовязку прибути. Що до участі молдавського воеводи підчас елекції, то теж маємо лише одно неясне прошенне сенату до воеводи, щоби він прибув „consulere de eligendo novo rege“.

Реасумуючи всі відомости, які маємо про участь васальних князів підчас елекції польського короля, можемо сказати майже напевно, що за Ягайловичів: 1) прошено васальних князів, щоби вони при елекції короля були присутні або самі або через своїх заступників, правдоподібно для зложення присяги; 2) князі переважно усувають ся від сеї пасивної участі; 3) претенсії деяких князів до активної участі в елекції короля, які виринули по коронації останнього з Ягайловичів, відперто з боку Польщі рішучо, як заходи небезпечні державі і противні польському праву і звичаєви. З відірваних і неясних натяків в деяких актах, на яких др. Колянковский старав ся оперти свої висновки, не можна ніяким робом щось певного сказати, ще менше ставити якесь правило.

Ів. Шнитковский.

Franciszek Jaworski — Ratusz lwowski, Льв., 1907, ст. 94, з 21 рис.

Отим першим томом зазначило свою діяльність нове товариство прихильників старини Львова, що має у виданях під назвою „Бібліотеки львівської“ оголошувати популярно наукові праці з історії культури сього міста. Праця Ф. Яворского читає ся легко і з інтересом задля свого загального змісту.

Зміст такий: Перший львівський війт Бертольд Штехер, що ще за часів князя Льва спровадив німецьких кольопістів, урядовав в княжім замку. Перші сліди ратуша можна добачити в привилею Казимира Вел. 1356 р. та в сполучі війтівства з громадою за Владислава Опольського 1378 р. Та про сей перший ратуш нема ніяких архівальних звісток, тільки під 1381 р. говорить Зіморович про огонь, що знищив міле місто з ратушем. При кінці XV в. перебудовано його і взагалі прикрашено. Перебудову зачали від вежі, прикрашеної пізнійше годинником. Ціле XVI ст. розширювали його і прикрашували так з надвора як і з середини, найбільше кімнату радних. Найбільше коло того заслужив ся львівський міщанин Стап. Шольц, що великим коштом переробив фасаду, портики і важнійші урядові кімнати. В XVII в. щиро заняв ся ратушем посадник др. М. Кампіян; він зачав ставити нову вісьмибічну вежу, що в 1619 р. була вже готова. Крім вежі перевів Кампіян також реконструкцію цілого ратуша.

В останніх роках XVIII і з початком XIX в. львівський ратуш був одною руїною й австрійський уряд велів перебудувати в 1786 р. частину першого поверха, а коли вежа завалила ся 1826 р., покладено підвалини під новий ратуш, який з невеликими змінами переховав ся до наших часів.

В. Януш.

Mikołaj Niedźwiecki: Z przeszłości Żółkwi, Львів, 1908, стор. 73+30 ілюстрацій.

Книжка повстала, як се зазначено у вступному слові, з популярних відчитів, виголошених перед жовківським міщанством. Хоч у списі жерел вчислено кільканайцять публікацій, що безпосередно чи посередно дотикають Жовкви, в книжці належитого використання їх не видно. Слідячи за минушстю міста, автор додачує її лиш о стільки, о скільки вона звязала ся з історією дідичів—Жолкевських, Даниловичів, Собеских і Радивилів. Історія Жовкви виходить частиною історії Польщі — і то сильно оклепаної вже історії. Слідами актів і хронікарських записок із архівів жовківського костела і магістрату виступають хіба оповідання про численні пошести, пожари, морози, з'їзди чужинців, наїзди воєнних часів і т. п. елементарні пещастя. Інтересніші були-б вістки про розвиток цехів, коли-б автор менше скупив ся ними. Натяками збуває він такі важні квестії, як склад жовківської людности, рівноправність Українців, Поляків та Жидів у магістратському, цеховому і релігійному життю, та їх економічний побут. Таксамо натякає лиш на існування жидівської друкарні в давній Жовкві. За те в зовсім зайвих екскурсах по історії Польщі стрічають ся казки гідні пера „історика“ Равіти Гавроньського. З них довідуємо ся, що Хмельницький схоронив ся на Запорожжі перед карою за напад на дім Чаплинського; далше, що він, облягаючи 1648 р. Жовкву, чорно віддячував ся за той захист, який на жовківським замку знайшов був колись його батько Михайло; вкінці, що він після битви під Батогом викупив від Татар 5000 польських бранців на те, аби їх всіх вирізати. Як Хмельницького, так потрактував д. Н. і український народ та козачину. Український народ — то в него „tłumu dzikiego chłopstwa“, а козащина — п'янюги в роді апокрифічного Кішона, що викочує з жовківських льохів бочки трунку і частує ним товаришів. І так воно мусить бути, скоро ані словом не згадуєть ся от хоч би таких фактів, як лицарські подвиги козацтва з Сагайдачним у широко описуваній хотинській розправі з Турками. І так мусить бути написане оповідання „Z przeszłości Żółkwi“, скоро воно має служити „dla pokrzepienia serc“. Тоді і з реєстру жовківських гостей вичеркуєть ся навіть такі інтересні личности, як молодого Петра Могили

і сучавського Доситея, а по-за історіями Домінікан і Домініканок майже не додачується історії Василян.

Зі скупого побутового матеріалу книжки д. Н. заслугує на увагу повторена за Барончем, інтересна судова процедура в часу Даниловичів. За словне звезаження пароха Ословського засуджено 1628 р. жовківського міщанина Яна Злотника на такі кари: 1) в п'ятницю мають його мійські посіпаки вести через ринок до уряду з ланцом на шиї; — 2) в уряді перед всіма має впасти до під парохови, перепросити і брехню відбрехати з під стола трикратним: гав, гав, гав; — 3) на великодні свята того-ж року стояти йому в довгій покутній сукни з ланцом на шиї в костельному присінку і визнавати голосно свої нечестивости. — З тих трох пунктів кари найінтереснішим являється другий, — бо „відбріхування“ набреханого, хоч і не з під стола, ще й нині удержується в словари улиці, як слід давньої карної практики. На ствердження її давнього розповсюдження я можу подати документик із брідських судових актів [описаних мною вже в LXXV т. Записок, у статі про „Увільнення злочинця дівчиною в Бродах 1727 р.“]:

„Die 4 February 1728. W sprawie między Michałem Trębowieckim y Bazylim Piatynskim Cechmistrzami konsztu Botarskiego aktorami, a Kindratem Kianowiczem tegosz Cechu Botarskiego Magistrem pozwanym, Obywatelami Brodzkiemi, zachodzi obiekcyja od strony aktorowey, iakoby pomieniony Kianowicz miał publice na Gospodzie zadac Cechmistrzom wyzey wyrazonym pofalszowanie dobrego Cechowego, y aktualne im obiema złodzieystwo, na którą propozycyę do Sądu zanesioną mają strony obydwie stawic po szesciu swiadkow słusznych y wiary godnych Chrzescianow abutrinque in instanti. A poniewasz z strony aktorowey przez swiadcetwo Indiccow patuił, ze Pozwany Kianowicz konfundował Cechmistrzow mowiąc im, zescie potachlowali cechowe dobro, iestescie złodzieie, naostatek starzemu Cechmistrzowi oczy miodem zalał publice, a potym na dzisieyszym nakazanym terminie do sądu ani sam siebie ani swiadkow zadnych nie stawil, przez co pokazal się nieposluszny byc Prawu y Zwierzchnosci, oraz ze injuste targrzył [sic!] się na honor y sławę nienaruszoną w cnocie y wszelkiey podciwości Aktorow Cechmistrzow, za co sąd ninieyszy uznauszy go bydz słusnie winnym Kianowicza nakazuie, aby przy zgromadzonym Cechu z pod ławy niesłusnie wzięty honor wracał Cechmistrzom Aktorom, wyznaiąc, ze te blasfemie nie iako czelk (sic!) gadał, ale iako pies szczekał, na zamek da Grzywien cztery y stronie cztery, oprócz tego do lat trzech na zadne starszenstwo ani w Urzędzie ani w Cechu niebedzie

mogł postąpić. Mocą Dekretu niniejszego grzywny zamkowe na instancję opuszczam.”
Д-р В. Шурат.

Dr. Artur Lewinson — Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658 (Archiv für österreichische Geschichte, XCV B., erste Hälfte, Відень, 1906, ст. 1—144).

До великого числа історичних матеріалів про т. зв. першу північну війну (1655—1660) прибуває ще одна збірка — реляції нунція Відоні в Польщі. Та годі сказати, щоб історія сеї війни не вимагала дальшого збирання жерел, протівно, багато все ще полишається неясного та більших або менших прогалин. Про видання матеріалів найбільше подбала прусько-німецька наука, а найменше польська і ся остання мусить ще багато попрацювати на сім поли. Що до української історії, то перша північна війна має для неї двояке значіння — безпосереднє і посереднє. Перше лежить в живій участі Хмельницького в політичних і воєнних подіях, плянах і констеляціях північно-східної Європи; друге значіння було в рішучім впливі на хід та вислід усеї шведсько-угорської політики Хмельницького і на дальше політичне становище України супротив Польщі та Москви. Що до збірки дра Л., треба сказати, що її вартість для нас у сім другім значінню. Се нові причинки до розяснення тодішніх подій і ситуацій, серед яких була Польща. Самі собою вони відкривають маленько до тепер незнамого, однак дають доволі для доповнення і зрозуміння уже звісного. Головний інтерес їх у розясненню всеї матеріальної і моральної помочи, яку мала Польща з Риму. Безпосередніх причинків до історії сучасних українських справ збірка не дає майже ніяких.

С. Т.

Е. Ткаченко-Петренко: Думы въ изданіяхъ и изслѣдованіяхъ (Україна, 1907, кн. VII).

Се критично-бібліографічний огляд — більше бібліографічний, ніж критичний, безперечно корисний і в своїм теперішнім вигляді, хоч автор тільки підійшов до основного питання: наскільки термін дум в приложенню до того поетичного роду, що тепер означається сим іменем, відповідає історичному уживанню, і коли він в нашім сучаснім уживанню конвенціональний — то як виглядали ті думи, про які говорять нам звістки XVI—XVII вв. і чим ріжнилися від теперішніх так званих дум. Се питання інтересне і з становища історії нашої поетичної творчости і з просто формального становища, бо в тім пункті є безперечно велика неясність і непевність, а мабуть таки й велика заплутанина (пор. мою Історію т. VI прим. 7).

Найранішні звістки вказані в других рук; належало б їх перевірити й оцінити критично. Додам до них ще одну, проминулу, а то в папернику Мих. Вишневецькому (*Epicedion to iest żalobny wiersz o zasnut ks. Michale Wisniewieckim*, 1584, передр. Стороженком в книжці Стефанъ Баторій и дяцпровскіе козаки, 1904). Тут читаємо в описи битви з Турками:

Naszy k nim poleguczku przed się postępuia,
Sprawie oney tureckiey pilnie przypatruia,
S kitayki rozmaitey proporcy się chwieia,
A na surmach żałośnie dudy wygrawaia.

М. Грушевський.

Alexander Brückner — Russlands geistige Entwicklung im Spiegel seiner schönen Literatur. Tübingen, Verlag von I. C. B. Mohr, 1908, IV+148 ст. малої 8-кп.

Се скорочене переповіджене більшої праці того самого автора „Geschichte der russischen Litteratur“ без зміни в головних основах. Ріжниця хіба та, що сим разом проф. Брікнер звернув головну увагу на російське духове життя, як воно відбило ся в літературі; в первісній праці ся часть була перемішана з иншим літературно-історичним і біографічним матеріалом. Звужене границь теми і живий, так сказати-б, фелетонний спосіб оброблення її тільки яснійше показали читачеві щирій подив і горячу любов проф. Брікнера для сучасної великоруської літератури. Почувания автора стануть напевно власністю і читача, що не вмів або не мав нагоди сам пізнати предмет, гідний і подиву і любови. Поступова Росія може зложити проф. Брікнерови щирю подяку за книжку. І хоча взагалі належить прихилити ся до прихильників автора за загальний тон і вивід праці, а тим самим повторити з ним грімку похвальну пісню модерній великоруській літературі, то все таки в деяких деталях ніяк годитись з автором. Перейдемо їх за порядком.

Автор, очевидно, не любить великоруського письменства XV—XVIII вв. Воно на його думку мертве, монашо-схолястичне, не звязане з життям народньої маси — до того ще одіте в штучну форму мертвої церковщини (16—24, 46 ст.). Можна би згодитись, розумієть ся — умовно, з автором, коли би він порівняв мову, зміст і напярм середньовічного великоруського письменства з відповідними фазами західноєвропейського. Але сего автор не вчинив: наслідком того сї, що не знають вказаного періода великоруського письменства, повірять йому на слово, що се письменство дійсно нічого не варте („altes, taubes Gestein; mittelalterlicher Blödsinn“, 148 ст.), а в кождім разі ще гірше як первісні

літературні буйімо — скарби південної Руси (die literarischen Schätze — sit venia verbo — des Südens, 23 ст.). Тому маємо повне право спростувати гадки автора вказівкою на загальний паралелізм в розвитку середньовічного письменства чи то на заході та сході, чи на полудні та півночі. Правда, західна Європа має в середні віки і Данте і Петрарку і Боккачіо, вона хвалить ся і трубадурами і мінезєнґерами, має гідних попередників Шекспіра. Так, зате вона була прямою наслідницею і влучкою античної культури. Хоча західна Європа і стала учителькою східної і випередила її для вказаних вище причин о кілька століть розвою, то все таки і в неї були часи загального занепаду: раз на схлопні римської держави, в часі великого руху народів, та за інквізиції. Коли ж взяти під розвагу пізну появу Славян, особливо східно-південних, на історичну сцену з невеликими засобами доісторичної „культури“, їх довговічні змагання з південними степовниками, заволзькими та зауральськими Монголами, північною Чудью та Литвою, далі татарське лихолітє — тоді, чи дивуватись повільному культурному розвою їх письменства? З другої сторони чи мож замовчати згаданий вище паралелізм в розвитку середньовічного письменства, з перевагою релігійно-церковних інтересів, та чи не слід вказати в них ярку тожсамість? Середньовічне східно-південне славянське письменство, що виростало під впливом перенесеної в його краї давньої византійської та новітньої (XIV—XVI в.) західноєвропейської культури, примушує нас повторити давно звісну правду про значніше розповсюдженє серед того славянства церковно-славянського письменства, як в нашій учительки-Європи макаронічних латинських писань того самого змісту. Говоримо тут, розумієть ся, про народню масу. Вона всюди була одна, з тотожними невідбавливими інтересами та невеличкими ідеями як, апокріф, космографічні небиллиці, пісня, гра, танець, заводи та сьміхотворне видовище. Боролось з тим византійсько-руське духовенство (ст. 17), боролось за те саме з народом і римсько-західноєвропейське. Не диво, що оба духовенства зійшли ся і в нищенню чарів-ворожби й інших плодів загальноєвропейської „культури“ вогнем і водою. Тих паралель можна би набрати стільки, скільки закидів зробив автор всьому середньовічному життю Москви — Великої Руси, посередно й Києва — України.

Говорячи про середньовічне східнославянське письменство, ми привикли користуватись жерелами, звісними нам з рукописів та чужоземних свідощів. На їх підставі виробили ми собі певний сталий, до того дуже шабляновий погляд на склад сего письменства. Сей погляд можна би зформуловати так само, як се зробив вище проф. Брікнер. Отже — переклад з грецького, сплутаний пересказ церковної легенди — апокріфа, наївна літопись, один — другий зборник, а всего одно „Слово о полку

Игоревъ" з незначними відгуками епічної поезії в літописі. Зрозуміло, що на основі такої формули не мож занадто вихвалювати східнославянське старосвіцьке письменство. Коли, одначе, візьмемо на розвагу, що нам іще не все звісне та доступне, що не все ще належито досліджене — тоді стане ясно, що повисший осуд трохи передчасний. До тепер нема показів, що „Слово о полку“ було одиноким пам'ятником староруської дружинної поезії, тим більше, що єсть де-кілька цінних відгуків тої поезії в літописах. Ми ще не маємо права тратити надію на відкриті генизи билін, а тим самим на означене тягlosti дружинної епіки. Рівно-ж за мало знаємо гєнезу духовного стиха, з його декуда глибокою лірикою — та взагалі не богато вміємо сказати про церковну пісню та її зв'язь з народною творчістю, або про романічно-новелістичний елемент житій святих та проложних статей. А тим часом все те і може нам дати право виділити зі східнославянського письменства немало елементів красної літератури. Слідячи за розвитком культурно-письменного життя східного славянства, ми тільки від нехочу звертаємо незначну увагу на свідoctва про живі вносини того славянства з Європою, які нам дає в значній мірі лексикально-граматичний матеріал східнославянських нарiчій. Між тим в сiм матеріалі маємо чимало даних про живі взаємини східного славянства не лиш з неарійськими племенами, або з Норманами, але і з Германами та Романами. Не богато їх, що правда, знаємо сьогодні — але належить надіятися, що в міру ширшого і глибокого пізнання і відкриття незвісних нам пам'яток середньовічного письменства, нам удасться значно побільшити сi свідoctва.

Звернувши на них увагу і сам автор, коли згадав про схожість перших літописних оповідань та сюжетів билін з норманськими та германськими заґамами (5—7, 9 ст.). Споріднене те, по нашому, ще глибоше і тіснійше, як се представив автор, для нас воно один з важніших доказів постійних і могутніх взаємин двох сусідських культур — і після того ніяк не говорити з іронічною усмішкою легковаження про колишнє східнославянське письменство.

Хто як хто, а проф. Брікнер, що вмів був щасливо заповістити відкриті одної-другої пам'ятки західнославянського письменства, повинен був поставити ся більше оглядно і об'єктивно до даного предмета зі східнославянської області.

За другу слабу сторону виводів проф. Брікнера, що війшли в 1-у главу його праці, маємо перехід від XVI до XVII в., що був як би ступеню до європеїщення Московщини. Автор вважає сей перехід знаменним тому, що він промостив дорогу значному впливові з боку польського письменства на східноєвропейське. Вплив сей був, його і ніяк заперечувати, особливо на західне (білоруське) — та південне (українське)

письменство, а через них опісля і на великоруське. Зміцнив ся він на півночі в Московській державі найбільше завдяки боротьбі Москви з Польщею на границі обох століть та в 1-ій пол. XVII в. Але на його підставі ніяк говорити, ніби то великоруське письменство того часу було одним тяглим наслідуванем чи там переживанем крушин польської пізньої хроніки та церковної легенди і молитви (27—28 ст.). Повторив тут проф. Брікнер свій давній погляд на сю справу, висказаний в книжочці „O literaturze rossyjskiej i naszym do niej stosunku dziś i lat temu trzysta“, Львів 1906 р. Нині, що правда, сей погляд дещо змодифікований, бо вже не згадуєть ся в нім про виключний спасенний вплив польського письменства на великоруське, який буцім то причинив ся до зрушення кигацької стіни, що відділила Московщину від Європи, але все ще автор признає йому занадто велику вагу.

Нарешті належить сказати ще одно. Автор поставив ціль — дати огляд повільного розвитку духовного життя Росії на підставі письменства-літератури. Дивлячись на початковий період письменства, як на щось негідне, мертве, що не мало нічого спільного з життям, він осудив його взагалі. Між тим се письменство не було так негідне, мертве, як представив його автор. Навпаки, у нас багато причин говорити про зв'язь сего письменства з життям. Вкажемо тільки на церковно-монаші спори 1-ої половини XVI в., в яких противники монастирської поєїлости вказували на немонаше життя монахів — власників земних дібр. Згадаємо про безліч статей про нерадивість і жадність духовенства, правда неперекладних з грецьких писань, але очевидно на часі. Приведемо на память горячі слова зашого монаха Максима Грека про потребу вищої школи на взір паризького університета та північноіталіянського шкільництва та явний протест против самоволі Івана IV. А сей монах був прецінь речником і душою цілого кружка людей, що те саме думали. Не без зв'язи з кружком Максима Грека виступив і князь Андрій Курбський. Коли-ж пильніше вчитатись в східнославянську полеміку з католицизмом, то найдемо в ній немало свідочств, що Русь взагалі інтересувалась таки західним життям і знала його не лиш з чужих слів, але і з власного досвіду, або з ширших жерел, як звичайно прийнято думати (ніби то вся полеміка плід чужий, наносний). Не без впливу на письменство зосталось і життя поза церквою. Вкажемо на численні списки байок Езопа, все одно з якого жерела, з дописаними на полях примітками — „а се о боярехъ“, „зри о судьяхъ — что неправо судятъ“, „о взимающихъ дары“ і т. д. Се-ж життя, неприкрите, правдиве — чисто московське. Ту саму роль відгравали і „Повѣсть о горѣ-злосчастьи“ і цілий ряд взірців перекладеної повісти XVII—XVIII в. та стародумський памфлет на Петра Вел. — Переходом від переводної тенденційної повісти до оригінальної

літературної творчості були рукописні сатири на події XVIII в. як напр. „Рондо“ (куплети), Баснь, Молитва отъ истины къ Богу внигда скорбети ей, Челобитная къ Богу отъ Крымскихъ салдаты, Возраженіе на голосъ невинности (против гр. Потемкина), „Калугской общей и шести Голосной думѣ отъ бѣдныхъ Городскихъ жителей калугскихъ мѣщанъ слезнорыдательное прошеніе, а о чем, когда изволите прочесть то узнаете“ (можна би вважати одним в жерел Гоголевого Ревизора), Псаломъ 81 — і т. д. (гл. ркп. Публ. Б-ки F XVII № 80). Ми взяли тільки одну рукопись, а їх в Росії сотки з кін. XVII і XVIII в. — чи не в вязи се письменство в житєм? Чи не було се письменство виразом протеста против тодішнього ладу? Та автор відмовляє значіня всьому тому, мало дослідженому письменству та оповідає про відбите духового життя Росії в літературі тільки після декабристів (1825 р.).

Інші 4 глави праці проф. Брікнера читають ся майже без протесту (хйба що автор навязує місцями до поглядів 1-ої глави), в однаковим інтересом до кінця. Як в своїй історії так і тут автор змалював найживіше творчість Достоевского і Толстого (2-а пол. 4-ої гл.), яких він зовсім справедливо має за найвизначнійших представників модерної великоруської літератури. Цікаве при тім те, що Толстой у проф. Брікнера не аскет-мислитель, а речник житєвої правди і сили та світлої любви здорового чоловіка до життя. „Толстовцям“, приклонникам Толстого „мислителя“, покаже ся та думка парадоксом, але в дійсности вона така сама правда, як і висказ про Пушкина, що він не „всечоловік — всепоет“, а тільки геніяльний мистець форми, речник правдивости і чесности (65 ст.). По нашому, проф. Брікнер замало одмітив космополітизм ідей і напрямів модерної великоруської літератури, що заняв місце патріотизму, а тим самим дав їй всі дані до нинішнього її всесвітнього значіня. Тим космополітизмом тільки можна пояснити брак історичного романа і драми в роді патріотичної трилогії Сенкевича, а не буцїм то малоінтересним житєм Росії (97—99 ст.). Коли Лермонтов міг дати таку перлину як „Пѣсня про царя Ивана Вас. и купца Калашникова...“, або Алексій Толстой не злий роман „Князь Серебряный“, або Лев Толстой роман-епопею „Война и миръ“ — то можна думати, що будучина принесе ще дещо цікавого в тім роді, але в кождім разі тільки без роздутого і гордого „патріотизму“ в роді писань Загоскина, або деяких творів Сенкевича. Великоруська література розвинулась на загальнолюдських основах ідей правди — добра — свободи — любви, на них нехай вона розвиваєть ся і в будучім: „einer lichtereren Zukunft tröstliche Verheissung“ (148 ст.).

І. Свєтлицкий.

В. М. Истринъ: Опытъ методологическаго введенія

въ исторію русской литературы XIX. в. Выпускъ I. Спб. 1907. Ст. 84. [Відбитка з „Журнала Минист. Н. Просв.“ за 1907 р.]

„Опытъ“ д. Істріна — то проба узагальнення спеціальних результатів історично-літературного дослідю. Для різних цілей роблено такі проби нераз вже давнйше. В новйших часах цілю подібних проб було показанне тих основних прикмет в.-руської літератури, які, досліджені від найдавнішого часу, вказували-б на безперервний звязок давньої доби з новою. Д. Перетц доглянув таку основну прикмету в нахилі в.-руського писателя до „учительства“, а д. Сіповський — в уподобанню „християнської моралі“. На те заявляє д. І., що обі вказані прикмети можна-б апробувати, коли-б „учительство“ не вказувало лиш на формальну сторону в.-руської літератури, а „християнська мораль“ не була за широким поняттем. Щоб широке понятте звузити, а формальному дати зміст, д. І. висуває, як основну прикмету в.-руської літератури, стремління до особистого морального удосконалення, спільне писателям XIV—XV в. з писателями XIX в.

Та прикмета в.-руської літератури не лиш основна, але — по думці д. І. — й характеристична, знаменна. Перше можна приймати; друге — труднйше. Бо й сам д. І., прихилиючи ся до того єдино розумного погляду, по якому в.-руська література татарського періода „непосредственно продолжаетъ литературу до-татарскаго періода съверовостока, но не Кіева“, від-разу спостерігає, що і в тій київській літературі виявляло ся стремління до особистого морального удосконалення. Значить ся — основна прикмета в.-руської літератури не є лиш для неї характеристична, знаменна. Як-же-ж тому зарадити? Найпростйше було-б — пошукати иншої прикмети. Та д. І. волисть доказувати, що прикмета в.-руської літератури не ідентична з такою-ж прикметою київського письменства, бо воно не могло ще „принять идейнаго направленія въ смыслѣ отраженія общественной жизни“; бо „мы не можемъ назвать кіевскій періодъ литературы идейнымъ въ смыслѣ одного или нѣсколькихъ преобладающихъ направленій“, не можемо плодів київського образовання і вчитання звязати з якими-не-будь суспільними настроями. Чи так? Мені здасть ся, що тут д. І.—ови мало-хто притакне. Бо скоро такі письменники, як Іларіон або Кирило Турівський станули висше і дальше своєї суспільности нйж в.-руські письменники XIV—XV в., то за причинами того належало-б глядати также в ріжницях талантів, на що д. І. зовсім не звертає уваги. А коли оглянути ся за ідейними напрямками „въ смыслѣ отраженія общественной жизни“, годі буде не добачити їх в київськй письменстві до-татарського періода. Не треба лиш в письменстві XI—XII в. дошукувати ся того, що могло появиити ся в пізнйшій часі, серед инших обставин.

Др. В. Щурат.

Про „Наймичку“ (,) поему Тараса Шевченка, написав Богдан Лепкий, Льв., 1907, ст. 64, мал. 16°.

Розвідка Л. Лепкого друкувала ся попереду в „Руслані“ в р. 1906, а потім вийшла відбиткою. Лучило ся припадково так, що вже народжуючись на світ вона була перестаріла, а автор, як то кажуть, „ломиться вь открытыя двери“, бо те, що найголовнішого в його статті (де й коли була написана „Наймичка“), як раз при кінці 1906 р. було вже відоме („Кіевская Старина“, праця моя „Критичний розслід над текстом „Кобзаря“.).

Отже цілий перший розділ присвячує автор питанню, коли мала бути написана „Наймичка“, і добавляючи в ній близькість до „Катерини“ та „Невольника“, уміщає її посередині між ними, то б то перед 1845 р. Між иншим, як на одну з спільних рис з „Катериною“, наводить уривок з сеї останньої

Мій батечку, мій братику!

Хоч ти не цурай ся!

Наймичкою тобі стану... (стр. 12, прим.)

Ну, про такі зближення краще б не згадувати. Але автор хоче визначити дату написання поеми ще ближче і каже: „Нам здаєть ся, що поема „Наймичка“ повстала незабаром по приїзді на Україну, під першим вражінням повороту на вітчизну, коли поетови усьо кругом видавало ся таким гарним і добрим, заки він вспів пригланути ся ближше до життя, котрого довгі літа не видів і заки відкрив у ньому важкі, чорні плями — т. є. в 1843 році“. Варто було б спитати ся на сій характеристиці настрою поета в р. 1843, де він виглядає як якийсь наївний інтелігент-городянин, що з цікавістю придивляєть ся, до сільського життя та „відкриває“ в ньому важкі плями; але не буду на бік ухилати ся.

Другий розділ присвячено питанню, де повстала поема? Що дає до сього зміст поеми? На думку автора, „можна би вносити, що річ дієть ся на лівобічній Україні“, про що свідчать такі рядки:

Тричи крига замерзала,

Тричи розмерзала,

Тричи Наймичку у Київ

Катря провожала.“

Що тут автор бачить лівобережного — для мене загадка.

Що ж до того, де написано поему, то се, гадає автор, мало бути в Яготині у Репніних. А підстави до того такі: „Наймичка“ поема досить велика. Не міг її Шевченко написати, як то кажуть, прихлпцем, вона вимагала осібною, погідною, так сказати б, святачного настрою. І коли я шукаю за хатою (!), де як раз міг поет найти такий святачний настрій, то знаходжу тільки одну — у Репніних в Яготині“...

Так одне довільне припущення тягне за собою цілу низку інших, цілком фантастичних, бо ми ж фактично знаємо (з матеріалів в архіві Департаменту поліції у Петербурзі, зараз вже переданих до музею ім. Тарповського в Черпигові), що „Наймичка“ написана 13. XI. 1845, і то саме в Переяславі. Коли й говорить Чалій, ніби-то Шевченко написав в Яготині кілька віршів, то се ще не така канонічна річ... „Можливо, що була то [з того, що написав Шев.] як раз „Наймичка“, — каже автор (стр. 15). А на се ми можемо тепер фактично одказати, що підчас першої своєї подорожі в р. 1843 Шевченко написав один-єдиний вірш „Розрита могила“, 9. X., тай той в Березані, а не в Яготині. Що ж до найбільшої основи для твердження автора про „мирний настрій“, який, мовляв, тільки у Репніних міг мати Шевченко, то з біографії поета ми знаємо, що як раз такий лагідний, мирний настрій був у Шевченка тоді, як він пробував у О. Козачковського, лікаря переяславського, про що Шевченко згадує на заслання, в листі до Козачковського. Там, сидючи у Козачковського цілий місяць, або й більш, Шевченко написав „Кавказ“ (21/X 1845) і „Наймичку“ (13/XI 1845).

В III розділі автор говорить про ідею материнства у Шевченка, а в IV знаходимо нове „откровеніє“, що обпіраєть ся на подане вже хибне припущення: що поема написана була в Яготині. Але авторови цього ще мало, — він (чи власне, на йому думку, поет) — „знайшов людину, з якої як раз міг брати живі краски до малюнку своєї ідеальної „Наймички“. Людиною тою була..... „княжна Варвара, донька князя Миколи Репніна“ (стр. 25). Але й на цьому ще не годі: „і в чертах старого, чесного та благородного Трохиша ми можемо доглядіти ся деякої схожості з князем Миколою Репніним, у котрого знайшов Тарас такий гостинний прийом і такий дружний прийом, як Ганна на хуторі Трохиша“ (стр. 30).

Ми вже знаємо, що „Наймичка“ написана два роки пізнійш після Яготинського гостювання. Але коли б навіть правда була по боці автора (про місце написання поеми), то заставляти поета, мужицького сина, що переважно зі слів власного діда написав „Гайдамаків“ і з дитинства бачив та чув про тих „Наймичок“ та Трохимів — заставляти його брати з панів Репніних якісь там панські краски для змалювання рідних, близьких його духовному зорови постатей, се принаймні пониження для нашого поета...

В розділі V автор спiniaєть ся над розбором поеми з боку артистичного, і се найкраща, цінна частина праці д. Лепкого. Довершену зовнішню форму поеми він приписує впливови Куліша — на підставі листа Куліша до Ш, де він пише: „Наймичка“... котрої, сам бачиш, я не воспував“. „Порівнянне „Оповідань“ Марка Вовчка, що вийшли

під редакцією Куліша, з тими, що вийшли опісля, було б, на мою гадку, не солігшим доказом в тій справі“ (ст. 42).

На се можна сказати, що Марко Вовчок — не Шевченко. Писання Марка Вовчка попали до рук Куліша, як писання невідомого в літературі автора, до того ж і не Українця родом. Кулішеві довелося чимало попрацювати над зовнішньою формою оповідань Марка Вовчка (порівняння оригіналів перших оповідань М. В., що зараз є у мене в руках, з першим виданням під редакцією Куліша буде незабаром подано в „Записках“). Але се ще не свідчить ані трохи, що Куліш і з Шевченком таке мав робити. В Москві в Музеї Історич. Общества збереглася копія „Наймички“ (досі її вважають за автограф Шевченка, хоч се не так), і в тій копії поверх початкового тексту поеми понадписувано одміни з друкованого тексту. Одміни дуже не значні і не дотикають ся будови поеми.

Розділ VI присвячено літературним впливам на поезії Шевченка, а спеціально на „Наймичку“. По справедливості — він увесь зайвий, бо чи варто ж, наприклад, порівнювати Пушкінське „Подъ вечеръ осенью ненастной“ з „Наймичкою“ для того, щоб сказати, що таких річей нема чого й порівнювати... Таке сказав би я й з приводу анальоїї „Наймички“ з „Паном Тадеушом“ Міцкевича (з Бернардином), на що просьвячено стор. 62—66. І знов автор знаходить собі підмогу в тому, що в р. 1843 Шевченко читав разом з Чужбинським Міцкевича і де-що навіть пробував перекладати. Але знову ж то було у р. 1843, а не 1845, а головне — до чого Шевченкови був той Бернардин?

Отсе й увесь зміст розвідки д. Лепкого. Інтуїція, на яку автор найбільше покладав ся, не такий то певний шлях, щоб ним влучити до бажаної ціли, і мабуть краще її, по змові, оминати, а оперувати фактами.

Мушу ще вказати кілька помилок: на стр. 13: „Причинни“ (треба „Причинної“, — genetiv.); стр. 25: панів Чени (треба Чепи); стр. 28: я зрідала б (треба: зраділа б); стр. 51: вѣчный пѣнугъ (треба: испугъ). Нарешті, висловлюючи зовсім справедливую гадку, що Шевченка народ не розуміє цілого („рішучо не вірю, щоби нарід розумів його цілого і розумів як слід, не вірю, щоб Шевченкові твори були продовженням народньої поезії“), автор очевидно, не знав, що його єретичську думку фактично потвердив д. Грінченко в книзі II-й квітня місячника „Нова Громада“, за р. 1906, в статті „Шевченків „Кобзарь“ на селі“.

В. Доманицький.

Академикъ А. И. Соболевскій, Русскій народъ какъ этнографическое цѣлое, Харків, 1907, ст. 19.

В минулому році в харківській часописи „Мирный Трудъ“ поба-

чила світ названа в горі стаття, видана і особною брошурою. Як і ціла часопись — орган харківського „Русского собрания“, так і ця стаття — далеко не такої гуманної тенденції, як би можна міркувати по назві часописи. Шановний вчений філолог д. Соболевський забажав слави воїнничого публіциста і виступив в згаданій публікації в похід для збирання „русской земли“, й асимілювання з „русским“ народом не то вже всіх „русских“ груп а й всіх інших народів, що замешкують російську державу: Поляків, Німців, Татар, Лотисів і т. д. Та все таки найбільше місця в брошурі присвячено доказови, що Українці — той же „руський“ народ що і Великороси і становлять разом з ним цілість. Ми очевидно в отсій замітці тільки про се й будемо говорити.

Насамперед треба сконстатувати, що усі твердження ш. автора глословні, бо не опирають ся на ніякім матеріалі. Коли ж ми вряди годи натрапляємо на який небудь відсилач, то в нотці наткнемо ся в більшій частині на „Московскія Вѣдомости“, „Русскія Вѣдомости“, „С-Петербурскія Вѣдомости“, „Окраины Россія“, „Сибирскій Наблюдатель“ і т. д. з покликаннєм на різні дописи в згаданих виданнях. Серйозний читач певно не стане покладати ся на повагу того рода матеріалу, а хіба тільки здивуєть ся, як міг покладати ся на се скільки небудь серйозний автор в робленню таких важних виводів, як зачислення якоїсь племенної групи до такої або иншої народности. В ніякі міркування про те, яких принципів, прикмет і т. д. треба держати ся при означенню народности, автор не запускаєть ся, він справляєть ся з тим коротко. „Не думайте, чтобъ разница между великоруссами и бѣлоруссами, между бѣлоруссами и малоруссами, между великоруссами и малоруссами была сколько небудь значительная“ (с. 11) — як один з головних доводів подає автор. Зрештою по його думці головні прикмети приналежности до якоїсь нації — мова і назва, яку сам собі народ дає, і відчування — коли не розуміння — різниці між собою й иньшим племенем. Авторови очевидно треба було се доказати, а власне що мова Великоросів і Українців одна, назва теж однакова, або коли її загалом не має (як се твердить автор), то значить треба доказати, що Українець не бачить жадної різниці між собою і Великоросом. І тут показуєть ся, що як раз докази автора суперечать його тезам. Виходить насамперед, що „точная граница можетъ быть проведена между великоруссами и малоруссами“, хоч що правда „въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ тѣ и другіе — поздніе пришельцы, гдѣ они столкнулись не раньше XVII ст., здѣсь у этнографа обыкновенно не бываетъ никакихъ затрудненій: одну деревню по ея языку и быту онъ можетъ смѣло и рѣшительно назвать великорусскою, а ея сосѣдку, также на основаніи ея языка и быта, онъ называетъ малорусскою“ (с. 12). Що до назви, то по автору, „руський народъ“ не дає собі ніякої назви,

але автор таки змушений признати хоч би обопільне називання себе кацапами і хохлами, що очевидно в браку чогось кращого робить таку саму службу і має таке саме значіння, як і всяка инша назва. Нарешті мусить мимоволі признати автор, що „малоруссы держатся крѣпко за свой языкъ (значить є таки свій язык у них) и свои бытовыя особенности. Столѣтіе близкаго сосѣдства малоруссовъ съ великоруссами не превратило ихъ въ великоруссовъ“ (с. 14). А треба знати, що автор не говорить сього про українські маси на Україні таки, але про українські колонії серед великоруського моря. Хоч з болем серця, а все таки він ще раз стверджує, що „все-таки малоруссы пока держатся крѣпко“. Причина такого „держання“ доволі невинна. „Причина медленности въ ассимиляціи заключается не столько въ различіи языка, сколько въ различіи особенностей быта и обряда“ (ч. 15). Киненням камінчика на „такъ называемое украинофильство“, кінчає автор свої не хитрі докази.

Хоч як мало задав собі труду ш. автор, щоби увійти в річ трохи глибше, хоч як поверховно він взяв ся прояснити національні відносини між згаданими східнословянськими національними групами, то і своїм тим легким міркованням не зумів надати хоч трохи можливого вигляду. В усякім разі з свого походу не вернув переможцем.

І. Джиджора.

Лѣтопись занятій императорской Археографической комисіи. Вып. XV, с. 77+166, 1905, вып. XVI, с. 51+682+X, 1905, вып. XVII, с. 62+62+32+XXIII+594, 1907 (за pp. 1902—4), Спб.

Зміст перших двох випусків названого в горі видання не приносить для нас нічого. За те інтересний для нас вип. XVII. Тут зазначимо цікаву критичну статтю Павло-Сильванского: Погрѣшности актовъ Археографической Экспедиціи (с. 1—46), в якій автор супроти задуманого Археографічною комісією плану — видати на ново 25-томовий корпус актів, вказує на велику силу текстуальних, а й річевих похибок в старім виданні, які розумієть ся в новім потреба буде справити. Само собою, що історики східної Європи не можуть не повитати так сього плану Археографічної комісії як і всяких змагань причинити ся до поправности нового видання, до яких змагань належить і згадана стаття. Для нас одначе далеко більше значіння має подане тут, а складене д. Кордюмовим „Описание актовъ, хранящихся въ императорской археографической комисіи“ (XXIII+594). В сю опись увійшли: „1) Акты поступившіе изъ кievской казенной палаты; 2) Акты, поступившіе изъ черниговскаго губернскаго правленія; 3) Собрание М. П. Строева; 4) Акты, поступившіе отъ разныхъ лицъ и изъ разныхъ учреждений“. Крім того кожда з зга-

давих груп ділиться ще на різні підвідділи. І так перша група розпадається на а) жалованні, „напоминальні“ і т. д. грамоти; б) гетьманські універсали; в) рапорти і укази і т. д. Ця група обіймає доволі значний протяг часу — XV—XVIII ст. Друга група — акти з чернігівської губернської управи — ділиться зливе так само, на: а) жалованні грамоти, б) указні статті, універсали і т. д., в) укази, г) рескрипти і д) листи, які, що правда з нашої історією нічого не мають спільного. Зрештою тих листів не багато — всего 12. В четвертій групі є теж не велика збірка актів, переважно різних привілеїв польських, які належать головню до білоруських земель.

Вже з самого перечислення цих груп і відділів і назв інституцій, з яких акти походять, видно, що з виїмком третьої, а в часті і четвертої групи, увесь тут поданий матеріал належить до нашої історії. І справді на загальну цифру описаних тут актів 2551 маємо звиз півтора тисячки документів по змісту виключно, а по мові в більшій часті українських.

Зібрані тут акти, дякуючи їх різнородности так що до часу як і змісту дають нам можливість глибоко заглянути в історію України. З формального боку цінність цього актового матеріалу підносить одно те, що вони з дуже малими виїмками не були доси ані опубліковані ані використані і заховали ся головню в оригіналах, а друге, що з огляду на інституції, з яких вони походять, вони підібрані вже в певну систему. І так напр. акти київської казенної палати складають ся з привілеїв польських королів, московських царів, гетьманських універсалів і т. д., належать виключно до історії землеволодіння монастирів і приватних осіб і через те дозволяють нам прослідити економічний стан краю в даний момент і еволюцію різних форм самого землеволодіння. Врешті на основі цих актів в нас є спромога уявити собі політику давних володарів українських земель і їх історичну характеристику (с. X). Те саме прийдесть ся нам сказати і про акти другої групи, які обіймають XVII і XVIII вв. — часи коли Україна належала вже до Москви. Тільки тут крім матеріалу для економічної історії маємо теж дуже багато документів для історії політичної, так зверхної як і внутрішньої. Маємо тут звістки про порядок гетьманських виборів, про судівництво, торгівлю, промисел, военні справи, організацію українських послів і т. д. Одно трудно добачити, а власне те, що головню бачить автор сеї описи: „мѣръ правительства (російського), направленныхъ къ огражденію интересовъ малороссійскаго народа отъ посягательствъ, съ какой бы стороны они не исходили“ (с. XIV). Зрештою на основі самої описи трудно розводити в сій справі полеміку, як з другого боку незручно ставити які небудь тези, в роді наведеної в горі. Вертаючи до

річи, зазначимо, що в описи маємо занотовані такі рідкості як напр. два універсали Семена Палія з 1709 р. (с. 58, № 155 і с. 68, № 209).

Що до самої описи то автор укладав документи в групи по характеру змісту. Система очевидно добра і має за собою сю вигоду, що дозволяє легко орієнтувати ся в матеріалі. В сім випадку одначе вийшла деяка плутанина, бо крім вгаданої річевої системи автор водив ся ще і юридичною класифікацією документів, відповідно до того, чи даний документ називав ся напр. жалованною грамотою, указом чи рескриптом. З того виходило, що напр. документ, по змісту жаловання грамота, попав між укази (напр. с. 226—7, № 43), або знова документи однозвучні розділено кількадесятьма сторонами від себе через те, що кожний з них має иншу назву (напр. с. 149, № 229 і с. 238, № 1) і т. д. Трапляють ся зрештою і такі річи, що між жалованні грамоти попадає дипломатичний акт в справі царських титулів (с. 29, № 57). Непорозумінне може викликати також незручна стилізація, дякуючи якій кількадесять універсалів Скоропадського прийшлося би признати Палієвими (с. 68, № 209 і 210 і дальше). А вже трудно пояснити собі такі куріози як те, що під р. 1659 подано в описи: Потвердительная жалованная грамота его же (Олексія Михайловича) (на привилегіи гетмана Мазепы (!). І тепер не знати чи дотичний документ фальсифікат — хоч автор признає його за оригінал, чи се недогляд укладача. Для тих одначе, хто схоче користати з описи в наукових цілях було б найважніше розв'язання ось якої загадки: в заголовку описи подано, що всі описані тут документи тепер в Археографічній комісії, а в передмові про значну колекцію першої групи сказано зовсім що иншого.

За те зміст документів в небагатьох словах схоплено докладно і коли який небудь документ був вже опублікований, то се тут же зазначено.

І. Джиджора.

Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce, Краків, 1907, т. VІІ, зом. І і ІІ.

Між пятьма розвідками в сих двох зошитах інтерна наші тільки праця братів Мокловских про деревляні церкви у східній Галичині, і її обговорили ми на иньшій місци. У справозданнях з засідань комісії історії штуки за 1902 р. подибуємо рисунки і опис готичських порталів на галицькій Україні, зібрані Каз. Мокловским: в Дрогобича, Самбора і Куликова під Львовом. В дальшій комунікаті подає той самий автор свої замітки про вплив готики на наше деревляне будівництво; обговорює церкви св. Юра і св. Хреста в Дрогобичи, додаючи кілька рисунків різних деталей, опущених в публікаціях проф. Захаревича.

Др. Вл. Абрагам подав багато звісток з найдавнішої судової книги

архиепископства львівського латинського обряду про артистів і твори штуки з кінця XV в. З багатого матеріалу, обнятого сею книжкою, відчитав др. Абрагам три записки про ілюмінаторів львівських з 1486 р.; вплив звістки про вживане надгробних опон для прикрашування гробів; зачитував записку з 1489 р. про львівського маляра Станислава Лютка, а з 1494 р. про архитекта і різбаря Йоста та його товариша Клеменса, вкінці про архитекта Станислава Кота.

Л. Лепши здав справу з відкриття гробу королевої Софії, четвертої жінки Вл. Ягайла, доньки Андрія кн. Гольшанського. В мурованім з цегли гробі була дерев'яна труна, обита грубим взористим адамаском, якого частина лишилась ще ціла. В середині труни знайшли спорохнавілі кости, дещо волося і мідяну, лихої роботи, корону, сукні зі срібними, позолоченими гузиками і дрібний денарок. Дня 7 червня 1902 р. відбуло ся переложенє останків королевої до нової мідяної труни в каплиці св. Трійці.

Е. Съвейковский предложив пляни замку Фр. Сал. Потоцкого, воеводи київського, в Кристинополи над Бугом, сокаль. пов. Замок заснований в 1691 р., а нині нема по нїм майже ніяких слідів.

Б. Януш.

Franz Freiherr von Lipperheide, Spruchwörterbuch. Sammlung deutscher und fremder Sinnsprüche, Wahlsprüche, Inschriften an Haus und Gerät, Grabprüche, Spruchwörter, Aphorismen, Epigramme, von Bibelstellen, Liedernanfängen... von Schnaderhüpfern, Wetter- und Bauernregeln, Redensarten u. s. w., nach den Leitworten, sowie geschichtlich geordnet und unter Mitwirkung deutscher Gelehrter und Schriftsteller herausgegeben von... Берлін, 1907, стор. VII+[I]+1069, вел. 8^о.

До великого числа подібних збірок¹⁾, викликаних потребою скорої

¹⁾ Вчисляю для приміру кілька старших більше знаних і кілька новіших з нашого століття: Fischer C. C., Collectio proverb. et sententiarum notabilium. Spruchwörter und sittliche Denksprüche, Галле, 1793, G. Büchmann, Geflügelte Worte... 21 виданє, стор. XXXI+823, 8^о, 1904, D. Zaek, Zitatenschatz, eine Sammlung deutscher Zitate, Redensarten, Schlagwörter... Галле, Гендель, стор. IV+229, 1904 (1:50 Mk), Енгелерт Й., Sinnsprüche für jeden Tag des Jahres, Монахія, Бек, 1904, стор. 109 (1:50 Mk), Hoddick, Aphorismenschatz der Weltliteratur. 4 вид. Берлін [1901]. I. Radowitz, Die Devisen und Motto des späteren Mittelalters, Штутгарт і Аугсбург, 1859.

праці, прибуває ще одна, мабуть найліпша, наповніша і найширша; тому й хочу їй присвятити кілька заміток.

Нова збірка варта спеціального вирішення з поміж інших, дотепер опублікованих, передовсім науковим способом оброблення, далі всесторонністю вихиснуваних жерел, а вкінці і величиною. Редактори (Queckenstedt, Grau, Pozzoni, Zimmermann, Dralig) закинули дилетантську недокладність, через яку не надавали ся нераз подібні книжки до поважнішого ужитку, і обставили кождий цитат докладними даними: крім назви авторів і заголовку творів зазначають усюди рік видання, евентуально час написання, при композиціях і драматичних творах день першої вистави, а також акт, сцену і ділячку особу, при поезіях день написання, том, сторону, число і т. д. Неконсеквентно лише поступили собі автори з народною словесністю, бо тут обмежили ся переважно на короткі нотки як пословиця, стара приповідка, проґностик, напись на начиню і т. д., так як би се було однаково, яка се приповідка, звідки взята, з якого часу і з якої околиці.

Матеріал, який збираю 5 літ, а два роки редаговано, дуже різнородний; найбільше використана белетристика, потім устна словесність: народні пісні, приповідки, поговорки, проґностики, написи на домах, знарядях і т. и., а вкінці — що незвичайно підносить вартість збірки — і наукова література, передовсім філософія (Кант, Спіноза, Шопенгауер) і історія літератури. Дуже докладно пороблено витяги з промов, особливо політичних, і з біблії, з якої наведено 1500 місць. В головній мірі звернено увагу на німецьку літературу і зроблено з неї около 25000 виписків, одначе не пропущено і інші письменства: більше витягів припадає також на літератури французьку (630), італійську (250), англійську (1100), латинську і грецьку (по 700). Тільки славянські літератури заступлені дуже слабо і недокладно, подібно як і орієнтальні; цитати призбирано на швидку з всіляких авторів, але, очевидно в поспіху, а може і з легковаження славянських продуктів духа, не зазначено, звідки що взято. Читаючи на приклад знапу зрештою пословицю *Polen ist der Bauer Hölle, der Juden Paradies, der Bürger Fegefeuer, der Edelleute Himmel und der Fremden Goldgrube*, хотіли б ми все таки знати, де з нею автори стрінулись. По цитатах видно, що се переважно виїмки з устної словесности, спеціально приповідки як: *Der Mensch ist dem Menschen verderben* (polnisches Sprichwort), або *Vom Schweigen schmerzt die Zunge nicht* (russ. Sprw.). Штучної літератури не використано зовсім, хоть знайшло ся-б багато творів переложених на німецьке (Шевченко, Франко, Кубилянська, Міцкевич, Прус, Ожешко, Сенкевич, Толстой, Достоевський, Горький, Андреев, Чехов, Врхліцкі, Махар, Прешерн і т. д.). *Nota bene* подано славянський матеріал в пере-

воді, коли усе инше полишено в оригіналі, пояснивши його по лімецьки. Одним словом — славянський відділ хромає, що й не дивно, бо Славянщина для авторів terra incognita. Се найліпше видно з їх фільольогічного поділу, де до балтійсько-славянської групи зачислено esthnisch, finnisch, galizisch(!) polnisch, Kasoubisch, Kroatisch, Littauisch, Tschechisch, Russisch, Serbisch, Tamulisch(?!) і Walachisch(!).

Збірка Lipperheide різниться від багато ниньших також способом угруповання. Переважно укладали ся подібні збірки або по початковим буквам, або по авторах, або по дуже загальним поняттям як погляди на суспільність, любов і т. д. Автори завели одиноко раціональний спосіб порядковання по матеріям (Schlagwort) на віір конкорданц, йдучи слідом таких попередників як Д. Зандер (Citatenlexikon. Sammlung von Citaten, Sprichwörtern, sprichwörtlichen Redensarten und Sentenzen, Липсьє, Webers Katechismen, ч. 176, 1899, стор. 712, 8^о). Таким чином стає книжка придатнійша і надасть ся до так скорого користування як взагалі лексикони. Роботу улекшують ще підвідділи, а далі історичне угрупованє, так що найстарші пам'ятки йдуть на перед, а на сам кінець устна словесність.

З. Кузеля.

Видання й статі обговорені в сім томі:

А. Петровъ — „Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв., 1905.
— „Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв., пояснительная записка, 1906.

— О подложности грамоты кн. Θεодора Коріатовича 1360 г., 1906.

— Замѣтки по этнографіи и статистикѣ, 1906.

— Архивы и библиотеки Угорщины, 1906.

— Памятки угрорусской письменности, 1906.

— Угрорусскіе заговоры и заклинанія нач. XVIII в., 1906.

— Старопечатныя церковныя книги въ Мукачевѣ и Унгварѣ, 1906.

J. Hampel — Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, I—III, 1905.

S. Haidacher — Des hl. Johannes Chrysostomus Büchlein ueber Hoffart und Kindererziehung samt einer Blumenlese über Jugenderziehung aus seinen Schriften übersetzt und herausgegeben, 1907.

Н. Шляковъ — Троянъ въ Словѣ о полку Игоревѣ, 1905.

H. Bohatta — Versuch einer Bibliographie der livres d'heures (Horae B. M. V., Horas, Getijden) des XV und XVI Jahrh. mit Ausnahme der für Salisbury und York gedruckten, 1907.

А. Яковлевъ — Намістники, державці і старости господарського замку Черкаського XV і XVI вв., 1907.

L. Kolankowski — Elekcya Zygmunta I, 1906.

F. Jaworski — Ratusz lwowski, 1907.

M. Niedźwiecki — Z przeszłości Żółkwi, 1908.

A. Lewinson — Die Nuntiaturrechnungen des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658, 1906.

Е. Ткаченко-Петренко — Думи въ изданияхъ и изслѣдованіяхъ, 1907.

A. Brückner — Russlands geistige Entwicklung im Spiegel seiner schönen Literatur, 1908.

В. Истрия — Опытъ методологическаго введенія въ исторію русской литературы XIX в., 1907.

Б. Лепкий — Про „Наймичку“, поему Тараса Шевченка, 1907.

А. Соболевскій — Русский народъ какъ этнографическое цѣлое, 1907.

Лѣтопись занятій императорской археографической комисіи, XV—XVII, 1907.

Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce, VIII, 1—2, 1907.

F. Freiherr von Lipperheide — Spruchwörterbuch. Sammlung deutscher und fremden Sinnsprüche etc., 1907.

ПОКАЗЧИК

до тт. LXXV—LXXX Записок Наукового Товариства ім. Шевченка¹⁾

(рік XVI).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріали.

Бучинський Богдан. Кілька причинків до часів вел. князя Святигайла (1430—1433). LXXVI, с. 117—142.

Бучинський Б. Новіші праці по історії вел. кн. Литовського в XV віці. LXXV, Н. хр. с. 131—166.

Гнатюк Вол. До колядки про св. Софію в Києві. LXXIX, Misc. с. 155—159.

Гнатюк Володимир. Як писати заіменник *ся* при дієсловах? LXXX, Misc. с. 135—152.

Голійчук Ф. Лист Мазепи до гетьмана коронного Гієр Любомірского з 1703 р. LXXV, Misc. с. 117—119.

Голійчук Ф. Петро Дорошенко і крехівські Василяни. LXXVI, Misc. с. 156—157.

Грушевський М. Богдан Бучинський. Посмертна згадка. LXXVIII, Misc. с. 176—178.

Грушевський Мих. Матеріали до історії Коліївщини. IV. Оповідання очевидця про смерть Гонта. LXXIX, с. 94—96.

Грушевський М. Памяти Никандра Молчановського. LXXV, с. 5—13.

Грушевський М. Петро Голубовський (Некролог). LXXVI, Misc. с. 159—162.

Грушевський М. Рожне поле. LXXVII, Misc. с. 171—173.

Грушевський Олександр. Маловідома стаття Костомарова з 1846 р. LXXIX, Misc. с. 161—164.

Грушевський Олександр. По катастрофі 1708 р. Конфіскація земель у Мазепинців. LXXV, с. 85—95.

Грушевський Олександр. По катастрофі 1708 р. Розквартирування російських полків на Україні. LXXVIII, с. 5—25.

¹⁾ Скорочення: Misc. = Miscellanea, Вібл. = Віблiографiя, Н. хр. = Наукова хронiка.

Грушевський Олександр. По катастрофі 1708 р. Военні роботи. LXXX, с. 19—35.

Зубрицький Михайло. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця, Старосамбірського повіта. LXXIX, с. 142—154.

Зубрицький Михайло. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріали до історії галицького села. Акти, ч. CXLIII—CCXXXI (Докінченне). LXXVII, с. 114—170.

Inhalt der I—LXXIV Bände der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg (Jahrgang I—XV). LXXV, с. 236—246.

Колесса Філарет. Ритміка українських народних пісень. (Кінець). LXXVI, с. 64—116

Кордуба МIRON Др. Венецьке Посольство до Хмельницького (1650 р.). LXXVIII, с. 51—89.

Кревецький Іван. Помічні дні. Причинки до історії панщини в Галичині в XIX в. LXXVI, с. 143—155.

Кревецький І. Причинки до історії останніх днів панщини в Галичині. LXXV, Misc. с. 119—123.

Кревецький Ів. Причинки до характеристики літературної творчості Івана Головацького. LXXVIII, Misc. с. 174—176.

Кревецький Іван. Фальшование метрик для польських повстанців в 1830—31 рр. (Причинки до характеристики галицько-руського духовенства першої половини XIX ст.). LXXVII, с. 107—113.

Крипакевич Іван. Львівська Русь в першій половині XVI віку. LXXVII, с. 77—106; LXXVIII, с. 26—50; LXXIX, с. 5—51.

Кузеля З. Антропологічні і

археологічні часописи за 1905 р. LXXVII, Н. хр. с. 183—202.

Кузеля З. Етнографія в західно-європейських часописах за 1905 р. LXXVIII, Н. хр., с. 179—202; LXXIX, Н. хр. с. 165—210.

Кузеля Зенон Др. Причинки до народніх вірувань з початком XIV ст. Улярі і розношене зарази. LXXX, с. 109—124.

Мочульський М. З кореспонденції Миколи Устияновича. LXXV, Misc. с. 123—130.

Огієнко Іван. Огляд українського язикознавства, LXXIX, с. 52—93; LXXX, с. 36—52.

Огляд часописей за р. 1906. Часописи українські. LXXVI, Н. хр. с. 163—187; інші — LXXX, с. 153—194.

Перетц В. Кияне в світлі єзуїтських донесень. (З поводу книжки „Письма и донесения иезуитовъ о Россіи конца XVII и начала XVIII вв.“ Спб., 1904, с. 382+11). LXXV, с. 104—116.

Показчик до тт. LXIX—LXXIV Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (рік XV). LXXV, с. 214—235.

Розов Володимир. До староруської діалектології. (Іще до питання про галицько-волинське наріччя). LXXVII, с. 5—34.

Розов Володимир. Трильогія проф. А. Кримського. LXXVIII, с. 146—171.

Свеніцький Іларіон Др. „Архагелови вкщлнни Марін“ і благовіщенська містерія (Проба історії літературної теми). LXXVI, с. 5—38; LXXVII, с. 35—76.

Свеніцький І. Бібліографічний курсів. LXXIX, Misc. с. 159—161.

Свеніцький І. З життя старої школи. LXXVIII, Misc. с. 172—174.

Стрипський Г. Нові звістки про запорозьку оселю на Угорщині. LXXVI, Misc. с. 157—159.

Студинський Кирило Др. Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Галичині в роках 1831—46. (Далі буде). LXXX, с. 53—108.

Томашівський С. Запітка до пісні про Стефана воєводу. LXXX, Misc. с. 123—135.

Франко Іван. До біографії Івана Багилевича. LXXIX, с. 97—141.

Франко Ів. Др. Записки про тив книгокрадів у старих книгах та рукописах. LXXVII, Misc. с. 173—176.

Франко Іван. Причинок до студій над Острожською біблією. LXXX, с. 5—18.

Франко І. Студії над українськими народними піснями. LXXV, с. 14—84; LXXVI, с. 39—63; LXXVIII, с. 90—145.

Щурат Василь Др. Львівський тижневник з 1749 р. LXXVII, Misc. с. 177—182.

Щурат Василь. Увільнення злочинця дівчиною в Бродах 1727 р. LXXV, с. 96—103.

Януш Б. Камінь з загадковими знаками в с. Заздрости (Тербовельського пов.). LXXX, Misc. с. 125—128.

II. Рецензії й реферати (Наукова хроніка і Бібліографія).

Abicht Rudolf. Das südrussische Igorlied und sein Zusammenhang mit der nordgermanischen Dichtung, Вроцлав, 1906. (Sonderabdruck aus dem Jahresbericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur. Sektion für neuere Philologie. Sitzung vom 16 Februar 1906), стор. 1—23. *І. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 215—216.

Абрамовъ И. С. По волынскимъ захолустьямъ (Живая Старина, 1906, ст. 155—164). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 232.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, t. XVIII, Льв. 1903, ст. XLIII+70., 4°. *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 194—195.

Acta Tomiciana, tomus duodecimus epistolarum, legationum,

responsorum, actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismondi primi, regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae per Stanislaum Gorski, canonicum Cracoviensem et Plocensem, A. D. MDXXX, Sumptibus bibliothecae Kornicensis, MDCCCCVI *Іван Шнитковський*, LXXVI, Бібл. с. 195—202.

Акты, издаваемые виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ, т. XXX. I. Акты о латовскихъ Татарахъ. Вильно, 1906, ст. XI+586. *Ол. Грушевський*, LXXV, Бібл. с. 170—171.

Arauzadi T. de.—Weihnachtliche Tonwerkzeuge in Madrid (Globus, 1905, 88, ст. 30). З. Кузеля, LXXVIII, Бібл. с. 234—235.

Archiv für slavische Philologie за р. 1906. *І. С.* LXXX, Н. хр. с. 192—193.

Архивъ українсько-руський див. Українсько-руський Архив.

Архивъ Юго-Западной Россіи, часть первая, томъ X, XI и XII. К. 1904, ст. 28+967, 158+772, 123+748. *Федір Срібний*, LXXV, Бібл. с. 171—175.

Архивъ Юго-Западной Россіи, часть седьмая, томъ III, Акты о заселеніи Южной Россіи XVI—XVIII вв. К., 1905, ст. LXXXI +317+140+596+66+III. *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 212—215.

Balzer Oswald. Z powodu nowego zarysu historyi ustroju Polski (Kwartalnik historyczny 1906, ст. 1—57, 398—441). *С. Томашевський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Balzer Oswald. O kilku kwestjach spornych z historyi ustroju Polski (Kw. hist. 1907, ст. 1—58). *С. Томашевський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Balzer Oswald. Państwo polskie w pierwszym siedmiesięcioleciu XIV i XVI w. (Kw. hist. 1907, ст. 193—291). *С. Томашевський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Balzer Oswaldus — див. Corpus juris polonici.

Барвінський Б. Жигимонт Кейстутович, великий князь литовсько-руський (1432—1440). Исторична монографія. Жовква, 1905, с. 114 і 165. LXXV, Н. хр. с. 132—142.

Barwiński Eugeniusz — див. Scriptores rerum polonicarum.

Б[ерезинъ] Н. Русскія книжныя рѣдкости. Опытъ бібліографическаго описанія рѣдкихъ книгъ съ указаньемъ ихъ цѣнности. Москва, стор. 180 *З. К.*, LXXXVI, Бібл. с. 221—222.

Berneker Erich. Der genetiv accusativ bei belebten Wesen im Slavischen (Zeitschrift f. vrg. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 364—386). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Bibliographisches Repertorium. Veröffentlichungen der deutschen bibliographischen Gesellschaft. Erster Band. Zeitschriften der Romantik. In Verbindung mit Prof. Dr. O. Fr. Walzel, herausgegeben von Dr. Heinr. Hub. Houben. Berlin, B. Behr's Verlag, 1904, стр. 18+XX+523. II. Die Sonntags-Beilage zur Vossischen Zeitung 1858—1903. Zweiter Band. Herausgegeben von Dr. Heinr. Hub. Houben. 1905, XXIV—1072. III. Zeitschriften des jungen Deutschland (Erster Teil). Herausg. v. Dr. H. H. Houben. 1906, VIII—480. *З. Кузеля*. LXXVIII, Бібл. с. 236—237.

Biblioteka Warszawska за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 180—181.

Bohatta Hanns Dr. див. Holzmänn.

Brückner Aleksander. Próbkі najnowszej krytyki historycznej (Przegląd historyczny, 1905, I, с. 24—35). *М. Грушевський*, LXXVII, Бібл. с. 206—207,

Буковина за р. 1906. *І. Крч.*, LXXVI, Н. хр. с. 187.

Былое за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 175—176.

Warمیński I. Ks. Dr. Andrzej Samuel i Jan Seklucyan. Poznań, 1906, стр. 550. *І. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 211—211.

Варшавскія Университетскія Извѣстія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Weinberg Richard. Die Gehirnformen der Polen. Eine rasenanatomische Untersuchung. Eingeführt durch eine kurze Darstellung des Körperbaues dieses Volksstammes. Aus dem Anatomischen Institut der Universität Dorpat (Zeitschr. für Morphologie und Anthropologie, VIII, 1905, стор. 123—214, 279—424, 19 таблиць). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 234.

Weissbach A. Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien (Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, LXXVII, 1905, с. 99—117). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 237—239.

Westberg Fr. Zur Topographie des Herodot [Klio Beiträge z. alten Geschichte IV Bd. S. 182—192 u. VI Bd. S. 259—268]. *М. Кордуба*, LXXVI, Бібл. с. 188—189.

Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne (NN. 65—68) за р. 1906. *Б. Януш*, LXXX, Н. хр. с. 188—189.

Вільна Україна за р. 1906. *Ів. Кривецький*, LXXVI, Н. хр. с. 177.

Волинські Епархіальні Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169.

Hahn Wiktor Dr. Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku (Archiwum naukowe, wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, dział I, tom III. zeszyt 3. Lwów, 1906. *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 170.

Hansisches Urkundenbuch herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte, IX Band, bearbeitet vom W. Stein. Липськ, 1903, ст. 43—751. *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 207—208.

Hoernes M. Die Hallstattperiode (Archiv für Anthropologie, N. F. III, 1905). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 204—206.

Holzmann Michael Dr. und Dr. Hans Bohatta, Amanuens an der k. k. Universitäts Bibliothek in Wien. Deutsches Anonymen Lexikon 1501—1850. Aus den Quellen bearbeitet... Баймар, вид. Gesellschaft der Bibliophilen. Bd. I, 1902, XVI+422, Bd. II, 1903, 381, Bd. III, 1905, 400. *З. Кузеля*, LXXVI, Бібл. с. 219—220.

Holzmann Michael Dr. Amanuensis und Dr. Hans Bohatta Skriptor der k. k. Universitätsbibliothek in Wien. Deutscher Pseudonymen-Lexikon. Aus den Quellen bearbeitet.. Відень і Липськ, 1906, стор. XXIV+323, 8°. *З. К.*, LXXVI, Бібл. с. 220.

Громадська Думка за р. 1906. *І. Шп.*, LXXVI, Н. хр. с. 182—184.

Грушевский А. С. М. А. Максимович (1864—1873) Изъ украинской историографіи XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности импер. Академіи Наукъ, 1906, т. XI, кн. I, стор. 375—416). *С. Т.*, LXXVI, Бібл. с. 216.

Giedroyć Fr. „Casus notabilis“ (Przegląd historyczny, 1905, I, с. 142—3). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 213.

Голубинский Е. Е. По поводу перестроя В. И. Ламанскимъ исторіи дѣятельности Константина философа, первоучителя славянскаго (Извѣстія отд. русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1907, тома XII го книжка 2-а, стор. 368—380). *Іван Франко*, LXXX, Бібл. с. 204—210.

Голубинский Е. Херсонские священно-мученики, память кото-

рыхъ 7-го марта (Извѣстія отдѣленія русскаго языка, 1907. I, ст. 263—272). *Ів. Фр.*, LXXIX, Бібл. с. 211—212.

Grisebach Eduard. Weltliteratur-Katalog, mit litterarischen und bibliographischen Anmerkungen. Zweite, durchweg verbesserte und stark vermehrte Auflage. Берлін. В. Behr's Verlag, 1905, с.ор. IX+[III]+606+[I]. *З. К.*, LXXVI, Бібл. с. 221.

Gumplowicz Maximilian (z teki pozgonnej). Borys Kolomanowicz, królewicz węgierski (1105—1158) (Przegląd historyczny, 1906, I, ст. 5—19). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 192—193.

Günter H. Dr. Legenden-Studien. Кельн, 1906, стор. 192. *Ів. Франко*, LXXVI, Бібл. с. 189—191.

Helfert Freiherr von — Joseph Alexander. Geschichte der oesterreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849. Erster Band: Bis zum oesterreichischen Verfassung vom 25 April 1848, Фрайбург в Брайсгау і Відень, 1907, ст. 536. *Ів. Франко*, LXXVI, Бібл. с. 216—217.

Гродненскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 172.

Dähnhardt Oskar. Beiträge zur vergleichenden Sagenforschung. I. Sintflutsagen (Aus der Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin. Heft 4, 1906). Ст. 369—396, 8°. *В. Гнатюк*, LXXX, Бібл. с. 232.

Деревицкий А. А. — див. Музей Имп. Одесск. Общ. И. и Древн.

Діло за р. 1906. *І. Крч.*, LXXVI, Н. хр. с. 184—186.

Dobrzycki Stanisław. Z dziejów literatury polskiej. Краків, 1907, стор. 303. *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 169—170.

Доманицкий В. Критичный розсід над текстом „Кобзаря“. К., 1907, ст. IV+365. *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 228—230.

Дѣдицкий Богданъ А. Своежитѣвыи записки. Ч. I. Гле-що до исторіи саморозвитія языка и азбуки Галицкой Руси (Відбитка з „Вѣстника Народного Дома“, 1906). Льв., 1907, стор. 93, 8°. *Ів. Кривецький*, LXXVI, Бібл. с. 217—219.

Евсѣевъ И. Е. Описание рукописей, хранящихся въ орловскихъ древнехранилищахъ, выпускъ первый, Орел, 1905, ст. VII+172 (п. 1 р.). *В. Перетц*, LXXVI, Бібл. с. 222—223.

Евсѣевъ И. Е. Описание рукописей, хранящихся въ Орловскихъ древнехранилищахъ. Выпускъ второй. Орел, 1906, стр. 125—262. *В. Перетц*, LXXVII, Бібл. с. 223—224.

Эварницкий Д. И. Малоросійскія народныя пѣсны собраныя въ 1878—1905 гг. Катеринослав, 1906, ст. XL+772+IV, 8°. *В. Гнатюк*, LXXV, Бібл. с. 205—211.

Економіст за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 179.

Этнографическое Обзорѣніе за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 180.

Живая Старина за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 179—180.

Жуковичъ П. проф. Архієпископъ Мелетій Смотрицкий въ Вильнѣ въ первые вѣсцы послѣ своей хиротоніи (Христіанское Чтеніе, 1906, пѣвітень, май і червень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 221.

Жуковичъ П. Н. Брестскій соборъ 1591 года (по новооткрытой грамотѣ, содержащей дѣянія его). (Извѣстія отд. рус. языка, 1907, II. с. 45—71). *М. Грушевскій*, LXXX, Бібл. с. 219—220.

Жуковичъ П. проф. Запорожскіе гетьманы Бородавка и Сагайдачный въ своихъ послѣднихъ церковныхъ и политическихъ дѣлахъ (Христіанское Чтеніе, 1906, сентябрь і вересень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 221—222.

Жуковичъ П. Сеймовая борьба православія западнорусскаго дворянства съ церковной уніей (съ 1609 г.). Первый выпускъ (1609 - 1614 гг.). Спб., 1903, ст. V+148, второй выпускъ (1615 - 1619 гг.). Спб., 1904, ст. IV+122. *Ів. Крипьякевич*, LXXVIII, Бібл. с. 215—216.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173—174.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXV. Одеса, 1904, ст. 161—557 +16+19+129. *Ол. Грушевскій*, LXXVII, Бібл. с. 240.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXVI, Од., 1906, ст. 275+60+90 +51+110+66. *Ол. Грушевскій*, LXXVIII, Бібл. с. 235—236.

Записки Императорскаго Харьковскаго Университета за р. 1906. *І. Д.*, LXXX, Н. хр. с. 166—167.

Simmel Georg. Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine Erkenntnistheoretische Studie. Липскъ, 1905. *В. Панейко*, LXXVII, Бібл. с. 203—204.

Зоря (у Москві) за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 177—178.

Извѣстія Императорской Археологической Коммисіи, в. XIII. Раскопки въ Ольвіи въ 1902—1903 гг. *Б. В. Фармаковского*. Спб. 1906, с. 306+табл. XII; вып. XVIII, 1906, с. 164+табл. IX; вып. XIX, с. 174+табл. XV; прибавленіе къ вып. XIX (Хроника и библіографія въ 10 в.), стор. 44. *Ол. Г.* LXXV, Бібл. с. 167—168.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имп. Академіи Наукъ за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 177.

Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные изъ актовъ книгъ губерній Витебской и Могилевской, выпускъ 32-й, Витебскъ, 1906, вел. 8, с. XXXIV +167—283+292. *Ол. Грушевскій*, LXXIX, Бібл. с. 221—222.

Историческій Вѣстникъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176—177.

Jorga N. Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, Iota, 1905, т. I і II, XIV, 402+XV. ст. 541 (Geschichte der europäischen Staaten, hrg. von A. H. Heeren, F. A. Uckert, W. v. Giesebrecht u. K. Lamprecht. 34 Werk). *Др. М. Кордуба*, LXXVI, Бібл. с. 202—213.

Kaindl R. F. Die Hochzeitsfeier bei den Ruthenen in Berhometh am Pruth (Bukowine). (Globus, 1907, LXXXV, ст. 281—288). *З. К.*, LXXIX, Бібл. с. 231.

Каманинъ И. Къ подробностямъ о началѣ войнъ Богдана Хмельницкаго (Кіевск. Универс. Извѣстія, 1905, N. 5, ст. 13). *С. Т.*, LXXV, Бібл. с. 196.

Каманинъ И. Эпізоды и дѣятели эпохи Богдана Хмельницкаго. К. 1905, ст. 20. *С. Т.*, LXXV, Бібл. с. 195—196.

Карбулицкий Іларій. Розвій народного шкільництва на Буковині (Бібліотека „Проміня“, ч. 4). Вашківці, 1907, ст. 148. *Ів. Кревецький* LXXV, Бібл. с. 214—216.

Католицкий Вєхід за р. 1906. *І. Кр.*, LXXVI. Н. хр. с. 181—182.

Kwartalnik historyczny за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 181—187.

Келтуяла В. А. Курсъ исторіи русской литературы. Посібія для самообразованія. Часть I. Исторія древней русской литературы. Книга первая. Спб. 1906. ст. XVI+764. *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 212—214.

Кіевская Старица за р. 1906. *І. Д. і В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 153—165.

Кієвскія Епархіальныя Вѣдомости за 1906 р. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169.

Cohen Gustave Dr. Geschichte der Inszenierung im Geistlichen Schauspiele des Mittelalters in Frankreich. Ins Deutsche übertragen von Dr. Constantin Bauer. Leipzig, 1907, ст. 256. *Ів. Франко*, LXXX, Бібл. с. 210.

Kolankowski Ludwik. Elek-sya Zygmunta Augusta (Kwartalnik historyczny, 1905, ст. 531—557). *Ів. Шнитковський*, LXXVII, Бібл. с. 214—218.

Kopystiański Adryan. Książę Michał Zygmunto-wicz (Kwartal. historyczny, 1906, ст. 74—165 і окрема відбитка). LXXXV, Н. хр. с. 142—143.

Кордуба Мирон Др. Ілюстрована історія Буковини. Чернівці, 1906, ст. V+87. *С. Т.*, LXXVI, Бібл. с. 213.

Corpus juris polonici, sectionis primae privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta,

mandata regnum Poloniae spectantia comprehendentis volumen tertium, annos 1505—1522 continens, typis mandavit, adnotationibus instruxit Osvaldus Balzer, Краків, 1906, XLII+796, 4°. *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 208—209.

Крапоткинъ П. Идеалы и дѣятельность въ русской литературѣ. Спб., 1907, ст. 367. *М. Мочульський*, LXXIX, Бібл. с. 225—228

Крыловскій А. Львовское Ставропигіальное Братство. Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія. К., 1904, ст. XXII+314+230. *Федір Срібний*, LXXXV, Бібл. с. 171—195.

Крымскій А. Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Придніпровья. Научно-практическій курсъ сознательнаго изученія центрально-украинской рѣчи, освѣщенный указаніями на важнѣйшіе моменты изъ исторіи развитія малорусскаго языка начиная съ XI вѣка, особенно изъ исторіи нарѣчія восточно-малорусскаго (лѣтописнаго кієво-чернигово-перяяславскаго). Томъ I, выпускъ I-й. Москва, 1907. Томъ II, выпускъ I-й. Москва, 1907, 8° (Т. I, стор. 15—272. Т. II, стор. 1—144). *І. Франко*. LXXVII, Бібл. с. 232—234.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171—172.

Kutrzeba Stanisław Dr. Historya ustroju Polski w zarysie. Львів, 1905, ст. 261. мала 8°. *С. Томашевський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Kutrzeba Stanisław. Kilka kwestyi z historyi ustroju Polski (Kw. hist. 1906, ст. 589—626).

С. Томашиівський, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Kucharski Władysław. Sa nok i sanocka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów. Львів, 1905, стор. 120. *І. Крип'якевич*, LXXVII, Бібл. с. 209—210.

Leciejewski Jan Dr. Runy i runiczne pomniki słowiańskie. Львів, 1906, стор. 207. *Богдан Януш*, LXXX, Бібл. с. 202—204.

Літературно-Науковий Вістник за р. 1906. *Ів. Кривецький*, LXXXVI, Н. хр. с. 164—172.

Liv, est- und kurländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung, Band 11, herausgegeben von Philipp Schwartz, 1905, Pira-Moskwa, ст. XXIV+783, 4°. М. Грушевський, LXXVII, Бібл. с. 213—214

Liv, est- und kurländisches Urkundenbuch, zweite Abteilung, Band 2, herausgegeben von Leonid Arbusow, 1905, Pira-Moskwa, ст. 20+759. М. Грушевський, LXXVIII, Бібл. с. 208.

Lorentz F. Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kohn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 351—364). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 235—237.

Lorenz F. Slavische Miscellen (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kohn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 254—273, 324—351). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Lorentz Friedrich Dr. Slovinzische Texte (Изданіе Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ). С. Петербургъ, 1905 (вийшло 1906 р.), ст. 150,

8°. *В. Гнатюк*, LXXV, Бібл. с. 211—212.

Łoziński Bronisław Dr. Z czasów i aktów dominikalnych (Przyczynek do historyi administracyi w Galicyi) (Kwartalnik histor. 1906, стор. 252—285). *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 201—202.

Łoziński Br. Dr. Z czasów powicyatu administracyjnego Galicyi (Kwartalnik historyczny, 1907, стор. 105—116+411—440). *Ів. Франко*, LXXVIII, Бібл. с. 219.

Лотоцкий А. И. На поворотахъ. Спб. 1907, ст. 67. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 224—225.

Lud за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 189—192.

Ласкоронскій В. Г. Русскіе походы въ степи въ удѣльно-вѣчевое время и походъ кн. Витовта на Татаръ въ 1399 г. (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1907, III—V, с. 1—37, 273—312, 1—45 і осібно). *М. Грушевський*, LXXX, Бібл. с. 210—212.

М. Н. Zbory i Senatorowie protestantscy w dawnej Rzeczypospolitej, opracował.. Варшава, 1905, ст. 139. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 222—223.

Mann Maurycy. Wincenty Pol, studjum biograficzno-krytyczne, tom II. Краків, 1906, ст. 404. *І. Ф.* LXXV, Бібл. с. 202—203.

Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, Краків, 1907, т. IX, ст. 142+239+78 табл. *Б. Януш*, LXXVIII, Бібл. с. 203—204.

Мельгуновъ П. П. Очерки по исторіи русской торговли IX—XVIII вв. Мва., 1905, ст. 279. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 212.

Milkowicz Wladimir Prof. Dr. Osteuropa (Weltgeschichte herausgegeben von Hans. F. Helmolt, V B., Leipzig u. Wien, 1905, ст. 415—596, вел. 8°). *С. Томашиевский*, LXXX, Бібл. с. 195—201.

Митрофановъ П. Политическая дѣятельность Иосифа II, ея сторонники и ея враги (1780—1790). Спб., 1907, ст. VI+784, 8°. *С. Томашиевский*, LXXX, Бібл. с. 224—226.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 172—173.

Moklowski Kazimierz i Tadeusz. Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem komisji w r. 1904 w celu badania sztuki ludowej (Sprawozdanie komisji do badania historyi sztuki w Polsce. Краків, 1907, том VIII, зом. I—II, стор. 129—228). *Б. Якуш*, LXXX, Бібл. с. 229—231.

Morawski Szczesny. Arjanie polscy. Львів, 1906, стор. 564. *І. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 210—211.

Музей Импер. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, вып. I—II. Терракоты. По порученію Общества издано А. Л. Деревницкимъ, А. А. Павловскимъ и Э. Р. ф. Штерномъ. Одеса 1897—1898, мал. 4°, с. 46+XVII табл. і с. 48+XVIII табл. Вып. III. Θεοδοσία и ея керамика. По порученію общества издано Э. Р. фонъ Штерномъ, хранителемъ музея, 1906, стор. 91+X табл. *Ол. Грушевський*, LXXVII, Бібл. с. 204—205.

Murko M. Dr. Zur Geschichte des Volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (Separatabdruck aus Band XXXV—XXXVI der Mitteilungen der Anthropol-

logischen Gesellschaft in Wien). Відень, 1906, ст. 98, 4°. *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 234—236.

Nałkowski Wacław. Zarys geografii rozumowej. Wydanie III. Варшава, 1907, ст. 703, 8°. *В. Геринович*, LXXX, Бібл. с. 232—235.

Нива за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 180—181.

Никольскій Николай. Матеріалы для повременнаго списка русскихъ писателей и ихъ сочиненій (X—XI в.). Корректурное изданіе. Спб. 1906, стор. 596. *Ів. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 207—209.

Nilsson Elof. Wackernagel's Gesetz im Slavischen (Zeitschr. f. vrg. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt. Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, стр. 261—264). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 235—237.

Нова Громада за р. 1906. *Ів. Кривецький*, LXXVI, Н. хр. с. 172—177.

Obermaier Hughues. Les restes humains quaternaires dans l' Europe central. par... (L' Anthropologie, XVI, 1905, ст. 385—410). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 204.

Описаніе рукописнаго отдѣленія Виленской Публичной Библиотеки, вып. I. Вильна 1906, с. XXII+35+137. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224.

Орловскій Петръ. Кіевскій соборъ въ 1629 году (Кіевская Старина 1905, т. XC, ст. 166—173). *Ів. Крип'якевич*, LXXVIII, Бібл. с. 218—219.

Орловскій Петръ. Участіе запорожскихъ козаковъ въ возстановленіи (іерусалимскимъ патриархомъ Теофаномъ) православ-

ной южно-русской церковной иерархией въ 1620 году (Киевская Старина, 1905, т. ХСІ, стор. 133—141). *Изв. Кривякевич*, LXXVIII, Бібл. с. 216—218.

Отчетъ Историческаго Музея имени имп. Александра III въ Москвѣ за 1905 годъ. Москва, с. 41. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224—225.

Отчетъ Московскаго Публичнаго и Румянцевскаго Музеевъ за 1904 годъ. Москва, 1905, с. 184, за 1905 годъ, Москва, 1906 г., с. 115. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224—225.

Павловскій А. А. — див. Музей Импер. Одесск. Общ. Ист. и Древн.

Pamiętnik literacki за р. 1906. *І. Ф.*, LXXX, Н. хр. с. 189.

Parée Fryderyk Dr. Polska i Litwa na przełomie wieków średnich, tom I: Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka, Кр. 1903, ст. 423 + мапа. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 218—220; LXXV, Н. хр. с. 151—166.

Перетцъ В. Н. Новые данныя для исторіи старинной украинской лирики (Извѣстія отдѣленія русскаго языка Академіи Наукъ, 1907, I, ст. 144—184). *Изв. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 223—224.

Подолія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169—170.

Покрышкинъ П. П. Отчетъ о капитальномъ ремонтѣ Спасо-Нередицкой церкви въ 1903 и 1904 годахъ (Матеріалы по археології Россіи, N. 30). Спб., 1906, ст. 36+табл. XXVII, 4°. *Ол. Г.*, LXXV, Бібл. с. 168.

Покровскій А. О соборахъ Юго-Западной Руси XV—XVIII вѣковъ (Богословскій Вѣстникъ,

1906, вересень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 218—219

Polivka D. Dr. Ali-Baba i četredeset razbojnika. Prilog komparativnome izučavañu narodnih pripovjednaka. (Preštempano iz „Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena“, kniha XII, sv. I). Загреб. 1907, ст. 48. *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 232—234.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 170—171.

Potocki Wacław z Potoka. Ogród Fraszek, wydanie zupełne Alexandra Brücknera. Tom I, ст. XXXII+586, Т. II, ст. XXV+549. *І. Ф.*, LXXX, Бібл. с. 222—224.

Православная Подолія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169—170.

Промінь за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 179—180.

Prochaska A. O rzekomej unii 1446 r. (Kwartalnik historyczny, 1904, ст. 24—31), LXXV, Н. хр. с. 148—151.

Prochaska Antoni. Unie Kalmarska i Jagiellońska (Przegląd polski, 1904, XI, с. 193—212). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 193—194.

Prochaska Antoni. Urywki z dziejów XIV wieku (Kwartalnik historyczny, 1904, ст. 210—219). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 193.

Пташицкій С. Л. Иванъ Федоровъ. Изданія острожской бібліи въ связи съ новыми данными о послѣднихъ годахъ его жизни. Спб. 1903, ст. 20, in 4°. *М.*

Грушевський, LXXX, Бібл. с. 220.

Przewodnik naukowy i literacki за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 181.

Przegląd historyczny (варшавський) за р. 1906. *І. Крч.*, LXXX, Н. хр. с. 188.

Przegląd polski за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 181.

Rawita Gawroński Fr. Bohdan Chmielnicki do elekcyi Jana Kazimierza, Льв. 1906, ст. 360, 8°. *С. Томашівський*, LXXV, Бібл. с. 196—199.

Рада за р. 1906. *І. Шп.*, LXXVI, Н. хр. с. 184.

Radziwiński Z. L. Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgierdowicza x. ratnenskiego, tom I, opracował... Львів, 1906, ст. XI+535, 4°. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 216—218.

Rauers F. Zur Geschichte der alten Handelsstrassen in Deutschland. Versuch einer quellenmässigen Übersichtskarte von... (Petermanns Mittheilungen, 1906, ст. 49—59 і мапа). *М. Грушевський*, LXXV, Бібл. с. 168—169.

Рейтенфельс Яків. Сказання свѣтлѣйшому герцогу Тосканскому Козьмѣ третьему о Московіи. Падуя, 1680. Съ латинскаго перевелъ Алексѣй Станкевичъ. М-ва, 1906, ст. X+228. *В. Перетц*, LXXV, Бібл. с. 199—200.

Рѣзановъ В. И. Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII в. Приложение къ изслѣдованію „Изя исторіи русской драмы“. Ніжин, 1907, ст. 327. *Ів. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 222.

Розовъ В. А. Значеніе гра-

мотъ XIV и XV вѣковъ для исторіи малорусскаго языка. К. 1907, ст. 20 (відб. з „Унив. Извѣстій“ кнѣвських). *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 206—207.

Руслан за р. 1906. *І. Крч.*, LXXVI, Н. хр. с. 186—187.

Русская Мысль за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173.

Русская Старина за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176.

Русскій Архивъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176.

Русскій филологическій Вѣстникъ за р. 1906. *І. С.*, LXXX, Н. хр. с. 177—179.

Századok за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 193.

Свѣнцицкій И. С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Им. Академіи Наукъ, 1906, т. XI, кн. 3, ст. 259—367). *Ів. Кривецький*, LXXVII, Бібл. с. 224—230.

Свѣт за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 178—179.

Siewiński Ant. Opowiadania ludu w powiecie sokalskim i buczackim (Lud, 1906, ст. 250—263). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 230—231.

Сѣцинскій Е., протоіерей. Южно-Русское церковное зодчество. Каменецъ, 1907, ст. 24. *В. Щербаковський*, LXXVII, Бібл. с. 230—232.

Scriptores rerum polonicarum tomus XX. — Dyaryusze sejmowe r. 1597, wydał Dr. Eugeniusz Barwiński, Краків, 1907, ст. XXVIII+546. *І. Крип'якевич*, LXXVII, Бібл. с. 218—221.

Соболевскій А. И. Два русскихъ поученія съ именемъ Григорія (Извѣстія отдѣленія русска-

го языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1907, I, ст. 250—262). *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 215.

Solmsen Felix. Slavische Etymologien (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 575—601). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Сонни А. И. Горе и доля въ народной сказки (Кіевск. Унвер. Извѣстія, 1906, N. 10 і окремо, ст. 64). *В. Гнатюк*, LXXV, Бібл. с. 203—205.

Sprawozdania grona с. k. konserwatorów Galicyi wschodniej. Львів, 1906, ч. 41—51. *Б. Януш*, LXXX, Бібл. с. 231—232.

Starzyński Stanisław. Kilka słów o Stanach galicyjskich, z okazji książki Dra Bronisława Łozińskiego: Galicyjski sejm stanowy (1817—1845). Kwartalnik historyczny, 1906, zeszyt I, ст. 166—224. *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 200—201.

Стоиловъ Хр. П. Дѣйность на Венелина по българския фолклоръ, отъ... (відбитка з „Периодическо Списаное“ кн. LXVI), [V], 1905, ст. 46, 8°. *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 219—220.

Sulicz Józef. Zwyczaże wielkanocne w Sanockiem (Lud, 1906, ст. 309—318). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 230—231.

Сумцовъ Н. О. О литературныхъ нравахъ южно-русскихъ писателей XVIII ст. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности импер. Академіи Наукъ, 1906, т. XI, кн. 2, ст. 269—280). *С. Т.*, LXXVI, Бібл. с. 214.

Таврический Церковно-Общественный Вѣстникъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171.

Teutsch J. i K. Fuchs. Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen (Mitteilung. des antropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 239—240.

Тершаковецъ Михайло — див. Українсько-руський Архив.

Történelmi Társ за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 193.

Troskolanński Tadeusz Dr. Dzieje reformacji polskiej w latach 1556—1560, skreślone w związku z działalnością Andrzeja Zebrzydowskiego, biskupa krakowskiego. Льв., 1907, ст. 184. *Ів. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 209—210.

Труды Кіевской Духовной Академіи за р. 1906, *Ю. С.*, LXXX, Н. хр. с. 167—169.

Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссіи, выпускъ третій. Полтава, 1907, с. 278. *Ол. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 237—238.

Українсько-руський Архив. Видає істор.-філософічна секція Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. III, Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Руси в 1830—40 рр. Додаток: До історії москвофільства в Угорській Русі. Зібрав і пояснив Михайло Тершаковецъ. У Львові, 1907, ст. XVIII+308, 8°. *В. Гнатюк*, LXXX, Бібл. с. 226—228.

Університетскія Извѣстія (кіївські) за р. 1906. *І. Д.*, LXXX, Н. хр. с. 165—166.

Ученыя Записки Казанскаго Университета за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Ученыя Записки Юрьевского Университета за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Учитель за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 180.

Fuchs K. — див. *Teutsch J.*

Херсонскія Епархіальныя
Извѣстія за р. 1906. *Ол. Г.*,
LXXX, Н. хр. с. 171.

Холмская Церковная Жизнь
за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н.
хр. с. 172.

Христіанское Чтеніе за р.
1906. *Ол. Г.*, Н. хр. с. 175.

Czambel Sam. Dr. Sloven-
ská reč a jej miesto v rodine
slovanských jazykov. I oddelenie:
Osnovy a iný materiál rečovy
(I čiartka: Východno-Slovenské
nárečie). Турчанський св. Мар-
тин, 1906, ст. VI+624. *Вол.*
Гнатюк, LXXVIII, Бібл. с. 220
—233.

Zupitza E. Miscellen (Zeit-
schr. f. vrgl. Sprachforschung,
hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gü-
tersloh, 1904, XXXVII, N. F.
XVII, ст. 387—406). *З. Кузеля*,
LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Черниговскія Епархіальныя
Извѣстія за р. 1906. *Ол. Г.*,
LXXX, Н. хр. с. 171.

**Чтенія въ Обществѣ Исто-
ріи и Древностей Россійскихъ** за
р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр.
с. 177.

**Чтенія въ церковно-истори-
ческомъ и археологическомъ об-
ществѣ при Кіевской Духовной**
Академіи, выпускъ VIII, 1907, с.
192. *Ол. Грушевський*, LXXIX,
Бібл. с. 236—237.

Surmin G. Ein zusatz zu
Ztschr. XXXVII, 304 ff. (Zeit-
schrift f. vrgl. Sprachforschung
hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gü-
tersloh, 1904, XXXVII, N. F.
XVII, ст. 601—604). *З. Кузеля*,
LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Schwartz Philipp — див.
Liv,-est,- und kurländisches Ur-
kundenburh.

Szelągowski Adam Dr. fil.
Wzrost państwa polskiego w XV
i XVI w. Polska na przełomie
wieków średnich i nowych.
Львів, 1904, ст. X+404, 8°. *С.*
Т., LXXX, Бібл. с. 217—218.

Sznajder Józef. Lud pzcze-
niżyński. Szkic etnograficzny.
(Lud, 1906, ст. 277—308). *В.*
Гнатюк, LXXIX, Бібл. с. 230—
231.

Stein W. — див. Hansi-
sches Urkundenbuch.

**Steyer Johan, k. k. Pro-
fessor.** Der Ursprung und das
Wachstum der Sprache indoger-
manischer Europäer. Відень,
1905, A. Hölder [П]+115. *З. К.*,
LXXXVI, Бібл. с. 178.

Штернь Ф. ф., Э. Р. — див.
Музей Имп. Одес. Общ. Ист. и
Древн.

Щурат В. Др. Перегірина-
ція или путь до Іерусалиму Да-
ниїла архимандрыты Корьсуньско-
го данная архимандрыты корсунь-
ского в Бѣлой Россіи. Середно-
вічна памятка староруської літе-
ратури в редакції XVI в. по у-
люцкій рукописи. Жовква, 1906,
стор. 42. *І. Франко*, LXXVII,
Бібл. с. 221—222.

Jaworski Franciszek. Kró-
lowie polscy we Lwowie. Львів,
1906, ст. 144, 16°. *Др. В. Шу-
рат*, LXXVII, Бібл. с. 210—212.

Яковлев Андрей. Бунтъ чер-
касцевъ и Каневцевъ въ 1536 го-
ду (Україна, 1907, т. I, ст. 81—
96). *Ів. Крилякевич*, LXXIX,
Бібл. с. 220—221.

Яковлев Андрій. З історії
реєстрації українських козаків
в 1-й пол. XVI в. (Україна, 1907,

т. I, ст. 265—279). *Ів. Крип'якевич*, LXXIX, Бібл. с. 220—221.

Яковлевъ Г. Пословицы, поговорки, крылатые слова, прищѣты и повѣрья, собранныя въ слободахъ Сагунахъ, Острог. у. (Живая Старина, 1906, ст. 89—

104, ст. 131—142, ст. 165—184). *В. Г.*, LXXX, Бібл. с. 228—229.

Ясинскій М. Н. Проф. „Село“ и „вервь“ Русской Правды (відбитка з Київ. Унив. Извѣстій). К., 1906, ст. 23. *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 191—192.

Скорочення авторських імен:

В. Г. — Володимир Гнатюк, **З. К.** — Зенон Кузеля, **І. Д.** — Іван Джиджора, **І. Кр.** — Іван Кривецький, **І. Крч.** — Іван Крип'якевич, **І. С.** — Іларіон Свенціпкий, **І. Ф.**, **І. Фр.** — Іван Франко, **І. Шп.** — Іван Шпитковський, **О. Ів.** — Олекса Іванчук, **Ол. Г.** — Олександр Грушевський, **С. Т.** — Стефан Томашівський.

Inhalt der I—LXXX Bände DER MITTHEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

(Jahrgang I—XVI).

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševský S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylský 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviňskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylský (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevský's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskij 29—123; 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickýj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskij, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskij 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Maga“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskij 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infektions-Krankheiten, von * * 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskij S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickij (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskij 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniß des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskij 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Lithauen, von M. Hruševskij 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kiever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levickij 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kainds Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Koruba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von E. M. Terleckij 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskij 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E. M. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivskyj, 1 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, leMBERGER Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinškyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der alruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovskij (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jahrh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskýj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyckyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskýj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskýj 1—138; 3. Chmelnyckyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyckyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyckyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyckyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskýj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein offizieller Bericht), mitgeth. von I. Levyckyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryckyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskýj. Ornamentik der Osterier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Cechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskýj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahrh., von M. Hruševskýj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jahrh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheiligung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskýj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniß des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXI), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahrh., von Michael Hruševskýj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinskyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniß der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem an apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Λυγίσκος* (1599)? von Dr. C. Studynskyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühestor ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schrifthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, 1—20; 3. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichnis des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanýčkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskýj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakoy's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukydideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryčkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19. 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storozhenko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studynski, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens, von J. Verchratskýj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko, S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynskýj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskýj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichnis des X Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypen), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54), S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelskýj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jhr., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss), S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševskýj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terleckýj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragödie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žyteckýj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnýckýj, J. Levyckýj, J. Lozynskýj), von Dr. J. Mako vej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševská, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichnis des XI Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinskyj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhangs in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinskyj, von M. Hruševskýj, S. 1—5; 3. Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyckýj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. A. I. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševskyj, I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskyj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia“, von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyckyj, J. Levyckyj, J. Lozynskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinskyj, M. Hruševskyj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševskyj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortsetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Sevcenko's, von N. Kr-skyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen“ des Herrn N. Kr-skyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševskyj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivskyj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinskyj, V. Hnatiuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von A. I. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovskij, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskyj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen“ Anton Saškivčiv und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Sevcenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von A. I. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Saškevyč und Auszüge aus seinem Nachlass, getheilt von M. Teršakoveč, S. 1—48; 3. Miscellanea: Hilfsarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryckyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivskyj und Iv. Krevečkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovskyj und Georg Chmelnickyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh., mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von A. I. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovskýj und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jahrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovskýj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydzora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzerei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovskýj und M. Hruševskýj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—40.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolega-Chodakowski), von B. Domanyčkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger“ ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševskýj, I. Franko, I. Sozaňskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens“, ein Nachtrag von M. Hruševskýj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilij Illyčkyj, mitgetheilt von I. Sozaňskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševskýj, S. 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivskýj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynskýj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielowiecki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivskýj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa. Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82; 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Saškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveč, S. 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševskýj, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševskýj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhythmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S. 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydzora, S. 70—83; 5. Akten-sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132. S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevečkyj, I. Franko, I. Sozanskyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht, eine literatur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševskýj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevečkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryčkyj. Einleitung und Akten-sammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167; 7. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krypjakevyč, I. Sozanskyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh., von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhythmik in der ukrainischen Volksdichtung, S. 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj, Akten-sammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydzora, S. 134—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, F. Holijčuk, I. Krevečkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegels), mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S. 9—79; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80—111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanskýj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Kathedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dniester in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyčkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krevečkyj, I. Krypjakovyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneč (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryčkyj, S. 119—124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale“ Nationalgarde in Stanisław, von I. Krevečkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh., mitgetheilt von I. Krypjakovyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, B. Zaklynskyj, I. Sozanskýj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydzora und I. Krevečkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244.

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševskýj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, von V. Ščerbakovskyj (mit 26 Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševskýj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneč im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj. Akten-sammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovskyj, von Michael Hruševskýj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševskýj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727, mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevečkyj, M. Močulskyj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr. Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynskyj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltverzeichnis des XV Jahrganges der Mittheilungen der Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXIX—LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 236—246; 12. Annonce, S. 247—248.

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung“ und des Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss folgt), S. 5—33;

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VII—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolesa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrhythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynskyj, S. 117—142; 6. Aushilfsstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevečkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypskyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkündigung“ und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevečkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševskyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russischen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševskyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, IV—V, S. 26—50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnyčkyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymskyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevečkyj, M. Hruševskyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševskyj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšanec, Bez. Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Svěncizkyj, Al. Hruševskyj, S. 155—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševskyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynskyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscellanea, von B. Januš, S. Tomašiwskyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, ул. Театральна, ч. 1

має на складі між иншими отсі книжки:

	Корон
Адріан. Аграрний процес у Добростанах	1 —
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0-40
„ Чари на Україні	0-45
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0 20
Бодянський О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0 50
Боровиковський Л. Маруся, теж	0-26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	0 26
Будяновський В. Хлопська посілість в Галичині	2:—
О. Вайсмаєр. Про туберкульозу	0-90
Верн М. Біблія, студія	0-40
„ Євангеліє, студія	0 40
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3:—
„ Знадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2:—
„ Про говор долівський	1-30
Візнєр Ю. Життя ростя у морі	0-10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народній поезії	0 50
„ Русини Пряшівської єпархії і їх говори	0-70
„ Словаки чи Русини?	0-80
„ Hungarico Ruthenica	0-20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0-55
„ Угровські духовні вірші	2-50
„ Зносини Українців із Сербами	0 80
„ Народна пожива на Бойківщині	0-40
„ Як писати заїменник ся при дієсловах	0-40
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II, III і IV вид. 2, по	7-50
„ т. V див. Збірник іст.-філ. секції.	
„ Люстрації королівщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	
„ Виймки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2-00
„ Розвідки й матеріали до історії України-Руси, II—V	12-00
„ Останні романи Г. Сінкевича	0-40
„ Вступний виклад з історії давньої Руси	0-20
„ Хмельницький і Хмельницщина	0-20
„ Звенигород галицький	0-70
„ Похоронне поле в с. Чехах	0-60
„ Описи Ратенського староства	0-60
„ Хронологія подій Галицько-волинської літописи	1-00
„ Чи маємо автентичні грамоти вн. Льва?	0-50
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0-50
„ Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східного словянства	0-20
„ Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студиях східної Європи	0-30
„ Спірні питання староруської етнографії	0-50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0-50
„ Справа українських катедр і наукові потреби українства	0-45
„ Про давні часи на Україні (коротка історія України з ілюстр.)	0 60
„ Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин на Україні	3 00
З. Інтер. Історія географічних відкрить у XV—XVI ст.	2 20
Драгоманів М. — Листочки до віпна на могилу Шевченка	0-20
„ Рай і поступ 2 вид.	1-00
„ Микола Ів. Костомарів	0-16
„ Літературно-суспільні партії в Галичині	1-80
„ Козаки	0-30

	Корон
Драгоманів М. Листи до Ів. Франка і інших т. I	3:40
„ Листи до Ів. Франка і інших, т. II.	4:40
„ Шевченко, українофіли й соціалізм	2:00
Еуан Е. Економічне положення руських селян на Угорщині	0:26
Енгельс Ф. Людвіг Фаєрбах	0:50
Енгельс Ф. Початки родини, приватної власності і держави	1:50
Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3— кор., т. V, VI XIII—XV XVIII—XIX по 4:00 кор., т. XVI і XXIII по 5 кор. т. XI, XXI—XXII по	6:00
Бфремов С. Національне питання в Норвегії	0:30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4:00
„ т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4:00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Белзьській	5:00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4:00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4:00
„ т. VII: — Люстрації королівщин з р. 1570	4:00
Житє і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5:00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0:40
Занєвич — Знесене панщина в Галичині	1:00
Записки Наукового Товариства імені Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXXX по 3:00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5:00, комплекти I—XX по 48:00, I—L по	120:00
Збірник фільоморфної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I., нап. О. Кониський, 3—, на ліпшій папері 4:00, в оправі	5:00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словес- ність і письменство, т. I. 3:00, на ліпшій папері	4:00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3:00, на ліпшій папері	4:00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II., нап. О. Кониський	4:00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5:00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4:00
„ т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство, т. III.	4:00
„ т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7:00
„ т. X: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство	4:00
Збірник історично-філософської секції т. I—IV розійшлися (Історія Укра- їни-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Руси XVIII— XIX віку	4:00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4:50, на ліпшій папері	5:50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7:50
„ т. X і XI: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VI	7:50
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2:00, т. XI	5:00
„Зоря“, письмо літературно-наукове, р. II і V по 6:00, р. VI і IX по літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV—XVIII по	10:00 12:00
Історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	2:40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статі	4:00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси	6:80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3:00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія вел. кн. ли- товського	3:20
т. VII. Іван Линиченко: Суспільні веретви Галицької Руси XIV—XV в.	3:20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI— XVIII вв.	2:00

	Корек
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12 80
XIII. М. Костомаров — Гетьмановане Виговського і Ю. Хмельницького	3 20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8 40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович. Останні часи козаччини на Правобережжі	6 60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в.	3 60
XX. Шульгин — Начерк Колівщини	3 00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Руси в XV—XVIII ст.	5 00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5 00
Інгрем Дж. Історія політичної економії	4 00
Кавцін Кароль, Народність і її початки	0 60
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1 20
Кареев М. Філософія історії	0 25
„ Філософія культурної й соціальної історії	2 80
Кониський О. Листи про Ірландію	0 45
Конрад и. Національна економія	2 30
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по	1 00
„ Письмо до ред. Колокола	2 00
Кримський А. Мусульманство і його будучність	1 70
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7 00
„ Руська Правда	1 00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 16 00, повні річники 1899—1907 по 16 00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12 00
Лясаль Ф. Про суть конституції	0 30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0 36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2 80
Д. Маячанець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст.	0 30
Матеріали до українсько-руської етнології т. I, III і VI	17 00
„ т. II, IV—V і VII (містять монографію проф. Шухевича про Гудулів)	22 00
„ т. VIII 4 00 K і IX по	3 00
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	2 00
Міцкевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями	0 46
Огоновський Ом. Др. Історія руської літератури, т. III. 8 00, т. IV.	2 00
„ Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3 00
Олехнович В. Раси Европы	0 70
Онипиевич Г. — Руська бібліотека т. III	3 00
Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4 00
„ „ „ „ „ т. II і III. Апокріфи новозавітні по	5 00
„ т. IV. Апокріфи і легенди з українських рукописів	8 00
„ т. V. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.	6 00
„ М. П. Драгоманів, его ювілей, похорон, автобіографія і спис творів Якуб Іаватович	4 00
„ Якуб Іаватович	1 00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6 00
„ Словянська держава перед двома тисячами літ	0 20
„ Скандинавіянина в давній Руси	0 40
„ Слово о полку Ігоревім	1 60
„ Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2 80
Правнича часопись, річник IV—V по 6 00, VI, VII — X по	2 00
Правнича бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правнича і економічна часопись, т. I—III по 3 00, т. IV—V і VI—VII по 4 00, т. VIII—IX по	5 00
„Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4 00
„ з р. 1878 2 00, річні. XIII з доповненем	3 00
Пуллой І., Непропаща сила	0 20
„ Нові і перемінні зв'язи	0 16

	сторон
Риговський І., Вік нашої землі	0:10
„ Вулькани	0:30
Рудницький С. — Українські козаци в 1625—1630 р.	1:00
„ Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0:80
Сеньобоб Ш., Австрія в XIX ст.	0:80
„ Міжнародні революційні партії	0:40
„ Церква й католицькі партії в XIX ст.	0:45
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське життя	0:60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1:00
П. Стороженко. Історія західно-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4:40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2:40
Студинський К. Др. — Лірники, студія	0:40
„ Пересторога, історично-літературна студія	2:00
Тен Г., Філософія штуки	1:00
„ Нариси із старинного світа	0:65
Терлецький О. Москвофіли й народовці	0:30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2:00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3:00
„ Київська Коваччина 1855 р.	0:10
„ Маруся Богуславка в українській літературі	2:00
Уайт Д. А., Розвій географічних поглядів	0:30
„ Розвій астрономічних поглядів	0:46
„ Розвій поглядів на лихву	0:30
„ Розвій поглядів на вселенну	0:90
„ Розмови з Л. Толстим	0:30
Українсько-руський Архів. Т. I: Др. Іл. Свенціцький, Опис рукописів Народного Дому	4:00
Т. II: Др. І. Франко, Громадські пшихлірі в Галичині 1784—1840 р.	4:00
Українсько-руська бібліотека т. I, 6:00, II, 4:00, IV, 3:00, оправні о 120 дорожжі, Уманець і Спільна — Словар російсько-український т. I—IV	12:00
Фер Л. Будда і Буддизм	0:80
Феррієр Е. Дарвінізм	1:30
Флямарион К. Про небо	2:00
Франко Ів. Нарис історії філософії	0:60
„ Наші коляди	0:40
„ Іван Вишесський	2:00
„ Про панщину і її знесеня 1848 р.	0:60
„ Хмельницина 1648—9 р. в сучасних віршах	2:00
„ Слово о Лазареві воскресенія	0:50
„ Апокрифічне євангеліє Псевдо-Матвія	0:30
„ Шевченко героєм польської революційної легенди	0:40
„ Карпато-руське письменство XIII—XVIII в.	2:00
„ Лукіяна Кобилиця	0:40
„ Козак Плахта	0:40
„ Король балагулів Антін Шашкевич і його українські вірші	0:35
„ Матеріали до історії коліївщини	0:40
„ Наливайко в міднім биці	0:35
„ Пісня про правду і неправду	0:80
Др. А. Форель. Гігієна нервового і духового життя	2:40
„ Про алькоголізм	0:30
Е. Фрас. Нарис геології	1:60
Е. Цеклер. Бзуїти	0:75
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського	2:40
Целевич О. Причини до зносин П. Дорошенка з Польщею	0:40
„ Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	1:00
Е. Шірер. Політична історія Палестини	3:50
Щурат Чернеча республіка на Афоні	0:20
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студія	0:20

ЗАПИСКИ

УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ

Виходитимуть від р. 1908.

Передплата на першу серію 5 р., для студентів, учеників, народніх учителів 3 р., для членів товариства 2 р. — Приймаєть ся в Київі в бюрі Товариства, при редакції Л. Н. Вістника.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

в році 1908 виходить в двох виданнях, львівськїм і київськїм.

Містить белетристику оригінальну й переклади — повісти, оповідання, драми, поезії, статї з української історії, літератури, суспільної економії й иньших областей знання; огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя; критику й бібліографію.

За редакцію львівську відповідає Володимир Гнатюк.

Редакція й адміністрація у Львові, ул. Супінського, ч. 17.

(Lemberg, Supińskijgasse, 17. Anzeiger für Litteratur und Wissenschaft.)

За виданне київське відповідають як видавець Мих. Грушевський, як редактор Фотій Красицький.

Редакція й адміністрація в Київі, ул. Прорізна, ч. 20.

В році 1908 журнал побільшений до 12—15 аркушів на місяць і тому передплата на рік 18 кор.

Передплата на виданне львівське, платна у Львові, за 1908 р виносить:

В Австрії з пересилкою на пів року 12 кор., на цілий рік 18 кор.

В иньших европейських державах (крім Росії) передплата виносить 23 франки, в Америці 450 доляри, і може бути тільки річна.

Річна передплата може бути оплачена в трьох ратах: 3 січня н. ст. 6 кор., 3 квітня н. ст. 6 кор., 3 серпня н. ст. 6 кор. По порозумінню з адміністрацією можна сплачувати рати також в иньших термінах, але все з гори.

Нові передплатники на 1899—1908 р. дістають усеї книжки, почавши від 1-ої за ціну 16 кор. 1-го річника (1898) перші чотири книжки вичерпані; за ціну 12 корон (6 руб.) можна дістати кн. 5—12, з додатком початків статей, що їх продовження містять ся в сих книжках.

Поодинокі книжки коштують 2 кор.

З двох перших здекомплетованих річників продають ся поодинокі книжки по 40 сот.

Книжки висилають ся раз на місяць; хто надсилає передплату по виходї книжки, дістає належні книжки при найближшій розсилці.

На зміну адреси треба присилати 50 сотиків; при тім треба подавати все не лише нову, але й стару адресу.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

український науковий журнал, під редакцією *М. Грушевського*, XVII рік,
виходить що два місяці книжками по 15 аркушів.

Передплата в Австрії 12 кор., в Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки
по 3 кор. (1 руб. 50 коп.).

Посилати передплату на адресу: Львів (Lemberg), Австрія, ул. Супіньського
ч. 17, Наук. тов. ім. Шевченка (Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften),
або: Київ, Прорізна 20, кв. 3, Книгарня Літ.-Наук. Вістника.

РАДА

газета політична, економічна і літературна

виходить у Києві що дня, окрім понеділків.

Рік видання третій.

„РАДА“ має широку програму, як звичайні великі політичні газети: дає
щоденний огляд життя політичного, громадського, економічного і літературного
на Україні, в Росії й по чужих землях; звістки про всякі світові події, поезії
та оповідання; фелетони політичні, наукові і белетристичні; телеграфічні звістки:
агентські та від власних кореспондентів.

Особливу увагу звертає „РАДА“ на місцеве життя провінції.

„Рада“ має в Державній Думі і Державній Раді власних кореспондентів.

Умови передплати за границю: на рік 11 карб., на пів року 5 карб. 50 коп.,
на 3 міс. 2 карб. 75 коп., на місяць 1 карб.

Ціна окремого № 4 коп. За зміну адреси 30 коп.

Безплатний додаток: нове найповніше видання Кобзаря Т. Шевченка
під ред. В. Доманицького.

Адрес редакції і головної контори у Києві: Велика Підвальна ул., д. 6 біля Золотих
Воріт. Телефон 1458.

КНИГАРНЯ НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Львів, ул. Театральна ч. 1

продає

ПОРТРЕТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

натуральної величини, відбитий на папери,

виконаний внуком поета Фотієм Красицьким власноручно на літографічним
камени в чорнім кольорі з легким зазначенем тону тіла.

Ціна 3 корони.

gelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV, Eschatologische Apokryphen, IV. B. V, Denkmäler der religiösen Polemik aus den XVI—XVII Jh. Bdd. I u. V. Preis 4 Kr., Bd. II u. III à 5 Kronen.

3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

4. Akten-Sammlung zur Geschichte der Social-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, Preis 3 Kr.

Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 22 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII à 3 Kronen, Bd. V—VI u. XVII—XIX à 4 Kr. Bd. XVI u. XXI—XXIII à 6 Kr. 2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobruža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. 3. Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkslieder, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil), Bd. VII, Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr. Bd. VIII—IX, Das Kind in der ukr. Volkskunde 4 Kr. und 3 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—3, ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.